

De som ingått i Föreningen för svensk undervisningshistoria erhålla ASU av D:r R. Hall, Inedalsg. 7 A *Stilm* (giro 58001) mot årsavg. (5 kr.) + 60 öres porto + event. pfsk. avg. 25 öre; årg. I—XVII för 60 kr.; I—XI utom vol. 2 o. 3 35 kr., XII—XVII 25 kr.; vol. 1 5 7—52 å 2: 50; 53 o. f. 3 kr. Andra betala för årg. I—XVII 65 kr., för I—XI utom 2 3 6 35 kr.; XII—XVII 30 kr.; 2: 70 kr. st. för n:r 1 5 7—52; i regel kr. 3: 50 för häft. 53 o. f.

- Årg. I (1921): 1. *B. Rud. Hall*, Om Sveriges första läroverksstadga. 156 sidor. Kr. 3: —.
2. Fryksände, Lena, Skultuna, Spavlanda, Vålinge skolhist. 78 s. Kr. 2: —.
3. Självbiografier av folkskollärare I—IV. 75 sid. Kr. 1: 50.
4. 1561, 1611 och 1649 års läroverksstadgar (även övers.). 191 s. Kr. 3: 50.
- Årg. II (1922): 5. Johannes Rudbeckii akademiska högtidatal översatta. 156 sid. Kr. 3: —.
6. Lankasterskolor (i V. Vingåker, Dala-Husby, Huskvarna, Valleberga, Göteborg, Hamrånge, Åsboda, Wallby o. s. v.). 187 sidor.
7. 1693, 1724, 1807 års läroverksstadgar. 124 sidor. Kr. 3: —.
- Årg. III (1923): 8. Folkundervisning i Garpenberg, Levede, Strömsholm, Tädene, V. Vingåker, Västerhaninge, Västerljung. 187 s. Kr. 3: —.
9. 1820 års allmänna läroverksstadgar. 117 sidor. Kr. 3: —.
10. Till Rudbeckii karakteristik. Urkunder; kommentar. 96 sidor. Kr. 3: —.
- Årg. IV (1924): 11. 1856 och 1859 års läroverksstadgar. 125 sidor. Kr. 3: —.
12. Ur Husby-Rekarne, Kroppa, N. Björke, Älvdalens, Silleruds, Odensjö, Tädene och Garpenbergs skolhistoria. 156 sidor. Kr. 3: —.
13. Sveriges allmänna folkskolestadgar 1842—1921. 124 sidor. Kr. 3: —.
- Årg. V (1925): 14. Ur Växjö stifts folkundervisningshistoria 1795—1865. 190 sidor. Kr. 3: —.
15. *K. F. Karlson, K. Thunander*, Minnen från Örebro, Ny- och Jönköpings läroverk samt Uppsala universitet. 99 sidor. Kr. 3: —.
16. Ur Malmöhus läns folkundervisningshistoria. 100 sidor. Kr. 3: —.
- Årg. VI (1926): 17. *Eraami Gylde* Bok, *Matthias* adelsskoleböcker. 108 sidor. Kr. 3: —.
18. *Agardh, Fryxell* m. fl., Enhetsskoletankar. 156 s. Kr. 3: —.
19. *B. Rud. Hall*, Acta till folkdisciplinerings hist. I. 156 s. Kr. 3: —.
- Årg. VII (1927): 20. *Oskar I, Geijer, Wallin* m. fl., Enhetsskoletankar. 140 s. Kr. 3: —.
21. *B. Rud. Hall*, Acta till folkdisciplinerings hist. II. 157 s. Kr. 3: —.
22. 1878 års läroverksstadgar. 1820 års Anvisningar. 150 s. Kr. 3: —.
- Årg. VIII (1928): 23. *B. Rud. Hall*, Rudbeckii kyrkodisciplin m. förebilder I. 208 s. Kr. 3: —.
24. Askersunds goss- och flickläroverk. Acta 1812—1816. 128 s. Kr. 3: —.
25. *Eneroths* pedagogik. Valda uttalanden. Med biografi. 128 s. Kr. 3: —.
- Årg. IX (1929): 26. Askersunds goss- och flickläroverk. Acta 1817—1859. 128 s. Kr. 3: —.
27. Folkpedagogiska stiftsstatuter. I: Tyskl., Balt., Finl. 144 s. Kr. 3: —.
28. Om Lunds och Visby folkskoleseminarier. Illustr. 148 s. Kr. 3: —.
- Årg. X (1930): 29. Skånska folkskolor. Minnesteckningar m. m. III. 164 s. Kr. 3: —.
30. *B. Rud. Hall*, Rudbeckii kyrkodisciplin m. förebilder II. 224 s. Kr. 3: —.
31. 1906 års läroverksstadgar. Recensioner. III. 120 s. Kr. 3: —.
- Årg. XI (1931): 32. *Almquist, Gramér, Kryger, Siljeström* Enhetsskoletankar. 160 s.
33. *Gustav II Adolf, Skytte, Ratich, Comenius* Reformpedagogik. 192 s.
34. Penalism vid läroverken. Källskrifter, skildringar. 148 s. Kr. 3: —.
- Årg. XII (1932): 35. Folkpedagogiska stiftsstatuter. II: Rikssvenska stift. 128 s. Kr. 3: —.
36. Hägkomster från folkskola o. folkundervisning. Illustr. 180 s. Kr. 3: —.
37. Läroverksminnen. Illustrerad. 176 s. Kr. 3: —.
- Årg. XIII (1933): 38. Hägkomster från folkskola o. folkunderv. Ny följd. III. 160 s. Kr. 3: —.
39. Källförteckning t. sv. pedag. historia 168 s. Kr. 3: —.
40. Läroverksminnen. Ny följd. 152 s. Kr. 3: —.
- Årg. XIV (1934): 41. Seminarierna; Pedag. källskrifter XII. 200 s. Kr. 3: —.
42—43. *Eneroths* pedagogiska tanke-miljö. 304 s. Kr. 6: —.
- Årg. XV (1935): 44. Manliga privatläroverk; Ped. källskr. VI. 192 s. Kr. 3: —.
45—46. Folkped. utlåtanden; Ped. källskr. X. Bil. *Eneroth*. 312 s. Kr. 6: —.
- Årg. XVI (1936): 47—48. Seminarieminnen. Bilaga: *Eneroths* skolsystem. 336 s. Kr. 6: —.
49. Adelsöners fostran; Pedagogiska källskrifter II. 160 s. Kr. 3: —.
- Årg. XVII (1937): 50. Acta till Hudiksvalls läroverks historia. 200 s. Kr. 3: —.
51. Hägkomster från folksk. o. folkunderv. III. *Ruskeby*. 160 s. Kr. 3: —.
52. Läroverk och livsverk. Personliga minnen. 216 s. Kr. 3: —.

HÅGKOMSTER FRÅN FOLKSKOLA OCH FOLKUNDERVISNING

IV

SKILDRINGAR AV f. d. ELEVER, LÄRARE OCH ANDRA

UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

BILAGOR: Lär. J. T. Söderbergs o. J. A. Magnussons levnadsstandard.
P. A. Borg: Självbiografi och reformpedagogik — ett sekelminne.
P. Norberg: Lars Landgren. — *J. E. Petersson*: Om Chronsoughs memoarer. *B. Rud. Hall*: Bokomnämnden och Kommentar.

LUND 1938 / AKTIEBOLAGET SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

PRIS KRONOR 5:50

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1938] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ÅRG. XVIII]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[Serievolym 54-55] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [Årsvolym 2-3]

HÅGKOMSTER FRÅN FOLKSKOLA OCH FOLKUNDERVISNING

IV

SKILDNINGAR AV f. d. ELEVER, LÄRARE OCH ANDRA

UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

BILAGOR: Lär. J. T. Söderbergs o. J. A. Magnussons levnadsstandard.
P. A. Borg: Självbiografi och reformpedagogik — ett sekelminne.
P. Norberg: Lars Landgren. — J. E. Petersson: Om Chronschoughs memoarer. B. Rud. Hall: Bokomnämmanden och Kommentar.

DISTRIBUTION: U T G I V A R E N (S T O C K H O L M)

Den konstförfarne i Gottröra.

Av Seminarieläraren Filosofie hedersdoktor A. H. Magnusson, Göteborg.

Vida omtalad var på sin tid »skollärarn i Viken», J. A. Magnusson i Gottröra — för sin konstfärdighets och praktiska intressens skull. Men trots dessa och sin popularitet skötte han först och främst sin skola med verklig kärlek, och de dagar han måste inställa undervisningen på grund av egen sjukdom under de mer än 40 år han tjänstgjorde som lärare, äro lätt räknade. Hans utbildning var minimal: två småskolelärarekurser på nio veckor vardera i Sköldinge, Södermanland, 1875 och 1876, och en två månaders kurs vid länsseminariet för småskollärare i Malmköping, men hans bristande utbildning ersattes av en stor allmän begåvning, rikliga självstudier och ovanlig fallenhet för lärarkallet. Hans första tjänstgöring förde honom nära »världens ände», till Trosa landsförsamling, men genom sin förflyttning till Gottröra som lärare vid den mindre folkskolan i Viken kom han till den verkliga världens ände. Där var det 6,5 km. till kyrkan och två mil till järnvägsstationen; där tog vägen slut och där fanns det norr om skolan endast stora ofarbara skogs- och sumptrakter på gränsen till Almunge och Fasterna socknar. Det var inte så lätt att med hans examina, trots de vackraste tjänstgöringsbetyg, få förflyttning till andra och bättre förhållanden, och därtill kom, att de flesta liknande skolor (där alltså barnen gingo alla sex åren, till stor del med varannandagsläsning) lågo i liknande avkrokar av bygden. Tillbakadragen som han var och nöjd med små förhållanden växte han sig fast i trakten men fick 1902 en uppmuntran, bestående i dispens att söka folkskolläraryrket inom socknen. Detta betydde i själva verket blott en höjning av lönen till den för lärare då vanliga, nämligen 700 kr., en visserligen avsevärd förbättring i jämförelse med förutvarande förhållanden men väl behövlig, emedan barnen då växt upp och sonens läroverksstudier började synas oöverkomliga, trots all snickarflit och sparsamhet i hemmet. Både från föräldrar och överordnades sida fick han flerfaldiga bevis på huru högt hans lärarverksamhet skattades och många av hans lärjungar ha bevarat ett tacksamt minne av honom och stått honom mer eller mindre nära även under senare år.

Under de nära 40 år, han bodde i skogsbygden, var han dessutom befolkningens allt i allo, en klockarfar, som skulle ställa allt

Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraforening har haft vänligheten ekonomiskt understödja utgivandet av de i denna volym ingående minnena.

LUND 1938

Aktiebolaget Skånska Centraltryckeriet

till rätta. Att göra skänkar och bord eller andra möbler, att laga trasiga mjölkflaskor eller sätta in glas, att binda böcker och sätta ramar kring tavlor, att laga halvt sönderfallna antika möbler eller sätta in en fjäder i en klocka, att göra bouppteckningar eller förrätta nöddop, allt utförde han med samma noggrannhet och ytterliga prisbillighet, ehuru inte allt med samma förtjusning. Snickeriet tilltalade honom mest och på detta använde han största delen av sina lediga stunder, d. v. s. klockan 5—8 på morgonen och 4—8 på eftermiddagen under lästerminerna.

Ehuru han aldrig gått i snickarlära, tog han sig till att tillverka först enklare möbler (till sitt eget hem och till grannarna i omgivningen), sedan allt finare, varvid han specialiserade sig på fanering och särskilt inläggning av små fanerbitar i mönster, vanligen geometriska, komponerade av honom själv. Denna idé hade han tydligen fått vid lagning av antika möbler, då det gällde att passa in bortfallna fanerbitar. Och i hans hem samlades småningom en hel del dylika möbler med inläggningar, bl. a. en byrå, som på utställningen i Stockholm 1897 erhöll diplom för hedersomnämmande, kanske mycket därför att industrihallen var inlagd i fanerbitar på den buktiga framsidan. Sådana inlagda föremål, särskilt skrin och små bord, blevo mycket omtyckta och ha spritts vida omkring. Priset var så lågt, att en uträkning av timpenningen skulle ge en löjligt låg siffra. När han efter sin pensionering år 1922 flyttade till Vallentuna, blev tillverkningen av dylika småsaker hans hobby, och detta desto mera ju mera hans krafter att förfärdiga större saker började avtaga. Och vid sin död efterlämnade han ett antal halvfärdiga skrin, som väl ingen numera torde vara villig att göra fullt färdiga.

Utom för snickeri intresserade han sig för uppfinningar av olika slag. Långt innan telefonen kom till Gottröra, hade han tillverkat apparater och spänt upp tråd till en granne på en km. avstånd, och detta underverk väckte länge ortsbornas förvåning. En föregångare till detta, bestående av en linnetråd, fäst i trädstammarna och med ett membran av oxblåsa i bägge ändarna hade visat sig vara en tämligen opålitlig nyhetsförmedlare, utsatt som den var för atmosfäriska störningar i skogen. Och när dynamomaskinen var uppfunnen och fanns beskriven, dröjde det ej länge, innan en liten modell stod färdig på slöjdrummet och hjulet snurrade till åskådarnas häpnad. Att en modell av en ångmaskin skulle finnas, var självklart, liksom en hel del andra inrättningar, ringledning

och signalapparater. Hade radion kommit till under hans krafts dagar, skulle han säkerligen varit den förste i socknen att skaffa sig en sådan genom att bygga den själv.

Som han genom barnförlamning — ett i hans barnår okänt namn — hade fått det ena benet mycket försvagat, så att han alltid måste använda käpp, var hans rörelseförmåga till hans stora sorg inskränkt i hög grad. Han visste dock att till en viss grad hjälpa sig genom att förfärdiga sig en trehjuling med vevstake, som drogs med armarna, och kunde med detta primitiva åkdon förflytta sig miltals på landsvägarna. Den första upplagan saknade gummiringar, och det hördes därför långa vägar, när han med god fart rullade utför en brant backe. Ekipaget hade en hemmagjord vägmätare med kuggjul av trä och visartavla, så att han kunde ange, hur långt han strävat sig fram. När velocipeden kommit mera i bruk, vågade han sig slutligen efter mycken tvekan på att använda detta fordon, som underlättade hans framkomstmöjligheter i hög grad.

Han var en godhjärtad och rättskaffens människa, som inte tålde någon humbug, men som kunde bli djupt nedstämd av en oförrätt han lidit. Ingen har väl sett honom ond — därtill ägde han för stor självbehärskning — men slarv och oreda tålde han inte. Även om det kunde se ordnat ut i hans verkstad, hade dock var sak sin givna plats, och vid hans död funnos alla hans utgiftsböcker kvar från 1876, förda med minutiös noggrannhet och därigenom ett kulturdokument, värt att bevaras. Och alla almanackor från 1876 lågo ordentligt buntade och lätt tillgängliga.

Han var en man av gamla stammen, visserligen inte utan fruktan men utan tadel. Han fruktade nämligen offentligheten och älskade inte sällskapslivet, där han på grund av sitt lyte inte tyckte sig passa, men han var i sitt umgänge full av humor och ivrig i diskussionen, en kulturmänniska av verklig betydelse för trakten, där han verkat. Säkerligen kommer »skollärarn i Viken» att bli länge ihågkommen i den trakt, där han utfört sin gagnande livsgärning.

Utdrag ur Magnussons utgiftsböcker komma törhända att tryckas i slutet av denna eller i annan Årsbok. — Om lytta lärare: ASU n:r 36 s. 25, 44, 124; n:r 51 s. 109. Läraren P. E. Lundstedt i Gnarp saknade (från födelsen) armar; åt, drack, sykde, slöjdade, skrev, rakade sig och använde rottingen med fötterna. F. 1856. D. 1911. Jfr Dag. Nyl. 18/2 1934; Dövas vän 1932 n:r 4.

Almunge och Skokloster (1873—1929).

Av Folkskolläraren *Arvid Lundberg*, Bärby (1933; † 1938).

Min far, August Lundberg, var son till sockenskräddaren med samma namn i Almunge. Far arbetade först i dennes yrke och tog sedan tjänst vid St. Wäsby tegelbruk.

I mitten av 1800-talet gick en s. k. väckelse fram över Almunge. Rörelsen orsakades av kolportörer. En av dessa hette Norsén. Han slog an ej blott genom sin livliga predikan utan även genom en viss konst, som slog landsbor med häpnad. Han ansågs vara mer än en vanlig människa. Man fick sitta framför ett litet »skåp» orörligt stilla, tills N. gav tecken, att allt var klart. Därpå skyndade han med det lilla skåpet in i ställets mörka källare, där något slags »trolleri» utfördes. Efter en tid presenterade han familjens bild på papper. Underverk alltså!

Genom denne Norsén blef min far »omvänd» och kom på tanken att ägna sig åt de ungas fostran. Fördenskull genomgick han i början av 1860-talet en sex veckors kurs, anordnad av E. A. Zotterman, J. Johansson och andra folkskollärare i Uppsala och året därpå en liknande kurs; alltså erhöll han sammanlagt tolv veckors utbildning till barnalärare. Anställdes som lärare i St. Wäsby rote och (om jag minns rätt) även i Tadinge. — Denna ambulerande skola blev i slutet av 1860-talet förvandlad till fast med station i Haglund (ej långt från St. Wäsby gård). Bostaden var från 1700-talet — och hade förut varit bostad åt skogvaktare och tegelmästare. Den innehöll ett stort kök och en liten kammare innanför detta. Rummet var min fars och mors bostad f. o. m. 1864, då de ingingo äktenskap. F. o. m. 20/1 1868 inhystes även jag i detta krypin. Köket med sin stora öppna spisel var »skol-sal». Vid skrivning fingo barnen stå på knä på golvet omkring spiseln och rita med fingrarna i sandlådan (enligt vad far meddelat mig). Vid övriga lektioner fingo eleverna sitta på långsäten. En sådan »lärosal» var ju lämplig varken för familjen eller för skolarbetet; ty mor var så gott som instängd i kammaren med mig, och jag kunde ju när som helst — och framför allt, när det var som mest olämpligt — börja »ge hals», vilket störde arbetet i »lärosalen». Ändring härutinnan måste komma till stånd. Vid västra gaveln av gamla byggnaden (intill kammaren) tillbyggdes så 1871 en »skol-

sal» med 2 stora fönster på norra sidan och två på södra; långsäten anordnades utefter norra och södra långsidorna, och vid västra gaveln byggdes en ärevördig kateder med inskriften: »Kommen hit barn, hören mig, jag vill lära eder Herrens fruktan!» [Ps. 34:12.] Det bästa med detta byggnadsföretag var, att mor slapp lös ur sitt fängelse.

Till följd av lönens ynkliga litenhet måste biförtjänster tillgripas. Mor hade i hemgift erhållit en ko, som jag ännu har i friskt minne. Denna vårdades av min goda mor omsorgs- och kärleksfullt samt lämnade i gengäld mycken och fet mjölk, som till större delen i form av smör bars till handelsboden och utbyttes mot andra nödvändighetsvaror för hushållet. Far sysslade på middagsrasten och under ferier med skrädderi samt erhöll därvid 50 öre för ett par byxor, dito för en väst, 1.50—1.75 för en rock; däri var då även ersättning för sybehör inberäknat. — Tänk att för hand sy alla dessa sömmar! Det tog tid minsann och lämnade ej många runstycken i timpenning men det blev i alla fall ett litet plus i inkomsten. Som 7-åring fick jag vara far behjälplig med diverse sömnadsarbete, t. ex. »kasta byxben», pressa skrynkligt foder slätt osv. Större fart i skrädderiet vart det, då far 1876 inköpte en Singers symaskin på avbetalning för 135 kr. Inkomsten av yrket blev något större, trots den ringa arbetslönen. Så småningom blev jag så pass hemma i yrket, att jag på egen hand sydde byxor och västar. Rockar vågade jag mig inte på för ärm- och kragställningens skull. Men icke förty bidrog jag i min ringa mån till höjande av fars inkomst, vilket ock tarvades, ty familjen växte med ytterligare 2 pojkar samt med gamla mormor, d. v. s. fars svärmor. Inkomsten måste ytterligare höjas! Far inköpte ännu en ko, så nu fick mor två kor att sköta om. Två grisar fanns. Till handelsboden lämnades smöret i utbyte mot matvaror, kaffe, socker m. m. Inga slantar behövde offras alltså. Grisarna (tiden: maj—in i dec.) slaktades till jul och voro mäkta feta. Men far och mor gladdes däråt, ty det myckna istret bereddes till smör, som räckte över hela vintern, och fläsket varade hela året. Slantar sparades återigen, helst natursmöret vandrade till handelsaffären.

Nå, men föda till korna? Sommarbete erhöles på fideikommissets mark. Vinterföda då? Jo, far och mor arbetade hos bönder under slätter- och skördearbetet samt erhöles som ersättning rättighet att meja och bärga »sjöfoder» (fräken, starr och vass). Bönderna mejade för egen räkning sjöängarna; det, som växte där

utanför i vattnet, kom på fars och mors lott. Jag var flera år med om bärgningen och minns särskilt, hur jag hyste medömkan med min mor, som i likhet med far och mig måste släpa tunga lass och vada i det över höfterna stigande kalla vattnet. Det var nämligen höst, ty böndernas sjöängar voro besådda med säd, som först skulle skördas, innan vi fingo släpa upp vårt sjöfoder på deras åkrar. Underbart, att hälsan stod bi! Erinrar mig att vi en del år måste tända brasor på stranden för att då och då värma upp oss. — Vissa år kunde foderskörden bli så riklig, att den icke rymdes i den jämförelsevis stora ladan, utan vi måste stacka en del foder. Under sådana år hände det, att far och mor vandrade den drygt tre mil långa vägen till Uppsala kreatursmarknad (i oktober) och köpte ett par ungnöt (helst tjurar), av vilka det ena slaktades till jul och tillförde familjen kött-förråd för julen och ett gott stycke in på vintern. Det andra nötet slaktades på våren och såldes helt och hållet samt blev ett plus till inkomsten. Mor plögade också väva lärft till skjortor samt sommartyg till manskläder, vilket allt rönt livlig efterfrågan och fick en strykande åtgång. Ett plus till inkomsten återigen.

De sista dagarna av augusti men framför allt i sept. började vår egentliga skörd, d.v.s. lingonplockning på fideikommissets och hjälpsamma bönders skogar. Med saknad tänker jag tillbaka på denna tid! Efter kreaturens skötsel vandrade far, mor, jag och en yngre bror på morgnarna till lingonskogen, försedda med korgar av ansenliga dimensioner (om 24 liter). Alltid tävling! Vid gynnsamma tillfällen kunde var och en av oss plocka sin »niokanning» full till middag. Värst var att bära den tunga bördan hem. Efter middagsmåltiden (som mormor tillagat) gävo vi oss ut igen och hade i bästa fall samma lycka. Hem igen, tömma korgarna, dricka kaffe (som var familjens enda stimulantia) och så till kärren i hemmets närhet och plocka var sin »tvåkanning». Ännu var dock ej »dagsverket» slut. Mor skulle mjölka korna och vi pojkar skulle ut för att skaffa »nattfoder» åt dessa. Mormor hade under dagen utfodrat grisarna, hållit kaffepannan varm och vårdat min yngste bror, men vågade för sin ålder ej mjölka korna. Så följdes samma ordning följande dar, tills det blev slutskördat. Vad som sporrade oss pojkar till att vara så flitiga med lingonplockning, var löftet att få följa med mor till Uppsala och tjänstgöra som kuskar. Stadsresa företogs nämligen en gång i veckan med 250—300 kannor lingon, vilka betalades med 10—25 öre pr kanna. Även några skål-

pund smör förvandlades på torget i kontanter. — Inte alla år voro lingonår. Under ett torrår funnos inga lingon, där vi annars plögade hitta sådana. Men far hade väderkorn: han träffade på i ett kärr tuvor fulla med lingon, stora som körsbär, och skördade där 60 kannor som betalades med 60 öre kannan. Plus till inkomsten.

Ett arbete däremot, som inte gav ett öres inkomst, var anskaffandet av bränsle till skolsal och bostad. Jag begriper inte, hur far kunde utan vidare plåga sig och oss pojkar med denna pålaga: ut i St. Wäsby skog, fälla stånd-torra och stundom friska träd, släpa hem dem på kälke eller bära dem på axeln — allt utan ersättning. — Far hade fått för sig att — när han icke avlagt folkskolläroexamen — han ej var berättigad till kostnadsfritt bränsle för familjen och skol-lokalen. Den, som gjorde honom uppmärksam på verkliga förhållandet härvidlag, var (om jag ej minns fel) folkskoleinspektören rektor Ekman vid Prins Gustafs folkskola, Uppsala, sedermera kyrkoherde i Vändel. Så sluppo vi från detta odrägliga släp.

Far fick tid över till arbete på sin egen förkovran. Han vandrade under vinterkvällarna den $\frac{1}{2}$ mil långa vägen till församlingens komminister Rehn och tog lektioner i svenska språket. Jag minns livligt, hur han, under det han sydde, med språklära vid sidan, mumlade: »nomen, pronomen, verbum och partiklar». God sångröst var far begåvad med, men förråd av sånger lämpliga för skolan saknade han. Hände det att församlingens kyrkoherde, Dr Thydén, hade som biträde under helger och ferier någon med sångförmåga begåvad studerande, så bad far denne att få med mig i sällskap infinna sig i prästgården och lära ett urval sånger, passande för skolan. Någon sångbok hade vi inte, utan jag fick anteckna texten till dem, och samtidigt lärde vi båda oss melodierna. *Psalmmelodierna* däremot och »*väckelse-sånger*» kunde han massvis. Men se, folkvisor, gamla äkta och fosterländska sånger föllo den tidens »läsare» inte på läppen. »Gud» skulle nämnas i varje versrad, annars dög det inte. Jag erinrar mig, hur vi dagarna före jul fingo öva psalmsång dagarna i ända; julpsalmer förstås, Nr 55—66. Far beledsagade sången med musik å psalmodikon (enligt sifferskrift). Han skötte en s. k. ersättningsskola, där barnen undervisades före deras avgång till nattvardsskolan. Far utfärdade avgångsbetyg åt därtill berättigade barn; men dessa skulle sedan fram till Kyrkskolan, där folkskolläraren ytterligare undersökte deras kunskaper och gjorde de ändringar i betygen, han ansåg

vara berättigade. Vanligtvis höjdes betygen, ty far var även i det fallet ofantligt sparsam för att ej säga snål.

I min fars skola började arbetet kl. $\frac{1}{2}$ 9 med psalmsång, lång bön, textläsning ur evangelierna. Därpå följde genast »kristendom» (biblisk historia). Denna lektion var ofantligt lång, ty »kristendom» var fars älsklingsämne, och undervisningen däri var föreläsning eller predikan. Hans teologi var, kort sammanfattad, denna: »Människan varder rättfärdig allenast genom tron, utan lagens gärningar, och den det ej tror, går raka vägen till helvetet».

Någon rast — annat än 1 timme till middag — förekom inte, utan barnen fingo vid behov »gå ut» efter anhållan och tillåtelse.

Nästa lektion var ock »kristendom» (katekes). Då sutto vi barn (liksom under biblisk-historielektionerna) på långsätena utefter skolans väggar och pluggade katekesstycken. I lokalen var ett surr som i en bikupa. Bäst det var, sträckte någon upp en hand eller ett finger, och läraren vinkade fram lärjungen till katedern. Stycket lästes upp. Gick det klanderfritt, sade läraren: »Nu får du därifrån och dit». Med fingret mättes läxan ut.

Så blev det äntligen middagsrast med lek, t. ex. sista paret ut eller kappas till ledet. Danslekar fingo ej förekomma; de vore syndiga! Även skridskoåkning — om den också företogs på vardagar — var en syndig sport.

Vid skrivning fingo vi placera oss i långbänkarna. Då var det högtid. Visserligen voro skrivböckerna enkla, hemmagjorda, av olinjerat hamp-papper. Dessa fingo vi själva linjera upp efter konstens regler. Överst på varje sida linjerades upp till »stor-stil», därunder till »medel-stil» (mellanstil) och underst till »fin-stil» (små- eller brevstil). Till examina, som ägde rum två gånger om året, skrevo vi »provskrifter» (provsidor).

Monitörsystemet anlätades. Vid *innanläsning* placerades de små i halvcirklar kring läsetabellerna, som voro resta mot salens väggar. Monitören stod där viktig med pekpinne i hand, färdig att knacka på fingrarna den syndare, som glömt att händerna skola under lektion hållas på ryggen. — De äldre barnen läste under lärarens ledning i Läsebok för folkskolan. Vid undervisning i *Geografi* samlades eleverna i halvcirkel kring den upphängda kartan, där såväl läxläsning som förhör ägde rum. *Historieundervisningen* bedrevs med ledning av en liten lärobok, författad av en lär. vid Prins Gustafs folkskola i Uppsala Pastor Söderstedt. Kunskap i *Naturkunnet* inhämtades ur Berlins lärobok; dessutom bestod

distriktet några exemplar av Berlins *läsebok* i samma ämne. Tabeller voro undervisningsmaterieell i *räkning*. Detta ämne omfattade hela tal + decimalbråk. *Gymnastik* — fristående rörelser — förekom; ävenså något *militärövningar*.

Summa summarum: efter måttet av sina kunskaper bibringade min far oss lärjungar en god grund att bygga vidare på, om han ock många gånger syntes oss onödigt hård och sträng. Färlan svängdes enligt min tanke väl hårt, och mången gång fick den oskyldige lida.

Det blev emellertid för tröttsamt för far att undervisa sex årsklasser samtidigt! Av skolrådet blev jag som 11- eller 12-årig lärjunge tillfrågad, om jag mot 50 kronors årslön ville biträda min far vid undervisningen. Jag åtog mig uppdraget med glädje samt »läste» med 1:sta och 2:dra årsklasserna i samma lokal som far. Detta var ganska »benigt». För avlöningen inköpte far åt mig en liten begagnad kammarorgel, på vilken jag inhämtade *a b c* i spelkonsten. Så förgingo några år. Sedan jag hösten 1884 vunnit inträde vid Uppsala seminarium, efterträdde min bror mig i arbetet i fars skola. (Samtidigt därmed erhöll denne löneförhöjning.)

Efter det lärareexamen avlagts 1888, (jfr ÅSU 47—48 s. 29—32), gällde det att söka plats. Lyckan var mig bevågen (ty vid den tiden var det ont om platser). Almunge församling beslöt, att Haglunds skola skulle f. o. m. 1 juli 1888 förvandlas till folkskola. Jag utsågs till vik. lärare (för ett läsår, detta emedan jag ännu ej uppnått myndighetsåldern, och församlingen ville göra det möjligt för mig att söka den *ordinarie* befattningen). Jag sökte och erhöll tjänsten. Med ungdomligt mod började jag arbetet, och min läraretid i Almunge fylldes av endast ljusa minnen. Vice pastor C. F. Andersson var skolman ut i fingerspetsarna och skötte om, att skolan fick den materielle, som krävdes. Examina voro verkliga högtidsdagar. Lokalen fylldes av intresserade barnafäder, mödrar och övriga intresserade. Varje lärare vet, att dylikt intresse inverkar sporrande på såväl lärare som elever. Rätt många lektionsuppgifter förelades oss på examen och knepiga kombinationer, t. ex. »Tag liknelsen om den barmhärtige samariten och övergå omärkligt till femte budet!» Vidare: »Tag Uppland, särskilt dess huvudnäringar, och övergå omärkligt till Gustav Vasas inre styrelse!» (Uppgifterna erhöles ej i förväg). Praktiska uppgifter i matematik, gymnastik och sång gävos också — innanläsning ej att förglömma, detta emedan åhörarna intresserade sig särskilt för denna färdighet.

Skolformen var Litt F. med lärokurser enligt Litt G. Jag hade intet biträde utan fick reda mig så gott jag kunde.

I september 1891 avlade jag organist- och kyrkosångareexamen i Västerås. Förenade lärare-, organist- och klockarebefattningarna i Skokloster ledigannonserades till följd av lärare J. A. de Wahls inträde i pensionsåldern. (W. var farbror till skådespelaren Anders de W.) 20 sökande anmälde sig; jag uppfördes på tredje förslagsrummet, erhöll platsen samt tillträdde denna den 1 juli 1892. Den tråkiga skolformen Litt. F drogs jag med ända till 1907 års utgång. Från och med 1908 fick Skokloster sin första småskollärarinna; hon övertog klasserna 1 och 2. Härför och för uppförandet av ett centralt skolhus tillkommer hedern i första rummet folkskoleinspektören seminarieadjunkten H. E. Herrmansson, Uppsala. Förvaltaren å Skoklosters gård, Fritz Wennerholm, hade hos greve N. Brahe utverkat, att Skokloster kostnadsfritt levererade allt byggnadsvirke till skolhuset.

Från och med 1909 började mitt arbete under det nya taket och fortsattes där till och med år 1929. Skolrådets ordförande under de första 22 åren var kyrkoherde J. Sandén, en ärans man. Med undervisningsmateriell var det skralt beställt till en början. Så t. ex. saknades passare och gradskiva, fastän undervisning i geometri skulle bedrivas. Men jag behövde blott göra upp en förteckning över felande materiell eller komplettering därav för att erhålla det önskade. Folkskoleinspektörerna står jag i stor tacksamhetsskuld till — ej minst i avseende å materiellen. En enskild församlingsbo, skogvaktaren vid Skokloster, H. Karlström, skänkte skolan ett aktningstvårt biologiskt museum, som högt uppskattades. För övrigt ha flera sockenmän visat sin välvilja mot skolan och dess arbete bland annat genom att vid examina skänka flitiga skolbarn premier. —

Skolarbetet kom med åren att omfatta flera ämnen och åskådlig undervisning krävdes. Hembygdsundervisning som *fristående ämne* vann ej min kärlek; dyrbar tid togs bort från t. ex. matematik och svenska. *Sång* däremot var mitt älsklingsämne. Barnen tycktes ock dela min kärlek till ämnet i fråga, vilket visas därav, att de under sommarferierna kommo till skolan och under min ledning repeterade redan inlärdade sånger, dels lärde nya. 2- och 3-stämmiga skulle det vara! Anspråkslösa konserter anordnades dels i hemsocknen, dels utsocknes för att erhålla medel till skolresor. Vid allmänna gudstjänsterna i kyrkan medverkade barnen ofta med sång, särskilt under högtiderna.

Stavby, Tierp, Fasterna, Romfartuna, Wittinge.

Av småskollärarinnan *Johanna Konstantia Eklund*, Funbo.

Under barnåren erhöll jag undervisning hemma vid herrgården (Holmbyboda i Funbo), så jag slapp gå den nära milslånga vägen till kyrkskolan. Jag räknade och skref i sällskap med Theres Floderus för hennes syster Nina, som nu är doktorinna Westerlund. Sommaren före min konfirmation genomgick hon katekesen med mig. Då sutto vi på en moss-soffa under de grönskande björkarne.

Då jag var hemma sysslade min mor och jag med väfnad; vi väfde och sålde åt traktens befolkning halsdukar och förkläden. Sedan kom min mor på den tanken att jag skulle lära mig något. När seminariet för utbildande af småskolelärarinnor nyss inrättats i Uppsala, tänkte vi att jag skulle blifva lärarinna. Jag skref ansökan till folkskoleinspektör Laurell och blef antagen efter inträdesprof.

Lärarne voro Hedblom, Gauffin och Bergsten. Hedblom var en varmhjärtad Kristen. Vi hade härliga stunder om morgnarna då vi läste och han förklarade bibeln för oss.

Sommaren året efter fortsatte studierna. Då bodde jag i studentrum tillsammans med en småskollärarinna Augusta Eriksson från Wisteby i Rasbo. Wi hyrde rummet af en studentstäderska. — Bergsten, som var praktiklärare, var Augusta Erikssons goda vän; honom föredrog hon framför de andra lärarne. Bergsten var en lugn och god herre. En gång skulle jag ha räknelektion, jag var rädd och sprang ifrån alltsammans. Sedan gick jag till Bergsten och bad om förlåtelse. På aftonen då kritiken hölls, sade han: Hur gick det med Konstancias lektion? Då såg han bara rolig ut; Ingen sade något. — Gauffin var räkne- och sånglärare. Han var häftig.

En dag mot slutet af kursen följde vi lärarne ut i skogen och botaniserade. Wi marscherade då vägen ned till Grindstugan; derefter plockade vi växter i skogen. Sedan samlades vi och lärarne delade oss i tre grupper. Varje lärare höll föredrag i botanik. Augusta och jag åhörde Bergsten. De finaste flickorna höllo sig till Gauffin. Han förlofvade sig sedan med en av eleverna, prest-dottern Anna Grubb.

Hemvägen marscherade vi om Flustret; der spelades och der skiljdes vi.

Den sommaren erhöilo eleverna utgångsbetyg, men lärarne sade att om det var någon, som kände sig osäker i kunskaperna, så kunde hon dröja. Jag begärde ej något, men betyg erhöill jag ändå.

Jag var då »utlärd», men hur jag skulle erhålla en skola det visste jag icke. Men jag trodde att Gud skulle hjälpa mig. Året efter erhöill jag ett bref med uppmaning af en f. d. kamrat, att jag skulle söka hennes plats, ty hon skulle gifta sig. Jag begaf mig då till pastor Norberg i Stafby och visade honom mitt betyg samt erhöill platsen. Den gången erhöill jag hjälp ifrån höjden och många gånger har Herren hulpit mig; han skall väl ock hädanefter hjälpa. Sedan reste jag till Stafby, ty skolan skulle öppnas 1:sta Mars.

Skolan var i Ormeryd, som hörde under Lydinge herregods. I Stafby voro många religiösa, både unga och gamla. I skolan hölls söndagsskola af 3 lärare: torparen Aug. Pettersson, skomakaren Löfberg och torparen Alfred Alinder. Då kom ungdomen dit och sjöng sånger. De gamla gubbarna voro också med: skogsvaktaren Åkerman, snickaren Lund och skomakaren Hägglund; jag tyckte de voro som rotade ekar. Vännerna voro så ifriga, de hade möten i hvar vecka om kvällarne. Då de kommo till skolan, samtalade, sjöngo och bådo vi till Gud om hjälp och ledning.

Naturen i Stafby var härlig. Jag hade min promenadplats bland alar, som bildade en allé hvilken ledde öfver bron öfver en å, som hade sitt utlopp i sjön ej långt derifrån. Till venster ledde en väg till Brotorpet der syskonen Alinder med sin moder bodde. De voro kunniga i sång; dit gick jag mången gång. Till en löfdunge, der ån flöt fram, gick jag och badade. En gång tog jag barnen med; då badade de. Men sedan sade folket, att der hade fordom ett odjur, en stor orm varit synlig; sedan tordes jag icke gå dit mer.

Några sade att jag icke höll reda på barnen. Jag mötte en gång en gumma, som skällde på mig om barnen. Hon hade sjelf en pojke som hon slog vettet ur, sade folket. Jag älskade barnen och tyckte icke de voro svåra. Något bråkiga voro pojkarne; de hade fällknifvar, som de täljde med i träd och knutar; jag fick tilltal af inspektorn. Men värst af allt var, att en pojke en gång kastade sten, som träffade en vandrare på landsvägen. Karlen blef

ursinnig, rusade till kyrkoherden och talade om det. Jag började tycka, att det var svårt och tänkte: jag tror jag flyttar härifrån. Men, tänkte jag, jag skall gå till inspektorn i Lydinge och fråga honom om han vill att jag skall komma tillbaka nästa termin. Inspektorn blef vred, for till kyrkoherden och klagade på mig. Kyrkoherden frågade mig om jag ville flytta utan att anmäla saken i skolrådet. Det gjorde jag. 5 terminer hade jag då varit i skolan i Stafby.

Jag hade då förlorat min plats; min moder var bedröfvad, men då var det gjort som gjort var. Min moder ville att jag skulle fortsätta studierna i småskoleseminariet. Det gjorde jag. Jag reste till Uppsala och blef intagen på nytt. Lärarinnorna voro 3: Fru Laura Gerle meddelade oss kunskaper i flertalet teoretiska ämnen; professorskan Sundén (Ebba Gregorsson) gaf lektioner i naturkunnighet. Fröken Augusta Pettersson var praktik- och slöjd-lärlarinna samt undervisade i välskrifning. Jag läste om kvällarna så att mina ögon voro skumma; när jag var hemma kunde jag icke riktigt se skogen vid horisonten. En gång hade jag till lektion psalmen 50 1:sta vers. Alla elever berömde min lektion och lärarinnan med.

Examensdagen erhöill jag till undervisningsämnen innanläsning och kristendom. Innanläsningen åhördes af fru Gerle och landshöfding Hamilton m. fl. Alla elever erhöilo utgångsbetyg. Fru Gerle anskaffade plats åt eleverna; hon försökte ock att anskaffa mig en, men brefvet låg för länge på vägen så att platsen upptogs af en annan. Sedan sökte jag en plats efter annons i tidningen och erhöill den. På våren året efter examen flyttade jag till Tierp. Skolan skulle öppnas 1:sta Mars. Det var ett förskräckligt yrväder. Jag kom till prestgården och var hos arrendatorns i 3 dagar. Derefter begaf jag mig af; på båda sidor om vägen var snön uppskottad till höga murar. Sedan kom jag på stora slätter der snön var bortblåst. Ingen människoboning syntes till. Det bär väl upp åt Dalarne, tänkte jag. En stuga fanns likväl vid vägen och sedan rökte det bland träden i en backe. Jag skyndade mig och fick sigte på ett stort tvåvåningshus; der var Djupa dit jag skulle.

Der hölls skolan i en liten byggnad på gården hos en bonde Olsson. Ett kök med stor spis var skolsal. En liten kammare med kamin var mitt rum. Jag höll på att osa ihjäl mig der en natt. Jag drömde att jag var inne i en teater, som hade stora gasrör,

jag kröp emellan dem och visste ej hur jag skulle komma ut. Men jag vaknade, tog sängkläderna, bar ut dem i köket och sof der till morgonen.

Pingsten var härlig, lik midsommar, i Tierp. Då skyndade vi till kyrkan; der var stort möte. Ärkebiskop Sundberg var der. Han talade i koret till folket, tillhöll länsman och fjärdingsman att hålla reda på ungdomen, ty de voro bråkiga. Han nekade dem ej att roa sig; man kan väl ej stänga in dem i ett kloster, sade han, men det skall vara måttligt. Att hvem som helst höll sön-dagsskola gillade han ej. Vid utgången var det trängsel; kvinnorna i kyrkförstun sade till hvarandra: Aldrig har jag haft en sådan pingstdag förr. [Jfr ÅSU 52 s. 111.]

Protokoll erhöll jag en gång deri jag kallades till att hålla lektion i en småskola. Jag höll lektion och hade till ämne »Kristi inridande i Jerusalem» (Jfr ÅSU 51 s. 133). —

Som dufvan var jag bland örnar uti Nord. En gång träffade jag folkskoleinspektör Herrmansson vid Tierps kyrka; han frågade mig hur jag erhöilit platsen. Jag har sökt den efter annons, svarade jag. Då talade han något som jag icke förstod. Men sedan fick jag veta, att jag icke skulle få behålla platsen längre än till årets slut. När jag sedan erhöill min lön, så behöll man 25 kr. utaf den. Jag sade då till pastor Roos: »Jag säger som patriarken Jakob: Det som var mig lofvat förut erhåller jag ej». Skolan jag hade var mindre folkskola. Detta var väl mycket för mig, men jag erhöill en mindre folkskola igen sedan (i Wittinge). Der sade kyrkoherde Hjelm: »Barnen läsa bra här». Detta var nog för mig.

Under sommarferierna var jag hemma och hjälpte min moder; hon var klen. Hon kände att hennes tid icke skulle blifva lång; detta var sista sommaren jag hjälpte henne. Hon hade gjort allt hvad hon kunnat för mig. I ett af hennes bref läste jag sedan: »Gud har omsorg om oss för hvar dag, Hanna». Jag hade velat vara hemma och hjälpa min moder; jag gret och ville icke dit bort, der jag icke skulle få vara. Men min moder sade: »Gråt icke, för då gråter jag med». Jag som nästan alltid hade varit hemma, fick icke vara hemma hennes sista stunder. (Jfr ÅSU 47—48 s. 121.)

Höstterminen skulle jag sköta skolan i Tierp. Jag reste och flyttade ifrån Djupa till Lockelsebo, ty skolan var flyttande. Der voro 2 bondgårdar; i den ena var skolsalen och i den andra var mitt rum. Människorna voro beskedliga; de försågo mig med fisk, kött, bullar och lingon.

Sedan var jag hemma en tid. Men skolan låg i min häg. Efter annons i tidningen sökte jag ett vikariat i Fastärna nära Rånäs bruk och erhöill det. Skolan hölls i klockarbyggningen, der småskolesalen var och äfven storskolan. Klockaren Löfgren var gammal och hade slutat skolan. En ung skollärare Öhman var nykommen och blef sedan hans efterträdare. Han undervisade barnen präktigt i gymnastik och sång samt tillhöll dem att läsa och tala högt. I en liten byggning nära kyrkan, som var afsedd till pensionat åt f. d. klockaren, bodde jag.

Ungdomen i lill Tjärnan och stor Tjärnan voro religiösa; en kväll kommo de till mig, sjöngo och bådö till Gud.

I Fastärna erhöill jag 175 kr. för terminen, mycket mer än i Tierp, fastän det var småskola jag nu hade.

När jag var hemma, satte jag upp en väf och väfde tyg till tre klädningar åt mig. Men som en fogel var jag, hvilken flög ifrån det ena stället till det andra. En tid förflöt; sedan erhöill jag ett vikariat i Romfartuna i Westmanland nära Westerås. Jag vikarierade för en skollärare Melin, som hade köpt en liten egendom i Lillhärad, dit han skulle flytta. Skolan var mindre folkskola. Omkring 40 barn voro der; de voro något bråkiga. Skolläraren kom in i skolan ibland, men sedan han hade gått blefvo de alldeles vilda. Han sade att jag skulle taga till rottingen. Jag försökte det, men jag tyckte att det var svårt. En afton sade jag till barnen: »Nu skall jag stänga in er en stund, för Ni har varit svåra». Jag stod utanför och höll igen dörren. Då blefvo de alldeles ursinniga och skreko: »Läs upp fönstren, så hoppa vi ut!» Sedan läste jag upp dörren; då sprungo de som skrämde får utefter vägarna.

Wi hade missionshuset helt nära. Dit gingo vi om söndagarna. Predikanten Dahl bodde der med sin fru Adelina och deras lille son David samt en sällskapsdam Hanna Melin. De voro mycket gästfria, bjödo oss på mycket godt, äggröra, rotmos, fläsk och sur limpa, som brukades der, samt det goda kaffet. Fru Dahl var barnsligt god. — Hanna Melin höll söndagsskola. En söndag höll hon skolan hos ett folk som hette Lings; då följde jag med och läste med barnen.

Kyrkoherden var ej vänligt stämd mot missionshuset. Han sade att det rådde villfarelser ibland folket. Kristi himmelsfärdsdag kom han till Lycksta skola och höll predikan. Han ogillade att nattvarden utdelades i missionshuset och ville att det skulle ske i kyrkan.

På examen var skolan full med kvinnor och barn; kyrkoherden var der. Först höll jag morgonbön, sedan innanläsning och hufvudräkning. På befallning af kyrkoherden förhörde jag barnen på berättelsen om Moses ur bibliska historien. När allt var slut, voro madamerna goda mot mig, de gånvo mig penningkronor och af skolläraren Melin erhöll jag betalning för terminen. Sedan packade jag in mina tillhörigheter och reste hem till Funbo.

Vikariat i Wittinge erhöll jag sedan genom småskollärarinnan Alma Wennström, som egt det förut. Jag reste till Wittinge och begaf mig långt upp i skogen till Andersbo. Skolhuset var beläget nedanför byn; der bodde jag för mig sjelf. En björklund omgaf det och deromkring var djupa skogen. Skolan var mindre folkskola. Barn stora och små gingo om hvarandra där, så att mycket arbete hade vi alla dagar.

Frälsningsarmén hade lokal i Wittinge; där var jag ett par gånger. Sista gången var der ett förskräckligt lif. Ungdomen väsnades utanför, kastade stenar på fönstren, slog upp dörren och gingo in. Pojkarna sprungo fram till plattformen, ställde sig der, skreko och låtsades göra bön. Armén måste fly upp i andra våningen.

En herr Björkman hade skött skolan förut och hade löfte på den igen; han studerade nu vid Bollnäs småskoleseminarium. Under sommarferierna var han hemma. Han kom ned till skolan; jag lät honom läsa med barnen ibland. Han var mycket noga med innanläsning och skrämde pojkarna att han skulle rapportera för prästen om de ej läste rätt. När barnen fingo se Björkman komma, skreko de: Björkman kommer, stäng igen dörren! — Några timmar till slöjd hade vi icke, men jag undervisade flickorna i märkning och virkning; de voro så ifriga så att de sutto inne på lofstunderna emellanåt och arbetade. Jag lekte med barnen och underhöll dem, de gjorde löfsalar bakom vedboden, men Björkman ref sänder dem och kastade allt öfver gärdsgården ut i skogen.

En lärjunge hade jag som hade gått i skolan två terminer och kände knappt igen bokstäfverna. Han kunde ej följa de andra barnen åt i välskrifning, utan jag försökte att läsa en stund hvarje dag med honom ensam. Det gick: gossen lärde sig läsa rent och läste utantill ur bibliska historien; han var så ifrig, att han knappt var borta en enda dag.

Examensdagen — på själfva Johanna — var strålande. Barnen hade rest löfbagar och klädt skolan med grönt och blommor.

Kyrkoherden var der. Först blef morgonbön, sedan förhörde jag barnen första artikeln ur katekesen. Derefter blef det innanläsning, och på kyrkoherdens tillsägelse läste de stora Jesper Svedberg i Folkskolans Läsebok. Sedan räkning på svarta taflan och sist geograf. Kyrkoherden sade: »Barnen läsa bra här», och folket sade att de tyckte mig ha hållit en ganska bra examen.

Sedan bjöd jag madamerna på kaffe, och kyrkoherden drack kaffe med. Innan jag flyttade från Wittinge bjöd jag alla barnen på afskedskaffe.

Det var min mening att fortsätta med skolarbetet sedan, men jag erhöll ingen plats.

Författarinnan var född 1853 å Holmbyboda, där fadern, Gustaf E., f. 1828, var rättare. Enligt hennes skildring, som nu förvaras i hembygdsföreningens arkiv i Funbo, berättade gårdens ägare Floderus' döttrar för sina syskon och för henne sagor, bl. a. om Gråkappan, Lunkentus, Tummeliten och Snövit. En blev gift med den senare så berömda läkaren Westerlund, Enköping, som övertog gården och senare överlämnade den till sin måg greve Tolstoy. Så kom det sig, att doktor W. bekostade Gustaf E:s begravning 1911 och att en son till den nämnde Tolstoy personligen nedlade en krans vid fattighjonet Hanna Eklunds jordfästning 30/12 1933. — Självbiografien har hon nedskrivit efter hand; den avslöts på kommunalhemmet i Funbo 28/7 1929.

I barnåren klen besökte Hanna med. prof. Glas i Uppsala och fick betala »bara 25 öre för hvar gång. Nu skola doktorerna hafva 2 kr. gång-en»(!). — Efter konfirmationen tjänade hon i Uppsala. För sin klenhets skull ordinerad fria bad kunde hon dock ej bli i tillfälle erhålla sådana, »ty jag skulle i min plats sköta sysslorna.» — Då hon efter ovan relaterade tjänstgöringar varit utan plats ett årtionde eller mer, undervisade hon en tid vissa familjers barn i Gustavsberg nära Byle i Funbo i läsning, skrivning och räkning, enär vägen till kyrkskolan var lång för dessa. Pastor (kanske åsyftas kyrkostämman) samt vissa föräldrar ersatte henne för arbetet. — Kärleken till skolan satt i; ett av de sista meddelandena av henne lyder: På examensdagen 1929 var jag med i Funbo skola.

Om småskollärarinnors pietism, ställning och »hand med» stora pojkar: ASU 51 s. 99—101; här uppsatsen av J. R. Rydberg sid. 62—64.

Erik Bergsten och E. Hedblom voro övningsskollärare vid folkskoleseminariet i Uppsala. Den förra, som avgick vid vårterminens slut 1878, blev sedan chef för folkskolan i Finspång. Läroboksförfattare. Bearbetade Arends' stenografi för svenska språket. J. B. Gauffin var lärare vid Uppsala folkskolor; född 1848 vid Österby bruk; avlade lärareexamen i Uppsala 1875 och tillträdde s. å. tjänsten i denna stad. Blev en av de ledande i Missionsförbundet (P. Waldenströms).

Carl Johan Öhman, född 1863 i Morkarla; ex. i Upps. 1883, tillträdde lärarebefattningen 1885.

Om småskoleseminariet i Uppsala: ASU 47—48 s. 196—198; i Bollnäs aa. s. 198—209; n:r 41 s. 173—189.

Far, bror Peter och jag.

Av Manufacturie-Directeuren, Lektorn och Prosten *Carl Nyrén* (1780).

En 1600-talsman på 1700-talet. Min fader, Peter Neuman, var bondson, född år 1696 på halfwa krono-skattehemmanet Lyngsjöhagen i Östra Ny socken, hwaraf han ock hade sitt tillnamn. Detta hemman är beläget på Wikbolandet, i Östergöthland och Björkekind's Härad, 2 mil öster ifrån Söderköping och tre mil sydost ifrån Norrköping: en ganska ljuflig och inne i skogen wid den lilla fiskrika Lyngsjön belägen gård, der jag ock haft många roliga stunder och der jag skulle wilja både lefwa dö, om försynen tillät mig att der wistas. Här uppföddes och tillärdes min Fader af sina egna föräldrar att läsa Svenska och Katechesen, samt emedlertid brukades wid de wanliga bondesysslor, tills han war 7 eller 8 år, då han efter sockneprestens inrådande, som fann hos honom godt minne och god hog för boken, skickades till Söderköpings schola i början af år 1704. Här gjorde han sådana framsteg, att han wid winter-examen 1709 hade gått igenom alla tre classerna och fanns skicklig, att med ett wackert witnessbord sändas till Linköpings Gymnasium. Men som hans moder emedlertid dött, och han fått en mycket karg och hård stjufmoder, som alltid med missnöje tillagade denna piltens matsäckar, och tyckte att han kostade för mycket att underhålla, emot de andra barnen, som 3 eller 6 till antalet, gjorde godt gagn wid gårdsbruket och hushållningen; hwar till ock kom de oroliga krigstider och hårda år, som mycket utblottade huset, (jag minns att min Fader ofta berättade, att de åto barkebröd, knopp och annan owanlig spis, i hans föräldrars hus, som dock icke war af de fattigaste i socknen) och ändtligen pesten i hwilken nägre hans syskon och sist bemälte hans stjufmoder dog; alltså blef den tillärnade Linköpings-resan, med min Faders stora ängslan och missnöje, hindrad, och till hans behag lemnadt, att wälja något handtwerk, i fall han icke hade lust att blifwa bonde. Under det min fader qwalde sig dels med de oroliga tankar öfwer sina tilltänkta studiers hinder, och dels med förenämnda wal, hwaruti han ej kunde resolvera något wisst, gick hela 1710 och en del af 1711 förbi, då han, såsom en femton-årig dräng, plöjde, tröskade, högg wed och timmer, och gjorde alla de bondesysslor, som en fullwuxen dräng tillkomma. Fadren, (hans namn war Carl

Thoresson) som såg denna sin sons tilltagsenhet och styrka, och älskade honom ganska mycket, dels för det enfaldiga nöje han hade deraf, att höra sonen under alla hwilostunder upprepa en hop latinska och grekiska declinationer och conjuntioner, samt annat scholegräl, som kitlade den enfaldiga gubben, bara för det han ej förstod ett ord deraf; men ännu mer, för det han halp honom att läsa och skrifwa bref, räkna ut kronoutlagor och se om qwittenserna woro riktiga; likwäl allrämest för hans arbetsamhet, beslöt nästan, att under sitt andra enklinge-stånd behålla honom ständigt hemma hos sig och wid myndiga år låta inskrifwa honom för gårdsbrukare; emedan den ende brodern war hela 10 åren yngre än min Fader. Men en annan händelse afbröt denna föresats. Krigsrustningar och utskrifningar woro ganska starke den tiden, och många bönder måste sjelfwe gå ifrån sina hemman i fält, då de ej kunde skaffa karl. Samma omständigheter hotade ock min Farfader, och tiden war för handen att min fader skulle antingen gå i mantal eller blifwa tråsspojke. Hårda willkor för en läsegirig gosse, som ännu kunde twänne grammatikor utantill från pärm till pärm, och änskönt wid plog och slaga, dageligen exercerat med penna i stället för wärja. En förnäm herre fick i denna willerwallan se min Fader, bland andra drängar, på åke-dagswerke wid Stegeborgs slott, som ännu stod på sina fötter, och fattade för honom ett serdeles tycke, då han såg honom sitta på gödsel-wagnen med en latinsk glosebok i handen. Denne herre satte sig straxt på sin häst, red till Lyngsjöhagen, som låg en knapp $\frac{1}{4}$ mil derifrån, och bad min farfader att lemna sig gossen Peter Nymann, emot försäkran att wara honom så god som en fader, och antingen låta honom uppfostras med sina söner wid studierna, om ej läselusten stod att öfwinna, eller i annat fall draga försorg om hans framgena wälfärd. Han wann sin afsigt och min Farfaders bifall till min Faders obeskrifliga glädje; men höll icke sina ord: ty när denne herre, antingen samma år eller året derpå, blef commenderad att gå till Pohlen, ärnade han att taga min fader med sig som hejduk eller kammartjenare, hwilket ingalunda anstod min fader, som stretade häremot med alla krafter, och oförskräckt påminte honom sitt löfte, i brist af hwilkets fullbordan han antingen häldre wille komma hem till sin fader, eller ock gå i lära hos en skraddare i Söderköping, som tillförene under scholåren warit hans wärd, och mycket älskat honom och gifwit honom mången god aftonward. Till denna skraddare tog ock min fader, i denna sin ångest, sin tillflykt, mera att

begära hans råd, än af någon verklig håg för handtverket, och det olåfwandes eller emot sin herres wilja och wetskap. Men som denne utan twifwel blygdes att antingen twinga en ung gosse mot sin håg och gifna löfte, eller att så snart släppa honom ohulpen ifrån sig; spanade han snart upp honom och tog honom så godt som med wåld tillbaka. Men satte honom likwål, innan sin bortresa, i lära hos en gammal afskedad trumpetare, som bodde i nästa socken intill; hwarmed min fader wäl war mera, dock icke alldeles så nöjd, som om han fått komma till Linköping, hwilket ännu lekte honom i hågen. Emedlertid blef han, efter den tidens bruk, i regements-rullan inskrifwen såsom ordentlig fälttrumpetare-lärling, och wet jag icke om sådant bruk ännu warar. Men den gamle och till namnet mig obekante läromästarn dog straxt derpå, och min fader blef ställd till att lära ut hos en annan nästan lika gammal trumpetare, wid namn R y n i n g, boende i Jäckelsbo och Nykils socken. Denne war, för sin egen person, en mycket snäll musicus och beskedlig karl; fast så gammal och orklös, att han knapt kunde se om sitt hus, eller wisste huru der tillgick, mindre lära min fader, som han wille och borde; och min fader slet, gubben oweterligen, mera ondt i hans hus i tre eller fyra år, och hade större förtretligheter, än han tordes för någon menniska uppenbara, i fruktan att både swälta och törsta, om han knorrade.

Såsom dennes vikarie följde han med Östgöta kavalleri till Skåne 1715, då Karl XII väntades dit. Innan armén marscherade till Norge blev han ordinarie trumpetare vid Vifolka kompani »med lön och Skranje boställe». Vid den norska campagnen for han gruvligen illa, fick ofta swälta och törsta samt förkyldte ofta händer och fötter.

Min k. fader war en flitig och efter sitt pund nog förständig och speculativ landtbrukare, hwarpå han ock satte sin högsta diktan och traktan i werldslig mätto. Och jag, som under ferierna ofta war med honom på åker och äng, samt i skog och mark, och dagligen hörde hans förnuftiga discusser i dessa ämnen, hwari han ock, genom allahanda hushållsböckers läsning, förwärfwade sig, efter den tidens omständigheter och sitt eget ouppbrukade snillepund, större insigter, än mången skulle tro honom om, fick af honom den första smak och anledning, att tractera hushållsläran systematice och såsom en af våra nödigaste wetenskaper, hwilken idé jag sedan med egen läsning stärkte och allt jemt yrkade äfwen i mina academiska magisterprof.

För öfrigt brydde min fader sig icke mycket om fjäs och grannlåt, utan war mycket gudfruktig, så att han aldrig hwarken sjelf

försummade, eller tillät någon af sina barn och tjenstefolk försumma kyrkogång och den allmänna gudstjensten, när de hade helsan och woro eljest oförhindrade. Ja han war så sträng och grannlaga häruti, att hwarken wäderlek, sädesbergning eller, att jag må så säga, oxens dragande ur brunnen, kunde hindra honom härifrån. För min del frös jag många wintrar så att hjertat hopade i mig, och hade gerna önskat få wara hemma från kyrkan och läsa postillan eller Scrivers werk; men ingen bön halp; jag måste deran och wänja mig, som han sade, att slita ondt, hwilket ock skedde, i det jag ofta war mera tunnklädd, än jag borde, och aldrig så länge han lefde nånsin fick bruka päls. Samma beskaffenhet war ock med mina öfriga syskon. Och på köpet kunde wi antingen få stryk, eller stängas ifrån middag, när wi kommo ifrån kyrkan utan att kunna predikords. Hans allwarsamma lefnad, hans tarflighet i mat och dryck, utan att någonsin supa bränwin, röka tobak, snusa eller missbruka någon ting, hans ordentlighet i en kort sömn och i alla sina göromål; allt war så exemplariskt, att jag med min lärdom ofta önskat mig kunna imitera honom och hafwa hans enfaldiga stränghet i denna punkt men jag har ännu aldrig hunnit dertill. Sällan satt han uppe öfwer klockan nio om qwallarna, och aldrig war han i sängen sedan kl. slagit tre om morgonen. Hans folk och barn måste hålla samma ordning, fast wi ändå stundom *ex speciali gratia* fingo om wintern sofwa till 4 eller 5; men om sommaren aldrig. Aldrig wet jag honom warit sjuk eller sängliggande, mer än att han en eller par gånger om året kunde klaga öfwer tandwärk. Om sitt hufwud war han ganska öm, och höll det ständigt warmt med flera mössor eller serwietter, samt med tjock mössa under stora och tjocka peruker, när han färdades bort eller eljest skulle wara klädd, som icke ofta skedde, utom den trägna kyrkogången. Jngen Fars barnauppfosttran kunde wara strängare, och tillika ömare än hans; ty han wille wäga all sin förmåga på sina barn, för att få dem till folk, såsom hans dagliga tal war. Ja han höll på en gång fyra gossar wid Linköpings schola; och när jag såsom den äldste kom något till åren, måste jag wara mina bröders preceptor, emedan han ej längre mäktade hålla någon informator. Men detta war mig ett swårt och förtretligt göromål; ty de två näst mig Fredric och Matthias Nyrén woro mycket olydige, och hade på långt när icke den håg för boken, som jag hade sjelf och wille att de skulle hafwa. Men den tredje Göstaf war wäl mycket qvick och hågad att läsa, fast i öfrigt

mycket skålmagtig och olydig emot mig, som gerna händer bröder emellan, då den ene skall befalla den andra. Wärsst war, att jag af min Fader, för alla deras skalkstycken och wårdslösheter fick bära ansvar, och ofta undergå en hårdare aga än de. Detta gjorde mig ändå icke så ondt, som det att min moder, hwilken war af ett blödigt och ömt lynne, fick hårda tillwitelser, när hon i oförståndig wälmening wille taga frid för oss. Äfwen som hon ock af min fader mycket hårdt tilltalades, när han hos henne förmärkte någon vanité, som gerna följer med könet, eller någon slummeragtighet i hushållningen, som min fader tyckte strida emot sin wedertagna ordentlighet, och nästan allt för stränga och diätetiska lefnad. Ehuru högt jag älskade min moder, som sällan eller aldrig sade ett hårdt ord åt mig och mina syskon, tillstår jag dock att både kärlek och wårdnad för min Fader alltid hade öfwerwigten, ty så allwarsamt han tuktede mig för mina fel, så högeligen berömde han ock min qwickhet och mina dygder, när jag på något sätt kunde ställa mig in hos honom, hwartill ingen annan wäg gafs, än att wara lydig i högsta grad, fast jag stundom tyckte hans befallningar woro för stränga eller absurda, och att göra snart och wäl ifrån mig mina föresatta lectioner.

Med all denna liksom medfödda rigeur hos min fader, war han likwäl en nöjsam och lustig umgängsman, serdeles i goda sällskaper, och bland sina förtrogna wänner, och aldrig war jag gladare och nöjdare, än då jag såg honom i sådant lynne. Han war en god wård och såg gerna främmande hos sig, men lät sig dock icke af dem hindras ifrån sådana sysslor, som icke kunde uppskjutas; och reste sällan eller aldrig från huset att göra dem contravisite, oftare än han hade ärende till dem, hwadan jag ock torde ärft min stora afsmak för de nu än mer i swang gående visiter, och min stora hog för att wistas för mig sjelf.

Guds wälsignelse och bärgning till tarflig föda och uppehälle saknades wäl icke i min faders hus, men att något war öfwer sedan 12 å 15 munnar blifwit mättade, kan man ej gerna föreställa sig wid en inkomst, som blott bestod i bostället och årliga räntan af 2:ne andra hemman, som woro honom på lön anslagne.

Ändtligen nalkas nu det bistrare ögonblick, då jag med min k Moder och syskon, samt några andra hos oss församlade släktingar och wänner, måste taga det bedröfweligaste afsked af wår hulda Fader, som någonsin kan tänkas, utan något hopp, eller lika som med en fullkomlig aning, att här i tiden aldrig mer få se ho-

nom, hwilket ock hände; ty år 1741 om hösten blef han, tillika med halfwa delen af Östgötha Cavalleri utkommenderad till den för hela Sverige, ej mindre än för wårt lilla och fattiga hus olyckliga Finska campagnen, der han ock tillsatte sitt lif, utan att jag allt in till denna dag kunnat få någon wiss och tillförlitlig under rättelse, om tiden när och sättet huru det skedde.

Några dagar före sin bortresa, sedan hela utrustningen war färdig, och hwarmed jag i synnerhet mycket sysselsattes att rida och löpa hit och dit till städerna och på landet, för att beställa och afhämta ett och annat, så kallade han mig och alla mina syskon för sig, och i wår moders närwaro förmante oss till kärlek, lydnad och tjenstagtighet emot henne, samt till inbördes enighet, mig i synnerhet, såsom äldst, att lära, underwisa och hjälpa mina bröder tillrätta, och dem att wara mig lydige; uprepade sedan, under en lång predikan, nästan allt det, som jag förut skrifwit; hwarunder både han och wi hwar i sin stad mycket gräto. När samtalet slutades måste wi alle med hand och mun, swarande hwar för sig serskildt ja, lofwa honom att hålla hans förmaningar; hwarpå han tog oss alla i famn och kysste oss, önskandes oss Guds nåd och wälsignelser dertill; gick sedan ut och war länge ensam i en gästestufwa.

När min fader tillika med min moder tagit Herrans heliga nattward af Capellanen som war wår granne och goda wän, samma dag afresan skulle ske, och hästarne woro sadlade, leddes de ut på gården. Då min Fader efter ömaste och sorgligaste afskedstagningar af oss alla, gick ut och satte foten i stegbygeln att stiga upp på sin stora sköna tjensthäst, som war eljest en swår och oregerlig best för alla andra än min fader sjelf, besinnade han sig straxt och klef tillbaka, strök up betslet i sadeln, att hästen stod stilla och krumade sig; föll sedan på knä framför hästhufwudet, blottade sitt hufwud, och läste högt, bönen Fader wår, syndabekännelsen, Barmhertige Gud och Wälsignelsen; hwarpå han, utan att säga något vidare, satte sig på hästen, swängde honom om som ett wäder, och red, emot sin wana, i fortaste galopp öfwer ägorne, att jag, som hade fått frihet att följa med till Åby på andra sidan om Norrköping, och gossen Swen, omöjligen kunde följa med, utan blefwo tillika med bagage-wagnen ett långt stycke efter, till dess wi ändtligen hunno honom wid Bankebergs gästgifwaregård, der han gått in i en kammare och satt ganska gråtögd, sorgsen och tankfull, att wi ej kunde få ett ord af honom,

som war tydligt. Här stötte compagniet tillsammans och marchen fortsattes samma dag till Linköping, der nattläger togs, och andra dagen till Norrköping, der hela Regementet utanför wester tull samlades, och gick emot aftonen i parade igenom staden till Åby gästgifwaregård, der rastedag war utsatt. När manskapet här le- gat i 2 nätter, och emot middagen på andra dygnet blåstes uppbrott, sade min fader till mig; res nu i Herrans namn hem, min k. son; jag såge gerna att få njuta ditt sällskap så länge jag lefwer, men det är omöjligt. Läs nu flitigt, och tag upp hwad du en tid, för min skuld, försummat, att du ej blifwer efter dina kamerater. *Labora et ora.* [= Arbeta och bed!] Och det första terminen sättes, så tag dina bröder med dig till Linköping; din moder lärer redan laga till kost åt Eder. Hon gifwer eder ock penningar till de nödigaste utgifter, men här skall du icke dess mindre få något till att köpa dig och dina syskon nödiga böcker för; och mera skall du få framdeles, om du är beskedlig. J det samma upptog han en bancosedel på 36 daler kopparmynt, hwarföre jag med tårar tackade och tog afsked, samt fick ej mera se honom.

När jag wid mognare år eftertänkte de swåra påföljder, som min k. Faders ömkeliga och alt för tidiga död förorsakade vårt hus, har jag ej kunnat underlåta, att göra åtskilliga reflexioner öfwer ett krigs bedräfligheter och de flesta krigsmäns hårda öden. Jag har undrat huru en menniska, som har sitt fulla förstånd, någonsin kunnat falla på den ytterligheten, att liksom göra sig till ett slagtoffer för fiender. Hwarföre jag ej heller rådt, eller will någonsin råda någon yngling, som är duglig till något annat, att söka krigstjenst, utan häldre lära det smutsigaste handtwerk, som ofta ger den fetaste mun i bästa ro; eller ock att arbeta wid plo- gen, som jag håller för ett ibland de hederligaste och nöjsammaste näringsfång. Men som jag tillika wet, att kække krigsmän äro så nödige som nyttige för vårt rike, så unnar jag dem alt för gerna deras inbillade heder, som dock med rätta kallas ett lysande elände, men önskar tillika, att wälförtjenta mäns enkör, ej måtte efter deras död råka i det elände, som min moder, eller åtminstone icke så utsättas för samwetslösa och orättrådiga domares god- tycke, som hon. För öfrigt har jag icke nog kunnat förundra mig öfwer sådana Konungars, statsministrars och fältherrars obetänk-

samhet, som under påkommande eller warande krig ej bekymra sig om sådana anstalters fogande, som tjena till krigsfolkets räddning och bergning, då de äro utom fiendteliga anfall eller wid retraiter; för att icke tala om deras tyranniska omensklighet, som utan något nödtwång och blott af falska statsmaximer, eller en inbillad ärelystnad och eröfringsanda påföra andra magter krig, och deruti upoffra sina undersåtare och medmenniskor till många tusen, utan att besinna det en enda medborgares lif är ofta mer wärdt, än hela skeppsladdningar eller en hel fästning och stycke land.

Men för dylika reflexioner är icke här något egenteligt rum. Det är mig nästan omöjligt, att lemna åtankan af min k. fader, utan att erinra läsaren och mig, om de hufwudsakligaste lärdomar och principer, som han wid alla tillfällen, och i synnerhet wid sin bortresa, intryckte i mig och mina syskon, samt om de ordasätt, som han derwid brukade. Och jag hoppas, att läsaren, så mycket heldre ursäktar, att jag wid berättelsen om min fader, är något omständelig och widlöftig, som jag, i betraktande af hans snöpliga afgang, och att inga personalier förut öfwer honom blifwit uppsatte, tyckt min sonliga wördnad fordra att lemna efterwerlden någon ämin- nelse af hans namn, ehuru ringa och föraktligt det ock warit, och af min högaktning och lydning för hans förmaningar.

När han år 1740 wid Olofsmesso marknad i Skeninge, dit jag för uppmuntran och nöje skull hade warit honom följaktig, hade fått sina officerares muntliga berättelse om den tillstundande marchen åt Finland, med tillsägelse att hålla sig färdig till uppbrott, lät han mig under hemresan rida i bredd med sig på en liten häst, den jag fick kalla min, då han höll till mig följande tal:

»Min k. Calle! jag torde nu komma att resa bort ifrån hu- set på någon tid, och står det i Guds händer om jag någonsin kom- mer tillbaka, emedan jag i dag fått marchorder till kriget i Finland. Derföre will jag ock nu medan wi äro ensamme tala förtroligen med dig, såsom min äldste son, och först gifwa dig mina faderliga förmaningar och wälsignelser. Din k. moder, med dig och dina sys- kon, har jag redan anförtrott i Guds wård, som wisserligen skall hjälpa Eder i all nöd, då mitt wärn ej kan göra Eder bistånd; men jag hyser derjemte icke litet hopp till dig, emedan Gud förlänt dig ett godt wett och snille, och du är så wida för dig kommen, att du sjelf kan börja bruka eftertänka, att du ock med tiden skall blifwa både din moders och dina syskons stöd, hwilka jag ock fördensku- ll

nu hos dig på det ömaste rekommenderar. Min tanka har varit att använda all min förmåga på dig och de andra barnens uppfostran, att få Eder alla till folk, men dig, såsom förstfödd, har jag i synnerhet gifwit åt Gud, såsom Hanna gjorde med sin son Samuel, d. ä. jag har, om Gud så behagar, ärnat dig till Prästeståndet, emedan jag förmärkt att du dertill har både lust och gåfwor. Min önskan hade wäl varit att lefwa så länge, tills jag fått den glädjen att se Eder alla hulpna; men jag skulle ändå wara nöjd, om jag fiinge höra dig predika; och jag tror säkert, att om jag ej kan hjälpa eder, skall dock Gud göra det. Men will du någonsin njuta Guds bistånd och wälsignelse i ditt förehafwande, så frukta och älska Gud; kom ihog, att om du glömmet honom, så glömmet han dig. Låt detta wara ditt tänkespråk: Haf Gud för ögon och i hjerta i alla dina lifsdagar, och tag dig till wara, att du icke samtycker i någon synd och gör emot Guds bud. Om Gud ger dig något godt, så nyttja det rätt, och hjälp dem som behöfwa; war aldrig karg och nisk; men kom ihog, att den som ger, så han tigger, honom skall man slå så han ligger. Hafwer du litet, så hushålla wäl dermed, och håll god agt och ordning på alla dina saker och göromål, och wet, att ordningen är halfwa werket. War aldrig nyfiken, yppig och slösagtig i oträngda mål, och ingen wäderhane för alla moder. J sällskap med andra war wänlig och glad; och beflita dig om ödmjukhet emot alla menniskor. War redlig i handel och wandel, och snålas icke efter andras egendom. Kom ihog hwad du läst: *quod tibi non vis fieri alteri ne feceris*. [Gör icke andra hwad du icke will att de skola göra dig.] För win och starka drycker akta dig som för en pest, och undfly såsom huggormar elaka qwinner, hwilka med sin sång och retelser aldramest kunna förföra en ärlig och dygdig karl. Kom ihog hwad du läst om K. David och Salomon. War flitig och outtröttlig i dina studier; och om du kan, så wänd aldrig igen, förr än du blifwit Magister, hwartill jag ock will hjälpa dig efter all min förmåga, emedan utom dess är föga befordran och heder att wänta wid Presteståndet.» (Så war det ock werkligen den tiden; men innan kort begynte Magistergraden att ligga för fädot, som man säger, och Parnassen miste en stor del af sin prydnad.) »När du blifwer prest så besinna, att det är ett wigtigt ämbete, icke menniskors, utan Guds; och sök aldrig tränga dig in till någon församling genom list och konstgrepp; ty om derigenom skulle winnas någon timelig förmon, så har det dock gerna

i följe med sig en ewig förbannelse; och kom ihog, att som inga menniskor på jorden varit mig angenämare, än goda och nitiska prestmän, så har ock intet varit wederstyggligare i mina ögon, än en försumlig, snål, girig och wällustig prest. Blir du ock icke prest, så blif ej heller någon prestfiende; och om du wet något ondt med presten, så sök hans wänskap och rätta honom om du kan, på wänligt sätt; men för ståndets heders skuld och andras exempel, så yppa aldrig det onda du wet med presten, och låt det än mindre bryta ut till tråtor och förföljelser i processer; utan lef emellertid som presten lärer, och icke som han lefwer. War aldrig enwis i dina tankar och göromål, och sök så mycket möjligt är, att undwika hat och förakt, serdeles af dina förmän; men wet ock, att det icke anstår en prestman, eller någon annan rättsinnig christen att för werldslig ära och förmån skuld, lefwa werlden lik. Sök först frid med Gud och ditt eget samwete, så får du wäl frid med menniskor. Gift dig icke för bittida; men dröj ej heller dermed tills du blir oskicklig att afla och upfostra barn, och när du friar, så tag goda wänners råd, och haf i ditt wal mer afseende på helsa, dygd, och upfostrans goda egenskaper, än på skönhet, rikedom och förnämt stånd. Tag aldrig trull för gull, och akta dig i synnerhet för en sjuklig, lytt eller fåkunnig hustru, ty hon blir dig ett huskors och ett dagligt helwete på jorden. Will du hafwa wälsignelse i ditt ägtenskap, så gack dertill igenom rena vägar, och icke genom otuktiga eller förföriska. Lek kärligt med din ägta maka; men gif henne aldrig tillfälle att förakta och hata dig, och låt henne ej heller få magt öfwer dig eller större wälde i huset, än du har; ty då kan lätteligen allt wändas upp och ner. Är hon förständig, så tag hennes råd i angelägna saker; men dölj annars det mesta du kan, serdeles dina widrigheter, både för henne och barnen. Akta dig för sqvaller, och tillåt aldrig rännarekärningar få sin gång i huset, som uppsnappa och mer illa än wäl berykta din inwärtens hushållning, så framt de ej få draga bort hwad de wilja. Men tiggare och sådana fattiga stackare, som ingen ting kunna göra, gif hwad du kan och snäs dem åtminstone icke. Men lättfärdiga landstrykare håll till arbete. Emot ditt tjenstefolk och underhafwande war hwarken för flat eller för hård, utan låt dem få sin riktiga del och häldre något öfwer än under, på det de med nöje må göra sitt riktiga arbete och icke blifwa dig otrogna; ty hustjufnad är en stor swårighet, antingen då tid eller saker förswillas. Twinga ingen till odrägligt arbete. War idog i åkerskötsel,

och besinna att som jorden aldrig kan för väl brukas, så är ingen ting tacksammare eller mera lönande än hon. Om möjligt är, så war sjelf med i alla wigtiga förättningar, och lit icke för mycket på folket. Till att upmuntra dem, så blygs icke att sjelf lägga hand wid det de hålla för swårt eller nesligt. På det sättet kan du få mycket arbete utträttadt med lätthet. Kom ihog, att husbondens öga gör hästen fet, och att ingen gödsel är åkern bättre, än den som faller af husbondens skor. När du utmärker någon af ditt folk för synnerlig flit och trohet, så stick honom någon gåfwa i handen och gynna honom alltid, dock så att de andre ej blifwa honom hätske och widrige mot dig. Låt werldsligt bekymmer ej taga öfwerhanden hos dig, så att du blir girig, och låt aldrig hushållssyslor hindra dig ifrån Gudstjensten, när du är frisk. Akta din helsa och bruka medikamenter och läkare det minsta du kan. När Gud gifwer dig barn, så besinna att de äro en Guds gåfwa och en stor skatt den du väl bör wårda, och därför wara Gud ansvarig på yttersta dagen. Upfostra dem väl, men icke klemigt. Den gamle Adam går icke ut med lek, utan med stryk. Lär dem sjelf allt hwad du kan, innan du anförtror dem åt andra. Kosta på dem efter yttersta förmåga, att få lära de goda wetenskaper och konster, som de äro fallne till. Och besinna, att det bästa arf du kan lemna dem, är en god uppfostran. Tag exempel af mitt förhållande emot dig och dina syskon. Bed Gud innerligen böja dina barn till dygd och goda seder, och håll dem till Gudsfruktan och att äfwen bedja för sina föräldrar, så blifwa de icke wanartiga».

När han slutat detta sitt tal, som under wägen afbröts genom ett besök hos Cornett Stralborn på Olstorp, der han ännu fick större wisshet om den förestående campagnen, så tog han upp en röd plånbok, den jag ännu har i behåll och gaf mig till marknads-gåfwa, förmanandes mig att deruti nppteckna både detta och allt annat, hwad jag borde minnas, hwilket jag ock gjorde och det han några dagar derefter sjelf corrigerade, lät mig renskrifwa och alldeles läsa utantill. Men hwart detta papper, som på min Moders begäran derefter lemnades till henne att genomläsas och förwaras, sedermera förkommit, är mig obekant. Dock som jag ännu har allt i friskt minne, har jag det nästan ord ifrån ord antecknat till en oförgänglig åminnelse för de barn Gud mig gifwer. Några andra småsaker hade väl ock wid slutet influtit, såsom att jag väl borde läsa öfwer det utdrag han hade gjort af nya Lagboken, ur Byggninga och Rättegångs-Balken, samt en instruction om torpen

och ägora wid Skränge, huru de böra brukas. Men som min Moder icke länge kom att wara wid bostället, jag ock war mest borta och hade dessutom den tiden föga lust för lagfarenheten, så kom detta att försummas, och håller jag fördenskuld det onödigt att här antecknas.

Gifwe Gud, att jag i allt det öfriga hade hittills kunnat, eller hädanefter kan följa hans råd, så wore jag lycklig.

Ingen af barnen tycktes han älska så högt som mig, fast han aldrig sade det; men ingen fick dock skarpere risbadstugor, och det ofta för bagateller, i min tanka: såsom t. e. då jag en gång åt en gammal käring, hustru Elin, som warit vår torramma, (ty min moder gaf alla sina barn sjelf di) gaf bort några Camilleblommor eller andra örter, som min Fader hade upplagt att torcka och ärnat till sina fotbad, dem han ofta brukade, men det jag icke kunde erinra; basade han mig rätt starkt med ris; äfwen för det jag emot förbud klef upp i ett äppleträd; en annan gång för det jag låtit tjenstefolket kläda ut mig till skråpuk eller julebock, och än en gång, för det jag om qvällarna så gerna satt ibland pigor och drängar och hörde dem förtälja sagor och spökelsehistorier, hwilka sednare hade gjort det intryck hos mig, att jag war mörkrädd ända till 20 år, och till dess jag igenom förnuftiga böckers läsning öfwerwann denna inbillning. Jag har dock sannat ordspråket: ju kärare barn ju skarpere aga, och finner nu efteråt, att jag aldrig blef agad oskyldigt eller oförnuftigt-wis. Men för läsning har jag aldrig, hwarken hemma eller i scholan fått ett hårdt ord.

Undervisning åt mig till tolvårsåldern. Innan jag fyllt 4 år, kunde jag läsa Swenska innantill. Detta säges jag hafwa lärt merändels med lek och af egen drift, i det jag dagligen hängde efter mina föräldrar och andra, med begäran att de wille säga mig, huru den eller den bokstafwen, det eller det ordet hette. Och medan min moder satt i wäfstolen, har hon på en enda dag lärt mig stafwa. På samma sätt lärde jag mig sjelf att läsa latin innantill år 1731, innan någon visste ordet af. Skrifwa lärde jag samma år på det sätt, att min Fader på marginalerna af gamla bref skref en bokstaf för mig i sender, den jag så länge efterapade, tills jag gjorde honom lika, och sjelf bad om en annan bokstaf. Ringa premier och upmuntringar ökte min ifwer att lära allt mer och mer; och som mina föräldrar woro för fattiga att hålla privat informator åt mig; men tyckte derhos att jag började blifwa dem för efterhängsen och sinksam, satte de mig år 1732 till en gammal besked-

lig gumma i Socknen, der jag i sällskap med en Fröken Rotkirk från Winäs, Prosten Retzii och Capellanen Dalstedts barn, på mindre än sex månaders tid 2 eller 3 gånger gick igenom hela Lutheri Cateches med Swebilii förklaring, Hustafllan, Athanasii symbolum och allaskriftens språk, så att jag kunde hela boken pärm ifrån pärm utantill, och kunde swara på alla frågor, hwar man tog dem. Mina Föräldrar fägnade sig wäl mycket häröfwer, men de beklagade tillika sin oförmögenhet, att hålla informator åt mig. Och att utan informator sända mig till Linköpings schola war ock för mycket wågadt. Detta och de två följande åren gick således förbi, utan att jag annat gjorde, än öfwade mig i skrifwande, läste Bibeln och repeterade Catechesen, till min Faders nöje å ena sidan deröfwer, att jag wid de i kyrkan offenteligen anställda Catechismi förhör, äfwen som wid husförhören, alltid ibland mina jämnåriga swarade bäst, och aldrig lät någon fråga gå mig förbi obeswarad; hwarföre ock min Fader, till att så mycket oftare få detta nöjet, eller ock kan hända att skryta med mig, sällan eller aldrig lät mig försumma något Catechismiförhör, antingen wår rote war inlyst eller ej. För min del war jag ej heller nödbuden, att bewista samma förhör; emedan det beröm jag fick, alltid gjorde mig samma nöje som min Fader. Wid dessa förhör hände en gång, att jag under betraktandet af Christi crucifix kom i en exstas och bortswimmade. Men min Faders missnöje å andra sidan, war som sagdt är, icke mindre öfwer hans knappa tid och wilkor, att han hwarken sjelf längre förstod eller hade tid, att handleda mig, ej heller hade medel att hålla privat informator åt mig. En Latinsk grammatika hade han wäl emellertid köpt mig, samt en glosbok, hwaruti han föresatte mig läxor, till dess jag genomläst och kunde nästan både grammatica och glosbok utantill, utan att förstå det ringaste af applicationen.

Wid samma tid lät jag märka mycken hog för musiken, i det jag använde alla mina lediga stunder till att göra mig små violiner af trädstickor, på hwilka jag applicerade tarmsnoar, som jag fick af min moder, samt skrufwar och stall, tills jag ändteligen till marknadsgåfwa fick en liten krambods violin med stråke; hwaråt jag blef så glad, som jag fått hela werlden, och war aldrig nöjdare, än då jag antingen sjelf fick gnida på denna violin, eller höra någon annan spela. Ja jag hade redan gått så långt, att jag af eget gehör börjat spela de polskor och slagdängor, som jag oftast hörde pigorna sjunga, och sedan jag fick denna violin, fat-

tade mindre håg för att läsa, när min Fader beslöt, att aldeles applicera mig till musiken. Men som jag ännu war för liten, så att jag på claveret hwarken kunde gripa octaverna, eller handtera en ordinarie violin; jag äfwen behöfde flera rudimenta i litteraturen, samt öfning i räknande och skrifwande; ty blef jag wid Wallborgmässan år 1735 insatt hos organisten Hallin i Skeninge, på det sätt, att han, som war en exemplariskt gudfruktig man, skulle morgon och afton hålla mig till att göra bön, och repetera Catechesen med mig, samt i öfrigt en eller annan timma serdeles eftermiddagarna försöka att lära mig på claver, och en liten god violin som han ägde. Den öfriga tiden skulle jag använda hos scholemästaren Skunk, att skrifwa, räkna och läsa latin. Härmed fortfor jag ända tills Julen samma år; men som Skunk war mycket efterläten och försumlig, jag äfwen hade mycket sjelfswäld både hos Hallin och honom, och man ej så noga frågade efter, om jag några dagar å rad försummade att gå till Skunken, men Hallin deremot aldrig försummade sina timmar, att underwisa mig i musiken, så är ej underligt, att hogen tog öfwerhanden för denna i samma mon, som han minskades eller jag skolkade wid boken; och att jag gjorde ansenliga profecter i musiken, då jag gjorde föga eller inga i läsning och skrifwande. Räkna hade jag icke en gång under hela denna tiden börjat. Deremot hade jag blifwit så notfast, att jag på den lilla violinen kunde spela nästan hwad stycke som lades för mig. Och så liten jag war, gjorde jag ändå tjenst wid ett bröllop i Bjälbo, der jag dock somnade om natten ifrån både spel och dans. På claver kunde ej den gamle Hallin spela annorlunda, än efter den så kallade tabulaturen, som bestod i bokstäfwer, hwardan min Fader ock war indifferent om han derpå lärde mig något eller ej; icke dess mindre lärde han mig några stycken på claver.

Denne Hallin, war, som sagdt är, en ganska gudfruktig gubbe, och öfwermåttan godsinnad, försummade ingalunda att dagligen flera gånger om dagen göra sina böner, dem han merändels läste innantill efter någon bönebok. Denna hans gudsfruktan war mera orsaken, att min Fader satte mig uti hans hus, än hans insigt i musiken, ty han war en slät musikus. Och war min Faders tanke, att när jag hos honom fått allenast lära de första rudimenta på violin, skulle jag sedan hos någon fermare karl kunna öfwas upp både på detta och flera instrumenter. Men ehuru god denna afsigt war, hade hon dock de följder, som både min Fader och i synnerhet jag sedermera i längden ångrat; i det jag fick en hop owanor

med stråkens förande, som jag sedermera hade swårt wid att ändra. Sannas alltså häruti, så wäl som i allt annat: *a teneris assvescere multum est*. [Det beror mycket på huru man tillwänjes ifrån barndomen.]

————— En gång hände, att då stadsklockaren under predikan tubbade mig med sig ned från orgelwärket, att hämta mässe-win på källaren, och jag der första gången i min lifstid smakade win, hwaraf jag utdrack ett helt glas, blef jag efter återkomsten på läktaren så sömnig, att jag satte mig i en mörk wrå att sofwa, och ej wakenade förr än jag åter fick höra orgelwerket under aftonsången, då mitt wärdfolk emedlertid förgäfwes hade sökt mig. Men när jag berättade sammanhanget, fick jag 2:ne örfilar af gumman, som wille hafwa klockaren till måg. Detta gjorde mig så förhatlig på win, att jag allt intill denna dag ej fått någon serdeles smak derföre.

Som min Fader märkte, att min tid här i Skeninge gick förbi, utan att jag fick lära något serdeles nyttigt, som swarade emot kostnaden, tog han mig hem om julen och satte mig wåren derpå i Linköping, under en Gymnasist Lönboms uppseende, som skulle låta mig läsa Latin. Och som i Linköping då för tiden war en snabb musicus, stadsorganisten Valentin Kraus, hwilken war intim wän och logerade hop med magister Petrus Lagerman, som då war tertius collega och blef min inspector; altså, emedan jag hade så stor håg för musiken, blef beslutadt, att jag två timmar hwar dag skulle gå till Kraus och spela clawer. Härmed fortfor jag både wår- och höstterminen 1736 och den följande sommaren 1737, exarcerande mig sjelf emellan terminerna hemma på ett litet clawer och en violin, som min fader hade köpt åt mig, och hade jag om hösten 1737 redan hunnit så långt, att jag kunde slå generalbase efter siffrorna; när Krausen, som hade goda informationsgäfwor, dog, och en annan, Balzar Knölke, tysk till nation, blef året derpå antagen till både stadsorganist och Director musices wid Gymnasium. Denne war wäl en käck musicus; men så oskäligt dyrlegd, att han ej kunde öfwertalas till att taga emot mig på billiga och sådana wilkor, som swarade emot min faders förmögenhet; det blef dock öfwerenskommet, att jag en eller par månader skulle på prof gå till honom en timma om dagen. Men som han war ganska capricieux, och casserade allt hwad jag förut hade lärt, såsom odugligt efter hans utsago, hade dessutom ingen patience eller skicklighet att informera barn, så att han flera gånger

slog mig twärt öfwer fingrarna med eggen af en lineal, så att blodet gick ut, hwartill kom, att jag ofta ej förstod, hwad han på sin brutna halftyska talade; så hann jag knapt att genomgå en månads proftid, förr än jag med böner och tårar hos min fader anhöll, att slippa detta ängsliga exercitium, och endast få hålla mig wid boken, såsom ett ädlare studium, utlofwande att derwid göra så mycket större flit, om jag sluppe musiken, den jag nu allenast ansåg som ett hinder för mina studier. Wid mognare år, har jag så häraf, som andra exempel, gjort den reflexion, att egen hog och böjelse för en sak hjälper intet, då man ej får skicklige lärare.

Bror Peters yrkesutbildning i Lund. Min broder Peter är född d. 5 Februarii 1738, och ömade mig alrarest, efter min moders död, såsom den yngste och den der minst kunde hjälpa sig sjelf. Och emedan jag aldrig haft tillfälle att utröna hans sinne och snillegäfwor; ty skref jag år 1752 om hösten, sedan jag fått weta min moders död, mina morbröder till, och bad dem på något tjenligt sätt skaffa gossen till mig till Lund, emedan jag föresatt mig, att efter min förmåga draga försorg om hans framgena wälfärd. De, glade att slippa en förment börda, skickade gossen i sina gamla och söndriga paltor i följe med en bondedräng till Jönköping, hwarifrån han sedan till häst medelst ridande skulle frakta sig sjelf, enligt gifwet pass och marcheroute, till Lund. Detta gick ock för sig, fast han under resans fortsättande fick 7 eller 8 mils följe med en grytgjutare till skånska gränsen; hwarifrån han ensam och Gudi lof, oskadd fortsatte resan till mig, ridande utan stöflar, bestående dess hela equipage i en liten påse, hwaruti några skjortor och strumpor förwarades. Jag tog honom i min kammare, lät honom ligga i min säng och äta med mig af den mat, som jag från mitt spisqvarter lät hemta. Hela hösten ända till Julen ifrån September månads början använde jag att lära honom räkna och skrifwa, hwaruti han ock icke förr utmärkte ett qvickt snille, än han tillika röjde det styfwa sinne, som morbröderna, i de bref han medhade, berättade om honom; ty han war icke allenast enwis i högsta grad, utan ock ofta olydig emot mina positiva befallningar. Men som jag ledde detta mera ifrån en försummad upfostran, än ifrån något medfödt okynne, hälst jag utom dess icke såg honom wara böjelig för några grofwa laster, ty fattade jag tålmod och hopp, att mera på lindrigt sätt predika, än igenom hårdhet basa moraler i honom, fast jag stundom, mot mitt lynne,

måste bruka aga och allwarsamhet. Jag såg ock min afsigt dagligen efter hand winnas, att tämja hans liksom wilda sinne. Och som hwarken förmåga eller andra omständigheter tilläto mig, att länge hafwa honom hos mig eller att updraga honom wid boken, hwilket verkligen war gossens lust; som jag ock war anmodad att under Julferierna resa ut till en Prost, boende sex mil från Lund, som war min gode vän och gynnare; ty war mig intet angelägnare, än att med det första få honom insatt i något nyttigt handtwerk, hwilket jag bad honom sjelf wälja. Hans första barnsliga speculation föll på Äpothekare-konsten. Men jag föreställde honom, att dertill fordras studier, åtminstone kunskap i Latinska och Grekiska språken, om de skola göra några framsteg och icke blott blifwa finklare och handtwerkare; utom dess, att mycket penningar och eget capital fordras till att uprätta eget Apothek och med besked drifwa den kostsamma handel, som derwid fordras, att förse sig med nödiga materialier ifrån nästan alla fyra werldens delar. Samma beskaffenhet hade det ock med kryddkrämeri och all annan kramhandel, hwarpå hans håg sedan föll, emedan han blygdes för att gripa till de egentligen så kallade handtwerk. Jag använde all min persvasions-gåfwa, att öfwertyga honom, det intet handtwerk, ja icke en gång sjelfwa åkerbruket, wore i sig sjelft skamligt, utan twärtom hwart och ett på sitt sätt hederligt och lönande, när de med förstånd och flit handterades, och att jag satte mera värde på en gudfruktig, nykter och arbetsam bonde, som förstod sin sak wäl, än på en wettlös och usel ståndsperson, som illa förstod sin sak. Då lät han säga sig och walde ändteligen färgare-konsten, hwaremot jag hade intet att inwända; utan ställde honom straxt till färgaren Borg i Lund, hwars sinne jag icke kände; men hans bekanta förmögenhet gjorde, att jag trodde honom kunna wäl tillära min broder, hwarom accorderades sex års lärotid, då han skulle få mat och säng i hans hus, och kläder af mig. Contract upsattes, utan att någondera förbehöll sig pröfwetid, och jag reste ut på landet, sedan jag likwäl anmodat Bibliothekarien D. Corylander, såsom min synnerlige vän och boende midtför Borgen, att se och fråga efter gossen och låta mig weta, om honom något felades. Som jag ock då nyss nedlagt både min Amanuens- och Vice secreterare-syssla wid Academien, öfvertaltes jag af Prosten Blomstedt att förblifwa hos honom öfwer hela den wintern, för att göra honom sällskap, och emellertid arbeta på mina redan under händer hafwande Academiska

Disputationer, under det jag äfwen gick hans son, som ock war student, tillhanda med någon underwisning. Tillbudet antog jag. Men som jag fram i Martii månad fick Bibliothekarien D. Corylanders bref, »att som färgaren Borg handterade min broder, ej på christeligt utan tyraniskt sätt, i det han icke allenast omenskligt slog honom, utan lät honom tunnklädd och i den obehagliga skånska luften köra i åkern åt sig, samt om nätterna ligga i kölden i färgeriet, som sällan sköttes, så att min broder alldeles intet hos honom fick lära handtverket, det Borg ej sjelf förstod eller lärt, utan wore en fuskare; alltså bad Corylander på det ömaste, att jag wille wara betänkt på, att straxt taga min broder ifrån honom, och placera honom på ett bättre ställe, så framt jag wille undwika ett hårdt answer hos Gud». Jag reste fördenskuld i alderrawärsta wäder och wäglag hufwudstupa till Lund, då gossen straxt infann sig i mitt kvarter, kastade sig för mina fötter, och bad mig för Guds skuld hafwa medlidande med hans förkylda och sönderspruckna händer och fötter, och hans af käppslängar blåslagna rygg, armar och skuldror, dem han wisade mig, i det han klädde af sig en gammal randig tygswäst och skiortan, som utgjorde hela hans beklädning. Detta war mig ett hjertfrätande skådespel; men jag dolde min harm och tröstade gossen, så godt jag kunde; warandes all min förmaning fåfång, att få honom tillbaka till Borgen, till dess jag åtminstone fått tala wid honom och bilägga saken på godt maner. Ty gossen kröp under min säng och sade sig der häldre wilja swälta ihjäl, än wara ett ögonblick längre i Borgens slafweri. Jag tog alltså fram min matsäck, och lät gossen äta och dricka, tagandes kammarnycklen till mig, medan jag gick ned till Borgen att tala wid honom. Fåfångt förestälde jag denna brutala och buttra oxen, att jag icke satt min broder till honom att lära åkerbruk, mindre att sönderpiskas, utan till att lära färgerikonsten. Och som det bar syn för sagen huru han handterat honom, påstod jag att få honom igen utan vidare omswep. Men han, åberopande sig contractet, sade att det omöjligen kunde ske, med mindre jag skaffade honom en annan gosse, som wore honom så till nöje, som min broder, och warnade mig i öfrigt att icke rätta mig efter en klemig och sjelfswäldig gosses obefogade klagomål eller andra owänners prat, emedan alltsammans wore idel osanning. När jag förmärkte det wara fåfångt, att på denna orten få någon annan gosse, emedan alle, som kände Borgen, bädo Gud bewara sig för honom, hälst han ännu aldrig

kunnat utlära någon gosse; och när jag såg, att han undangömt min broders saker och den kista jag gifwit honom; hotade jag honom med rättegång, hwarföre han wisade sig föga rädd; utställde ock en rabulist Hörling, som under sken att tillbjuda min vänskap, råd och biträde i rättegången, lockade den hemligheten ur mig, att jag inga andra vittnen visste mot Borg, än Doctor Corylander och hans bref, samt att jag ännu på 3:dje dagen ej låtit fältskären besigtiga gossen och gifwa sin attest, hwilket denne bofwen ock afrådde mig, såsom endast kostsamt, men föga nyttigt. Andra dagen kom Hörling (denne war en gammal försupen Juris studiosus, som sedan blef Stads-Fiscal i Lund.) åter till mig, och sade att som Borg låge i uppenbar delo med Corylander, angående ett förköp, hwarföre den sednare hade stämt den förre, så kunde hwarken han (Corylander) eller hans folk få vittna; rådde mig fördenskund, att se mig wisligen före innan jag stämde Borgen; wille ock inbilla mig det wara säkrast lemna gossen tillbaka till dess vidare tillfälle snart skulle yppa sig, att få vittnen på Borgs ofog, i fall det wore sannt. Men som gossen wid detta tal började gråta, och sade: att Borgen lærer wäl nu gifwit Herrn braf brännewin, efter Herren talar så till hans bästa; fattade jag misstankar på Hörlings ärlighet, försäkrade honom, att Borgen aldrig skulle få min bror tillbaka, om någon rättwisa wore i landet (ty af Lunds Magistrat, som alltid hade quereller med Academie-staten, kunde jag icke wänta någon i denna casus, hälst ock Borgen war rik och besutten man, men jag fattig). Jag lät ock Hörlingen förstå att jag wäl skulle, med Guds hjelp, finna råd i denna sak, utan att widare beswära honom. Ett par dagar derefter, under det jag gick willrådig hwad jag skulle taga mig före med gossen, men hade fattat den resolution, att emot Borgen allenast agera defensive; tillställdes mig af en stadsbetjent, emot recepisse, Borgens ansökninng, att få sin lärogosse tillbaka ifrån mig, med Rectoris Magnifici communications resolution att wid 10 daler Silfwermynts wite förklara mig inom 8 dagar från inhändigandet, det jag ock inom andra dagen gjorde på ett sådant sätt, att Recktor fann billigt att resolwera det gossen skulle blifwa under min wård, till dess Borgen wid Consistorium minus hade genom laga stämning utfört sin talan emot mig. Emellertid reste jag, för att fördrifwa en ängslig tid, till Malmö. Under denna resa fick jag följande lyckliga infall att frälsa min broder. Sedan jag hade accorderat ho-

nom in hos en snäll och beskedlig färgare, Braune, i Malmö, att allenast lära på 4 1/2 år; men för Borgens skuld der icke trodde honom wara aldeles säker, så länge icke förra contractet wore med dom uphäfwet; och gossen dessutom hade sina saker qvar hos Borgen, talade jag wid Capitaine Olbers, sedan Ollonsköld, att få inskrifwa honom wid hans compagnie såsom volontaire, med det betingande att han aldrig skulle forceras till kronans tjenst, utan wara permitterad att lära ut sitt handtwerk, och emellertid få afsked när jag wille, emot det att Olbers behölle hans gage. Men Capitainen skulle nu straxt affärda en underofficerare till Lund med stränga ordres, att ifrån Borgen afhämta volontairen Peter Nyrén till fästningen, jämte hans kläder och saker. Detta krigspuss lyckades, i det underofficeraren röt som en tyrann hos färgaren att få rätt på sin volontaire; då Borgen nekade att der icke wore någon sådan i hans hus; men sade att hans lärogosse af samma namn hade för några dagar olofligen gått ifrån honom, och förmodligen wistades hos sin broder, längre upp i staden boende. Färgarens folk måste då följa underofficeraren till mitt kvarter, der gossen satt inläst i kammaren, och efter en apart sedels upwisande från mig blef snart öfwertald, att följa med till Malmö i bara wästen och nattmössan, och efter han hade den afsky för Borgens hus, att han icke ens wille följa underofficeraren dit in, som lofwade att skaffa ut hans kläder, med godo eller ondo, så blefwo ej heller några kläder af den gången; och hade jag sedan mycket beswär, att igenom Landshöfdinge ämbetets i Malmö handräckning, efter præsterad caution, och åtskilliga munteliga conferencer, utsöka bemäldte saker, hwarförrinnan utdrogs mer än ett år, under hwilken tid jag måste för contanta penningar till hand och fot å nyo upkläda gossen, och när penningar ej räckte till, taga kläderna af min egen kropp, att uplaga åt min broder. På köpet måste jag ändå hafwa en hop förtretligheter, att få honom lös ifrån regementet, hwaremot förenämnde Capitaine gjorde åtskilliga konster och undanflykter. Allt detta skedde dock med nöje, derföre att jag fått honom i ett så beskedligt hus, der han både fick lära seder och gudsfuktan, och äfwen winna mycken färdighet i metien. Sedan han hade utlärt i Malmö, och der stått någon liten tid som gesäll, förskref jag honom till Alingsås, der han, älskad och berömd af alla, wistades så länge jag der war. Emellertid lärde han sig både Tyska och Fransyska, så att han med nytta kunde läsa *le teinturier parfait* och

andra färgböcker, som i Frankrike utkomma bättre än annorstädes. Förestod ock någon tid manufacturiets färgeri, emellan den förra mästartens död och den sednares ankomst. Men när jag år 1761 reste derifrån, tog han ock afsked för att conditionera i Stralsund der han dock fann sig bedragen; och innan jag visste ordet af, träffade jag honom i Stockholm. Här yppade han för mig den speculation, att i Alingsås sätta sig ned för egen räkning, begärandes min recommendation dertill hos Öfwer-Directeur Patrick Alströmer. Jag förstod bättre än han conjuncturerna derstädes, att han omöjligen der skulle hafwa sin utkomst, och att Manufacturie-Directionen aldrig skulle lemna landarbetet från sig med godo. Skedde det ock mot deras wilja, kunde han ej göra sig hopp om någon trefnad. Men jag hade största swårighet i werlden att afråda honom ifrån denna hetsiga resolution, så att han gick missnöjd ur min kammare, reste från Stockholm utan att taga afsked af mig, och jag hörde sedan ej af honom, förr än om sommaren 1762, då han redan wunnit Magistratens i Norrköping tillstånd, att der sätta sig ned och idka eget färgeri. Och som de andre färgarne beswärade sig häröfwer i Commerce-Collegio, öfwertalte jag honom, att sjelf resa till Stockholm med mitt recommendations-bref till Presidenten Carleson. Jag war emellertid såsom Lector ankommen till Linköping. Min broders Stockholmsresa gick så lyckligen, att när han första ankomstdagen upwaktade Presidenten, som frågade honom om han wore Lector Nyréns broder, och sade, att det fägnade honom det han nu finge tillfälle att göra mig någon tjänst, blef han tillsagd, att andra dagen upwakta i Collegii förmak och wid Presidentens upkomst aflemna handlingarne, öfwer hwilka samma dag resolwerades till stadfästelse af Magistratens utslag; så att min broder, med resolution i fickan, äfwen samma dag reste från Stockholm, och hade således inom 80 timmar, genom en resa af 36 mil fram och tillbaka, uträttat detta för sin lycka wigtiga ärende. Och som Presidenten genom några rader på en öppen lapp försäkrade mig till swar, att i Konungens rewision understödja min broders sak, i fall hans motståndare skulle gå vidare; ty blefwo de andre färgarne, som trodde att min broder skulle tröttna på halfwa wägen, öfwer denna hastiga exploit så häpne, att de ej sedermera rörde sig.

Urval ur *Carl Nyrén* CharaktersSkildringar och Minnen af Sig Sjelf, Föräldrar och Syskon, m. fl. Linköping 1836 s. 16—25, 30—39, 77—81, 56—62. Några tryckfel i originalet ha bibehållits.

Eskilstuna och Vikingstad.

Av Läraren och Skriftställaren *J. R. Rydberg*, Tranås.

I Eskilstuna. Den 6 juni 1886 var den lyckliga dag, då seminariet kursen var avslutad. Jag hade alltid tänkt mig en plats på landet — helst vid en kyrka —, men ekonomen talade sitt tydliga språk. Lönerna på landsbygden voro ju så låga, att man funderade på saken två gånger, innan man kunde fatta beslut. I städerna voro löneförhållandena mycket bättre. Därför sökte jag ett vikariat i Eskilstuna. Och jag blev den lycklige.

Det dröjde emellertid icke länge, innan jag kom underfund med att jag gjort ett fatalt misstag. Jag kunde inte trivas i staden; allt gick maskinmässigt. Jag kände mig där som en kugge i ett stort hjul, en maskindel, som skulle göra vissa rörelser på bestämda tider. Aldrig kunde jag här bli, vad jag ville vara. Jag hade tänkt mig, att jag skulle vara som far, mor, lärare och kamrat för mina skolbarn.

Den klass jag mottog, var egendomligt sammansatt. Det var elva-, tolv- och fjortonåringar, en utskottsklass, som man satt ihop från andra avdelningar, efterblivna och klena ifråga om begåvning men icke i avseende på elakhet. Kanske såg jag själv ut som ett barn, och då tyckte de äldre eleverna, att man inte behövde ha någon respekt för »magistern». Jag måste ta till kroppsgaga för att hålla respekten uppe. Emellertid bättrade det sig ganska snart, då eleverna sågo, att deras själsväld kunde kuvas, vadan det slutligen gick ganska bra. Somliga blevo t. o. m. riktigt snälla.

Kamraterna varnade mig särskilt för en gosse om fjorton år. Han var den störste och starkaste i hela skolan, en vacker, välväxt fjortonåring, och jag kom att fästa mig vid hans vackra, stora, klara ögon. Jag frågade kamraterna, vad han utfört för bragder, men därom fick jag inte annat besked, än att han var en 'lymmel'. Det kunde jag icke se eller märka. — När jag haft hand om klassen ett par veckor, skulle jag som de andra lärarna sätta till en ordningsman i klassen. En dag talade jag med honom inför klassen. »Skulle du, V., vilja bli ordningsman»? frågade jag. Pojken blev så häpen över min fråga att han inte kunde svara. Jag fortsatte: »Ser du, V., om du skall bli ordningsman, får du i första hand hålla ordning på dig själv; det är jag alldeles viss om att

du kan. Sedan är det andra uppgifter, som du får såsom ordningsman». Så meddelade jag, vad som kom att åligga honom. — Han blev den bäste ordningsmannen vid hela skolan. Vi blevo goda vänner. Om någon på något sätt bar sig dumt åt mot mig i klassen, så tog V. hand om honom. Jag hörde en gång i korridoren hans klara, vackra röst, när han sträckte upp en elev S., som jag måst ge ett par slängar av käppen. »Ska du bära dig så dumt åt mot magistern, som är så snäll? Du gör inte om det, för då skall du få mera av mig.»

Emellertid kände jag mig ju som en maskindel i staden: barnen voro inte mina och jag icke deras lärare på sådant sätt, som jag föreställt mig det innerliga förhållandet mellan lärare och lärjungar, och såsom jag sett det under min folkskoletid.

Vikingstad. Prov. En lärareplats en mil från Linköping var ledigannonserad; framdeles skulle den förenas med organistsysslän. Jag sökte. Fick sedan kallelse att infinna mig för att avlägga prov en söndag i kyrkan och måndagen därpå i skolan. — Jag fick lov på måndagen och tisdagen, och min klass skulle under dessa dagar slås tillsammans med den klass, som läste vägg om vägg med mig.

Jag reste sålunda för att avlägga prov både i kyrka och skola. Jag var mest bekymrad för provet i kyrkan, ty jag hade aldrig någonsin skött någon orgel under gudstjänst, jag tror knappast, att jag under någon gudstjänst spelat en koral. — Jag hade ingen organistexamen, endast ett intyg från organistskolans föreståndare i Linköping, att jag kunde ganska snart få organistexamen, ty jag hade gått ett par terminer i organistskolan. — Jag tror jag lyckades rätt bra med provet.

På måndagsmorgonen gick jag den tre och en halv kilometer långa vägen till skolan. Jag var där i god tid och bekantade mig med några av de många församlingsbor, som kommit tillstädes. Så kom kyrkoherden, och provet började. För varje ämne fick jag »dra» en lapp. Det var nog inte lätt för en, som var så litet undervisningsvan att klara upp en lektion, då man omedelbart sedan man »dragit» lappen, på vilken det stod, vad lektionen skulle röra sig om, skulle vända sig mot barnen med detsamma. En minut var det väl jag tog för att fundera på, huru jag skulle börja; det andra fick gå på Guds försyn.

Under kristendomslektionen behandlades andra bönen. På lappen, som jag sen fick dra, stod endast »luften». Inget undervis-

ningsmaterial fanns. Hur skulle jag klara det här? och likväl tror jag än i dag, att det var den lektionen, som slog an. Den räckte över en timme. Jag tror visst inte att det var någon mönsterlektion, men barnen hade roligt, de skrattade högt ibland, och hela auditoriet skrattade. Emellanåt, när jag gjorde något experiment, stod publikens ögon på skaft.

Slutligen avbröt kyrkoherden på så sätt, att han lade sin hand på min axel och sade: »Nu skulle vi ha lite matematik också». Jag fick dra en ny lapp, och sedan vände sig prästen mot skolrådet med uttrycket: »Nu tog han det svåraste exemplet av alla tio (tio voro nämligen kallade att avlägga prov).

Men lyckan stod mig bi även nu. Exemplet var ganska tillkrånglat, men han hade förbisett en sak, när han skrev ut exemplet. Det gällde förvandling mellan gamla och nya sorter och han hade skrivit 5 dm. som förvandlingstal. Jag observerade genast, att hade han tagit 6 eller 7 dm. så hade talet varit rätt så knaggligt, men ej nu sedan jag gjort några korta förklaringar om bråk, nämligen halva fjärdedelar och så vidare som jag behövde lära barnen för att lösa det svåra exemplet. Hela proceduren tog väl omkring fyra minuter. Nu insåg nog prästen, att talet, såsom jag tog det, var kanske det lättaste av alla tio, men vad han hade sagt var sagt.

Nu sade han till mig att om jag hade något att föredraga, så stod det mig fritt. »Ja», svarade jag, »vi har inte sjungit en enda sång på hela förmiddagen». Stig upp, barn, så tar vi en sång.» Vi gjorde så, och provet var slut; jag endast tackade de så rara barnen för deras uppmärksamhet.

När jag skulle säga farväl kom en lantman emot mig, tog mig i handen och kramade den hårt, i det han sade: »Välkommen hit den första januari.» En annan snoppade av honom med att välkomsthälsningen borde anstå till den dagen. Jag trodde därför att jag av mitt auditorium blev mycket olika bedömd.

Tisdagen var en mulen och ruskig dag. I Linköping kom jag på tåget in i en vagn, där det satt en ensam herre, som såg mycket gemytlig och trevlig ut. Han var ganska korpulent.

»Det är en ruskig dag» började han. Jag instämde, under det jag kastade upp min resväska på hyllan, skakade regnet av hatten och satte mig mitt emot främlingen. När vi så suttit och sett på varandra någon minut, började han omtala, att han var skollärare och organist och hade varit i V. och avlagt prov på måndagsefter-

middagen, således efter mig. Nu spetsade jag öronen. Han presenterade sig inte, och som han var åtskilligt äldre än jag, gjorde jag det inte heller. Han fortsatte: »Det är lite förargligt att fara och avlägga prov, då man vet, att men inte kan få en enda röst». Jag svarade: »Det vet man väl ändå aldrig». — »Jo,» svarade han, »härvidlag har jag rest alldeles förgäves.»

Jag trodde att mannen, som hade lång undervisningsvana, skulle klara sig mycket bättre än en nybakad lärare. Jag sade: »Hur ett val går, kan man aldrig veta; det är så många vindkast, så det kan gå helt annorlunda än man tror. — Vem blir den lycklige?» frågade jag. »Jo på förmiddagen igår var det en lärare Rydberg från Eskilstuna som tagit gubbarna med storm; han får varenda röst. Ett par bönder sade, att jag lika gärna kunde låta bli att prova, ty det tjänade till intet.» Jag fortsatte: »I dag kanske någon annan avlägger prov, som slår den där stadsläraren ur brädet».

»Nej», svarade han »jag var den siste som skulle avlägga prov, så det är alldeles visst, att den där från Eskilstuna är given. Mitt namn är Nilsson från Hannäs». — »Mitt namn är Rydberg från Eskilstuna». Det blev skratt. Så räckte han mig handen och gratulerade mig. Jag blev naturligtvis glad, och den man, som gav mig de glada upplysningarna, skulle jag önskat träffa någon mer gång i livet. Vid Norsholm skildes våra vägar, och sedan ha vi aldrig råkats.

Några dagar före jul reste jag sålunda med glatt sinne från stadens buller för att om ett par veckor få min barndoms- och ungdomsdröm uppfylld.

Fortsättningskurs. När de första sex veckorna voro slut, måste vi skiljas, fortsättningsskoleeleverna och jag, ehuru det kändes svårt. För att ej alldeles släppa de unga ifrån mig, frågade jag dem, om de ville komma en kväll i veckan till skolan för att friska upp, vad vi lärt oss under de sex veckorna. Det blev ett enhälligt svar, att alla ville komma. Nu blev det fråga om vilken kväll och vilken tid som skulle passa. Fredagskvällen ansågs vara bäst, enär lördagen i allmänhet var en stökdag, då de behövde hjälpa till i hemmen. Så beslöto vi, att vi varje fredag klockan sex eftermiddagen skulle mötas i skolsalen. På dessa aftnar infunno sig alla, och slutligen blev jag tillfrågad, om några äldre kunde få komma med. Jag medgav detta, och inom kort hade jag både skol-salen och det därintill liggande kommunalrummet fullt av åhörare.

Det kunde då inte bli tal om lektioner i den meningen, utan nu fick jag föreläsa så gott sig göra lät i modersmålet och matematik liksom även något i naturkunnighet och historia. Denna 'afton-skola' blev sedan uppslaget till bildandet av en föreläsningsförening; kanske var det en av de första i orten, ty ännu 1877 voro föreläsningsföreningarna ganska få. Nu skaffade jag föreläsare från många håll. Läroverksadjunkt Sterner, Linköping, lockade alltid fulla hus, så ock folkhögskolerektor H. Odhner, Lunnevad. Flera lektorer och läkare höllo föreläsningar i vår skolsal. Det blev en ljus och lycklig tid. Alla voro glada och mycket intresserade; ordföranden besökte en och annan föreläsning, då någon 'lärd' föreläsare uppträdde.

Eleverna. En middagsrast en mycket ruskig vinterdag lovade jag, att barnen fingo stanna inne i skolsalen under middagsrasten, ty om det inte var 'skur' så var det i stället så mycket mer 'ur'. Det var inte heller så många elever den dagen, ty de, som hade långa vägar, hade vist nog stannat hemma. Jag brukade säga dem, att om termometern visade mer än 15 grader under noll eller om det var yrväder, så fingo de, som hade långt till skolan, stanna hemma, och de antecknades som frånvarande på grund av naturhinder. Just denna dag var en sådan, så svängplatsen i skolan var ju stor, när mer än halva barnantalet stannat hemma.

Ett par pojkar hade roat sig med att öva sig i boxning, och det lyckades inte bättre, än att den ene råkade slå emot kaminen, så att den föll omkull, och elden kom på golvet. När jag kom ned var allt på sin plats, och intet syntes av missödet.

Innan jag gick ned, kom en gosse upp i mitt kök och bad att få tala vid mig. Vårt hembitråde, som vistades i köket sade: »Skolläraren kommer strax ned, för rasten är ju slut om en liten stund.»

»Jag vill tala med honom, innan han kommer ned,» svarade gossen, och tjänsteflickan gick efter mig.

Jag mötte honom i köksdörren, och ögonblickligen bönföll han: »Snälla skolläraren förlåt mig, för jag skuffade till Oskar, så han slog emot kaminen och den gick omkull.» Han hade knappast hunnit uttala orden om kaminen, förrän jag sprang nedför trappan, ty jag trodde att skolsalen stod i full brand. När jag ryckte upp dörren, sutto alla barnen lugnt i sina bänkar och intet syntes ha inträffat. Gossen kom med och upprepade sin bön. Jag svarade, att som han erkände sitt fel och bad om tillgift, så fick

saken bero; jag endast bad dem vara mera försiktiga vid sina lekar; att 'skuffas' kunde bli ganska farligt, och det här var ju ett ganska fullt tillbud. Men gossen tycktes inte vilja lämna mig. Nu gick han efter en urna, som stått på kaminen, i vilken man hade vatten. Jag hade inte lagt märke till att den var borta. Nu visade han, att den gått sönder. Den var i två stycken, där den var som smalast hade foten gått av.

»Snälla skolläraren, får jag ta hem de här och försöka skaffa en likadan vid gjuteriet i Linköping?»

»Nej, det behöver du inte; urnan rymmer för litet vatten, och som du vet, brukar vi ha ett annat lämpligare kärl. Jag vet inte, huru den där urnan har kommit dit i dag, men antagligen har städerskan det vanliga kärlet hemma till rengöring, så det där kastar vi bort». Sedan sade jag dem, huru stort värde jag satte på deras erkännande. »När man erkänner sitt felsteg, är halva synden förlåten,» lade jag till, och så var den saken glömd. —

En dag kom en lantman till skolan och klagade på pojkarna, som hade sin väg förbi hans gård. Han hade fått ett tillnamn, nämligen 'grisen', vilket han var mycket förargad på, och det kan man väl knappast undra över. En av gossarna kunde inte tåla, när han gick förbi gården, och bonden var ute vid vägen. »Kom, nassen lille, ska du få bröd», ropade pojken. Bonden blev ursinnig, vilket inte bör förväna någon. Han sprang efter pojkarna ett stycke, men han kunde inte hinna upp dem; därtill var han alldeles för korpulent. I stället kom han till mig och klagade på pojkarna. Visserligen sade han inte, huru de 'skällt', men jag drog mina slutsatser, och dagen därpå blev det förhör.

»Vilka är det av er, som inte kan gå förbi G. utan att 'skälla' på ägaren?» Tre reste sig upp; de anade, att bonden hade skvallrat.

»Vem var det av er, som förde ordet?»

»Jo, det var ja,» svarade en flink och hurtig pojke, och jag anade, att det just var han.

»Vad sade du?»

»Ja bara sa: kom nasse lille, ska du få bröd.»

Det var svårt att hålla sig för skratt, men saken var ju allvarlig; sådant fick ej förekomma. Jag antog en så barsk min som möjligt och gav dem att välja mellan att gå till bonden och be om förlåtelse eller att få risbastu. Pojkarna tänkte noga över och valde det förra, att gå till bonden och be om förlåtelse, och så fick saken bero, tills skolan var slut den dagen. Då sade jag till

dem, att de skulle vänta, medan jag fick mig mat, för jag skulle följa med, så att jag skulle få klart för mig, att det blev verklig avbön, ty jag fruktade, att pojkarna skulle finna på något skämt med bonden. Nu blevo de ganska snopna, ty att jag skulle följa med hade aldrig ingått i deras beräkning, så nu ångrade de sitt val och bådo om stryk i stället. Nej, deras val var gjort och kunde ej ändras. Det var för dem en svår missräkning. Vi gävo oss emellertid i väg. När vi gått ungefär en kilometer, mötte vi bonden på väg till kvarnen körande ett par oxar. Bonden stannade, och jag uppmanade gossen som fört ordet förut att nu också föra de båda andras talan. Han steg därför fram och sade: »Snälla farbror, förlåt oss, för vi var elaka och dumma.»

Bonden tog till orda med sin breda östgötska: »Jaa, ja förlåter er gärna, barä i inte gör öm'et, för då går ja till skolläraren så får han ta hand öm er. Öm i ä snällä, så får dä varä för dem här gängen.»

Jag avbröt nu, för jag såg, att pojkarna började få roligt åt bondens breda östgötska och sade: »Gå er väg, vi får vidare talas vid i morgon.» Det blev för tillfället ett lätt straff de fått på grund av bondens tal. Jag såg ju hela tiden, under det bonden talade, att de hade fullt friskektakel och höllo på att råka i gapskratt vilket ögonblick som helst. Dagen därpå blev ingen rolig dag för de tre pojkarna; stryk fingo de visserligen icke men de fingo ta till tårarna, så det blev i alla fall ett ledsamt slut. Hela skolan var gramse på dem för att de kunde bära sig så illa åt, att alla för deras skull hade en tråkig skoldag. —

En vår, det var den 24 april 1891, kom en ny statarfamilj till gården N. Det var en fattig familj som flyttat från plats till plats nästan varje halvår, och i vår socken blevo de bofasta endast över sommaren, ty den 24 okt. sutto de på det ömkliga flyttlasset igen, för att tillträda en ny plats på annan ort. Barnens uppfostran var alldeles försummad. En gosse, Fredrik, var omkring 12 år och tillhörde ännu småskoleavdelningen. Genom skolrådets försorg fick han enskild undervisning av lärarinnan om eftermiddagarna. På förmiddagarna deltog han i andra klassens lektioner i småskolan. En dag kom lärarinnan till mig och klagade över att Fredrik var borta från skolan gång efter annan. När han följande gång kom, tog jag honom i förhör, och då framgick det, att han och hans fyra år yngre syster i samma klass också var borta på grund av att de icke hade någon matsäck. Jag frågade den ut-

magrade gossen, om han ville gå i skolan varenda dag, om han fick middag hos mig. Det lovade han, och hans magra ansikte lyste upp.

Första dagen han fick middag hos mig var en torsdag och efter gammal östgötased hade vi ärter och fläsk samt pannkaka till middag. Gossen öste upp en bräddfyll tallrik, men han hade icke tagit många skedar, förrän han sköt tallriken ifrån sig och sade: »Nu vill jag inte ha mer.» Gossen var så utsvulten, att han inte kunde äta. I början fick han i fickorna någon smörgås med sig hem till eftermiddagen, ty han åt till en början alldeles för litet. Men hans matlust tycktes förändras ganska fort, och han åt slutligen så mycket, att vi ansågo det omöjligt att hans mage kunde få rum med allt. Jag bad min hustru ge akt på, huru han bar sig åt med dessa väldiga bröststycken, fläskbitar och köttstycken, som försvunno, när Fredrik åt.

Jo han plockade fickorna fulla, när han trodde, att ingen gav akt på honom. Nu skulle vi se efter, när han gick, om han tog med sig hem det han stoppat i fickorna. Vi ställde oss i köksfönstret för att se efter, vart han tog vägen med maten. Omkring gaveln på uthuset hade det vuxit upp en tät syrenhäck. Bakom den stannade han och började plocka upp de stulna inatbitarna och räckte dem till sin åttaåriga syster, som gömt sig i häcken. Vi fingo tårar i ögonen både min hustru och jag. Det var verkligen en gripande syn. Man skulle ha varit av sten, om man icke känt hjärtats slag den gången. Om någonsin tjuvnad varit vackert, så var det Fredriks snatteri, ty han stal för att ge sin lilla hungriga syster. Jag talade med honom och föreställde honom, att om han bett mig eller min hustru, så hade han fått taga sin lilla syster med upp. Det hade förvisso räckt även för henne. Nu lagade vi till mat till henne också, som Fredrik fick taga med sig. De skulle snart nog flytta, så nu var det knappast någon idé att börja med ännu en middagsspisning.

Jag måste lägga till, att vackrare barn än de båda syskonen har jag aldrig sett, men de bräddes på både far och mor, ty fadern var en ståtlig officer vid ett stockholmsregemente, och den ogifta modern var väl en av de skönaste kvinnor som någonsin trampat vårt fosterlands jord. Redan vid 13 års ålder var hennes fall och glid utför det sluttande planet given. Nu var hon slö för allt. (Om Fredrik och hennes mor berättas i min sanningsenliga sederoman »Offer», som jag emellertid icke lyckats få förläggare till.) — —

En änka kom en dag till mig och klagade på sina båda pojkar, Sigfrid och Oskar, att hon aldrig fick dem att läsa sina läxor hemma.

»Inte kan de sina läxor inte, det är alldeles omöjligt, för de läser inte på dem mer än högst en timme till varje skoldag. Jag har sagt dem, att jag skulle tala om'et för skolläraren. De svarar då, att skolläraren förhör på ett annat sätt än jag gör. Men inte kan de väl inte.»

Jag svarade: »Inte har jag märkt annat, än att edra pojkar kan ungefär lika bra som de andra. Frågar jag dem, så får jag svar, och mer kan jag inte begära. Men jag skall höra efter litet noggrannare hädanefter, eftersom Ni påstår att de inte läser hemma. Nu är det så, ser Ni, att jag går mycket noga igenom de läxor jag ger barnen, innan de gå hem, och om de vore riktigt uppmärksamma, så skulle de egentligen kunna sina läxor redan innan de gå hem. Men, som sagt, jag skall höra efter litet mera hur edra pojkar kan.»

När de dagen därpå kommo till skolan, befallde jag Sigfrid berätta om Abraham i bibliska historien, som de den dagen hade i läxa. Han förtäljde. Och jag satt häpen; jag hade så när tagit pojken i famn. Jag hade funnit en tolv års pojke, som kunde tänka och tänka logiskt. Ingen kunde väl sin läxa så bra som han. Han förstod, vad han berättade; det var hans egendom. Jag hade visserligen gått igenom ganska noga den geografi, som rörde länderna Mesopotamien och Palestina och de trakter, genom vilka de hade vandrat med sina hjordar, och Sigfrid hade suttit uppmärksam och följt med min undervisning med spännt intresse, och därvid hade han tänkt själv.

Jag häpnade ännu mer när han fortsatte och berättade att patriark var för mer än kung, att konungarna i Kaanan sökte Abrahams vänskap, att Abraham var så mäktig, att han förde krig med konungarna i Kaanan och befriade Loth ur fångenskap. Då frågade jag honom, var han hade fått dessa underrättelser ifrån, och han svarade: »Skolläraren sa, att vi kunde läsa berättelsen om Abraham i bibeln, och det gjorde jag, för jag tyckte berättelsen var rolig, och vi ha inga andra böcker.»

»Och du läser den boken?» — »Jaa».

»Men din mamma sade att du aldrig läser på läxorna.»

»Joo, det gör jag allt, men då ä snart gjort, och då vill mamma, att jag ska berätta som då står i boka, å då kan ja inte som ho vill.»

»Din mamma menar nog väl, det kan du lita på, men det här förstår hon nog inte, så det får du allt förlåta henne för. Läs du, som du har gjort, för det har du bästa nyttan av för hela ditt liv. Jag skall tala om för din mamma, att jag önskade, att alla mina skolbarn kunde sina läxor som du.»

Jag behöver ej säga mer om denne pojke och hans läxläsning, ty varje lärare begriper alldeles visst, hur glad jag kände mig över min upptäckt. Aldrig mer skulle jag finna ett sådant exempel på läxläsning. Men jag hade nytta av denna min upptäckt under hela min återstående lärareverksamhet, ty jag försökte inrikta min undervisning alltmer så, att allt, vad vi gingo igenom i skolan, skulle bli elevernas egendom och, om möjligt, aldrig glömmas.

I detta sammanhang vill jag uttala den önskan, att lärare och föräldrar långt mer än hittills varit fallet böra träffas och tala med varandra om barnen. Mycket skulle säkert läras på båda hållen, som sedan skulle komma barnen och undervisningen till godo. Det är alldeles för litet samarbete mellan föräldrar och lärare. Genom samtal med föräldrarna kommer läraren underfund med mycket, som eljest för honom är och förblir apokryfiskt. Den miljö, som barnet växer upp i, föräldrarnas vanor, tänkesätt, talesätt och så vidare kan vara värd att av läraren studeras. Många egendomligheter hos barnen skulle därigenom klarläggas för läraren.

När jag en dag efter middagsrasten kom ned i skolan, berättade flickorna, att en del av pojkarna tuggade snus och hade snusdosor. Jag frågade sedan i högen: »Vilka är det av herrarna som lagt sig till med den vackra vanan att tugga snus och kläda sig i snusdosor?»

Ungefär ett tiotal reste sig upp, men jag lämnar ordet åt en 'Oskar', som i Socialdemokraten för den 15 februari 1934 fått införd en berättelse av följande lydelse: »Denna händelse tilldrog sig i V. socken i Östergötland för 45 år sedan. Vi pojkar hade lagt oss till med den karlaktiga vanan att snusa. Handelsboden låg helt nära skolan, och där brukade vi köpa för 2 öre snus, som vi förvarade i blanksmörjeaskar. Nu hände emellertid en dag, att flickorna skvallrade på oss, och när vi kommo in på rasten, befallde läraren alla snusande pojkar att kliva fram och stodo där och sågo dumma ut med våra snusaskar i nävarna. Hela klassen gapskrattade. Men värre skulle det bli, ty när klassen haft roligt åt oss en stund, sade läraren åt oss att visa, huru snusningen

gick till. Vi fingo lägga in en stadig buss ur våra askar. Vi grnade illa, och tårarna runno på oss, men läraren hade inte förbarmande; »en till», sa han, och det var bara att lyda. I 10 minuter fingo vi stå där med gapen fulla av snus, och sedan kommanderades vi ut på gården att spotta. Var lugn för att de flesta gjorde mer än spottade. Är det någon av skolsnusarna i V., som läser detta, så tag en hälsning från *Oskar*.»

Jag kan tillägga något, som pseudonymen Oskar inte vet om rörande denna snusningshistoria. Några år efter denna händelse mötte jag en söndagsmorgon på landsvägen en av de snusande pojkarna. När han fick se mig, tog han upp en stor näverdosa och lade in en väldig nullbänk. Jag blev först ond, ty jag begrep, att han skulle visa sin karlaktighet, vilket jag nu icke kunde enligt hans förmenande lägga mig i. Jag var nära att ge slyngeln en örfil, men jag lugnade mig och sade: »Det där gjorde du riktigt vackert.» »Jaa», kom det fåniga, dumma svaret, under det han visade ett dumt flin.

Flera tiotal år hade gått, och den ynglingen blev en präktig man med mycket gott anscende. Nu hade han själv familj och flera av hans barn hade slutat skolan. Nu hade han bara ett kvar. En sommardag sade jag till hans pojke, att om hans pappa vill ha höet, som växte i min trädgård, så kunde han få det alldeles gratis, bara han ville skära av det, så att mina gräsmattor bleve snygga. — Han kom och skar av gräset. När jag kom ut, frågade han mig, om jag kom ihåg, hur han bar sig åt, när han mötte mig på landsvägen en söndagsmorgon många år förut. »Jo», svarade jag, »det minns jag mycket väl, och det var nära, att du fått en riktig örfil den gången.»

»Det var tur, att jag inte fick det, fast jag erkänner, att jag nog gjorde skäl för den, men då hade jag blivit arg, och då hade jag nog tuggat snus än, men den gången blygdes jag så pass efteråt, så jag la bort snuset. Det var nog den sista nullbänken jag la in.» — Jag tog hans hand och sade: »Tack skall du ha; det där gjorde mig gott att höra.» Det fanns hederskänsla hos den pojken.—

I närheten av kyrkogården hade man grävt en ganska stor och djup damm. Under vintermånaderna var det en präktig lekplats för skolbarnen, och dit begåvo de sig nära nog varje rast. Där åkte de kana och skridsko om vartannat. Både flickor och pojkar hade med sig skridskor, men som vår is är opålitlig förbjöds skridsko- och kanåkningen om våarna. Jag undersökte isen, innan några barn fingo tillåtelse att vistas på den.

Omkring 1 mars hade en lantbrukare tagit upp is, och den fyrkant han tagit upp i mitten av dammen hade under natten frusit så att istäcket nästan bar. Solen hade emellertid verkat på isen, så att den var mycket opålitlig. Jag hade tillsagt mina lärjungar, att de icke fingo leka på dammen, och till lärarinnorna hade jag sagt, att de också skulle varna barnen för den nattgamla isen.

Just som jag var färdig att avsluta skolan för dagen, kom en gosse från småskolan inrusande och ropade: »Mats ligger i dammen.» Jag rusade ut helt hastigt och sprang bort till dammen, där jag såg ryggen av gossen, som plumsat i. Han var redan sanslös, eftersom han icke genom någon rörelse gav ifrån sig något livstecken. Jag visste ju, att isen inte skulle bära mig, men för att upptaga så stor yta av isen som möjligt, lade jag mig på isen så lång jag var, och började hala mig ut till pojken. Men jag var för tung. Isen gav efter för trycket, och sakta men säkert gled jag så småningom med huvudet före ned i vaken. Det var ett maktpåliggande arbete att få ned fötterna och i stället få huvudet upp över vattnet, men det gick så småningom. Jag fattade ett stadigt tag i pojken och sköt honom upp på den tjocka, fasta isen och lade honom framstupa, så att vattnet skulle rinna ut ur hans mun. Jag trodde, att han redan var död. Nu skulle jag försöka ta mig upp ur det våta, kalla elementet, men det var svårare än jag anat. Jag sökte höja mig och fattade i den fasta isen, men när jag kom i brösthöjd, halkade fingrarna, och jag dök ned över huvudet igen. Jag försökte flera gånger men med samma resultat. Nu började mina skolbarn skrika: »Nu drunknar skolläraren.»

»Å nej, så illa är det inte,» sade jag, »men ska jag komma upp, så får någon springa upp efter stängen, som ligger uppe vid slöjdskolan.» Under tiden höll jag huvudet över vattnet, och när en pojke kom med stängen, var jag snart ur djupet. I ena änden av stängen höll några pojkar, och jag tog den andra änden som räcktes mig, och därmed var jag uppe om ett ögonblick. Nu hade emellertid gossen börjat röra på sig, så att jag såg att han var vid liv. Jag tog den lille på mina armar och bar honom upp till mig. Vi klädde av honom och svepte in honom i yllefiltar och lade honom på en soffa. Han kryade rätt fort till sig, men nu var det min tur att få av de våta kläderna och få på mig torrt. Min klocka hade stannat på 25 minuter över 2, så jag hade varit i vattnet mer än en kvarts timme. Om eftermiddagen kände jag mig

kry och hade icke något obehag av det nog så långa och kalla badet. Men redan dagen därpå var jag ordentligt sjuk. Jag väntade på lunginflammation dag efter dag. Jag låg icke till sängs utan läste i skolan om dagarna. Men sjuk var jag. Aldrig förr hade jag varit så illa därän. När lunginflammationen inte inställde sig, levde jag på den förhoppningen, att jag, när sommaren kom, skulle bli fullt bra igen. Men sommaren kom och gick, och en vinter gick även till ända, och jag var alltjämt lika halvsjuk. Slutligen vågade jag ej gå längre utan vände mig till en berömd läkare. Han förklarade, att det var en svår lungkatarr, och han trodde inte, när det var så gammalt, att det skulle kunna hjälpas. Det var sorgliga utsikter. Jag började ju bli så trött, att jag orkade jämt upp ingenting. Särskilt var jag trött och slapp om morgnarna. Det var som jag aldrig hade fått nog luft. Emellertid fick jag något slags medicin och läkaren sade, att om svår snuva inställde sig, så kunde jag hoppas bli bra. Jag fick en snuva, som jag ännu aldrig haft maken till, och om några veckor var jag kry igen. — —

En utflykt gjorde vi en försömmorgon. Jag hade själv många gånger stigit upp vid soluppgången för att njuta av den musik, som skogarnas små bevingade sångare och musici bjuda en sömmorgon. Jag brukade ofta för barnen omtala, hur skön en sömmorgon i skogen är. Jag sade dem att vi sova bort den vackraste delen av vårt liv, ty vanligtvis befinna vi oss i sömnens och drömmarnas rike, när sången och musiken är som vackrast i skogen. Så en dag frågade jag barnen, om någon av dem varit i skogen, när solen går upp en sömmorgon. Det var ingen som gjort ett dylikt försök. Då frågade jag dem, om de ville göra sällskap med mig någon morgon, så skulle de få höra något, som var värt att uppoffra några timmars sömn för. Det blev ett enhälligt ja; alla ville vara med om en sådan utflykt. Vi bestämde dag, dock beroende av vädret, men som maj månad i allmänhet brukar vara nådig i fråga om vädret, sade jag dem, att vi icke hade mycket att frukta i det fallet.

Alla barnen, som ville vara med, måste komma till skolan kvällen förut, försedda med filtar eller täcken samt en huvudkudde. Flickorna skulle sova på golvet i skolsalen och gossarna i avklädningsrummet och så skulle de ha matsäck med sig, för man njuter mer av naturens skönhet, om magen, som ju är en sträng herre, inte skriker av hunger. De kommo också den be-

stämnda kvällen klockan nio till skolan. Jag tror knappast, att jag någonsin förr sett dem så glada som denna kväll. Vi lekte och pratade tills klockan slagit tio, men då ansåg jag det vara lämpligt att gå till ett par timmars vila. Jag lovade dem, att jag skulle väcka dem i tid. Om en stund var det tyst både i skolsalen och avklädningsrummet. Jag gjorde en rond och sade de små glada nattgästerna god natt.

Klockan två om morgonen väckte jag dem. Nu surrades filtarna och kuddarna; dessa skulle med till skogen, ty marken kunde vara kall och luften är nog ganska kylig i maj, när man är uppe tidigt.

Vi marscherade i väg tre kilometer till ett berg i skogen, varifrån det var en vacker utsikt på ett par mil åt norr. I Vikingstads socken slutar nämligen de sista utsprången av det sydsvenska höglandet. Berget har en jättegröta, varav det fått namnet Kittelberget. Här fingo de sålunda se en av dessa underliga urgröpningsar i själva urberget, och något sådant hade de flesta aldrig sett. Jag kunde också här tydligt visa, hur sådana här urgröpningsar bildats. Det fanns även andra egendomliga bergbildningar: en kallas Jättens grav; andra urgröpningsar likna fjät och ha i folkfantasierna fått gälla som jättens fotspår. Längst bort i norr sågo vi sjön Roxens yta på ett avstånd av två mil och sjöns norra skogklädda stränder blånande i fjärran.

Nu var det bara en sak vi kommo överens om, nämligen att vi skulle vara tysta och låta skogens bevingade musikanter sköta konserten, tills, när solen kommit upp ett gott stycke och skogens musikanter spelat sig trötta, det blev vår tur att i gengäld sjunga av fulla lungor.

Barnen svepte in sig i sina filter och sutto tysta. Solen kom först med en böjd kant av blankaste guld, men kanten blev allt större tills slutligen hela den cirkelrunda skivan syntes genom trädens kronor. Jag satt ungefär i mitten av den ring, barnen slagit omkring mig, under det jag så dämpat som möjligt gjorde dem uppmärksamma på allt, som jag förstod att de aldrig observerat. Nu skulle vi ge akt på det minsta lilla ljud.

Rätt som det var rapporterade en: »Nu hörde jag en liten fågel pipa»; en annan: »nu fick han svar»; en tredje: »nu hörde jag ett par till.» Nu skulle vi vara tysta, bara ge akt på allt och lyssna även på de svagaste ljud. Den ena fågeln efter den andra

lät höra en liten viskning. Först från en kvist i småskogen; så höjde de sig en efter en, tills de kommit upp i de högsta trädens toppar. Grönsiskan, bofinken, domherren, koltrasten och själva skogens sångarkung, taltrasten, pladdrade på med sina många låtar, tills slutligen göken klämde i på ett par håll ej långt från den plats, där vi befunno oss. Nu var således konserten i full gång. Det jublade så, som barnen ännu aldrig hört, och nu jublade även mina små glada sångare.

»Ångrar ni nu, att ni inte fick sova hemma hos pappa och mamma i natt?» Nej, det ångrade de inte. Det här skulle de göra om flera gånger.

Så togos matsäckarna upp, och barnen åto med god aptit ute i Guds fria natur. Efter matsäcksätandet började vi sjunga, och nu började man vakna i de närmaste gårdarna; korna råmade från ladugårdarna, tupporna hade för länge sedan låtit höra sitt kuckeliku. Det dagliga livet, fliten och ävlan var snart i full gång på alla håll, och nu kunde vi vid åttatiden lämna berget och skogen och vända åter till vår kära skolsal. — —

Sällan använde jag rottingen. Och under de sista 20 åren var den ej framme mer än en gång och det i fortsättningsskolan. Jag begick således den gången ett fullkomligt lagbrott, men jag tror nästan, att vilken lärare som helst skulle gjort som jag.

Två av fortsättningsskolans elever hade tagit sig det orådet för att slå in 12 fönsterrutor i en flygel till G. gård, och dessutom hade de kastat stora stenar på tegeltaket, så att ett tiotal tegelpannor hade krossats. En morgon kom ägaren av gården emot mig, när jag kom upp till skolan, och berättade om pojkarnas nidingåd. Jag lovade honom att ge pojkarna välförtjänt bestraffning.

Jag blev mycket upprörd och var vid misshumör hela dagen, ty jag hade haft denna skola i flera år och aldrig behövt ens tillrättvisa någon under dessa år. Alltid fick jag vid läsårets slut tacka barnen för att de varit snälla och uppfört sig väl. Denna händelse var för mig ett hårt slag, helst som jag nu icke hade långt kvar att tjänstgöra. Om jag ej själv fått se förödelsen, skulle jag ej kunnat tro det vara möjligt, ty pojkarna hade alltid uppfört sig väl. — Av vaktmästaren fick jag veta anledningen. Pojkarna skulle hämnas för en oförrätt, som den enes föräldrar lidit av gårdens ägare. Men det kunde ju inte förbättra den fula handlingen.

Då jag kom in i skolan, frågade jag, vilka som hade gjort den fula åverkan på G:s flygelbyggnad. De båda brottslingarna reste

sig och sågo mycket olyckliga ut. Hela skolan syntes nedstämd och sorgsen. Det var en av de ledsammaste skoldagar jag haft. Jag föreställde dem, huru fult och rätt de hade burit sig åt, och så frågade jag, om de trodde, att de skulle slippa bestraffning för sitt fula dåd. Det trodde de inte. Det var deras andra fortsättningskoleår, vadan båda om några dagar skulle få sina avgångsbetyg. Jag sade dem, att straff alltid följer på brott, men de skulle få välja antingen de ville ha stryk eller ock nedsatt betyg för uppförande, vilket senare straff sedan följer livet igenom, om och när de skulle behöva använda sig av betyget. De skulle få fundera på saken tills eftermiddagen, när skolan slutade. — Alla raster gingo de båda brottslingarna för sig själva till något avsides hörn, där de antagligen överlade med varandra, huru de skulle välja. — När lästimmarna voro slut, frågade jag dem i hela klassens närvaro: »Nå, har ni kommit på det klara, så ni kan välja?» »Ja, vi ha kommit överens om att be om stryk i stället för nedsatt sedebetyg.» »Det var förståndigt av er,» svarade jag. »Svedan glöms, men betyget är en fläck, som aldrig glöms eller kan tvättas bort.» Båda pojkarna fingo följa med in i slöjdrummet och där fingo de fyra rapp var av en rotting, som långt före min tid legat i materialskåpet och antagligen aldrig varit använd för dylikt ändamål.

»Tack, snälla skolläraren,» sade den minste. »Är det förlåtet nu?» »Ja,» svarade jag, men så tillade jag att jag för att skydda dem från sedebetyget begått en olaglig handling, som kunde åtalas, men att jag hellre tog böter eller t. o. m. fängelse, än jag läte stygga pojkar handla efter gottfinnande, så länge de stodo under min omvårdnad.

Samma eftermiddag var det skolrådssammanträde, och då omtalade jag, huru jag handlat i strid mot lagen. Skolrådet och dess ordförande ansågo, att jag handlat alldeles rätt. — Naturligtvis fingo pojkarna utom straffet även ersätta den skada som de åstadkommit. — Om pojkarna, deras föräldrar och skolrådet ansågo att jag handlat rätt, så gjorde jag det inte själv. Det var en av de ledsammaste skoldagar jag haft, och jag var långt ifrån nöjd med mig själv. Om jag mer vädjat till deras heders- och rättskänsla, hade jag kanske vunnit mer. Att en pojke de sista av sina skoldagar skall drabbas av kroppsaga är sannerligen intet gott slut på skolgången. Sista minnet av skolan blir ej ljusst och glatt. Skoltiden bör ett barn minnas som den lyckligaste tiden av sitt liv, och denna lyckliga tid skall barnet, när det blir man

eller kvinna, ofta locka fram ur minnet. Har då slutet blivit sådant som för dessa båda pojkar, är minnet grumlat.

Barnens rättskänsla har jag funnit vara starkt utvecklad, och jag har också funnit, att man gör bäst i att vädja till den. Spöstraffet är ju bortlagt, och varför skall det då finnas i skolan? Jag hoppas, att det straffet skall t. o. m. utan lagstiftning försvinna av sig självt.

Jag har hört att elever, som blivit hårt behandlade av sina lärare, överfallit läraren sedan de vuxit upp. De lärare, som handlat så, hade alldeles visst kommit in på fel bana. Lärare för barn mellan sju och fjorton år skulle de aldrig varit. Visst överilade jag mig någon gång under min första tjänstgöring, men jag kom lyckligtvis snart underfund med, att strykvägen är jämt upp den sämsta man kan gå. Läraren bör gå till sig själv. Han bör fråga sig, hur det skulle kännas, om hans egna barn bleve spöade av någon annan. Visst kan man bli satt på hårda prov någon gång, men en lärare bör framför andra övervinna sig själv i första hand. I allmänhet tror jag, att man bör taga som regel, att besegra sig själv, vad det än gäller; gjorde vi det, skulle mycket vara annorlunda i livet.

Barnen i skolan böra ha förtroende för sin lärare. De böra känna, att han vill dem väl, att han älskar dem. Förhållandet mellan barn och lärare bör vara präglat av ömsesidig kärlek. Vi ha försökt implanta hos barnen, att fruktan för Gud skall vara en barnslig fruktan, där man fruktar icke för straffet utan för synden. En sådan barnslig fruktan bör man försöka få fram hos barnet. Det skall frukta för att göra läraren emot, göra honom ledsen, och detta av kärlek till läraren. Har man kommit dit, äro stränga åtgärder aldrig av nöden; när barnet älskar sin lärare, vill det visst icke med uppsåt göra honom emot.

Ju mer jag fick vara tillsammans med barnen, dess mer kom jag underfund med, huru mycket gott det ligger i barnanaturen. Den där gamla regeln, som Luther lärde på sin tid: »Äpplet bör ligga bredvid riset,» kanske passade på den tid Luther levde, men nu tror jag vi kunna komma överens om, att behålla äpplet och taga bort riset. — Någon säger kanske: »Man får inte vara mjälgig» men det behöver man inte bli, fast man inte använder riset. Det är visst inte bevis på manlighet, när man tar sig för att aga ett barn. — —

Ett annat missförhållande torde vara lämpligt påvisa i detta sammanhang. Ofta bruka föräldrarna skrämna sina barn med skolan som buse. »Vänta tills du kommer i skolan, så skall du få se på annat,» eller: »När skolläraren får ta hand om dej, så kommer du nog att få smaka rottingen,» eller: »Jag skall tala om för skolläraren hurudan du är» o. s. v. i all oändlighet. Jag har många gånger fått barn till min skola, som varit alldeles förskrämda. En gång var det en gosse, som uttalade s-ljudet på ett alldeles förvrängt sätt; han stötte fram luften på sidorna av tungan så att det blev någon sorts sl-ljud. Om han fått fortsätta med ovanan, hade han blivit till ett åtlöje för sin omgivning. Jag hade minne av en äldre man, som talade på samma sätt, och han fick därför tillnamnet »Slislå». Ingen visste i orten hans rätta namn, men »Slislå» kände alla.

Jag kunde inte att börja med rätta gossen, ty så fort jag sade något till honom, började han gråta; nu skulle väl, trodde han, det förfärliga, som han hört om skolan såsom buse, taga sin början. Jag måste vänta i flera veckor tills pojken fått klart för sig, att skolan och läraren inte ville honom något illa. Jag fick leka med honom rätt ofta, och en vacker dag var han så djärv, att han ryckte mig i rocken, när jag gick förbi hans bänk. Nu kunde jag taga i hop med honom.

»Räck ut tungan», sade jag, och pojken räckte ut tungan så långt, att de andra barnen brusto i skratt. Jag tog tag om tungan med tummen och pekfingeret på sidorna om tungan och sade: »Här släpper du ut luften, när du skall uttala s-ljudet, men det skall du låta bli; du skall i stället sätta tungan löst mot gommen vid den övre tandraden och där släppa fram luften.» Och så pekade jag på den del av tungan, som han skulle sätta mot gommen och tandraden. — Han försökte genast, och det gick med detsamma. Emellertid fick jag ofta påminna honom, och de andra barnen fingo befallning att påminna honom, om han släppte ut luften vid sidorna av tungan. Naturligtvis fick jag på lämpligt sätt visa kamraterna att de gjorde både honom och mig en tjänst genom att påminna honom, om han glömde sig. Om någon månad glömde han sig inte mer utan ovanan var övervunnen. De andra voro nästan stolta, ty de trodde sig ha den största äran av att pojken kunde uttala s-ljudet riktigt.

En annan gång kom en annan pojke in i min tredje klass, och han talade så illa, att jag fruktade för, att han aldrig skulle

bli annorlunda. Också han var skrämmd för skolan, och särskilt hade föräldrarna betonat, att han skulle få lida för sitt uttal.

All rädsla för mig måste först vara borta. När jag kom dit-hän, tog jag honom särskilt för att tala med honom. Jag hade under tiden studerat pojkens uttal och kommit underfund med att det endast var en ovana han fått i hemmet, där man larvat från början med felaktiga uttal. Han kunde uttala vartenda ljud rätt, men han placerade ljuden alldeles oriktigt. Så t. ex. blev »du lilla stackare» till »du lilla tattare» eller: »kom och kyss mig» till »kom och syss mig», eller »sy fast knappen» till »ky fast nappen» osv. Nu visade jag, huru galet han använde ljuden, fastän han kunde säga vartenda ljud rätt. När han skulle säga kyrka, blev det syrka och när han skulle säga sy, blev det ky, men det gick ej lätt ty han började bli för gammal och ovanan var för inrotad. Jag tyckte synd om pojken och ville inte ge tappt, ty han hade hela sitt liv fått lida för sitt uttal.

En dag kom hans far till mig och var nästan ond, för att jag hållit gossen kvar en halvtimme några gånger om eftermiddagarna för att öva honom i uttalet. Slutligen började jag få klart för mig, att jag skulle lyckas. Men hans far sade ifrån. »Det är inte lönt att konstra med pojken, för han har fel på talorganen sedan födelsen,» sade mannen. Jag fick till och med lite ovet, för att jag höll honom kvar. Att börja med blev jag nästan ond, men det visade jag lyckligtvis inte. Jag visade med flera exempel, huru gossen kunde uttala ljuden riktigt, fast han använde dem oriktigt; mannen fick slutligen klart för sig, att det inte fanns det minsta fel på talorganen. Sålunda fick jag äntligen tillåtelse att fortsätta med talövningarna, och jag lyckades. Men det gick på samma sätt som med den andre; jag fick taga kamraterna till hjälp för att påminna honom, när han glömde sig. Innan pojken slutade i min skola, talade han lika bra, ja nästan bättre än de andra barnen, ty han hade fått en smula hyfs på vardagsspråket genom de många talövningarna.

Flera år hade gått, och jag hade väl glömt hela denna historia om jag ej fått en särskild påminnelse om den en söndagsmorgon, när jag stod färdig att gå i kyrkan. Upp för trappan kommo två karlar, en gråhårig och en 25-åring. Denne var just den gossen, som jag lärt tala. Den äldre sade: »Räck nu handen till skolläraren och tacka för att han lärde dig att tala!» Den unge gjorde så och sade: »Tack, herr Rydberg, för att Ni lärde mig tala! Jag

har en kamrat, som talar alldeles som jag gjorde, och han får lida mycket för sitt uttal. Så hade det nog också gått för mig, om jag inte fått den goda hjälp jag fick. Tack!» Under det han talade, höll han min hand i sin; det kändes som om den suttit i ett skruvstäd, så klämde han den. På samma gång klämdes fram ett par glädjetårar i mina ögon. Aldrig hade någon förr kommit och tackat mig så. Även fadern tackade och bad mig glömma det uppträde, han för många år sedan gjorde sig skyldig till i sitt oförstånd.

Skall man lyckas med dylikt, måste läraren och eleven vara goda vänner. Det är och förblir det viktigaste av allt, näst efter det, att eleven tror allt vad läraren säger.

Ett annat exempel på, huru viktigt det är, att barnet och läraren har förtroende för varandra är följande.

En liten ömklig flicka på nio år kom till min skolas första klass. Hon gick på två armkryckor och högra benet. Det andra benet var uppdraget och förkrympt, och hon höll knäet böjt. Jag såg henne dagligen under det hon gick i småskolan. Hon tycktes emellertid ha stor håg för skolan, ty många gånger, då en del barn stannade hemma för ruskigt väder, kom den lilla krympningen på sina kryckor. Jag funderade på om det ej vore möjligt att genom operation få hennes vänstra ben rakt. Kunde det gå, så ansåg jag, att hon borde kunna stödja på benet, ehuru det var mycket kortare än det andra. Hon hade drygt tre kilometer till skolan, men jag skulle nästan tro, att hon aldrig var frånvarande en dag.

När hon kom till min skola, frågade jag henne, om hon inte kunde räta benet. Jo, det kunde hon, men hon gjorde det aldrig. Nu väntade jag, tills vi voro riktigt goda vänner så att hon kunde absolut tro, att jag ville henne väl. När jag fick se, att hon kunde räta benet, tog jag henne i ena handen och bad henne gå med det sjuka benet. Hon försökte, men det var nästan för klent och det var mycket kortare än det andra. Men det gick ändå att använda benet — fastän med stor svårighet. »Tänk, min lilla Ida, om du kunde lära dig gå med det svaga benet — vad jag skulle bli glad och du sedan! Ska vi inte göra försök ibland?»

Hennes små mörka ögon ljusnade upp; hon ville försöka. Så förklarade jag för henne, att en lem, som inte användes eller anstränges, slappnar alltmer och förkrymper. Genom att använda benet så mycket som möjligt skulle det kunna hända, att det

började växa och bli starkare. Jag fick Ida att lyda, ty hon trodde alldeles säkert på mig, mer än på någon annan. En gång sade jag, att hon skulle lägga bort den ena armkryckan så mycket som möjligt och i stället använda en käpp och på sätt hjälpa det korta och klena benet. Flickan lydde, och jag kunde snart märka, att vaden blev grövre och att benet blev starkare. Så småningom fick jag efter ett par eller tre år henne att lägga bort den andra armkryckan också, och då tyckte jag mig ha vunnit, vad jag hoppats vinna. Innan hon slutade skolan, lade hon även bort käppen, men det hade jag icke bett henne om. Hon hade själv fått klart för sig, att ju mer hon ansträngde benet, desto starkare blev det, så hon tog sig själv för att stå på det klena benet, när hon skulle stå upp. Hon behövde inte läras längre, ty nu visste hon, huru hon skulle gå till väga för att stärka sitt ben. — Den dag i dag är, går hon utan både käpp och krycka. Visserligen är hon något låghalt, men hade jag icke tagit hand om flickan, hade hon nog ännu gått på två armkryckor, som en krympling.

Förr och Nu. År 1846 blev den första skolan i Vikingstad efter nio års diskussion öppnad med en lärare för hela församlingen i en skolsal på fyra meters fyrkant och två meters höjd. Nu, 1930, finnas sju stora rymliga lärosalar med avklädningsrum, centraluppvärmning samt ljusa och fullt lagliga bostäder för lärarepersonalen. Alltså måste man säga att skolan icke stått stilla utan tagit jättesteg framåt. Barnantalet är nu icke fullt så stort som det var 1846. År 1887 funnos där 240 skolpliktiga barn med en lärare och två småskollärarinnor och nu (1930) finnas 202 skolpliktiga barn, tre folkskollärare, en folkskollärarinna och tre småskollärarinnor.

Allt ter sig nu ljusare och gladare än förr. Då jag för snart femtio år sedan (1887) blev lärare i Vikingstad, såg man klena, magra barn, illa klädda och försedda med dålig matsäck. De sågo slöa och likgiltiga ut, och skolgången var tydligtvis både för föräldrar och barn ett nödvändigt ont. Nu komma barnen glada och välklädda, försedda med god och riklig matsäck. Deras ögon lysa av fröjd och förväntan. Man tycker sig i deras ögon läsa en fråga: »Vad ska vi få veta för roligt idag?» De mörka tiderna ha farit och ljusare och lyckligare ha kommit under det halvsekel, som nu svunnit hän. Vi gamla se den stora skillnaden mellan förr och nu.

Det är att hoppas, att folkskolan skall vara och förbli folkets skola, och att folket skall, som vi sett fallet vara i Vikingstad, hägna om sin skola.

Ett avlägsnande. Samma år jag tillträdde befattningen som lärare i Vikingstad, kom till Gismestads mindre folkskola en ny lärarinna, V. Ö. från Vimmerby. Hon hade nu tjänstgjort i tre år och dokumenterat sig som en skicklig lärarinna. Under julferierna 1890 hade föräldrarna sammanslutit sig mot lärarinnan. De uppsatte en skrivelse till skolrådet, vari de fordrade, att lärarinnan skulle avlägsnas från skolan, emedan hon »var för sträng och agade barnen mer än skäligt var, och att hon på allt sätt uppträdde obehärskat och opassande i skolan». Gismestads skola var ganska svårskött. Endast tre av de många, som under mina första årtionden i Vikingstad, haft plats där, kunde sköta denna skola nöjaktigt, och bland dessa tre var just denna lärarinna. De övriga sju eller åtta voro absolut odugliga för denna skola, även om de i en vanlig småskola skulle klarat sig bra. Skolan bestod av småskolans två klasser och lägre avdelningen av folkskolan. De sistnämnda elever växte över huvudet på lärarinnorna. Någon disciplin kunde man ej tala om. Pojkarna i folkskoleavdelningen gjorde, vad de ville. Den nu anklagade lärarinnan var en sådan kraft som den skolan behövde, men föräldrarna tyckte ej om, att hon tog husbondeväldet i skolan.

Skolrådet behandlade klagoskriften den 25 januari 1891. Lärarinnan, som hörsammat kallelsen, bestred de i klagoskriften gjorda beskyllningarna, men de klagande som skriftligen anmält, att de *ansågo sin närvaro överflödig*, uteblevo. Skolrådets yttrande lydde:

Skolrådet, som oaktat gjorda efterforskningar ej funnit att något skolbarn vid Gismestad blivit orättvist eller för strängt agat, som vid flera examina bevittnat lärarinnans *utmärkta nit och skicklighet* vid undervisningen, som, enligt med henne träffat avtal, ej utan föregående uppsägning kunde avskeda henne, och som av de klagandes uteblivande förmodade, att de ej kunde styrka de mot lärarinnan gjorda beskyllningarna, fann för närvarande ej skäl vara att bifalla den gjorda begäran om hennes avskedande, men skulle ordföranden tillsäga henne att med vänlighet och kärlek bemöta de barn, hon hade att undervisa, och att, då någon aga var av nöden, tillkalla ordföranden eller någon annan ledamot.

Huru löst en småskollärarinna satt ännu vid denna tid kommer här tydligt till synes. Skolrådets här ovan uttalade omdöme om lärarinnans nit och skicklighet är icke tillkommet för att på något sätt hjälpa henne mot hennes antagonist. Hon

var i verkligheten en utmärkt skicklig lärarinna. Det var ett alltför tvärt och skarpt ombyte; den föregående som omöjligen kunde upprätthålla disciplin, hade blivit förflyttad till kyrkans småskola på den grund, att resultatet av hennes undervisning vid Gismestads skola var mindre gott. Och det är otvivelaktigt, att lärarinnan Ö. *måste* använda kraftigare medel för att återvinna, vad som under några föregående år förlorats. Att resultatet av hennes undervisning stod över allt klander, kunde jag kontrollera, då halva antalet elever i folkskolans tredje klass kommo från Gismestads mindre folkskola; alla voro de bra undervisade, ja de voro duktiga.

Vid det ovannämnda skolrådssammanträdet hade lärarinnan begärt tjänstgöringsbetyg, vilket blev av följande innehåll: »Hos skolrådet hade lärarinnan V. Ö., hvilken sedan 1887 års början varit anställd vid Gismestads mindre folkskola såsom ensam lärarinna, begärt tjänstgöringsbetyg, och beslöt skolrådet enhälligt att gifva henne det vitsord, att hon med utmärkt nit och skicklighet bestridt undervisningen, och att hennes uppförande varit godt.»

Ledamöterna i skolrådet hade icke reda på betygsgraderna. De tyckte betyget var vackert. Det där lilla ordet *mycket* framför »godt» hade de ingen kännedom om. De trodde att de givit henne det bästa i betygsväg som fanns, och de blevo mycket missnöjda, när jag för ett par av dem påvisade skillnaden mellan hennes betygs »godt» och mitt betygs »mycket godt». Vad hade hon då gjort? — Den frågan står ännu obesvarad.

Då lärarinnan fått sitt betyg beslöt hon sig för att söka annan anställning och begärde sedermera att få hålla vikarie vid Gismestads skola. — Redan den 1 mars samma år hölls nytt skolrådssammanträde, varvid lärarinnans anhållan att få hålla vikarie behandlades, och gjordes därvid det uttalandet att, om lärarinnan Ö. för undervisningens bedrivande inom Gismestads skola anskaffade lämplig vikarie, denna skulle tills vidare antagas, och fattades detta beslut enhälligt; även beslöts med 4 röster mot 2 att, om vikarie ej anskaffades, lärarinnan Ö. för en tid skulle byta undervisningsskyldighet med lärarinnan H. vid kyrkans småskola.

Som emellertid lärarinnan Ö. anskaffade vikarie, blev det senare alternativet iniberat. De klagande vid Gismestad ville inte ha tillbaka lärarinnan H. som just var Ö:s företräderska, och H. ville på inga villkor tillbaka till G., där hon av erfarenhet visste, att folkskoleavdelningens gossar skulle växa henne över huvudet.

Lärarinnan Ö. blev således icke formligen avsatt, men hon fick fly för förtalet utan att ha blivit överbevisad om att ha gjort sig skyldig till det minsta fel. I stället hade hon fullgjort sin plikt på ett utmärkt sätt under de tre år hon innehåft lärarinnebefattningen vid Gismestad.

Slöjdundervisning. En ny fråga kom ganska snart på tal. Flera av skolrådets ledamöter hade kommit underfund med, att jag var någorlunda kunnig i träslöjd, och redan fanns här och där en och annan skola, där man infört träslöjd för gossarna.

Själv var jag mycket intresserad för den saken, och det dröjde icke länge, förrän alla skolrådsledamöterna voro eniga om, att man borde införa träslöjd som undervisningsämne för gossarna i de båda högsta klasserna i folkskolan. Härvid syntes ordföranden till en början vara intresserad. Denna fråga kom till sist att få ett tämligen hastigt avgörande.

Det var nämligen så, att mer än halva skolträdgården något tiotal år förut blivit skänkt till skolan från en egendom, som lydde under ett säteri, vilket ägdes av en baron G. L. Man hade endast på jordägarens eget initiativ flyttat ut gårdesgården och därmed givit hela skolplanen en betydligt vackrare form, än den hade förut, men ingen hade tänkt på att söka lagfart på det skänkta området. Nu hade säteriet med underlydande bytt ägare ett par gånger, sedan jordområdet blivit skänkt till församlingen, och den nuvarande ägaren hade en gång varit med att å församlingens vägnar tacka baronen för den vackra gåvan. Slutligen sålde han egendomen men förbehöll sig i kontraktet det område, som församlingen hade fått. Sedan använde han sig av äganderätten till jorden, som nu var hans, såsom påtryckningsmedel, när han ville driva sin vilja igenom vid stämmorna. Han hotade nämligen med att sälja området, helst som läget var utmärkt: invid kyrkan och till på köpet där tre bygdevägar möttes. Det hade varit ett lämpligt läge för en handelsbod. Under mitt första år i V. kom den ene spekulanten efter den andre, och ägaren skickade dessa till mig, att jag skulle förevisa tomten. Detta gjorde jag emellertid aldrig, utan jag svarade spekulanterna, att ingen jord fanns till salu vid kyrkan och skolan.

Man kan icke kalla det hederligt att handla, som mannen gjorde, och jag för min del trodde aldrig, att han menade allvar, utan att han ville använda äganderätten som påtryckningsmedel, när han ansåg det lämpligt.

Emellertid gick det därhän, att den siste ägaren av säteriet med underlydande blev försatt i konkurs. Egendomen såldes exekutivt, och det omtvistade området återgick till stamhemmanet. Köparen av säteriet med underlydande blev således ägare av jorden, juridiskt sett. Som jag väl kände mannen, vilken flera gånger uttalat sitt ogillande av den föregående ägarens tillvägagångssätt mot skolan och församlingen, var jag viss om, att allt nu skulle ordnas på bästa sätt.

Den nye ägaren uppsatte såsom villkor att församlingen skulle bygga en slöjdskola på tomten, och att slöjdundervisning skulle införas i skolan. Jag hade också bearbetat ägaren, men det var han tyst med. Jag uppsatte den skrivelse, som han inlämnade till kyrkostämman den 17 maj 1890, och denna skrivelse var av följande lydelse:

»Undertecknad ägare till S. säteri med underlydande i Vikingstads församling afsäger mig härmed all rätt till det jordområde, som från nämnda säteri blifvit af framlidne frih. Leuhusen skänkt till skolträdgården vid V. kyrka med villkor, att församlingen inom en tid af fem år bygger en tidsenlig slöjdskola för gossar på platsen söder om den ena vägen och öster om den andra vid kyrkan, och förbinder jag mig att, när församlingen beslutat detta, och beslutet vunnit laga kraft, lämna erforderliga handlingar för vinnande af lagfart på platsen.

Sköldstad den 17 maj 1890.

J. V. Petersén.

Stämmoprotokollet fortsätter: »Efter uppläsandet af ofvanstående skrivelse uttalade kyrkostämman sin tacksamhet för det gjorda erbjudandet och förklarade sig *framdeles vilja fatta beslut rörande det stipulerade villkoret*».

Som man ser, är detta lilla protokoll ganska knepigt. Givaren stipulerade, att slöjdskolan skulle vara byggd och i gång inom fem år. Det hade ju varit lätt att med detsamma fatta beslut, men det där 'framdeles' kunde tydas ungefär som 'vinner man tid så vinner man allt'. Ordföranden hade något annat i sikte, som genast skall visas, men som kom att påskynda slöjdskolans inrättande mer än ordföranden kunde ana. Nu skulle det bli en frist på fem år, men i stället blev det ingen frist alls.

Redan den 15 juni samma år, således knappt en månad efter föregående stämma, utlystes en ny stämma, varvid ägaren till S. återkallade det i skrivelsen stipulerade villkoret för avstående av

sin rätt till jordområdet, men uttalade som sin *önskan* att församlingen skulle inrätta en slöjdskola för gossar och bygga ett där-till lämpligt hus.

Ordföranden hade här använt sin övertalningsförmåga, ty han anade, att jag låg bakom, och med detta protokoll kunde man ju vänta med slöjdskolans inrättande, om man så ville i hundra år utan att bryta mot villkoren. Nu var meningen den, att slöjdskolefrågan så småningom skulle dö bort.

Jag blev icke litet förvånad, när givaren återkallade sitt villkor, och jag förstod väl, vad ordförandens mening var. Lyckligtvis fanns det flera än jag, som blevo förvånade över en dylik medgör-lighet. Vi förstodo granneligen, vilka krafter som varit i rörelse ett par veckor, och det förargade ett par skolrådsledamöter till den grad, att de lovade mig, att slöjd skulle införas med det allra första. Godsägaren A. Lunding tog hand om saken och han understöddes av ägaren till Rakerad, Klaes Magni.

Sedan P. återtagit sitt stipulerade villkor, beslöts att kalla lantmätare för den omtalade tomtens avseendrande och uppdrogs åt skolrådet att verkställa detta.

Enligt § 4 i ovannämnda protokoll upptogs slöjdskolefrågan av de båda nämnda herrarna: »Rörande det väckta förslaget att bygga ett slöjdskolehus yrkade herr L. att en kommitté skulle tillsättas som till en blifvande stämma skulle inkomma med ritning och kostnadsförslag, hvilket senare herr L. lofvat att kostnadsfritt anskaffa.»

Herr M. yrkade däremot att inga åtgärder rörande slöjdskola skulle vidtagas, förrän lagfart på den skänkta tomten erhållits. Vid begärd votering härom beslöt kyrkostämman med 1590 röster mot 1250, vilka avgåvos för herr N:s förslag, och uppdrog åt herr L. att med biträde av skolrådet till en blivande stämma inkomma med ritning och kostnadsförslag till ett slöjdskolehus. Redan den 15 oktober samma år beslöts att en slöjdskola för gossar *nästkommande år* skulle inrättas, och rörande anskaffande av lokal härför att bestämmelse härom skulle ske vid blivande ordinarie kyrkostämma i december månad.

Trots det ganska kraftiga försök gjordes att hindra tillkomsten av den nämnda skolan, blev således frågan avgjord samma år som den offentligt kommit på tal. Detta hade man inte från början vågat hoppas, men tack vare det hårdnackade motståndet och P:s vankelmod i avseende på villkoren, äggades slöjdskole-

vännerna till större ansträngningar, än vad som kanske eljest bliv-it fallet.

A. Lundings namn blev av samma betydelse för de nu följande 40 åren som J. M. Nilssons varit under de 40 år som gått, innan jag kom till V. Lunding blev lärarepersonalens stöd, och så fort han kom in i skolrådet blev han dess vice ordförande och den ledande själen. Han var en man med järnvilja och omutligt rättvis. Han hade dessutom ett känsligt hjärta, även om han, liksom J. M. Nilsson, var något häftig ibland.

Att bygga lokal blev det ej fråga om, enär det fanns två möjligheter att få hyra en någorlunda lämplig sådan. Vid stämman den 15 december uppdrogs åt skolrådet att vidtaga alla nödiga förberedande åtgärder för skolans ställande i verksamhet. De lokaler, varom fråga var, lågo båda en knapp kilometer från skolan, och av de båda befanns den i Bankeberg lämpligast. Den låg något närmare än den andra.

Ännu är icke någon särskild lokal byggd. Det s. k. sockenmagasinet inrättades till lokal för träslöjden. Redan den första januari 1892 skulle skolan träda i verksamhet. Skolrådsprotokollet från det sammanträde, där det slutliga avgörandet ägde rum rörande undervisningens ordnande, är av följande lydelse:

»Rörande den slöjdskola för gossar, hvilken församlingen beslutat inrätta härstädes i och med nästkommande år föreslogs 1. Att åt skolrådet som eger med sig adjungera en eller flera lämpliga personer, uppdrages att ordna denna skola i enlighet med Kungl. Kungörelsen af den 11 september 1877, öfver den hafva tillsyn samt att dertill söka såväl stadsunderstöd som understöd från landstinget. — 2. Att församlingen lemna ett årligt bidrag stort 75 kronor samt dessutom för nästkommande år beviljar att från skolkassan utgå till inköp af verktyg 170 kronor enligt bilagda förteckning. — 3. Att undervisningstiden bestämmas till sex timmar i veckan fördelade på tre dagar på e. m. under läsårets åtta månader utan att läsningen i folkskolan derigenom eftersättes. — 4. Att till denna undervisning som afser bibringande af händighet att bruka till snickeri, svarfning och träsnideri vanligast förekommande verktyg endast tillträde lemnas åt i skolåldern varande gossar med företrädesrätt för de äldre. — 5. Att till slöjdlärare antages folkskollärare Rydberg, sedan han genomgått Nääs slöjdskola och att han i arvode härför erhåller statsbidraget 75 kronor. — 6. Att till slöjdlokal för nästkommande år hyres nedre botten i mangårdsbyggnaden i Bankebergs öfvergård mot en hyra af 40 kronor.»

Såsom av ovanstående framgår, blev lönen för sex timmars undervisning i veckan under 8 månader 75 kronor. Detta var jämt

tredubbelt mot lärarinnornas ersättning för flickslöjden. Dessa voro också mycket missnöjda med det arvode om 25 kronor om året, som de erhöilo vardera, varför de vid majstämman begärde 50 kronor pr år. De undervisade 4 timmar i veckan, under det gossarna skulle undervisas sex timmar. Anslaget till materiell för flickslöjden var också snävt tilltaget, vadan de även för detta ändamål begärde förhöjt anslag, ehuru beloppet ej angavs i deras ansökan.

Enligt kyrkostämmans protokoll av den 30 maj 1892 »anslogs ytterligare att ur skolkassan utgå 25 kronor till härvarande slöjdskola för flickor, och skulle dessa medel användas till löneförhöjning från 25 till 30 kronor åt vardera af de två lärarinnorna, och resten till inköp af slöjdmaterial.»

Att lärarinnorna icke blevo glada över denna utgång, kan man ej undra på, och jag kommer väl ihåg, hur båda två togo sin tillflykt till — tårar. Kanske var det både förargelse och sorg, men jag tycker mig ännu se, huru sorgen över knusslet övergick till ilska och slutligen till skratt. Nog kan man säga, att det visades dem bra liten förståelse; de visste ju väl, att det berodde på ordförandens sparsamhet, när det gällde lärarpersonalen, vadan förargelsen vände sig mot honom.

Följden av knusslet i smått blev också det ena ombytet av lärarinnor efter det andra. Under de första tjugo åren av min tjänstetid ombyttes lärarinnor tjugo gånger, fastän man visste, att skolan led av de ständiga ombytena. Men efter ordförandens avgång 1910 ombyttes icke någon enda gång lärarinnor.

Han var icke så njugg, när det gällde honom själv. När 1888 under sommarlovet målning skulle företagas i skolorna, så beslöts på ordförandens förslag, att »skolorna endast finge strykas två gånger med oljefärg», men då kommunalrummet kom på tal, föreslog han, att väggarna där skulle ådras i ek och fernissas, »för där läser jag med nattvardsbarnen», tillade han. Det blev så. Där han skulle undervisa 30 högst 40 timmar om året, där behövdes det bli snyggt, men där lärarpersonalen skulle undervisa i tusen timmar årligen, där kunde det vara hur som helst. Där »satt inte lärdomen i väggarna», det var bara, där han skulle undervisa. (Jfr ÅSU 38 s. 90.)

År 1893 inköpte församlingen ett litet hemman till fattiggård, varigenom det vid kyrkan befintliga fattighuset blev ledigt. Till detta hörde ett gammalt stenhus väster om kyrkan och kyrkogår-

den, vilket hittills använts som sockenmagasin. Även detta blev nu ledigt, och nu kunde församlingen inreda andra våningen därav till slöjdlokal, varigenom man kunde slippa ifrån hyresavgiften för lokalen i Boo.

Enligt kyrkostämmoprotokollet av den 18 maj 1893 § 7 beslöts att slöjdlokal för gossar skulle inredas på övre botten i magasinet vid kyrkan, och uppdrog kyrkostämman åt herrar Lunding, Rydberg och Nilsson att samna sommar låta verkställa detta arbete, vartill kostnaden skulle bestridas av skolkassan.

Således blev det nu en egen lokal belägen endast några tiotal meter från skolan. Men vem fick i verkligheten betala kostnaden av denna inredning? I anslag till slöjdundervisningen hade församlingen nu att uppbära 120 kronor från statskassan och 50 kronor av landstinget. Dessa anslag voro avsedda till avlöning åt läraren i slöjd. Summan utgjorde således 170 kronor i anslag, under det jag alltjämt hade 75 kronor om året. Hela inredningen belöpte sig till 300 kronor. Läger man då därtill de 40 kronor i hyresavgift, som nu föllo bort, så hade man årligen 135 kronor över, sedan man avlönat läraren. På mindre än tre år skulle således lokalen vara betald. För att få behålla slöjden gick jag med på att låta mig nöja med 75 kronor »tills vidare» som beslutet formulerades. Därigenom skulle jag bli i tillfälle att när som helst »begära löneförhöjning», men hade det formulerats så, att jag förklarar mig nöjd med 75 kronor om året, tills lokalen var betald, så hade det ställt sig annorlunda. Efter de erfarenheter jag redan gjort, var jag mycket tveksam om uttrycket »tills vidare». Både folkskole- och slöjdinspektören påpekade, att det var olagligt, ty anslagen tillhörde läraren. Då svarade jag, som sanningen var, att jag gjort den överenskommelsen med församlingen, att jag skulle fortfarande låta mig nöja med 75 kronor, tills inredningen av lokalen var betald. Med detta svar läto de sig för tillfället nöja, men folkskoleinspektören sade: »Då är det ju Ni som får betala lokalen åt församlingen.» Jag svarade, att i spetsen för skolan och skolväsendet stod en mycket skicklig finansman, och att det var denne, som räknat ut, huru man skulle komma ifrån kostnaden för lokalen. Inspektören skrattade, i det han tillade: »Det här kommer jag inte att låta mig nöja med i längden, det kan den skicklige finansmannen vara säker om.»

Folkskoleinspektören bad att få veta kostnaden för lokalinredningen, och förmodligen antecknade han summan för att se, om

man ämnade fortsätta att genom slöjdundervisningen skaffa församlingen en extra årlig inkomst på över 100 kronor. Jag hade emellertid nu inspektören att stödja mig på, när summan var betald, och kom snart underfund med att icke något protokoll blev skrivet angående dessa uppgörelser. Det hela var lagstridigt, och då var det säkrast med endast muntlig överenskommelse. En hel del beslut av dylik beskaffenhet blevo aldrig protokollförda. När man handlade mot lagen, var det bäst med muntliga beslut och oskrivna protokoll. —

Vid oktoberstämman 16/10 1900 förekom frågan om lärarekårens avlöning för slöjdundervisningen. Från folkskoleinspektören hade kommit en skrivelse, vari yrkades, att jag skulle erhålla det anslag, som beviljades församlingen till avlöning, nämligen 120 kronor om året. Ordföranden föredrog ärendet under det yttrande, att — — — — — »slöjdskolan för gossar är den enda skola, som församlingen tjänar något på», men nu hade inspektören yrkat på löneförhöjning. Beslutet blev, att jag skulle erhålla — hör och se! — 5 kronor i förhöjning om inspektören var nöjd därmed. Det blev sålunda på ordförandens förslag beslutat att lönen skulle höjas från 75 till 80 kronor pr år, och beslutet stadfästes med ett klubbslag.

Nu begärde jag att få ett utdrag ur protokollet angående den beslutade förhöjningen för att sända till inspektören.

Då blev ordföranden ond och frågade med en skarp röst: »Tror han inte mej?» »Nej, han lär väl inte göra det», blev mitt svar.

Nu blev det stadfästa beslutet ögonblickligen upprivet, och i stället beslöts, att jag skulle få hela anslaget 120 kronor om året. Den enda skola församlingen 'tjänade' på var slöjden för gossar; hur hade det nu förhållit sig? Församlingen hade i 8 år uppburit 170 kronor i anslag, det gör 1360 kronor; till avlöning hade utbetalats 75 kronor om året, vilket gör 600 kronor. Överskottet (700 kronor) hade verkligen församlingen tjänat, men vem hade arbetat in denna summa? Nu blev ej anslaget mer än 120 kronor pr år, ty anslagen hade minskats, och nu var det slut med 'förtjänsten'.

Om jag hade fått endast 80 kronor, så hade församlingen tjänat 40 kronor på mig. Men ordföranden visste ju väl, vad inspektören fordrade. Ändå gjorde han försöket. Församlingen var nära

att mista statsanslaget, om det ej användes på rätt sätt. Vid samma stämma höjdes lärarinnornas arvode från 50 till 60 kronor om året för vardera. —

Lärarekåren hade gång efter annan begärt att lönerna för undervisning i slöjd för såväl gossar som flickor skulle regleras. Alltjämt hade Vikingstad det lägsta möjliga belopp för denna undervisning, och alla tre folkskollärarne hade kommit överens om att begära befrielse från denna undervisningsskyldighet. Det var nämligen ganska tröttsamt att efter slutad arbetsdag i den egentliga fyrklassiga folkskolan nästan omedelbart börja i slöjdsalen två dagar i veckan och två timmar åt gången, helst som betalningen var så låg. Lärarinnorna hade fortfarande 100:— kronor och lärarna 120:— kronor om året.

Innan vi grepo till att avsäga oss slöjden, ville vi ännu en gång pröva på, huru saken skulle avlöpa, om vi gjorde en hemställan till skolrådet angående denna fråga. Genom indragning av överläsningsmånaden hade församlingen en årlig besparing på något över ett tusen kronor, och nu ansågo vi, att församlingen kunde bidra med något större summa till slöjdundervisningen.

Märkligt nog fingo vi denna gång, vad vi begärde. Några stora förhoppningar om att saken skulle ordnas till vår fördel, hade vi icke. Kort förut eller 1917 hade vi begärt löneförhöjning, men förslaget blev då både i skolråd och stämma avslaget.

Denna gång syntes saken ligga till på ett annat sätt enligt skolrådets protokoll av den 26 september 1919, där det heter i paragraf 4: »Lärarekåren hade inkommit med till kyrkostämman ställd skrivelse med anhållan, att lönerna för undervisning i slöjd för gossar hädanefter skulle utgå med 300:— kronor och 250:— kronor för samma undervisning för flickor. Då lönerna hittills endast utgått med stats- och landstingsanslagen, ansågs det rimligt, att den begärda regleringen bifölls af stämman. Skolrådet beslöt förorda ansökan om löneförhöjningen.»

Vid den därpå den 26 okt. utlysta ordinarie stämman »föredrogs ansökan från lärarepersonalen för undervisningen i slöjd för gossar till 300:— kronor och för flickor till 250:— kronor, hvilken löneförhöjning blifvit af skolrådet förordad. Kyrkostämman beslutade i enlighet med skolrådets förslag och skulle enligt beslutet löneförhöjningen tillämpas från och med nästa år 1920.»

Denna gång var Vikingstads församling tämligen generös mot sin lärarekår, men därpå har församlingen säkerligen icke förordat, ty går man med glädje till sitt arbete, så blir ovillkorligen resultatet bättre. Det kändes sedan inte så tyngande att gå in i slöjdsalen som förr.

Föreläsare. Under det jag deltog i en slöjdkurs vid Nääs 1891 var det någon, som sjöng en liten visa om folkskollärarens »avundsvärda och lyckliga lott». En strof vill jag minnas lydde:

»Sex hundra kronor har han uti lön
och de kan, enligt många gjorda rön,
för honom räcka hela året ut,
såframt de inte innan dess är slut.»

Det senare var nästan en given sak; lönen ville vanligen ej räcka hela året. Man måste se sig om efter biförtjänster.

En lantbrukare frågade mig, om jag ville gå i kompani med honom, så skulle vi hålla auktioner. Nog var jag villig, men jag hade ju intet rörelsekapital. Mannen svarade, att vi kunde skaffa oss rörelsekapital genom lån, och så skulle vi börja i smått. Han skulle bli ropare och jag skrivare. Om inte inkomsterna bleve så stora till en början, så kunde de växa med tiden. Den första auktionen blev också min sista, och jag frågade aldrig efter provisionen.

Orgeltramparen var död, och hans lösöre och stuga skulle säljas. Den senare skulle »från platsen avföras senast till den förste maj», enligt annonsen.

Det var så vanligt på den tiden, att stugorna skulle rivas, när innehavaren, dvs ägaren, var död, men i regel fingo stugorna stå kvar, sedan jordägaren ropat in dem för en spottstyver. Sedan sålde han dem för högt pris vanligtvis. Den saken hade jag aldrig tänkt på.

Orgeltramparens måg kom på auktionen, och innan den började, talade han med jordägaren, min kompanjon, om saken, ty han ville köpa stugan, emedan hans hustru gärna ville komma till sin hemsocken och bo i den stuga, där hon blivit född och uppfostrad. Men jordägaren svarade, att stugan låg så nära gården, att den skulle bort.

Auktionen började, och lösöret gick inte till mycket, och så kom utropet på stugan, som skulle bort före 1 maj. Det var en liten snygg stuga på rum och kök. Den var rödfärgad med vita knutar och vita fönsterfoder, och den var försedd med en liten snygg veranda. Den låg på ett berg; där hade orgeltramparen fört upp jord och planterat några fruktträd och bärbuskar, och så fanns där en liten jordlapp på väl 25 å 30 meter i fyrkant nedanför berget. I planskatt hade han gjort vissa dagsverken årligen. Mågen hade nu kommit i den förhoppningen, att han skulle få

köpa stugan, men när den nu skulle bort, så var det ju omöjligt. Mannen var ganska nedslagen för sin hustrus del.

Utropet började, men intet bud kom. Ingen ville köpa en stuga, som skulle bort, ty då var det ju bara bränslevärdet, och det kunde inte bli högt. Slutligen bjöd auktionisten-jordägaren 30 kronor och nu väntade han på överbud, men ingen tycktes vara hugad att bjuda över. Slutligen föll klubban för 30 kronor.

När ljudet efter klubbslaget förtonat, ropade auktionisten på mågen och sade: »Nu kan du få köpa stugan.»

»Vad kostar den nu då,» frågade denne.

»600 kronor,» blev svaret.

Nu kunde jag inte återhålla min harm, utan jag uppmanade mågen att låta bonden behålla stugan. »Var inte tokig och ge honom 570 kronor. »Vem blev arvtagare efter er svärfar?» frågade jag.

Nu lämnade jag auktionsprotokollet till jordägaren och sade: »Sådana här affärer blir jag i alla fall inte med om. Tag nu protokollet och sköt den här historien som du har samvete till, och ditt samvete tycks vara ganska rymligt.»

»Ska du inte bli kvar och ta en smörgås?»

»Nej tack! Vårt kompaniskap är redan slut och det för alltid.»

Jag tror inte heller att mannen höll mer än denna auktion. Orgeltramparens måg köpte stugan för 600 kronor, och på så sätt blev jordägaren den egentlige arvtagaren efter gubben. Jag blev mäkta förvånad att lagen kunde tillåta dylika affärer, men rätt vad det var, fick jag höra ett par ännu svårare exempel, vilka väckte min grundliga eftertanke. Tvenne stugor såldes på samma sätt. Den ena hade två rum och kök och den andra tre rum och kök. Den första såldes för trettio kronor och hyrdes sedan ut av jordägaren för tvåhundra femtio kronor om året. Bra ränta således på 30 kronor. Det andra huset köptes för inemot 100 kronor av jordägaren och såldes med ungefär en fjärdedels tunnland jord för 3000 kronor. Ja, så gick det till så sent som på 1890-talet. Nu hade jag fått nog. Något måste göras för att få slut på dessa orättfärdiga affärer. Men vad skulle göras?

Några år förut hade bildats en förening, som hade till syfte att skaffa sina medlemmar egna hem på fri grund. Sammanslutningen kallade sig »Föreningen Egna Hem u. p. a.». Stiftaren var en kakelugnsmakare F. V. Johansson. I samma mån som förbundet växte, övergav Johansson sitt yrke och ägnade sig helt åt det till en början ganska maktpåliggande arbetet att föra föreningen fram-

åt. Med en nästan otrolig arbetsförmåga och en stor matematisk begåvning beräknade han, huru föreningen rent matematiskt skulle gå framåt. Med sina klara tankar och sin vida syn på frågan om anskaffandet av hem åt Sveriges hemlösa befolkning gjorde han upp stadgar, som gällde under många årtionden.

Vid samma tid annonserade man i Sv. Ltdg efter en folkskollärare, som ville bli resetalare för egnahemsrörelsen. Jag hade icke gett akt på den lilla annonsen, men från auktionsdagen hade jag resonerat mycket med min hustru om jordägarnas sätt att beröva de fattiga t. o. m. hemmet. Hon fick se annonsen och pekade på den undrande, om det inte skulle passa mig, som blivit så intresserad av egnahemssaken. Jag väntade icke utan anmälde mig genast, och jag fick order att infinna mig å föreningens expedition i Motala.

Jag reste dit, fick en grundlig lektion av F. V. Johansson och insåg snart, huru praktiska och sinnrika föreningens stadgar voro. Jag häpnade över så många väl uträknade och avfattade paragrafer.

Om några dagar var jag ute på min första agitationsresa för egnahemssaken. Första föredraget höll jag i en skolsal i Motala landsförsamling, och där hade jag hela styrelsen för föreningen som åhörare. Det blev nog ett ganska enkelt och klen föredrag, särskilt därför att jag kände mig underlägsen styrelsen, vilken var långt mer insatt i egna hemsfrågan än jag ännu var. Ärlig, som F. V. Johansson alltid var, sade han mig efteråt utan omsvep, att mina föredrag nog skulle bli bättre, när jag blev 'varm i rocken' och fick litet vana. Man må komma ihåg, att jag aldrig förr uppträtt på talarstolen, vadan jag hade svår rampfeber. Det sade jag dem också. — Följande dag skulle jag uppträda i en skolsal i Fivelstads socken, och då hade jag ingen av styrelsen med utom sekreteraren i föreningen J. A. Johansson i Bondebacka. Då gick det betydligt bättre, och styrelsen berättade mig sedan, att Johansson hade sagt: »Tar han sig så fort, då kunde vi intet bättre val gjort. Nu var det något helt annat.» Slutligen blev jag så van att uppträda på talarstolen att dimman, som att börja med vid varje föredrag skymde bort åhörarna för mig, så småningom totalt försvann.

I Yxnerum träffade jag en folkskollärare som av intresse för saken följde mig till nästa föreläsningsplats. Han lovade bli vikarie för mig, om jag ämnade taga tjänstledighet några veckor för att resa omkring och hålla föredrag. Vi gjorde upp därom; jag be-

gärde och erhöll tjänstledighet, och nu började föreläsningsverksamheten på allvar.

Resan gick nu runt om i Östergötland och norra Småland. Jag steg av tåget redan vid Lingshems station utanför Linköping, och sedan blev det resor efter häst en lång tid. Jag hade under flera veckor kuskat efter gästgivarehästar och bott på gästgivargårdar men även någon gång hos privatpersoner, tills jag slutligen en natt vid tvåtiden anlände till Tranås, som var den sista platsen för mina föredrag den resan. Då hade jag suttit fem timmar i en trilla under ständigt snö och regn, medan väglaget var alldeles ohjälpligt. När den tröge hästen fick en påminnelse om att öka farten, vände han sig om och såg på oss! Det var inte i bilarnas tidevarv jag var ute och åkte.

Till föreningen hade ingått meddelanden om nybildade filialer nästan på varje plats. Pengar kom in i föreningens kassa. Egendomar köptes för att styckas dels till arbetarebostäder, dels till mindre jordbruk. Rörelsen började få fart, och styrelsen var mycket nöjd med resultatet.

Nu började styrelsen planlägga en mer vittomfattande resa. Men jag kunde inte resa på samma villkor som under färden genom Östgötabygden, ty vid dess slut hade jag intet i behåll, när jag fick betala vikarien. Jag hade nämligen haft blott fem kronor om dagen och fria resor. Åtminstone borde jag ha fritt logi under resorna, ty ofta fick jag betala ända till 2 å 3 kronor för ett rum över natten, lika mycket för mat. Så begärde jag också att få företaga dylika resor under mina skolfrier, så att jag slapp hålla vikarie i skolan. Jag skulle endast ha att avlöna vikarie i kyrkan.

Styrelsen gick med på mitt förslag, och jag åtog mig en resa genom Södermanland, Närke, Västergötland och en del av Småland. Resan skulle pågå hela juli och augusti. Om söndagarna skulle jag hålla två föreläsningar och om vardagarna en. Styrelsen hade planerat det så, att jag icke skulle behöva fara fram och åter och om söndagarna så, att föreläsningsplatserna ej lågo mer än högst ett par mil från varandra.

Jag började mina föreläsningar i Eskilstuna, och där fick jag bo hos en förman vid en fabrik under mina resor i trakten. Jag bodde hos honom en hel vecka, och han var så intresserad av mina resor, att han följde mig till alla platser. Själv bodde han i en lägenhet på två run och kök. Den hade han köpt av föreningen, som där byggt två hus med tillsammans ett fyrtiotal bostäder.

När jag skulle göra upp med Eriksson och fara vidare tog han inte ett öre för mat och logi. »Nej,» sade han »denna vecka har för mig varit den gladaste i mitt liv. Skulle jag då taga betalt? Omöjligt!»

Erikssons bror var fabriksarbetare, hade för sina 12 barns skull blivit uppsagd från sin bostad och kunde av samma orsak icke erhålla någon ny. När min reskamrat berättade det, visade jag på en lägenhet i det ena av de båda föreningshusen; bostaden hade så gott som egen ingång. Den som finge övertaga någon medlemsbok, blev medlem med detsamma, ty det var boken, som var medlem. Saken ordnades lätt och fort. För den alldeles nya bestaden blev amortering och ränta ej högre än vanlig hyra för en dylik bostad på två rum och kök på den tiden, och hyran kunde inte stiga, vilket den eljest gjorde i Eskilstuna år efter år. Aldrig tror jag mig ha sett en gladare människa än denne man. Denna händelse sporrade ytterligare mitt intresse för egnahemsrörelsen.

Överallt visade man stort intresse för saken, och överallt hade jag fulla hus. Ibland hade jag föredragen i missionshus, ibland i godtemplarlokaler men oftast i skolsalar. Ännu fanns inte många offentliga samlingslokaler på landsbygden. Mycket ofta blev jag bjuden fritt hos lärarna, som jag besökte, vadan min dagsavlönning ofta blev orörd. En kyrka öppnades för mitt föredrag en söndagseftermiddag. — Alltid blev det diskussion efter föredragen, och filialer bildades nästan för varje plats. Ofta räckte diskussionerna till midnatt och däröver.

En bland de första platser jag besökte i Västergötland var Karlsborgs fästning. En lärare, Viklund, hade hos kommandanten begärt att få lokal i fästningen, men kommandanten nekade, och så blev det en godtemplarlokal utanför fästningen. Men kommandanten besökte mitt föredrag och bad mig efteråt hålla ett föredrag i fästningen. Jag svarade, att jag var upptagen varenda dag, men han var envis, och så blev det beslutat att jag skulle taga vägen hem över Karlsborg. När jag slutat detta andra föredrag, gav mig kommandanten 25 kronor och tackade. Jag sade, att jag reste mer av intresse för egnahemsfrågan än för förtjänsten.

»Nu bör du förstå,» sade Viklund, »att ditt föredrag föll honom på läppen; här släpps ingen föreläsare in med mindre han är fil. d:r eller professor, så du kan känna dig stolt, du är alldeles säkert den förste folkskollärare, som fått uppträda i Karlsborgs fästning. Mannen är genompräktig, och han är mycket omtyckt av alla.»

Jag var så trött och så utsliten efter mer än 60 föredrag och nästan lika många timslånga diskussioner att jag knappast frågade efter någonting. Då jag reste ut vägde jag 104 kg., men nu var jag nere i 90. Det kunde ju räcka till i varje fall, men att förlora 14 kg utan att vara sjuk är väl bra mycket. Till den gamla vikten kom jag aldrig mer, och lika bra var det.

Jag bara längtade efter att få komma hem och vila mig en enda dag; jag längtade efter mina skolbarn, och att få komma in i det vanliga arbetet igen. Aldrig hade jag så väntat och längtat efter hemmet. Visst hade det varit mig kärt förut, ja den bästa plats på jorden, men nu var det himlen för mig. Hemkommen kunde jag inte säga ett ord till att börja med. Jag föll i min blida, milda, älskade hustrus armar och vi gräto båda. Mina båda små pojkar sågo förvånade på far och mor, men de anade bestämt, att det var glädjetårar i återseendets lyckliga stund. Jag var nära nog färdig att besluta mig för att aldrig mer resa bort från hemmet, men något sådant beslut fattade jag inte, och det hade jag inte heller kunnat hålla, ty nu blev jag upptagen alla ferier och slutligen alla lördags- och söndagskvällar under höst- och vintermånaderna.

Hädanefter blev jag kallad än hit, än dit för enstaka föredrag i egnahemsfrågan. En vinter ville man ha mig till Västergötland igen. Jag svarade, att om man ville ordna med 8 eller 10 föredrag, skulle jag komma, men jag ansåg det för dyrt att resa så lång väg för ett eller två föredrag.

Nu var det kommandanten på Karlsborg, som anmodat Viklund att försöka få mig dit. Det var mitt i julen, och man begärde, att jag skulle hålla mitt föredrag tredjedag jul. Ämnet skulle bli något, som kunde roa och tilltala manskapet just under julen, och jag valde: »Huru jag skall leva för att vara lycklig.» Det blev således ej om egnahemsfrågan denna gång.

Samtidigt hade man från Mariestad genom den filial, som jag vid min föregående resa bildat, bett mig komma med det första och hålla ett föredrag om egnahemsrörelsen. Där uppmanade jag de många åhörarna, innan jag började föredraget, att om det var något i föredraget, som de ämnade fråga mig om, så skulle de genast avbryta mig. »Det kommer inte att störa mig. Om ni tänker fråga efter föredraget, så har jag nog pratat bort frågan för er, och ni kommer inte ihåg, vad ni skulle fråga mig om.» Jag fick också en och annan fråga. Jag tror, att åhörarna därigenom fick

saken mera klar för sig, än om jag ensam talat och om frågorna kommit sedan. — Ofta upprepade jag den metoden, särskilt på platser, där jag förut varit.

Vid ett föredrag i Spånga hade några för egnahemsfrågan intresserade stockholmare infunnit sig, och de önskade, att jag skulle komma till Stockholm för att hålla ett föredrag i ämnet. Jag var en smula villrådig, ty jag hade aldrig tänkt på, huru egnahemsfrågan skulle kunna lösas i en så stor stad, men det var heller inte deras mening, utan de ville, att så många som möjligt skulle intressera sig för denna fråga i allmänhet, och då jag hörde, vad de menade, lovade jag komma. Dessa herrar skulle styra med lokal och annonsering om föredraget.

Jag reste också en söndagseftermiddag med tåg, som anlände till Stockholm klockan sju på kvällen, och föredraget var utanonserat till klockan 7.15. Grosshandlaren Lindahl mötte mig vid stationen och på slaget 7.15 voro vi i lokalen, en godtemplar-lokal vid Bryggaregatan, således ej långt från Centralen. Lokalen var fylld till sista plats, vadan flera t. o. m. fingo stå under det två timmar långa föredraget. Efter detta blev jag inbjuden av några intresserade herrar till hotell Continental, och det sades till högt i lokalen, att om några önskade vidare samtala med föreläsaren, så stod det dem fritt att (på egen bekostnad) delta i samkvämet på Continental.

Jag tror det var minst ett 30-tal som gjorde sällskap och bland dem en stor del av Stockholms trädgårdsmannasällskap. Med natttåg reste jag tillbaka, men det stannade ej vid Bankeberg utan jag fick stiga av vid Linköping och taga skjuts hem, och klockan 9 på måndagsmorgonen var jag i min skola igen.

En tid därefter blev jag för andra gången anmodad att hålla föredrag i huvudstaden, i lantbruksakademiens stora sal. Nu reste jag gärna, ty jag hade fått klart för mig att egnahemsfrågan snart nog skulle lösas just i Stockholm, nämligen av riksdagen. Denna gång hade också flera riksdagsmän från båda kamrarna infunnit sig och diskussionen räckte till inemot midnatt. Även nu blev jag inbjuden till Continental i sällskap med något tjog intresserade stockholmare. — Egnahemsfrågan hade nu diskuterats även i riksdagen, och de, som följde med denna diskussion, kunde tydligt förstå, att frågan låg mången riksdagsman varmt om hjärtat, och att den snart skulle lösas av riksdagen. — Jag skrev flera artiklar jämte en ströskrift, som utlades på riksdagsmännens banker,

och under något år bearbetades riksdagsmännen på olika orter av intresserade egnahemsvänner att de skulle lämna sin medverkan till frågans snara lösning.

Det år, under vilket beslut fattades, blev jag anmodad att hålla ännu ett föredrag som inledning till diskussion i ämnet. Även nu var lantbruksakademiens stora sal hyrd av stockholmsfilialen av föreningen 'Egna hem'.

Då grosshandlaren Lindahl och jag kommo upp för trapporna möttes vi av två poliser, som sade att ingen mer fick komma in, ty salen var redan överfylld. Nu begrep jag, varför vi mött så många på nedväg. Jag upplyste konstaplarna, att om jag inte fick komma in, så kunde det inte bli någon föreläsning av, ty jag var just föredragshållaren. Så pekade jag på herr Lindahl och sade, att jag hoppades, att även han, som varit och mött mig vid tåget och som styrt med alla arrangemang till föredraget även skulle få komma in. — »Är det säkert?» frågade den ene. »Det är ju ganska lätt konstaterat, bara vi få komma in», svarade jag. Den ene av konstaplarna följde oss nästan ända fram till tribunen, och då jag vände mig om mot publiken, dånade en väldig applådsalva, och då vände konstapeln, ty nu hade han fått bevis för mitt påstående. — En hel mängd riksdagsmän från båda kamrarna och jordbruksministern, A. Pettersson i Påboda, voro närvarande.

Jag talade nu icke mycket mer än en timme, för att diskussionen skulle få så mycket längre tid. Den blev också ganska livlig.

Jordbruksministern deltog och många av riksdagsmännen. Alla syntes vara livligt intresserade. Diskussionen kom att röra sig mest om äganderätten till hemmen och den ärftliga besittningsrätten. Den drog ut inemot midnatt. Ingen röst höjdes emot egnahemsrörelsen, det var bara om vägarna för att nå det bästa och lyckligaste resultatet man diskuterade.

Det sista föredraget i Stockholm, den 13 februari 1908, refererades i de flesta tidningar i huvudstaden och särskilt Stockholmstidningen, jag tror det var under rubriken: 'Torparbarn och statarungar' eller möjligen tvärt om. Man kan undra, hur referatet över ett egnahemsföredrag kunde skrivas under en sådan rubrik, men man får komma ihåg, att jag var lärare och hade barn från bondehem, torparstugor och statarbaracker. Jag glömde ej påvisa, vilket inflytande hemmen hade på barnen. Jag hade gjort mina iakttagelser med avseende på barnens utveckling och hade kommit till det resultatet, att barnen från torparehemmen i all-

mänhet voro mera utvecklade vid samma ålder än barnen från statarehemmen. Jag underströk också det faktum, att barnen i statarehemmen fingo flytta så ofta, att de vanligtvis aldrig fingo bo så länge på en och samma plats, att de kunde växa fast vid fosterjorden. De fingo inga barndomsvänner, inga glada barndomsminnen, ingen plats där de så att säga vuxit fast. Torparna flyttade i regel ganska sällan; därför växte deras barn fast vid hemmet och jorden. De fingo deltaga i hemmen med skötsel av djur och uträtta en hel del arbeten, som många gånger krävde eftertanke; därigenom utvecklades deras iakttagelseförmåga och deras urskillningsförmåga mer än statarebarnens. De hade lättare i allmänhet att följa med och tillgodogöra sig undervisningen, och över det hela låg hos torparebarnen mer stabilitet och ansvarskänsla än hos statarebarnen. Naturligtvis fanns det lysande undantag, men regeln fann jag vara den jag nämnt. Jag ville därmed hava sagt att för kommande slakten skulle egnahemsfrågan bli av stor betydelse, och det var detta lilla anförande som hade uppkallat Stockholmstidningens referent att skriva sitt referat under den ovannämnda egendomliga rubriken.

Min sista resa för egnahemssaken gällde vårt nordligaste län, nämligen Norrbotten. Mitt arbete hade icke gått alldeles spårlöst förbi. Jag hade nämligen år 1910 av Norrbottens läns föreläsningförbund blivit kallad att hålla ett 20-tal föreläsningar. Så besökte jag Boden, där jag hade mitt huvudkvarter hos provinsialläkaren Oscar Bengtsson.

Från Boden gjorde jag resor i flera riktningar. Så besökte jag Luleå, Piteå, Haparanda, Gällivare, MalMBERGET och Kiruna med flera ställen. Det var den angenämaste föreläsningsresa, jag någonsin företagit. Men så blev det så gott som för alltid slut på mina föreläsningar, ty halsen började krångla mycket svårt, och jag blev alldeles förbjuden att tala; jag höll på att inte ens få undervisa i skolan. Jag fick således avbryta alla föreläsningsresor.

Under de sista åren hade jag föreläst i flera andra ämnen. En gång blev jag kallad av Stockholms Trädgårdsmannasällskap att i lantbruksakademiens stora sal hålla föreläsning om för jordbruket och trädgårdssodlingen skadliga insekter. Ett annat ämne som mycket intresserade mig, var trädgårdsskötsel, och på åtskilliga platser i Östergötland, Närke och Södermanland höll jag ett 30-tal föreläsningar om »en trädgårdstappa kring varje stuga». Efter 1910 var det emellertid slut på mina föreläsningar i mer än tio år.

När striden om halv- och heltidsläsningen i våra folkskolor på landsbygden började, kunde jag inte tåga still. Jag skrev nämligen i Östergötlands Folkblad många artiklar om skolfrågan på landsbygden. Genom dessa blev min uppfattning om skolfrågan känd, och jag blev kallad till flera socknar att hålla föredrag om skolfrågan på landsbygden. Det blev ett begränsat antal, ty när jag talade någon längre stund i sträck började halsen krångla. Jag valde blott de socknar, som gjorde det kraftigaste motståndet mot heltidsläsningen, och vilka de voro, kunde jag få besked om av inspektören.

Om mitt första föredrag yttrades i ett pressreferat följande: »I skolfrågan hade Grebo arbetarekommun anordnat offentligt diskussionsmöte i skollokalen vid Grebo kyrka med folkskollärare J. R. Rydberg som inledare. Som väntat var rönne mötet en kraftig tillslutning av mötesdeltagare, inför vilka herr Rydberg höll föredrag över ämnet Skolfrågan på landsbygden. Han redogjorde på ett klart och tydligt sätt för sina erfarenheter, grundade på 38-årig verksamhet som skollärare under olika skoltyper, framhållande vardagsskolan såsom den ur undervisningssynpunkt bästa skoltypen. Med siffror bevisade talaren oriktigheten i en del från skolförbundets sida gjorda påståenden. Efter föredraget följde en stunds diskussion, varunder några skolförbundare från Bankekind framhöll faran för överansträngning för barnen samt framförde kravet på katekesens återinförande som lärobok.

Anordnandet av sådana möten har helt säkert en stor uppgift att fylla, skriver vår meddelare, enär på landsbygden i allmänhet en hel del vanföreställningar äro rådande i skolfrågor. Det torde vara lämpligt, att arbetarekommunerna toge upp frågan till behandling.»

En lördagskväll blev jag anmodad att fara till vår grannsocken Kärna. Efter mitt föredrag blev även här diskussion. Nu var det ingen som försvarade skolförbundarnas sak, och vid nästa oktoberstämma gick Kärna kommun ut ur kommunala skolförbundet med stor majoritet.

Revisorer. Ännu så sent som 1919 funnos personer så efterblivna, att de vändades svårligen, då ett par lärare valdes till revisorer för kommunens räkenskaper.

För min egen del hade jag alltid sökt undvika kommunala uppdrag. En och annan gång har jag det oaktat varit nödsakad mottaga dylika befattningar, då jag icke haft laga skäl att avsäga mig.

Men så fort jag haft den minsta lagliga orsak att avsäga mig, har jag gjort det. Ett och annat uppdrag, har jag dock haft intresse för, såsom t. ex. ledamotskap i byggnadskommittén, när det gällt några förändringar av skolhusen eller nybyggnad av dylika, men i övrigt har jag haft litet eller intet intresse för kommunala förtroendeposter.

Visserligen har jag både vid kommunal- och kyrkostämmor sagt min mening, och mycket ofta har man gillat mina synpunkter och dessa sålunda blivit stämmornas beslut. Ja, en gång gick det så långt, att en godsägare yttrade, då mitt förslag fastställdes som stämmans beslut: »Skall skolläraren vara den beslutande här i socknen?» då vi voro av olika meningar. Jag svarade: »Jag har icke alls någon beslutanderätt mer än andra, men om jag har en åsikt, så vågar jag framställa den, och får jag då församlingen med mig, som till exempel nu, blir jag glad. Min lilla rösträtt är mig minst lika dyrbar som den ärade talarens stora röster äro för honom, och jag kommer hädanefter som hittills att använda den, även om jag någon gång, som nu, kommer att ha andra åskådningar än en eller annan av våra större rösträttsinnehavare. Meningen med diskussionen är väl ändå den, att var och en skall säga sin mening, men det är de röstägande som besluta och icke någon enskild församlingsmedlem. Jag anser, att den ärade talarens anförande i denna fråga är ett slag i ansiktet icke så mycket på mig som fastmer på dem, som med överväldigande majoritet fattat beslutet.»

Huru hade man då fått för sig, att läraren i många fall icke var valbar, ja, att han knappast borde ha yttranderätt? Ja, det fanns många som trodde att lärarna, som voro församlingens tjänstemän, inte betalade några andra skatter till stat och kommun än personliga avgifter, och då borde de hålla sig tillbaka.

För att tydliggöra en hel del personers uppfattning, vill jag anföra ett talande protokoll.

Vid ordinarie kyrkostämma den 21 december 1919 utsågs jag och en av mina kollegor till revisorer av kyrkans och skolans räkenskaper och förvaltning.

En längre diskussion föregick detta val, varunder man ville uppmana oss båda lärare att avsäga oss uppdraget. Det var nämligen ordföranden, kyrkoherden, som drev den meningen, att ett dylikt val var fullkomligt olagligt. Jag visste mycket väl, varför stämmodeltagarna ville utse oss båda lärare. Jag uppmanades att

avsäga mig, »enär man i alla fall var tvingad att överklaga valet.» Jag svarade: »Någon avsägelse kan naturligtvis ej komma ifråga. Jag vill nämligen en gång för alla ha slut på denna om stor okunnighet vittnande uppfattning, att vi lärare icke äro valbara till än det ena och än det andra uppdraget. Man skulle kunna tycka att de herrar, som med all iver förfäktar den åsikten, att valet är olagligt, överklagade detsamma. För min del, och jag tror mig kunna svara även för Ahlströms, skall jag icke bli det minsta gramse på den eller de, som överklaga, så att saken en gång blir klarlagd. Men det förundrar mig på det högsta, att en kronolänsman och en så pass upplyst medborgare som herr Andersson har så litet reda på lag och författning. När vi fullgöra våra förpliktelser till församlingen, så borde dessa herrar och även ordföranden veta, att vi ha alldeles lika rättigheter som övriga medborgare. Det hade säkerligen varit till församlingens fromma, om denna tvistefråga blivit utredd för flera tiotal år sedan.. Nu kommer vi att stå kvar som revisorer för att saken skall utredas genom att herrar Leffler, Andersson och ordföranden överklaga valet. Om jag får lägga till, vad jag tror, så antar jag, att alla tre dessa herrar icke komma att överklaga alls, ty jag tror inte, att de vill skylta med sin okunnighet i medborgerliga lagar och förordningar inför vederbörande och tidningspressen.»

Ordföranden fnyste och tillade: »Det är alldeles detsamma, för jag ämnar icke finna mig i det här.»

En stor dumhet gjorde de ju genast. När protokollet skulle justeras, underskrevs en reservation så lydande:

»Vid justeringen antecknas härmed reservation mot beslutet om folkskolläraryne J. R. Rydbergs och M. Ahlströms val till revisorer, såsom stridande mot gällande lags anda och tillämpade rättspraxis.

Vikingstad den 28 december 1919.

S. G. Leffler K. Andersson.»

Det är nästan förbluffande, att det så långt fram kunde finnas en kronolänsman, en större godsägare och en präst, vilka gjorde anspråk på att vara bildade män, och likväl hade slika meningar. Vad skulle man då kunna fordra av andra? Prästen skrev emellertid ej under reservationen ens och ännu mindre överklagade han valet.

Under kommunalstämmoprotokollet av samma dag står en ännu längre och skarpare reservation, men denna är endast under-

skrivnen av länsmannen. Något överklagande hördes aldrig av. Förmodligen hade de med beslutet missnöjda slutligen fått klart för sig, att det var lönlöst. När året därpå revisorer skulle väljas, avsade jag mig uppdraget. Jag tillade att jag föregående år åtog mig uppdraget endast för att församlingen skulle få klart för sig att lärarekårens rättigheter och skyldigheter som medborgare vore absolut lika med andras. »Den ende i vår kommun, som icke är valbar till flera kommunala uppdrag, är den ene, från förra året välkände reservanten Leffler.»

Om förf.: ASU n:r 38 s. 85—100; n:r 47—48 s. 58—65; n:r 51 s. 99—108; n:r 46 s. V—IX.

Hänvisningar rörande sid. 57 rad 9: jfr ASU 2 s. 77 rad 1 nerifrån. Rörande s. 58 r. 3 o. f. jfr *Comenius* Modersskolan, Lund 1913 kap. 12. I fråga om s. 68 r. 6n—3n jfr i föreliggande bok K. A. Östlinds artikel om skolrådsordföranden i Gunnarskog.

Ulrika 1908—1909.

Av Lärarinnan *Agnes Ekström*, Badelunda.

År 1908 erhöll jag ordinarie plats såsom småskollärarinna med en årslön av 350 kr. (jämte 25 kr. till bränsle) i en avlägsen skogsbygd i Östergötland. Skolan låg i kyrkbyn omkring tre mil från järnvägen. Förutom folkskolan som var inredd för sitt ändamål, innehöll det så kallade skolhuset också ålderdomshem eller som det hette då fattigstuga, och småskolans lokal var en kombination av kommunal- och skolsal.

Mitt mod sjönk något, och min ungdomliga entusiasm dämpades, när jag fick se hurdana förhållandena voro. Något sådant hade jag inte tagit med i beräkningen. Den som haft tillfälle att på närmare håll se dessa hem för de gamla, innan den nya lagen rörande dem trädde i kraft, förstår nog, att utsikten till att dagligen vistas i samma hus var mindre tilltalande.

Förstugan var gemensam för ålderdomshemmet, folkskoleavdelningen, som undervisades en trappa upp, samt småskoleavdelningen. Där hade barnen sin vattenhink med skopa, som även användes av de gamla. Luften var merendels dålig, emedan dörren till de gamlas rum emellanåt — särskilt under den varma årstiden — stod öppen.

När jag steg över min skolsals höga tröskel, var det ideligen fara värt att jag skulle slå huvudet i dess låga dörrpost. Och så stod jag därinne och såg mig omkring. Taket var så obehagligt nära. Det gick att helt sträcka upp armarna blott om jag lade handflatan i taket. Rummet hade fyra fönster, men de saknade innanfönster fast det var i februari månad. Av fönstren gick en halva att öppna. En kakelugn med en stor eldstad som saknade luckor, stod på ena långväggen. Den starka värmen därifrån och draget från fönstren var ganska påfrestande. Längs väggarna funnos väggfasta bänkar som användes både till att sitta på och till att lägga ytterkläder på, emedan klädhängare saknades. Ett grovt tillyxat 2 m. långt bord, bestruket med svart färg, skulle användas till kateder. En svart tavla fanns och så några gammalmodiga skolbänkar. Inga lampor, inga gardiner, ingen material fanns. Det var att börja med två tomma händer. Jag fick uppbjuda hela min förmåga att göra lektionerna åskådliga. Såsom åskådningsmaterial vid räkneundervisningen fick jag använda stenar, knappar, tändstickor m. m. På skolrådets och lärarepersonals första lagstadgade gemensamma sammanträde dristade jag, fast ung och blyg, begära en pekpinne, men förslaget förkastades av skolrådets ordförande. Senare lyckades jag dock få en genom läraren som lät sina pojkar tillverka en i slöjden. En kulram utverkade jag tillåtelse att beställa hos en snickare. Därvid stannade det.

Att tambur saknades, kanske är överflödigt att nämna. När barnen skulle klä sig, var det ett rivande och rafsande bland kläderna på bänkarna, så att dammet stod i högan sky. Jag beslöt försöka skapa lite ordning, och fördenskull slog jag med stort besvär in några kraftiga spikar i ena väggen med tillhjälp av ett vedträ. En vecka gick. Barnen hängde sina kläder på spikarna, och jag tyckte det hade kommit lite kultur över det hela. Så kom måndagsmorgonen. Jag hade tio minuters väg att gå till skolan, och under vägen tänkte jag på vad jag skulle försöka hitta på till att förbättra det hela. Mycket kunde det ju inte bli men kanske något. Glad och tillitsfull steg jag in i salen. Det första mina blickar föllo på var mina klädhängare. De lågo på bänken. Jag satte mig på denna men for genast upp: jag hade satt mig på den velige gubben Sjögrens hemgjorda cittra, där strängarna utgjordes av snören.

Villrådlig såg jag mig omkring. På golvet låg den ena bruna pladaskan snus-spott bredvid den andra tätt, tätt, så att man knappt kunde sätta ner sin fot emellan. En kväljande känsla steg upp inom mig. —

Åter slog jag upp spikarna, och vi hade nytta och trevnad av dem en vecka. Följande måndagsmorgon fick jag vid mitt inträde i förstugan se en av gubbarna i färd med att dricka vatten ur barnens skopa, något som föranledde mig att flytta in hinken i skolan. Inkommen möttes jag av samma syn som veckan förut: mina »klädhängare» lågo åter nerbrutna, och på golvet voro flera bruna fläckar. Jag klagade min nöd för kyrkoherden, och han gav mig det rådet att sätta upp ett anslag med förbud för spottning på golvet. Jag satte upp mitt anslag första gången som jag fick skolsalen skurad men utan resultat. Under de båda åren jag tjänstgjorde där fick jag gå och kryssa bland snusbladaskorna, något som det erfordrades en nittonårings hela optimism och glada tillförsikt för att kunna uthärda. Karlarna fortsatte med att mötas i kommunalrummet om söndagarna, och måndagarna förblevo i fortsättningen de dagar som bringade mig överraskningar av förenämnda slag. En gång fann jag mitt och ett annat namn skrivna på schemat, i dagboken och var det fanns möjlighet att anbringa ett namn.

Ofta avbröts lektionen av någon som kom in och sade: »Nu måste fröken sluta för vi ska ha vedauktion»; eller: »Vi ska ha stämma». Allt utan föregående varning.

Under hela tiden stod jag i intim kontakt med gamlingarna på andra sidan förstugan. Om jag någon gång försökte öppna skolsalsdörren, hände det att dörren mitt emot också slogs upp, varvid jag fick brått att stänga. De gamla voro mycket vänliga och snälla samt särdeles intresserade av oss. Ofta såg man någon av dem sitta på verandan med ett av barnen i knäet. Jag kunde ibland få en liten present av dem, t. ex. ett par kokta kräftor av någon av gubbarna eller något annat, en uppmärksamhet, som jag någon gång kvitterade med en 25-öring till snus. Sommartid hade de ofta sin dörr öppen, och man kunde följa dem i deras dagliga liv. Ibland hördes från sängen närmast dörren en darrande gumröst sjunga om »ungdomens ljuvliga dagar». Det var blinda, sinnessvaga Maja som en gång varit socknens rikaste fru, stolt och hård. Då skockade sig barnen vid dörren för att lyssna och titta. —

En svårighet var barnens enastående blyghet. Många kommo från ensligt belägna gårdar och stugor, där de sällan sågo någon främmande människa. En liten flicka kunde jag inte förmå att tala på tre veckor, trots att modern satt bredvid henne. Hennes stora ögon stirrade vilt på mig, och munnen var hopknipen till ett smalt streck. Ibland skulle jag önska att nutidens barn hade något av de barnens tillbakadragenhet. Det skulle klä dem.

— »Hur fick man 350 kr. att räcka?» undra nog de yngre av kåren när de höra om sina föregångares löner. Jo, det räckte, det måste ju räcka till det nödvändigaste. Om något annat kunde inte bli tal. En del livsmedel fick man ju också, såsom ägg, smör, mjölk och kött. Jag fick en gång en fjärdedels kalv, och gumman som överlämnade gåvan sade: »Agnes har nog gjort rätt för det». De kallade oss unga lärarinnor ibland vid namn, fast man inte kommit överens om det. Ved och en del livsmedel kunde man ju köpa billigt på landet. Men mycket var lika dyrt som nu.

Ja, så var det under mina första lärarinneår. Nu var detta bara avigsidorna som jag minns utan bitterhet. Men det fanns även ljusa sidor: i varje gård blev man mottagen såsom barn i huset, var självskriven på alla de stora kalas som höllos på den tiden, kalas där det kunde vara 25 sorters mat på smörgåsbordet och lika många brödsorter på kaffebordet. Det var ju omöjligt att äta av allt, men värdinnan skulle ha blivit sårad om man inte tagit av alla sorterna. Därför tog man för sig av allt, och det man inte orkade med, tog man med sig hem. Där lågo brödhögar på bord, i fönster och på andra ställen. I bästa fall fick man en papperspåse att ta brödet i; annars var det att stoppa i fickor eller knyta in i rena näsdukar. Hade det varit ett stort kalas, räckte brödet några dagar.

Några pretentioner på nöjen fick man inte ha på en så avlägsen plats, och inte tålde kassan några åderlätningar. Man fick roa sig så gott man kunde, utan att det fick kosta något. Under sommaren anordnade vi »gökottor», om höstarna fångade vi kräftor. Vi åkte miltals i lövade skrindor för att besöka någon sommarfest i det gröna, och vi åkte släde till julkalasen genom snötyngda skogar, där enligt folktron mycket oförklarligt förekom under mörka kvällar, inför vilket vi rysande kröpo tätt tillsammans i släden. Julkalasen varade in på småtimmarna, och sedan man fått pälarna på gick den sista långdansen genom rummen och slutade inte förr än ute vid släden.

Johan Hellberg i Lilla Mellösa.

Av Gerda Hellberg Castelli, Rom (1937).

Grundval för följande artikel utgör ett (numera förlorat) brev som min fader, folkskoleläraren Johan Hellberg, skrev till en gammal vän snart efter det han tillträtt platsen som lärare i folkskolan i Lilla Mellösa församling uti Södermanland och som denne vän sände till min mor när han fick höra talas om min faders död i september 1902. Denna skrivelse på fem ark, präntad med fins fina, klara stil, skall jag söka återge i sammandrag. Och om senare tid kunna mina egna minnen supplea hans framställning.

Johan Hellberg var född 19/12 1832 i Gamla Uppsala socken i gården Stjärna. Denna hade oavbrutet gått i arv från far till son åtminstone från den tid då Gustav II Adolf inrättade det s. k. rusthållaresystemet, enligt vilket en bonde skulle hålla häst och ryttare för kungen och åtnjöt någon fördel för detta. Min far härstammade alltså från odalbondeätt och dess känsla för frihet var starkt framträdande även i hans karaktär. Men han hade anlag för studier mer än för åkerbruk, och när min farfar dog, gick gården ut ur ätten.

Min far gick igenom folkskoleseminariet i Uppsala och hade där som lärare en präst, Carl Johan Landgren. När han slutat seminariet, tjänstgjorde han under tre år såsom lärare i Danmarks närbelägna församling och gifte sig med min moder, som var barnfödd därstädes. Men när hans f. d. lärare blivit utnämnd till kyrkoherde uti Mellösa, uppmanade han min far att söka dit. Vid juletid året 1857 bar det i väg med häst och släde till hjärtat av Södermanland. Det tog hela tre dagar, med hästombyten här och där, det sista uti Eskilstuna. I släden satt inte bara far och mor utan också mina två bröder; den minste var blott tre veckor gammal. Jag minns att min moder berättade att han var instoppad i en skinnpåse för att han inte skulle frysa.

Det rödmålade skolhuset var beläget invid kyrkan och innehöll skolsal samt två rum bredvid denna en trappa upp och två rum därnere där köket låg. Det ena av dessa »stod för prästens räkning», när denne kom till kyrkan om söndagsmorgnarna från prästgården, som låg mera avlägset.

I denna gård föddes under årens lopp ytterligare fem barn, fyra flickor och en pojke, innan församlingen byggde ett nytt skolhus omkring 1870, och i detta föddes jag såsom den åttonde i ordningen i syskonskaran. Det var på den tiden när varje barn togs emot som en gåva från Gud och utan knot och klagan. Inte

minst uti detta se vi huru nuvarande tid skiljer sig från »den gamla, goda tiden» med ett svalg, som synes vara oöverstigligt.

Det nya skolhuset stod fritt, med ett bördigt område runt omkring, och där planterades bärbuskar, fruktträd och blomsterrabatter, — mest av min mor tror jag, ty far var ständigt upptagen av andra, mindre materiella uppgifter.

— — — — — Skoltiden var sju månader, till vilket senare lades ytterligare en månad eller sex veckor för den s. k. fortsättningsskolan, då barn som redan avgått, kommo åter för att ej helt glömma det de redan lärt. Snart nog inrättades även en småskola, där en icke utexaminerad lärarinna åtog sig att ge den allra första undervisningen. Som kommunen var vidsträckt och avståndet långt för barnen — somliga hade nära en mil att gå! — upprättades en skola i en annan del av församlingen och de första åren gick Johan Hellberg dit varannan eftermiddag att undervisa barnen där. Det var en halv mil att gå till fots, och för denna undervisning fick han ett extra anslag av 50 riksdaler riksgälds. Efter några år tillsattes i denna skola, Sjöstugan kallad, en ordinarie lärarinna och min far blev befriad från detta arbete.

Hur det gick att leva på denna lön med till slut åtta barn, frågar man sig. Även om priserna på livsförnödenheter ges upplysningar i brevet, och det andas idel hopp och livsglädje trots de torftiga omständigheterna. Bredvid den kontanta lönen om ca 200 kronor erhöles tillskott in natura, såsom björk- och barrved samt vissa kvantiteter vete och råg, sammanskjutna efter gårdarnes storlek. Den 21 december, Thomasdagen, kommo alla självägande med sina påsar, säckar och vedforor. Hela skolplanen var full och det rådde feststämning, ty var och en blev bjuden på förtäring; i det stora köket var dukat ett bord med brännvin och »tilltugg»: bröd, smör, ost och korv samt »gubböl». Min mor var berömd vida omkring för sitt hembrygda öl, och gubbarne läto sig väl smaka. Min far gick omkring och pratade med alla, medan listan på mottagna varor granskades av någon betrodd man. På så vis hade man kanske rågröd för hela året, men vetet räckte rakt inte till. Ett stycke jord hörde till men var bortarrenderat. Två kor som gingo där i bet i hagen, gävo oss mjölk. En gris underhölls per år. Resten i matväg fick man köpa. De 200 riksdalerna skulle under de första åren räcka till kläder, skodon, böcker, läkare, medicin, tidningar — min far höll sig med flera sådana.

Med lärartjänsten var förenad organist- och klockarebefattningen. Atminstone sedan en ny orgel uppsatts i kyrkan omkring år 1875, blev det en extra lön för organisten; när min fader vid 60 års ålder avgick med pension hade organist- och klockarlönen nått en summa av 300 kronor. För detta skulle han »allting bestyra»: se till att klockklämningen utfördes punktligt, sjunga vid begravingar, vaccinera, åderlåta osv.

Den kontanta lärarelönen ökades under årens lopp, alltefter som skolväsendet blev mera omhuldat. När far avgick år 1892 var den 800 kronor. Såsom tack för trogen tjänst under 35 år gav honom församlingen en extra pension på 300 kronor (motsvarande organist- och klockarelönen) samt fri bostad (i det gamla skolhuset, där han börjat sin undervisning).

Men så hade han också varit en lärare som få! När han undervisade blev han eld och lågor, i all synnerhet i de ämnen som mest intresserade honom, nämligen historia, aritmetik och geometri. Åt dessa sista två ämnen ägnades under vissa veckodagar de sista två timmarne (kl. 1—3) — och så fördjupad blev han i dem och angelägen att eleverna skulle bli duktiga, att klockan kunde bli $\frac{1}{2}$ 4, utan att han tänkte därpå. Då öppnade min mor försiktigt dörren och gjorde honom med en liten vink uppmärksam på att tiden var överskriden, och med ett leende över sin iver fick han barnen att slå igen böckerna och lägga undan griffeltavlorna. Som ett bevis på att han var framom många andra lärare på den tiden är det nog att berätta att min älsta broder, Frithiof Hellberg, den bekante grundläggaren av tidningen »Idun», vid sitt inträde i en skola i Uppsala dit han sändes att studera, förklarades kunna allt som behövdes för studentexamen i matematik. Allt med enbart sin fader som lärare.

Men det var ej blott som lärare han verkade. Hans aktivitet, hans goda hälsa — jag kan aldrig minnas en dags sjukdom — allt *intresse* för dagens frågor gjorde honom till en mångbetrodd man. När prosten Landgren och snart efter honom Johan Hellberg kommo till Mellösa rådde lönnbränning och superi litet var stans. Unga och nitälskande för goda seder togo de itu med att utrota detta, dels genom direkta lagliga medel, dels genom övertyga och uppfostra. Detta kröntes sent omsider med framgång och när så min far börjat intressera sig för skytteväsendet, startade han en skytteförening inte blott i den egna församlingen utan också i Dunkers socken nära intill. Därpå började han med musiken,

t. ex. körsång till Jul och Påsk. Både unga och gamla bönder kommo för den skull med glädje tillsammans i vårt hem — och vad är det som kan förädla mera än musik? Också det närbelägna Hällefors styckebruk inom Mellösa församling besökte han varje vecka och hade då brukets 'herrar', ingenjörer och övrig personal samt arbetare med i sin kör. Man kan tryggt påstå att Mellösa på den tiden fick något *förfinat* över sig genom all denna verksamhet; aldrig var där uppträden eller gillen med dryckenskap och slagsmål i denna s. a. s. modellförsamling.

Nu, efter så många år och själv åldrad kan jag, oavsett dotterlig kärlek, helt objektivt yttra mig om min fader och hans verksamhet. Uti mitt minne ser jag då i min far den mest *lyckliga människa* det varit mig förunnat att känna under ett långt liv, som jag tillbragt uti många olika länder och under olika luftstreck. Grunden till hans förnöjsamhet och lyckokänsla var i stort sett och framför allt hans varma gudsfruktan, vilken var blandad med den starkaste förtröstan på en Försyn som även har hjärta för den minsta i samhället och som, trots allt, för världen framåt, lurar mörkt det än kan se ut för minuten. Men därbredvid var han mera begåvad än de flesta, och hela sitt liv var han en sökare efter Sanningen. Också ägde han en spirituellt läggning. Uppfostrade på gammalt vis, med en sådan vördnad för äldre, att vi inte satt och pladdrade vid bordet, lärde vi oss mera under måltidstimmarne än vi lärde oss i skolan. Ty alltid förstod min fader att lära oss något, inte i samma form som man lär i en klass utan som man lär när man talar med en person som vet mera än en själv. På så vis lades också frön till en önskan att själv söka, att utveckla sig.

Vid bordet sutto ej blott de egna barnen utan också andra elever, mest gossar, som voro inackorderade för att endera ha tillsyn eller voro så klena att de behövde lantluft. Mera strumpor, mera kläder som min mor skulle hålla hela och rena! Men allt gick, just emedan det rådde en så ljus livssyn inom hemmet, en så varm förtröstan på Försynens hjälp, en så otrolig förnöjsamhet. Och vem är rik, om inte den som är nöjd!

Den stränghet som utmärkte fostran i gamla tider, rådde även hos oss. Bland annat tog den sig uttryck däri att far oftast nekade oss barn gå bort på bjudningar. Men vi barn fördrogo gärna denna stränghet, ty vi kände att den var rättvis och att dessemellan kärleken flödade. Stor var därför den respekt vi alla hade för vår far. Emellertid blev han med åren mindre sträng, så att jag som

den yngsta — två yngre syskon hade dött i späda ålder — blev jämförelsevis mildt behandlad.

Långt efter det att nästan alla barnen voro »flugna ur boet», kommo de därför regelbundet hem och samlades varje Jul och Påsk eller fest av ett eller annat slag. Och alltid fanns där för barn och vänner säugar och sängkläder, som min moder under årens lopp knogat ilop, och var än bordet och måltiden av enkelt slag, gick dock ingen hungrig bort. Hur bar mina föräldrar sig åt? frågar jag mig nu vid mognare år. Som barn tar man blott emot, utan att tänka mycket däröver; först sent, kanske för sent, inställer sig eftertanken.

Det var tvivelsutan min moder som stod för det praktiska inom hemmet. På gammaldags vis och efter vad vi anse nu, skämde hon nog bort sin käre make. När skolarbetet var slut för dagen, satte far sig att läsa tidningar eller kanske att skriva en artikel för en tidning. Livligt intresserad av politik tillhörde han den gamla liberala skolan; de konservativa tyckte nog han var bra radikalt anlagd. Men det var på den tiden det! Han stred jämt för de små i samhället, för böndernas rättigheter gent emot de stora jordägarnes kanske, men också för torparens och arbetarens gent emot bönder och industriägare. Hans röst blev också hörd med åren, och en gång uppsattes han till riksdagsmannakandidat för Villåttinge härad. Men han föll igenom med sex rösters övervikt åt den konservativa kandidaten. Det var nog en stor misräkning för honom, men intet kunde länge lämna ett sår i hans ljusa, glada sinne. Mången tapper dust hade han med politiska motståndare, till vilka också hörde hans förman och gamle beskyddare, prosten Landgren. Men inte ens dessa olika uppfattningar av politiska spörsmål kunde störa vänskapen dem emellan.

När tidningsläsandet var slut, gick han vanligen till pianot. Mycket musikalisk och begåvad med en god röst sjöng och spelade han för sig själv och oss. Och kom det till Mellösa några musiköfare, var viss om att de snart voro dagliga gäster i det Hellbergska hemmet! Då njöt far så obeskrivligt att han glömde tid och allt, och solosånger, duetter och trion — allt framfördes medan han både sjöng och ackompanjerade. Ärkebiskopinnan Ekman, som ägde en ovanligt vacker mezzosopran, var ofta gäst i vårt hem då hon besökte en sin syster (som bodde nära oss). Hennes systerson som var elev vid Musikaliska Akademien hade akademikamrater i sitt hem hela somrar. Vad det då spelades och sjöngs! Man levde helt i tonernas värld.

Det kunde inte således för far bli någon tid övrig för praktiska arbeten. Han låg nog inte åt det hållet, trots att han kunde undervisa gossar i slöjd. Han var bäst i katedern eller med pennan eller taktpinnen i hand. Det var hans värld. Men han var även en god jägare, och under ferierna kunde han gott stå upp klockan tre på morgonen och ge sig ut med bössan på axeln i sin trogna hunds sällskap. Kom han så åter med en hare, lyste hans ansikte av hälsa och förnöjelse.

Det var alltså min moder som fick den alltid knappa lönen att räcka. Vilka trollmedel hon därvid använde är ej gott att veta. Hon köpte garn och vävde; hon eller jungfrun satt alla »lediga stunder» i vävstolen. Sen sydde hon kläderna åt oss medan vi voro små; såsom större fingo vi lära oss att sy dem själva, kanske med hjälp av någon sömmerska under ett par dar. Alltid voro vi rena och prydliga. Så fick man »ärva» kläder: när någon växte ur sina kläder fick den som var näst i storlek nöta ut dem. Jag var inte värst tilltalad av detta utan höll redan då starkt på min »personlighet»! Men det hjälpte inte. Med åren kom också en handräckning åt min moder från hennes söner som redan förtjänade sitt uppehälle: de gävo henne eller oss systrar ett klädningstyg, en hatt, en kappa nu och då. Och så var man nöjd.

När jag jämför ungdom nu för tiden som, även på landsbygden, måste ha strumpor, skor, väska och hatt uti samma färg som dräkten, att inte tala om puderbox och läppstift samt jämför dem med de vanor och behov som rådde i slutet av förra århundradet, ser man tydligt hur *välståndet* måste ha växt i Sverige. Men har glädjen, lyckan vuxit i samma mån? Det tror jag ej. Nutidens ungdom har många *flera* nöjen än forna tiders, men detta har gjort många blaserade. Och det att tillfredsställa fåfängan med att vara lika god som andra har gjort att vår gamla svenska hederlighet är i stark tillbakagång. Därtill fordrade gamla seder att *arbete* skulle gå först och nöjen sedan; nu är det ofta tvärtom. — — — — — Ävenledes har gammaldags stränghet, som nog kunde synas tryckande ibland, givit vika för en slapphet från föräldrars sida som hämnar sig senare när följderna av denna slapphet inte utebli.

»Klockarfar skall allting bestyra». Detta gamla ordspråk var fullt tillämpligt på Johan Hellberg. Han var ortens 'notarie': När ett testamente skulle uppsättas eller arv delas eller andra lagliga åtgärder vidtagas — alltid blev han tillkallad. Vid dop, bröllop

och begravningar var det givet att han skulle vara tillstädes likaväl som prästen.

Under de 35 år han arbetade i Mellösa såg han ju en hel generation växa upp och hade såsom elever under de sista åren barn av dem som varit hans elever under de första åren. På så vis kände han till hela församlingen och när småbarn på vissa utsatta dagar under sommaren fördes till honom att vaccineras, skämtade han med de unga mödrarna som han några år tidigare sett på skolkänken, och alla voro glada att se honom. Mors visthusbod fylldes dessa dagar med gåvor av ägg, smör, 'kalvdans' och annat gott. Icke av skyldighet men av gott hjärta. All denna hjärtlighet och vänlighet var mest av allt ett uttryck för den anda av samförstånd och *frid* som rådde i Lilla Mellösa och till stor del även i Sverige på 1880-talet, den tidpunkt då tecken på rebellion började i större utsträckning komma till synes, uti literaturen först och sen i de sociala rörelserna. Det är just den *ofrid*, det *klasshat* som blivit följderna av de nog så nödvändiga reformer som genomförts dessa sista trettio år, som gör att man ser tillbaka på den »gamla, goda tiden» med en suck av hemlängtan och önskar att den då rådande godviljan vände åter.

Dessa småbarn som vaccinerades, kommo inom några år som elever till skolan, årsklass efter årsklass. Skolan invid byn och kyrkan var givetvis den största och barnantalet måste många år ha gått upp till mellan 80 och 90. Allt med en lärare, min fader. Småskolan, där sedan under många år en min syster verkade, hade två klasser, folkskolan hade tre.

Medan en klass hade tyst övning som välskrivning, hade en annan klass kanske geografi eller historia och den tredje något annat ämne. När vi, hans egna barn, blevo fullvuxna eller hade passerat alla klasserna, tog far oss till hjälp att undervisa en klass, den första. Tre av oss, en bror samt en syster och jag, hjälpte till med detta samt tjänstgjorde vid skolans orgel under morgonbönen, då alltid en psalm sjöngs både före och efter. När jag nu läser om huru man förordar och visst även infört uti somliga i huvudstadens skolor en gemensam morgonbön *per Radio* blir det tungt i hjärtat. Hur kan en röst, sänd mekaniskt ut i rymden, någonsin ersätta den innerlighet, den värme som en röst fylld av rörelse och andakt kan meddela åt dessa unga, lyssnande sinnen? Finns det inte mera lärare med gudsfruktan uti våra skolor? Är det lojhet,

bekvämlighet eller vad, som dikterat ett sådant beslut? Att sända ut en predikan *per Radio* till dem som till äventyrs ej komma till kyrkan är en annan sak och gott för sjukhus eller lindrigt döva, men för barn som skola inlära de första grunderna uti sitt lands religion är detta absolut förkastligt. Genom egen erfarenhet vet jag att just dessa morgonbönestunder med sin psalmsång samt de psalmer min fader läste har gjort mig så förtrogen med vår vackra svenska psalmbok att mer än hälften av dess innehåll är inregistrerat i mitt minne, och jag kan dem alla *utantill*, så som man sade i barndomen om sina läxor.

Bön med psalmsång hölls i vårt hem även när festdagar kommo — så som vid de kyrkliga högtiderna samt på födelse- och namnsdagar, vilka båda sistnämnda grupper ju i en stor familj blevo många. All denna vackra tradition håller nu på att försvinna. Lyckliga gamla dagar då man icke blygdes för eller tvivlade på Gud!

När min fader tog avsked från sin befattning vid fyllda 60 år, full av kraft ännu men redo att lämna plats för yngre förmågor, kunde han verkligen se tillbaka på ett livsverk, vars frukter redan voro synliga. Hans egna barn hade alla skaffat sig en plats uti samhället, dels enbart genom de kunskaper han själv kunnat giva dem, dels därjämte medelst fortsatta studier, som några av dem kunde uppnå. Frithiof Hellberg, älste sonen, hade fått studera i Uppsala, hjälpt av välvilliga personer, och två av döttrarne blevo lärarinnor. De andra hade funnit sin utkomst på annat sätt. De två yngre sönerna voro affärsmän.

Men även uti sockenbygden fanns det f. d. elever till min fader som hade skaffat sig goda platser i samhället. Flera av bönderna i församlingen rådde om sina hemman och när inte alla barnen — man *hade* barn i vårt Sverige på den tiden! — behövdes hemma gingo de ut i världen och det gick dem väl i händer. Många av dem avlade senare besök och underhöll förbindelse med min fader som hjärtligt gladde sig över deras hågkomst samt över den aktning och tillgivenhet de visade honom vid mogna år. Det kom sig tvivelsutan av att den undervisning han gav var genomträngd av den *livgivande anda* som utmärkte dem. Han *älskade* sin skola, sin uppgift. Blir inte resultatet då helt olika mot vad det blir om den utföres blott av plikt känsla? Han glömde ju sig själv, tid och allt för sitt ämne. Han var, med ett ord, *född till lärare!*

Som elev kan jag själv nu, efter att ha levt länge och sett mycket och tagit lektioner i olika ämnen, uppskatta hur god han var såsom lärare. Dock hade även han kanske ett fel — vem är felfri? — och det förstår jag först nu: han hade inte mycket tålmod med dumhuvuden. Men de äro ju mera att beklaga än att döma. Han ville att lärjungen skulle följa med honom på hans flykt. Inte alla kunde det. När man tänker på förhållandena på den tiden gör det ofta ont i hjärtat. Somliga elever som voro blott sju år, ja kanske mindre, och mest åtta eller nio när de började uti folkskolan, hade sju à åtta kilometers väg att gå. Den långa, mörka hösten och förvintern innan snön kom, måste dessa barn ge sig iväg från hemmet redan före klockan 6 på morgonen, när det var alldeles nermörkt ännu. Ju längre väg de hade att gå, dess tidigare kommo de till skolan, av fruktan att komma för sent, varför de oftast kommo för tidigt. Voro de torparbarn, utgjordes kosten i den lilla korgen av ett stycke bröd, än med, än utan en fläskskiva, samt kanske en liten flaska med skummjölk. Detta skulle de leva på ända till klockan $\frac{1}{2}$ 5 eller 5 på e. m. då de återvänt samma långa väg. Kan man vänta sig intelligensens styrka under sådana förhållanden? Också voro de magra och ofta bleka om kinden och spensliga till växten. Men vem vet, om inte detta till synes hårda liv i barndomen gjorde dem bättre beredda att möta de livets svårigheter som senare jämt inställa sig? De fingo i alla fall pröva på fattigdom och umbäranden tidigt, men till all lycka kan sorglösheten ändå förgylla livet i barnaåren.

Visserligen voro inte alla fattiga. De barn som kommo från välstående bondehem hade pannkaka och smörgåsar och annat gott med sig i korgen. Under timmesrasten avåts allt detta, och det vore att begära för mycket om inte en liten pojke eller tös med avund såg de godbitar en kamrat hade med sig. Men aldrig tror jag mig ha sett att någon tiggde sig till en bit. Det var blott ögonen som skvallrade, och kanske det fanns en tillstymmelse till bitterhet i det lilla hjärtat. Trots allt var andan god, och det förekom aldrig stränga straff. Så stor var respekten för läraren att även när han inte var inom synhåll under rasterna dröjde hans inflytande kvar.

Ett bevis på fars inte vanliga intelligens var det att han var en skicklig schackspelare. Som alla sådana blev han döv och stum för allt annat när han satt vid schackbordet. Han hade inte ofta tillfälle, ty schack har aldrig varit ett spel för de många. Men

en god vän till honom kom nu och då på besök för några dagar, och ända intill sena natten kunde dessa två, jämspelta, sitta över blott ett eller två partier. I brist på annat sällskap lärde min fader mig att spela schack och en gång vann jag även ett parti men tänker nu att han gjorde en medveten eftergift, för att jag inte skulle tröttna att spela med honom. En gång spelade han ett parti med mig från andra ändan av rummet, medan jag satt vid schackbordet och han tillkallade mig att utföra dragen: han hade hela ställningen i sitt minne. Naturligtvis vann han!

Såsom var att vänta blev tiden honom snart lång, när han såsom pensionerad slutade med sin verksamhet i skolan. Han var ännu vid full vigör och han hade inte tillfälle till annat arbete. Skriva en tidningsartikel nu och då var ju snart gjort. Han försökte också att skaffa sig en plats och blev även erbjuden en såsom räkenskapsförare vid en stor egendom i Södermanland. Ehuru han gick i land med uppgiften och han blev behandlad på bästa sätt, blev dock längtan efter hem, hustru och barn, med vilka han var fäst med tillgivenhetens starkaste band, honom övermäktig. Efter några månader tog han avsked och återvände hem.

När den andre sonen i ordningen, Björn, erbjöd sina föräldrar att bosätta sig hos honom i Norrland, emedan han behövde sin fars hjälp för att redigera ett månadshäfte för det försäkringsbolag, min bror hade startat, så antogs detta anbud med glädje. Det var nog vemodigt att lämna det kära Mellösa, där alla fars krafter hade insatts under ett helt liv, men glädjen att ännu kunna vara till nytta tog överhanden. Därför bröts det gamla hemmet upp, och de sista åren av sitt liv bodde de två i en liten trevlig stuga, Lugnet, i Bergvik i Hälsingland.

Det var ett formligt »dolce far niente», dessa sista år. Musikalisk, glad, hjärtlig blev min fader snart populär även uti detta verkligt gästfria samhälle. Han var även en god viraspelare, och finns det ett bruk i Sverige där man inte spelar vira?! Tiden flög med oanad hastighet och blott barnens besök avbröto denna hjärtliga »tête à tête» med min moder, som, även hon nu, kunde njuta av vila och ro från sitt arbetsamma liv. Det var en fröjd att besöka dem och se huru gott de hade det på alla vis. Den pension Staten såväl som Mellösa församling gav ända till fars död, blev mer än fördubblad genom det arvode min bror Björn gav åt far för redigerandet av månadsbulletinen. Även ekonomiska

svårigheter voro nu övervunna. De hade annars varit beständiga under större delen av deras liv.

Men med aldrig sviktande förtröstan hade dessa mötts av far. Han var ett 'söndagsbarn': intet kunde länge trycka hans sinne. Därtill kom hans förtröstansfulla tillit till Gud. »Alltid föder Gud höken», hörde vi honom säga när mor ibland misströstade. Och efter den enkla måltiden, aväten uti harmoni och med sina kära omkring sig, utbrast han ofta: »Nu mår inte kungen bättre än jag!» Ett mera uppriktigt tacksamt sinne har jag aldrig mött under mitt liv, som nu snart är lika långt som hans blev.

Med den stora måttlighet som utmärkte honom uti mat och dryck, även när borden dignade under goda saker, såsom ofta var förhållandet på bjudningar i Bergvik, borde han ha kunnat leva till nittio år — helst som han ju aldrig varit sjuk. Lätt som en yngling sprang han över backarna och jag dansade hambopolska med honom året innan han dog. Och så han dansade! Men han var ytterst »rädd om värmen» på vintern, och när vi ungdomar öppnade fönstren på vid gavel gick han gärna och stängde dem så snart som möjligt. Om det var detta eller helt enkelt åldern som framkallade åderförkalkning, — alltnog en dag fick han vid bordet ett slaganfall som förlamade hans ena sida. Han var då nära 70 år och till synes vid full vigör ännu. Lunginflammation stötte till och efter blott en veckas sjukdom lyfte hans ande sina vingar och sökte nog den Allgode, på vilken han hela sitt liv hade satt sin förtröstan. Han hade aldrig fruktat Döden.

Vid hans bår stod djupt sörjande den barnaskara han fostrat och som trots små villkor tagit sig gott fram i världen — och det säkerligen till stor del tack vare det exempel de hade i sina föräldrar. Men också en stor krets av vänner sörjde honom. Han var i ordets fulla bemärkelse en *vänsäll* man. Jag tror knappt han hade en enda fiende. Och när hans stoft fördes till Mellösa att jordfästas där, såsom hans önskan varit, mötte nästan hela församlingen mangrant och följde kistan från stationen upp till kyrkogården för att säga ett sista farväl till den som hade väglett så många av dem uti kunskapens första labyrinter. Och över hans stoft ljödo nu de strofer som han själv så otaliga gånger hade »tagit upp» vid begravingar på den lilla vackra kyrkogården: »Jag går mot döden, var jag går». »Jag går till himlen, var jag går».

Falun och Växjö.

Av Lektor *Henrik Petrini*, Stockholm (1938).

Med bibehållande av författarens stavsätt, ordformer och interpunktion.

Föräldrar o syskon. För något över hundra år sedan var dä en liten fattig pojke i (staden) Nora som skuddade norastoftet av sina fötter o vandrade den lilla nätta vägsträckan till k. huvudstaden, där han blev anställd som lärpojke hos en skomakare. Pojken var cirka nie år gammal o hade gått i skola ett helt år. Han hette Hindrick Edvard o hans pappa var en fattig bokbindare med tolv barn o en mycket energisk hustru, min farmor, som inte var vidare älskad av sin unge herr son. Dä var kanske därför som han lämnade hemmet för alltid för att på egen hand skapa sej en framtid.

Vid mognare år flyttade han till Falun som skomakaremästare o blev sin egen. Hans föräldrar o åtskilliga av hans syskon kom också att slå sej ner där. Han gifte sej sedan med en dotter till en Falu-slaktare Lindström (från Bjus, Bjursås) o dennes maka (som var född i St. Tuna). De hade sex barn, fyra döttrar o två pojkar (1855—1866).

När barnskaran blev fulltalig fann han att dä blev nödvändigt att öka på sina inkomster, o blev så i den stan den första affärsmannen som handlade med färdiggjorda manskläder, som han lät sy. Så kom en symaskinsagent till stan o sökte en driftig agent för sin nya vara, o man hänvisade honom till skomakar Petrini, som ansågs vara mekaniskt inträserad, för dels hade han en sån där förut o dels var han innehavare av den ena av de två mystiska tvåhjuliga åkdon som fans i stan o som bönderna kallade »tröllåka».

Så blev han symaskinshandlare med filialer i Gävle o Upsala, men slutade med skomakeriet. Nu kunde han kosta på sina barn den studiuppföstran som var möjlig på den tiden efter vars o ens låg o fallenhet. Den älsta dottern fick gå ett par år i Schückska skolan i Stockholm, o non blev sedan guvernant o därefter gift. Efter henne fick den andra dottern gå i Wallinska skolan i Stockholm, men blev överansträngd o slutade efter ett par år i gymnasiet. Efter ett års vila återupptogs studierna så att hon kunde ta studenten som privatist i Falun. Min mor o de övriga barnen flyttade till Upsala hösten 1876 o var där till våren 1879, då familjen flyttade tillbaka till Falun. Den tredje dottern gick där igenom de högsta klasserna i Henschenska flickskolan o blev sedan lärarinna liksom den näst äldre systern. Båda var en tid lärarinnor i franska skolan i Gävle.

Den yngsta dottern utbildade sej till sångerska först vid musikalska akademien i Stockholm, o sedan studerade hon för professor Bax i Paris. Hon debuterade vid operan i Stockholm jan. 1890 i Lakmé. De båda sönerna studerade i Upsala o blev docenter i filosofisk estetik o matematisk fysik resp.

Första minnen. Jag har ännu en tydlig o klar bild av att min kvinliga väktare hade tagit mej med sej ut i en folksamling, o för att jag skulle få se något tog hon mej på armen, o jag fick se ett stort svart hål i jorden o därbakom en svartklädd moster som låg på marken o grät. Nu tog hos mej den instinktiva härmningslusten ut sin rätt på då sättet, att jag trodde att alla borde göra likadant, så jag började pliktskyldigast att stortjuta. Effekten av min lojalitet blev oväntad: Johanna satte ner mej, tog mej i hand o ledde hem mej, men nu skrek jag för att jag inte fick stanna kvar o se mera.

Några år senare satte jag denna händelse i samband med en uppgift, att när rektor Broman dog, så grät fru Broman så svårt vid graven, att då väckte ett visst uppseende. Vidare konstaterade jag att platsen för rektor Bromans grav stämde förträffligt med den minnesbild jag hade av den nyss beskrivna händelsen. Men hur gammal var jag då?

Först för cirka tie år sedan fick jag reda på den saken. En äldre deltagare i Falukamraternas fäst berättade hur då var, när han skulle skrivas in i »storskolan» i Falun. Han reste in till staden, uppsökte rektorsbostaden o frågade pigan om rektor Broman var inne. »Ja, då är han» blev svaret, men när gossen ville gå in för att tala vid honom fick han då beskedet, att »då går inte, för han står lik». Detta skedde hösten 1865, o mitt älsta minne skulle altså gå tillbaka till den tid då jag var 2½ år gammal.

Dock är en annan minnesbild möjligen något äldre. Jag satt på nedersta trappsteget på trappan som ledde från köket upp till vinden på Främby, vårt landställe straxt utanför Falun. Jungfrun, eller vem då nu var, sa: »nu gick den elaka Henrik bort o den snälla Henrik har kommit istället». Då sa jag: »vart gick han så ska jag klån?» »Han gick visst oppför trappan». Nu mins jag tydligt o klart hur jag *kröp* oppför trappan, o tyckte sedan att då var ett stort vågstycke när jag försökte gå ner. Vidare har jag en klar minnesbild av första gången jag såg i en spegel. Jag hade lyckats komma opp på Mammans byrå som stod vid väggen till ett angränsande rum. Min egen bild kunde jag inte se, jag satt för långt åt sidan, men jag fick se då andra rummet tvärs igenom väggen. För att se bättre tittade jag bakom spegeln, men då såg jag till min missträkning rakt ingenting. Då var visserligen underligt, men ett litet barn på cirka två år träffar på så mycket nytt o underligt här i världen, så då vänjer sej vid då också.

Mina minnen ta sej fastare form från den tid då jag fick en ny syster — jag hade tre systrar o en bror förut, alla äldre än jag. Då var en stor missträkning, för jag ville ha en bror — någon ordning ska då vara! O nu uppstälde jag o löste mitt livs första matematiska problem, i då att jag räknade ut, att om då hade varit en bror i stället för en syster, så hade vi varit lika många bröder som systrar: altså var då alldeles fel av fru Gråman att komma hit med en flicka: hon kan gärna ta henne o lämna henne tillbaka vid Lalläs (Lallarvets) sten o ta hit en bror istället. Jag var då 3½ år gammal.

Ungefär vid samma tid begick jag min första svåra synd. Den möjliggjordes genom att den spontana reflexionsförmågan nu började vakna till liv. Jag bad Mamma om någonting, vad då nu var, men hon sa nej, o då skrek jag naturligtvis. Nu vädjade Mamma till min samhörighetskänsla, som inte existerade, o sa: »skrik inte, för då kan höras till grannarna», men då var då jag som sprang ut o stälde mej mitt på gården o gallskek med den beräknade påföljden att jag fick som jag ville, bara jag teg. Då vaknade mitt samvete, o jag har sedan i hela mitt liv skämts inför mej själv för detta mitt föraktliga beteende emot min älskade mor.

Så där nesligt vet jag mej inte ha handlat mer än *en* gång till. Jag var då 13 år o så uppretad, att jag inte visste vad jag gjorde utan slog till min antagonist med avsikt så, att då skulle göra ont, låt vara att då inte var farligt. Jag bad visserligen genast om förlåtelse, men jag hade ju i alla fall förgått mej, o då hade jag svårt att förlåta mej själv för.

Ett av mina älsta minnen daterar sej från den tid då jag ännu inte kunde tala rent. Jag hörde på när Mamma en gång visade en bekant en kopparkruka o berättade hur mycken nytta hon hade av den krukans. Då tändes i min själ ärelystnadens flammande låga o jag tänkte som så: skulle ändå inte jag kunna vara Mamma till lika stor nytta som den där kopparkrukan? Kanske hyste jag den förhoppningen, att i så fall även jag skulle kunna få lika mycke beröm som krukans. Altnog sen den gången har jag gärna velat hålla mej i köket o hjälpa Mamma o vara lik god som krukans. Därför kallade jag mej själv för »Mammans koko».

Hälsa o sjukdom. Under min skoltid var jag regelbundet borta från skolan ett par dagar på vårterminen, för då kändes lite ont när jag svalde. Jag måste hålla mej hemma, för man skrämde mej med att då eljest kunde bli farligt. — Då retade mej att jag aldrig

kunde ha rena betyg ifråga om frånvaro, o jag gjorde vad jag kunde för att skydda min hals. En gång frågade jag en medicine kandidat jag kände, om han visste någon råd, o talade om att jag var så försiktig att jag alltid gick med ami, ett plagg som då var mycket brukligt. Han svarade lakoniskt: tag bort amin. Jag gjorde så, o sen dess har jag aldrig haft halsfluss.

Tänk ändå vad man var lycklig som barn på den tiden, då man så gott som aldrig var sjuk, främst tack vare den lyckliga omständigheten att pjosket med febertermometern ännu icke var påbörjad. Jag hade faktiskt inte sett en febertermometer förrän jag laborerade fysik till kandidaten, då jag fick se en i ett skåp i fysiska kabinettet. När jag som ung student kom till Upsala äcklade då mej att höra hur lärdomshögfärdiga de äldre studenterna var, då till o med sånna som inte var medicinare skrånade om att de visste att den o den maten var hårdsmältare än den o den, alldeles som om dylika medicinska notiser skulle kunna ha då allra ringaste inträse för andra än medicinare. Sådant tal hade jag aldrig hört förut o hade därför ingen aning om att då låg en sorglig personlig erfarenhet bakom all denna visdom.

I mitt barndomshem var »dålig mage» altså ett absolut okänt begrepp, tack vare den enkla men sunda o omväxlande dieten o de sunda o humana principer som Pappa hade fastställt för barnens dietiska fostran: 1:o barnen få aldrig vara hungriga, utan i matskåpet ska då alltid finnas smör o bröd, så att de kan ta sej en smörgås närhälst de önska. Denna vår frihet ledde aldrig till något missbruk. 2:o Barnen ska aldrig tvingas att äta vad de inte vill ha eller mer än vad de vill ha. Vi blev nog inte så värst bortskämda ändå, för vi fick aldrig något annat istället för då vi inte tyckte om.

Stryk för primitiva rättsbegrepp. En enda gång har jag fått stryk av Pappa, men fast agan var mera av proformatur, så upprörde den mej på då häftigaste då då ju var jag som hade rätt, naturligtvis, o för rätten var jag alldeles för gammal, hela fem år, för att bli behandlad så där brutalt o utan att jag fick försvara mej.

Min lilla tvååriga syster lekte med en leksak som jag rådde om, men när jag ville ha den så ville hon inte lämna den ifrån sej. Antagligen har jag då slagit till henne lindrigt. Hon började skrika, o så kom Pappa ut. Han brydde sej inte om några förklaringar utan sa: »ska du slå henne som är så liten» o så fick jag en lind-

rig aga efter alla konstens regler. Först så småningom började jag misstänka, att då låg något berättigat i Pappas sätt att se saken, o att man inte får urgera sin »rätt» hur långt som helst.

Småskolan. Så blev jag så småningom sex år o skulle börja skolan. Jag gruvade mej för hur jag skulle kunna reda mej, för då var två saker som låg mej emot. Den ena var, att jag inte kunde säga *r* utan sa *l* istället, men detta lyte bortarbetades av en av mina systrar, som tålmodigt hjälpte mej. Sedan var då jag som fick hjälpa någon av mina kamrater att säga »kniv» istället för »kniv»: »ta knota på knäna, ta kniven o gnäv».

Den andra svårigheten var värre: jag var vänsterhänt, o jag trodde att då var omöjligt för mej att lära mej skriva med höger hand. Men då gick då också, o jag lärde mej så småningom att använda båda händerna ungefär lika mycke — men välskrivning o teckning blev mina sämsta ämnen hela skolan igenom. Orsaken till min vänsterhänthet påstod Mamma var den, att jag tagit efter min forna barnjungfru Johanna, som var vänsterhänt. När jag väl lärt mej skriva försökte jag skriva med vänster hand också, men då var mycke svårt o besvärligt. Däremot gick då av sej själft att skriva baklänges med vänster hand, o den oläsliga skriften blev rättvänd när jag såg den i spegeln.

Jag började min skolgång i Bönhuset hos »moster» Lotta Berg, men läste för hennes medhjälparinna »tant» Henning. Då var en hel konst att lära sej tantens förnamn, men så hette hon också Jemima Sofia Charlotta Hortense Adèle Henning. Mycke snart hände då att jag råkade komma för sent till skolan, o tant Henning frågte varför jag kom för sent. Jag svarade som sanningen var: »jag har varit till Farmor o köpt en mark (skålpund) smör för femti öre». Men när kamraterna till min förvåning skratade, upplyste tanten mej att jag nästa gång skulle svara: »jag har gått ett ärende». Då ordet hade jag aldrig hört förr, men efter åtskilligt grubbel räknade jag ut, att då konstiga ordet »ärende» hade samma betydelse som då alldagliga ordet »ärnde».

Moster hade en åttkantig linjal, som sades vara avsedd att ge handplagg med, men då lär göra mera ont i fingersnuttarna med kanten av en vanlig tunn linjal. Självt fick jag aldrig smaka någondera. En annan bestraffning fick jag vara med om. Jag hade vänt mej om o pratat med en flicka som satt bakom mej. Antagligen bad jag Anna om att få låna en pennkniv att formera grifeln med. Till straff skulle vi sitta med armarna i kors o ha för-

bundet för mun. Hon hade en röd halsduk, som en av de större flickorna fick binda om hennes mun, medan jag fick låna Annas näsduk för samma ändamål.

Med tacksamhet tänker jag på Emma, en av de större flickorna, som skulle förhöra mej på ett stycke i Lindbloms katjesutveckling, som jag omöjligt kunde lära mej, utan förhöret tillgick så, att hon viskade de ord jag skulle svara. Så visade sej tant Henning, o Emma påskyndade förhöret, så att vi hann nått o jämt bli färdiga, när tant kom o frågade om ja kunde något. Döm om min häpnad, när frågan besvarades jakande. Jag visste inte om jag skulle våga oombedd lägga mej i deras samtal o tala om hur då var, men jag tordes inte. Istället tyckte jag att då var snällt gjort av Emma mot mej, fast jag hade svårt att förlika mej med att hon ljög. Då stycke som jag omöjligt kunde lära mej gälde frågan »Hvad är att begå mened?» mom. 3: att »vid edgång, inom sig, göra tysta förbehåll» — något som jag omöjligt kunde begripa.

Efter två à tre terminer slutade jag hos Becklotta, o övergick jämte två äldre systrar till tant Hennings nya flickskola, där jag i början var ensam pojke. Jag hade ju lärt mej grunderna o kunde reda mej själv med att sitta o räkna eller läsa geografi o katjes. Då o då fick en biträdande lärarinna kontrollera mina tal med min facit, som berövats mej, eller förhöra mina läxor o vad jag lärt mej i geografi eller katjes. Då grämde mej att jag hade hunnit fylla hela åtta år, innan jag hade läst ut den Lindblomska katjesen, då en av mina systrar hade läst ut den när hon var sju år. Att min älsta syster påstods ha lärt sej läsa när hon var tre år o läst ut katjesen när hon var fem, fäste jag mej mindre vid. Däremot var då en tröst i bedrövelsen att då fans de som inte läst ut katjesen fast de fyllt nie år.

Folkskolan. Samma vårtermin jag fylde nie år sattes jag i folkskolan, för magister Österberg hade rykte om sej att vara en duktig lärare. Jag hörde på när Pappa förbjöd honom att ge mej stryk; då skulle han göra själv om då behövdes — sa han. I skolan fick jag se hr Ö:s fermitet att lugga med ena handen o på samma gång örfila med den andra. Tanken på att kamraterna skulle bli sårade av att hr Ö. skulle visa mannamån mot mej, då han ju hade lovat Pappa att inte ge mej stryk, var värre än fruktan för stryk. Följden var den att jag ansträngde mej till då yttersta för att denna mannamån aldrig skulle behöva komma till användning.

En gång var då nära därnär. Läraren hade folkskolans två högsta avdelningar att undervisa samtidigt, o jag gick i den lägre. Min knäkamrat fick stryk för han hade bara skrivit ett par rader långt hemtema, o läraren hänvisade till min skrivning, som var mycke längre, fast »han är så liten». Till sitt försvar anmärkte pojken, att jag hade fått hjälp — något som berodde på ett missförstånd av honom. Läraren läste då opp min kria för de största pojkarna o frågte om de tyckte då lät som om jag haft hjälp med den uppsatsen. Ett rungande enhälligt nej blev svaret, som jag fann föga smickrande, låt vara att jag var åtta år o de 12—13. Dock försökte jag tolka då som ett uttryck för välvillig kamranda. — Jag fick ofta läsa tillsammans med den högsta avdelningen, isynnerhet då min avdelning läste katjes, som jag inte behövde läsa, eftersom jag redan hade läst ut den.

Från denna termin i folkskolan erinrar jag mej särskilt hur jag fann, vilken fördel jag alldeles oförtjänt hade framför mina kamrater. Straxt jag började hos Becklotta hörde jag Pappa säga, att när han gick i skolan, så tyckte han mäst om räkning. Instinktivt drog jag den slutsatsen: då ska väl jag också tycka mäst om räkning. O då gjorde jag, fast jag tyckte nästan lika bra om geografi. I folkskolan fick vi börja med geometri, o då var väldigt trevligt. Att börja med.

Men när vi hade gått igenom inledningen i Siljeströms geometri fick vi första satsen (= Eukl. I: 13) i läxa. När jag skulle lära mej den läxan, var då stört omöjligt att komma ihåg den viriga ramsan av stora bokstäver: vinkeln ABC + vinkeln CBD etc. Jag fick då en ljus idé: kanske då går bättre om jag tittar på figuren? Jag försökte, men då blev bara att göra läxan dubbelt så lång. Va ska nu kamraterna säga, om alla få stryk utom jag, fast jag inte håller kan? O så började jag stortjuta. Nu kom min bror o ritade en figur utan bokstäver o sa några ord om vinklarna, som han pekade på. »Då där var väl ingenting, då är då här jag ska kunna» o så grät jag igen. Efter mycke parlamentärerande lovade han, att jag fick skylla på honom, att jag bara kunde då där om »vinkeln den o vinkeln den» som han hade visat mej. I skolan var då naturligtvis ingen pojke som kunde nånting, o så kom turen till mej.

Kusligt! Jag visste med mej att jag inte kunde mer av läxan än de andra, så nu gälde då att lita på stora bror, för då var min enda räddning. De stora bokstäverna skulle jag inte bry mej om,

hade han sagt, o jag gick fram till tavlan, pekade på vinklarna så, som han hade visat mej, sa några ord, o inom en halv minut eller så hade jag ingenting mer att säga. Nu gjorde jag mej beredd att skylla på min bror för att försvara mej mot magisterns bannor. Men därav blev intet. Till min stora överraskning sa han tvärtom, att då var rätt. Puh! o så gick jag o satte mej igen.

Nu hade jag fått blodad tand, de följande geometriläxorna var lika lätta, när jag nu visste hur de skulle tas, men de stackars kamraterna, som inte hade nån stor bror som kunde lära dem den konsten, för dem var geometri o stryk nästan ett o däsamma. En vacker dag gick jag under rasten på skolgården o hörde att en pojke bakom mej sa till en annan: »titta, där går han som kan geometri.»

Skrock. Vidskepelse. Mycke tidigt lade jag bort tron på spöken, tomtar o troll, fast jag fortfarande var mycke mörkrädd. Härigenom uppkom en motsägelse mellan mina känslor o mitt förstånd, som jag förklarade på följande sätt: När jag hånade mina lekkamrater för att de trodde på troll, så svarade de naturligtvis: »Dä ska du säga, som är så rädd för trollena själv, så fort då blir mörkt», o då svarade jag: »Ni har ingen anledning att vara rädda, men dä har jag. För om de fins så måste de vara särskilt arga på mej som inte tror på dem» — åtminstone så länge dä är ljust kunde jag ha tillagt.

En jämnårig gosse Frans brukade berätta mycke om den mystiska värden, såsom hur Djävulen såg ut: hans ena ben var ett hästben — bockfoten tycks inte ha funnits i Dalarna — o han sprutade eld o gnistor m. m. När man försvor sej till honom skulle man skära sej utanpå handen med en kniv o skriva med sitt blod på en lapp som man skulle sticka i nyckelhålet på körkdörren. Så berättade han att dä fans en lärare i matematik i elementarskolan som hette Wahlin, o han var just en sån där »fritänkare». Jag blev inträskad o frågte med spänning: »lyser dä ur näsa o mun på'n om kvällarna?» men dä visste inte Frans. Mamma förklarade min mörkrädsla med att min barnjungfru Johanna var från Amsbergs klack i Stora Tuna, o där var dä så förskräckligt »skromt», d. v. s. folket trodde där att skogen var full med tomtar o troll. Johanna skulle dä ha skrämt opp mej när jag var mycke liten, o denna rädsla satt kvar i kroppen — dä kändes som om den satt i ryggen — sedan tron på trollena gått bort, antagligen före 3-årsåldern, för jag kunde inte erinra mej att jag någonsin trott på dem.

I själva verket var man rätt fri från vidskepelse i min omgivning. Så t. ex. var jag så gammal som 27 år när jag första gången hörde sägas på fullt alvar, att dä fans personer som inte tordes sitta 13 vid bordet — men dä var i Stockholm o inte i Dalarna. Till o med kristendomsundervisningen i Bönhuset har jag sedan kommit underfund med var, efter den tidens förhållanden o i jämförelse med småländska förhållanden förti år efteråt, relativt fri från vidskepelse. Visserligen togs yttersta domen väl kraftigt för barn, för jag kommer ihåg en förskräcklig dröm jag då hade, att den hade kommit, men Hübners klassiska »Bibliska berättelser» uppfattades mer som en trevlig sagbok. Och undervisningen stod på en så hög nivå, att livet efter detta betraktades som något rent andligt.

Mina lekkamrater, som gick i folkskolan, beklagade sej däremot mycke över sin bibelska, men från en helt annan synpunkt. Den innehöll bara bibelns egna ord, o därför kunde lärarinnan fordra ordagrann utnläsning av hela läxan, en à två sidor.

Tro. Moral. Katjes. Redan tredje termin jag gick i småskolan fick jag anledning att göra en reflexion över vad jag lärt mej i skolan, något som skulle bli av central betydelse för hela mitt inre liv. Vi läste om Elias himmelfärd, o jag trodde naturligtvis vartenda ord. Men när jag gick hem tänkte jag på vad min bror hade sagt om himmeln som vi ser, att den är bara ett stort tomrum. I skolan hade vi också fått lära oss, att Gud o änglarna o deras himmel är nånting andligt, som inte är av denna värden, medan den blåa himlen som vi ser, tydligen är av denna värden. Kom så härtill att jag hört de äldre syskonen yttra sej vanvördigt om målningarna i Mora kyrka, isynnerhet den som framställer Elias himmelfärd, alltnog jag började undra vad Elias hade uppe i tomrummet att göra. Å andra sidan måste jag tro på alt som jag fick lära i skolan, annars kommer jag till hälvetet.

När jag kom hem frågte jag vid middagen: »Kommer jag till hälvetet, om jag inte tror på att Elias for opp i luften till himmelen i en brinnande vagn?»

»Dä är dä sju tunnor tusan» etc. etc. Mamma förde mej ut i ett annat rum o stängde dörren, men jag hörde dock slutorden i Pappas utgjutelse: »att dä inte ska finnas en riktig skola att sätta sina barn i». [Hans omdöme om »läsarskolan» uteslutes här av Red.]

Mamma tröstade mej så gott hon kunde o sa förståndigt nog: »Dä är inte så farligt, bara du är snäll o lydig». Dessa ord

brände sej fast i min själ o blev ledtråden i mitt tänkande o handlande. Jag hade nu fått absolution för min otro, om jag inte kunde godta alt vad jag fick lära mej. Naturligtvis tog jag för givet att denna fria prövningsrätt inte fick missbrukas, utan jag måste tro alt utom dä som föreföll orimligt eller olämpligt. I kristendomsundervisningen kom jag sålunda att vänja mej vid att ha ögonen öppna o skilja agnarna från vetet redan i småskolan o sedan alt framgent.

Alt ifrån min spädaste barndom var jag sålunda i mina egna ögon placerad bland »de otrogna» o stod därmed vid avgrundens rand. För att rädda min själ måste jag så mycket noggrannare uppfylla villkoret för absolutionen att vara »snäll o lydig». Båda sakerna stred mot min naturell, men jag gjorde vad jag kunde. Helt naturligt kom jag därför att i kristendomen lägga huvudvikten vid moralläran o tillämpa den på mej själv även i sådana fall då jag tycktes vara ensam om att göra dä — de andra hade ju sin tro att rädda sej med men dä hade inte jag.

Vad katjesläsningen beträffar, så var dä ju aldrig fråga om annat än ett slags minnesrekord. O så drog man en suck av lättnad när man äntligen hade lyckats lära sej dä rysligt långa slutstycket. Syndabekännelsen som var lika lång om inte längre slapp man visserligen ifrån, men den var lyckligtvis inte så svår, ja den var nästan rolig, för den var dä nån mening i.

Först när jag hade läst ut långkatjesen kom dä ut en ny upplaga, som var kortare o bredare, utgiven av Hultkrantz. Nu behövde man inte läsa alla styckena i den Lindblomska »storkatjesen» utan bara de viktigaste, som var tryckta med fetstil. För att ytterligare lindra barnens katjesarbete gav man 1878 ut en alldeles ny katjesutveckling som var betydligt kortare o som till stor del bestod av bitar tagna ur lillkatjesen o försedda med bibelspråk. Men dä hjälpte inte mot dä allmänna missnöjet med katjesen, för man överflyttade bara missnöjet med »barnaplågarer» från den ena boken till den andra, eftersom båda hade samma namn: »katjes». — Särskilt ivrade landshövding Treffenberg med ständiga motioner både i riksdagen o kyrkomötet för att avskaffa eller reformera denna barnaplåga, men förgäves: första kammaren o kyrkomötet var obevekliga.

En gång mot slutet av 1890-talet resonerade jag med ett par vänner om hur lång tid dä skulle ta att lära sej lillkatjesen. Jag föreslog en dag, en annan ansåg att dä nog skulle ta en hel vecka.

När två av oss slog ihop våra minnen befäns dä, att vi tillsammans kunde halva lillkatjesen. En annan gång var vi två som lärde oss lillkatjesen utantill, ett huvudstycke i sänder, o tog tid. Dä blev inalles 1½ timmar. Hur är dä möjligt att dä kan gå så fort? När jag en gång var informator förvånade jag mej tvärtom över hur svårt barn ha att lära sej nånting utantill, o detta bekräftades när jag senare var vikarierande lärare, då jag hade att lära pojkar geometri i tredje klassen. Dä var ingen svårighet för dem att förstå bevisen, men de fann dä ansträngande att lära sej bokens långa teser.

År 1902 började jag min tjänstgöring som lektor i matematik o fysik vid läroverket i Växiö, o så fort jag satte mej i domkapitlet kom K. M:t o frågte mej vad jag tyckte om katjesen. Saken var den att Dk fick av K. M:t i en remiss att yttra sej över ett förslag till ändring av katjesen. Tillsammans med min hustru skrev jag ett yttrande som avsåg att kunna läggas till grund för utarbetandet av en ny undervisningsplan för den första undervisningen i kristendom där såväl lillkatjesen som utvecklingen vore grundligt omarbetade med hänsyn till sanningskravet, men hälst ersatta med kristen morallära bygd på Jesu kärleksbud i bärgspredikan.

Vid följande sammanträde, den 24/9 1902, föreslog biskopen att domkapitlet inte skulle yttra sej i frågan, under förmenande att dä vore en så svår fråga att Dk inte vore kompetent att yttra sej över den. Rektor Andersson hade några radikala synpunkter o riktade sej mot »rabblen». Förmodligen ville biskopen med sitt förslag förmå honom att inte röra vid den ömtåliga frågan. För egen del visste jag inte något om hur dä brukades i ett domkapitel, o helt skygt frågade jag om man inte fick säga sin mening. Då upplyste biskopen att man fick ta sin särskilda mening till protokollet, o tillade halft försmädligt: om man värkligen anser sej kompetent.

Nu var jag kokt o vågade inte läsa opp mitt renskrivna votum. Men, tänkte jag, vad ska min hustru tänka om mej när jag kommer hem o visar mej vara en så feg stackare, att jag inte ens vågar öppna mun? Ett sådant kräk till karl duger inte till att uträtta någonting als. Dä läste jag opp mitt yttrande, där jag bland annat föreslog att

— — — »Katjesen bör fördelas på två avdelningar, en avsedd för skolan o en för konfirmationsundervisningen. Till den senare bör alla stycken av dogmatiskt innehåll förläggas, o bör

denna avdelning altså omfatta hela andra, fjärde o femte huvudstyckena. På detta sätt kan mera plats beredas i skolan för en fullständigare o mera fruktbärande undervisning i moralläran. — Slutligen kan då sättas i fråga huruvida de mosaiska buden verkligt utgör den lämpligaste utgångspunkten för moralläran vid den första undervisningen. Mej syns då vara mer i överensstämmelse med nytestamentlig åskådning att inte uppfatta moralbudens såsom fristående befallningar utan istället såsom omedelbara följder av kärleksbudet, såsom Jesus själv gjorde. På detta sätt skulle moralläran vinna i enhet o sammanhang, i då att alla utvecklingar bara skulle bli tillämpningar i särskilda fall av den för barnet lättfattliga principen Matt. 7:2: Alt va ni vill att människorna ska göra er, då ska ni också göra dem».

Egendomligt nog synes detta vara första gången som i vår tid ett yrkande framstälts officiellt, att moralläran bör grundas på Jesu lära vid kristendomsundervisningen.

Sedan var då att ta itu med en utförligare kritik av katjesen o därvid samarbetade jag med min hustru. I sjätte häftet av tidsskriften »Skolan» intogs artikeln »Katekesen. En granskning», som samtidigt utkom separat (1902). Den lilla uppsatsen på 16 sidor måtte ha varit ett ord i rätt tid för jag fick en mängd tack-sägelsebrev, bland annat från ärkebiskop Ekman o den mej personligen obekante pastor Schröderheim. Mina kamrater i Växiö domkapitel däremot var lindrigast sagt reserverade.

Lektorn i kristendom Esaias Ekedahl lämnade då i tidningen »Kyrka o Skola» d. 24 jan. en kritik (införd i »Vårt Land» d. 27 jan.) av min granskning av katjesen. (Jfr mitt svar i »Skolan» 1902:7). Kanske har jag hr E. att tacka dels för att många sympatiuttalanden kommo, dels för den omedelbara framgång min kritik rönt: med hänvisning till denna kritik väcktes redan 1903 utan min vetskap motion i riksdagen av hrr Fridtjuv Berg o Pastor Byström om katjesutvecklingens avskaffande. Motionen antogs i båda kamrarna o även av kyrkomötet samma år.

Emellertid var då inte meningen att avskaffa lilla katjesen i skolundervisningen, utan man ville bara ha en ny utveckling. Jag måste därför bereda mej på att mer ingående kritisera lilla katjesen, o när katjesnämnden sent omsider blev färdig med sitt förslag gav jag ut en broschyr »Den nya katekesen» 1917, som tycks ha haft åsyftad värkan, för nu upptogs frågan om även lilla katjesens avskaffande på fullt alvar.

Ljusnarsberg på 1870-talet.

Av Fr. Andersson Vester, Rällså.

Skolstuga fanns på somliga platser i socknen. Där så icke var fallet, måste gubbar eller gummor gå i gårdarna och lära barnen läsa. I somliga hem lärde någon av gårdsfolket barnen läsa.

Jag tror att det i min barndom ej fanns mer än ett riktigt skolhus här i socknen och det var i kyrkbyn (*körkskolan*). År 1877 byggdes där ett nytt skolhus, och en examinerad lärarinna blev vald. Sedan byggdes nya skolhus efter hand vid somliga bruk. Men utomkring i socknen var det dels dåligt ordnat med skolhus, dels mycket långa skolvägar. I en by i norra delen av socknen var en gård som hette »Kattens»; där användes en gammal stuga till skolhus. Den bestod av två rum (stuga och kök). I båda rummen funnos järnkakelugnar med långa pipor. (I köket var det även en långspis eller kallspis).

Skolbänkarna voro av kluvet granvirke, utan ryggstöd och något att lägga böckerna m. m. på. När lärjungarna skulle skriva, makades bänkarna intill varandra, så att en bänk fick tjäna som bord; bänkarna lägo på träbockar. Barnen hade utanläxor i katekes, biblisk historia, svensk historia. De fingo även läsa geografi och naturlära samt versar ur bibeln och psalmboken till utanläxa. Till söndagarna fingo de ett kapitel ur bibeln. Antalet barn var sällan högre än 8 eller 10. Där fanns det varken karta, jordglob eller svarta tavla. Inga bläckhorn fanns; det hemgjorda bläcket hade mau i tekoppar; pennorna voro av tuppfjädrar. I stället för grifflar användes hårda lerbitar. Ett bord och en stol för läraren fanns samt vattkärl. Visst var det dåligt ordnat i denna skola, men så är det ju nära hundra år sedan den startade!

Läraren bodde i köket i skolstugan i veckorna (= under vardagsdygnen), men på söndagarna var han hos grannarna, som turvis höll honom mat och logi. När han var hemma höllo grannarna honom med mat var sin vecka. På lördags afton gick han till en granne där han låg över natten. Där fick han mat både kväll och morgon. När han ätit frukost, gick han till en annan granne där han fick middag och kväll. När han sedan gick hem — antingen det blev på kvällen eller på morgonen — så skulle han ha mat-

säck med sig så att han hade mat till måndags middag, tills någon av grannarna kom dit med hans *vickmatsäck*. Ibland hände det att han satt inne i stugan bland barnen och åt.

Läraren var 50 år. Han hade förut i gårdarna lärt barnen läsa.

När han agade barnen, användes vanligen björkris; de fick då lägga sig framstupa på de grova granbänkarna, och så slog han dem på bara skinnet. Ibland fick de *luvar* (luggar) och *nypar* i öronen.

Förr i tiden var det brukligt att sådana personer som voro förstörda i benen fingo bli *skolmästrär* om de kunde läsa, skriva och räkna ordentligt. Om de hade utbildning frågades icke mycket efter. Hos en lärare förutan skolning gick jag på 1870-talet i skola i en gammal bondstuga vid Sotbo, som ligger cirka $\frac{1}{2}$ mil norr om Ljusnarsbergs kyrka. Där var det bänkar av bräder, samt en kateder med bord och en stol för läraren. På bordet låg ett psalmodikon. Där fanns även en karta och en svart trätavla samt en glob. Eldstaden bestod av en järnugn. Eldningen sköttes av någon som bodde i samma byggnad. På rasterna fingo vi bära in ved i skolan. I somliga skolstugor skulle de största pojkar ha eldningen var sin vecka. Varje barn skulle ha två björkriskvaster med sig till skolan för varje termin! Läraren fick maten på gården och behövde ej gå i gårdarna och äta. Barnens mödrar brukade ibland gå till läraren eller lärarinnan med mjölk, ägg eller smör, för att de hade varit — eller skulle vara — snälla mot deras barn o. s. v.

Alla i byn som hade barn i skolan fick hjälpa till med att underhålla läraren. Han skulle ha både mat, skor och kläder samt pengar — allt efter som de hade råd. Något visst kontrakt hade de ej. De fingo även underhålla honom under fritiderna. De fingo då ingen hjälp av kommunen.

Att sitta trämärren var ett straff. — När barnen voro elaka, brukade läraren taga in en kall stenhäll som de fick sätta sig på med bara skinnet, tills de lovade att bli snälla! — Det fanns även en rund stol med tre ben. När någon var elak, skulle han sitta i den. Men då tog man först bort det tredje benet; han fick ej ha stöd. Kroppsstraff bestod i luggning, nypar i näsa och öron, samt slag med linjalen på fingertopparna. En annan bestraffning som ej kan kallas aga, var att låta barnen stå i skamvrån, eller att låta dem ensam sitta kvar i skolan på kvällen och läsa på läxorna o. s. v.

Förr var det inte så noga att alla barn gingo i skola, bara de

tillhöllos att lära sig läsa hemma! Men år 1877 då började den praxis, att alla läsbarn skulle ha betyg med sig från skolläraren.

Vid femton års ålder ansågs barnen vara läsgamla. Gossarna kunde ena året få gå fram till kyrkbyn och läsa t. ex. onsdagar och torsdagar, flickorna måndagar och tisdagar. Det andra året var det tvärtom. Kyrkoherden hade pojkar vartannat år. Han skulle vanligen läsa med barnen de två första dagarna i veckan. I början av februari eller något senare brukade läsbarna få »*skriva öpp säj*!» Vid femton år ansågos de vara mogna att kunna fatta och förstå vad de fingo lära sig.

Läsbarnen skulle medföra gåvor av t. ex. smör och ägg till prästen såsom konfirmationsgåvor, i stället för att ge honom pengar som nu vanligt är. Det var så ont om pengar förr i tiden!

När läsbarnen stodo i koret, voro nästan alla flickor vitklädda. Både flickor och gossar plägade vara nya från »*töpp å tä tä*». Om de inte hade nya kläder, lånte de av andra.

Både flickor och pojkar stodo i koret på samma gång — flickorna stodo i en grupp på den ena sidan om altaret, och gossarna på den andra sidan! Vid placeringen fästes intet avseende vid förmögenhet och kunskap.

Den som inte hade »gått å läst» plägade det bli krångligt för när han skulle gifta sig. Innan han fick lysning till äktenskap måste han först läsa för prästen. Han måste då lära sig något, i fall han var alltför dålig!

Vid *husförhören* skulle man läsa både innantill och utantill. De gamla sluppo lindrigt undan.

De gamla föreställde sig att man i *lärdomsskolan* lärde sig läsa bibeln både fram och baklänges och att det fanns lärda skolor i trolldom, där man fick lära sig svartboken. Den som hade lärt sig den, kunde sedan göra alla slags trollkonster. Och den som en gång hade skaffat sig den, kunde aldrig göra sig av med den, troddes det. Det gick inte häller att bränna upp den! När någon ville hållas mycket med svartboken, hände det att den onde kom och ville ta den personen medan han levde.

Det var en allmän sed att man bar aktning och vördnad för sådana personer som hade studerat i en högre skola eller läroverk — såsom Doktorer, präster, m. fl. Av vad som försiggår i högre skolor det har inte allmogon här mycket reda på.

Den näst föregående och den nästföljande artikeln tillhöra den serie uppsatser, varom talas i ASU 51 s. 3.

Jät 1858—1875.

Av Skomakaren och bygdespelmannen *Aug. Strömberg*, Jät (1932).

Lilleskolen var en förberedande skola, före den egentliga småskolan. Den hölls av någon gammal avskedad skollärare eller lärarinna, eller blott av någon annan gammal käring eller gubbe, som lärt sig så mycket att han kunde undervisa de små vad bokstäverna hette, samt stava och lägga hop. Dessa lärare och lärarinnor hade ingen lön, endast vad barnens föräldrar ville ge dem av matvaror och sådant. De fingo så att de klarade sig bra, efter den tidens fordringar. Vid denna tid (1860-talet) hade vi här en avlönad småskollärare som hette Knut. Denne hade förut varit bonde här i Jät men genom sjukdom blivit nästan lam i ena sidan och ena armen. Han kunde både läsa och sjunga. Han spelade psalmodikon och sjöng då vi gjorde bön, morgon och afton. Här i kyrkbyn höll han skola i skolhuset men i de andra rotarna höll han sina skolor i bondgårdarna. Han hade ett eget litet ställe i byn der han bodde. Något litet i pänninglön hade han men eljest var det säd, ved, yste och en del annat bondgummorna buru till honom, såsom ull, lin och sådant. En gammal gumma som kallades skoleSaran, gick omkring i byarna och rotarna och tjänade sin föda med att undervisa barn i A b c boken; en del lärdes hemma av mor.

Vi hade här i kyrkbyn en gammal avskedad klockare, som också höll ett slags förberedande skola före småskolan. Denne hette Blommendal och hade någon liten pension, men skaffade sig mycken hjälp till sitt uppehälle, genom att han på eget initiativ bildade ett slags skola i sitt hem. Bokstäverna skulle vi kunna då vi kommo dit; han skulle lära oss stava och lägga hop. Pänninglön fick han inte, men han fick matvaror och klarade både sig och sin gumma på vad han fick tillskickandes med barnen från föräldrarna. Detta var en av den mycket omtalade gamla typen av skolmästare, som gärna tog en sup då det bjöds; det kände alla väl till. Det fanns också godt om brännvin på den tiden. Ett ganska stort bränneri fanns då i Jäts by, der Jäts kyrkbys bönder ägde alltsamman. Blommendals hustru var stor och stark och mycket yngre än han. Hon tålte inte att hennes gubbe fick brännvin. Men hon var mycket borta i gårdarna på bykning, linskäkning, potatisplockning, sädupptagning, höräfsning o. d. och var alltså sällan

hemma. Då hon var borta hade vi barn, 10—15 stycken bara roligt hos Blommendal, som var en gammal snäll farbror, som gick omkring rundbordet der vi sutto, och undervisade, gav små läxor och förhörde oss. Han var mycket gammal, vit i huvudet och mager för övrigt, men då han fått sig ett par tre supar, var han livlig och språksam. Föräldrarna till barnen visste så väl att han satte stort värde på att få en sup. Då de visste att hans hustru var borta på arbete, skickade de därför med barnen ibland en liten flaska med brännvin. Då välsignade gubben både givaren och hans barn, och det var inte så noga med läsning och läxor den dagen. Hade vi brännvin med oss, då blev det mäst berättat gamla lustiga historier och han spelade då på ett klaver, ett långt pianolikt instrument, och sjöng visor för oss. En dag då han fått många supar ville han bara spela på klaveret, och innan vi togo farväl för att gå hem, sade han: »ja, va' tycker ni små barn? tycka ni inte att det är synd att sådana lediga spelfingrar som mina, ska' ruttna i graven? —» Joo, sade vi.

A b c boken läste vi i hemmet, och då vi läst en stund, så lade vi från oss boken. Om en stund, då vi kommo dit der boken låg, voro pärmarna längre från varandra än vanligt; då förstodo vi att tuppen värpt, antingen en kaka, en sockerbit, en karamell eller en päng, en tvaostyvå = 1 öre, eller en större päng. Pekpinne använde vi. Den ville vi gärna ha så grant utskuren som möjligt.

En folkskola (»storskola») fanns, men den var ej gammal. Läraren M. J. Trolle bodde i det invid gamla kyrkan i Jäts kyrkrote befintliga skolhuset. I denna rote hölls 12 veckors skola varje år, utom lördagsförhör var tredje lördag. Jätsbergs herregårds gods är roten nr 2, der fanns också ett herregården tillhörigt hus, avsett för skolhus, der höll samma lärare 12 veckors skola varje år, lördagsförhör var tredje lördag. Dit hade läraren en halv mil att gå morgon och afton, i alla väder. Djura Nöbbled är roten nr 3, der höll samme lärare skola 12 veckor i sträck varje år, lördagsförhör var tredje lördag. Dit hade läraren en halv mil att gå morgon och afton. Rungeboda, Applaryd och Ollaryd utgör roten nr 4. Dess barn gingo i skola tillsammans med Djura Nöbbledsbarnen, då der vid denna tid blivit uppbyggt ett litet skolhus. Björkeryd är roten nr 5 och är belägen tre fjärdingsväg från Jäts sockengräns, inkilat mellan Väckelsång och Urshults socknar. Dessa barn gingo i skola i Jäts kyrkoby och hade alltså tre fjärdingsväg att gå morgon och afton.

Trolle var även organist och man hade efter hand inköpt en liten kammarorgel till kyrkan; förut fanns ingen orgel der i den månghundraåriga kyrkan. För organistsysslan hade Trolle ingen lön i pängar; han fick korn som blev uppmätt efter fyrktal på gårdarna. På somliga ställen belöpte det sig inte till mera än ett halvstop korn, 1 stop, 1 kanna o. s. v. Men så lite som ett stop var det ingen som kom med, ty man visste på förhand att två stora supar väntade dem, och alla tänkte som Hobergsgubben: ingalunda vill jag vara den sämste. Ja, det var, som bondgubbarna sade: då va rejälla supar! En av dessa supar innehöll säkert tre av nutidens krogsupar.

Påskdagen varje år uppbar han offer i kyrkan. Detta offer gick ibland något under, ibland något över 100 kr. Ett rätt stort jordområde var avsett för skolträdgård, der barnen skulle lära sig plantera och ympa varjehanda nyttiga växter och fruktträd, men det blev aldrig någon undervisning av; han använde den jorden till köksträdgård och gick der och pysslade med det på sina fria eftermiddagstimmar, och då voro vi hemma i våra respektive hem. Påskveckan fick han påskägg av barnen; några hade en tjog ägg till honom, de fattigare hade en halv tjog och några hade pängar till vad en tjog ägg gällde. Varje höst hade han yste, en rote i sender, och det blev många ostar att sälja.

Kl. 9 på morgonen började vi *skolarbetet* med bön och sång. Sedan var det uppräknig av barnen, derefter en stunds förhörande av läxorna, sedan innanläsning i nya testamentet, skrivning, räkning, naturlära och stavningsövningar. Vi läste både gammalstil och latinsk stil. Det var många av de gamla då, som icke kunde läsa den latinska stilen. Den förekom heller inte så mycket på den tiden.

Läraren skrev med krita på en stor trätavla, svarta tavlan, en liten berättelse, med många svåra stavningar. I vårt tycke gjorde läraren den ännu svårare, i det han funderade ut de mäst befängda stavningar han kunde, för att vi inte skulle ha någon rättelse av hans stavning, t. ex. jöttja — gytja. Skrivning och räkning förekom mäst på griffeltavla.

Vidare förekom svensk historia och geografi, kartläsning på kartor som hängde på väggarna, samt de enklare begreppen i noter och pausers värde.

En halvtimmes rast gavs kl. 11, middag kl. 1—2, en kvarts rast kl. 3, fritt för dagen kl. 4.

En stunds sångövning förekom varje dag. Vid julottan sjöngo vi i kyrkan, ävensom vid andra högtidliga tillfällen.

Bakläxa kunde man få ibland, men hade intet särskilt namn på den, eller den som fått den. För att man skulle lära sin läxa fort skulle man börja läsa på den innan man steg ur sängen och innan man smakade någon mat eller dryck. Straff blev det då vi kommo i skolan och inte kunde läxan. Läraren straffade med hårda ord, med lugg eller örfil, med linial, rotting eller käpp. Han straffade någon med att han vid fritiden ej fick gå ut att leka, att han fick sitta över, sitta i sin bänk och läsa en timme eller en halv, efter att vi andra gått hem, stå i skamvrån och hålla i kvasten eller stå på bänken.

I de rika bondehemmen, dit skolemästarn gick och blev trakterad, der var han välsedd. Bland deras barn var ibland någon som var lärarns gullgosse, gullhöna, lärarns ena öga, hans högra hand. En sådan hade stundom ett visst »framspryng» (medhåll) hos lärarn, ofta också för att han skvallrade, sladdrade, babblade om något som inte var så farligt men som man bort tiga med. Det var icke bara bland pojkar, även bland flickorna fanns en och annan svallåbötta, sladdåtaska.

Skolsalen var ett mycket stort rum, med fyra långa bänkar vid varje sida, ett fönster med 6 stora rutor vid varje sida, samt ett likadant derframme vid katedern.

Städningen i skolsalen turades man om, tills alla städat var sin dag; sedan börjades på nytt. Den som hade den turen fick stanna efter, då vi andra gingo hem. På lördagen sandades eller ströddes finhackat granris på golvet, ty på söndagsmorgonen gingo många av kyrkfolket in och satte sig der en stund, tills det blev tid att gå upp i kyrkan. *Eldning* och skurning turades man om, även som att gå till brunnen efter en spann vatten, som sedan stod der vid dörren på en bänk och med en blecksropa hängande i spannen. — I vedboden (vid sidan av avträdeshuset, ute på gården) förvarades veden för skolans räkning och pojkar, fingo där säga, klyva och bära in så fort det behövdes.

Kronobergs län var ett av de län som drabbats hårdast av missväxten 1868, och från de bättre lottade länen skänktes säd som bakades till *bröd* för att *delas ut* i skolorna, till de fattigaste barnen. Så skedde även här i Jät. Vid middagarna stod läraren vid skåpet och delade ut en kakafjering $\frac{1}{4}$ kaka till en var av de fattigaste. Kakan vägde 2 skålpund hel. Första dagen brötdutdel-

ning ägde rum, vid middagen då de som hade nära hem skulle bege sig mot hemmet, ropades det ut att det blev brödutdelning, varför vi som voro fattigast stannade, men jag fick inte något bröd. Lärarn sade: nä' du får icke något bröd här! Din far kan bröfö' dä, i stället för att supa. — Visst tog far ibland sina supar, men inte så att vi behövde lida nöd därför. När far fick veta det sade han: »Bry dig inte om att taga mot något, även om han bjuder dig. Jag skall nog skaffa bröd till mina barn. Trolle har inte betalt några supar för mig, men jag ska' väl smita i honom sanningen när jag träffar honom!»

Nattvardsskolan. Då jag läste mig fram, började gå till prästen, hade jag nyss fyllt 14 år. Det var på nyåret 1875. Vi gingo 1—2 gånger i veckan, inalles 16 gånger. Vi läste i körkan vid påsk, sto pao gaongen. Man vill hälst att barnen skola fyllt 15 år innan de konfirmeras, prästerna äro i allmänhet villiga att låta barnen läsa innan de fyllt 15 år, beroende på hur långt de kan ha igen innan de fyller. — Att barnen medföra gåvor till prästen har varit allmänt gängse här, före min tid, och är så ännu vid vissa tillfällen; t. ex. vid påsk får han en massa ägg av barnen.

Sista gången som barnen äro hos prästen ha de icke ägg med sig. Då ha de »förning» med sig som till en begravning eller ett barnsöl eller annat storgille, såsom risgrynspannkaka, sötost, pudding av något slag, kroppkaka, tårta m. m. samt, nu för tiden, gåvor i form av pängar allt efter råd och lägenhet. Då hålles stor-kalas i prästgården, läsning, sång, tal och förmaningar. I kyrkan, som dagen till ära kläddes dagen förut i grönt och med blommor så mycket som möjligt, placerades pojkarna till vänster om prästen, der han stod i altarringen, vänd mot församlingen, och flickorna till höger, alla barnen klädda i svart och vitt: pojkarna i mörka, svarta eller mörkblå kläder, vita bröstveck och kragar, flickorna i mörka dräkter, vita förkläden, svarta siden- eller silkesjaletter på huvudet, hårpiskorna hängande nedåt ryggen med en bandrosett i ändan av vit, blå eller svart färg, en blombukett levande blommor samt lite gröna blad på bröstet; pojkarna hade — och ha — en blombukett fäst vid knapphållet å tröjefliken.

Vid tiden för min konfirmation, såsom än i dag, bodde prästen på sin prästgård Lindeberg, en halv mil från Jäts kyrkby. Ibland kom prästen till oss; då hölls förhöret i skolhuset här. Men ibland fingo vi gå till prästen. Då hade alla flickor, som så kunnat, ett slags matsäck med sig; det var hemmabakta kringlor,

rån och våfflor. På hemvägen stannade vi på någon lämplig plats; der delade flickorna ut sina medhavda bakverk. Det var mumma det för hungriga barn. Vi pojkar voro ju beredda på detta; vi hade karameller, flata och runda, av den tidens modeller. De flata voro en sockerbit, av ett vanligt frimärkes storlek inlagd i silkepapper med fransar i båda ändar, samt en bild av något i kärleksväg, fastsatt å den plats der sockerbiten var, samt med text inunder; på en sådan var en grav med ett kors, der stod: Av allt du mig i livet gav, mitt enda minne är denna grav. En del karameller voro runda, närmast liknande en halv cigarr med tvära ändar, det var en rund sockerbit, även den omsvept med lysande silkespapper, samt med en vit pappersremsa fastklistrad spiralformigt omkring karamellen. Även här stodo ett par rader att läsa; jag minnes en: Har du mig övergivit och har en annan kär, då vill jag inte vara på jorden längre här. Dessa två sorter voro karameller; allt annat i karamellväg var sockerkulor, konfekt och sockerpenna, sockerklömpa och gottå. —

En del av våra kända pojkar kommo hem med studentmössa på huvudet, predikade i våra kyrkor väldeliga, bådo om offer till hjälp för fortsatta studier och fingo icke så lite pängar i sin hembygds kyrkor.

Hishult och Torna-Hällestad på 1850—1870-talen.

Av läraren *Johannes Karlsson* (f. 1862); adress nu Ramlösabrunn.

Om lärarna *Ingemar Lindblad* (f. 1820) och *Bengt Jönsson* (f. 1834) samt *Axel Carlsson* (f. 1850): *Sundberg-Björkmans* och *Per Borgs* lärare-matriklar.

Hishult (i Hallands sydöstra hörn) hade omkring år 1870 en enda folkskola, och den ambulerade på tre platser: kyrkobyn (där det särskilda skolhuset fanns), Göstorpshult och Norr Örsjö (där läsrum hyrdes i någon bondgård). På vartdera stället meddelade läraren undervisning c:a tre månader. Skolbänkarna fördes från plats till plats; de voro 3 m. långa.

Barnen skulle ha med sig nya testamentet, psalmbok, långkatekes, biblisk historia, griffeltavla, griffel, lite papper att skriva välskrivning på och en gåspenna, som mäster formerade, att skriva med samt bläck.

Vi samlades i läsrummet. Dit kom vi i kyrkobyn genom en liten »förstuga», i Göstorpshult genom ett kök och i Norr Örsjö

direkt från gårdsplanen utan för-rum. När mäster kommer blir det tyst. Morgonbönen läses. Nya testamenten tas upp och läsningen fortsättes, där vi slutat föregående dag. Varje barn läser en eller två versar. Mäster kommenderar: »där näst!» — Sedan kallas det ena läxlaget efter det andra fram i rad eller krets till mästerns bord och läxan »höres». Varje barn rabblar upp samma stycke eller berättelse ur bibl. hist. — Det är svårt att minnas Jakobs 12 söner, Israels 16 domare och judarnas alla kungar (i Roos bibliska historia). Som »tysta övningar» är det räkning efter tabeller (eller efter bok, för den som har sådan) samt »välskrivning» men icke uppsats- och sällan rättskrivning.

Emellanåt förekom läxläsning. Alla läste, nej skreko i kapp (stundom rabblade somliga för omväxling blott a-a-a-a) samt vaggade långa stunder fram och tillbaka eller från vänster till höger. — Bedövande! »Mäster» Jönsson tog sig då in till familjen.

Kyrkskolesalens träväggar voro vitskurade. Där var med krita skrivet, nedifrån uppåt: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 1 och namnen do, re, mi, fa, so, la, bi, do. Noterna sjöngos aldrig. Mäster var ingen sångare. Någon gång tog han fram ett psalmodikon och lät oss öva in en psalmmelodi. — Det fanns ingen svart tavla, inga planscher; blott en liten karta å papp över Skandinavien. Den användes inte. Vi sågo dock, vad som skulle föreställa Sverige, Norge, Danmark och Finland, och enades om att Norge hängde likt en säck å Sveriges rygg, som kröktes under bördan. — Fönstren fingo ej öppnas, ty en ruta kunde gå sönder. Ingen lekplats och ingen bekvämlighetsanordning fanns.

Skolinspektör syntes aldrig, ingen annan häller utom då mäster anlätades för affärsskrivning. I sådant ärende kommo en dag tre gubbar, bullersamt, myndiga och stortaliga. Affären var klar, men den skulle omständligt skrivas »för säkerhets skull», och de hade ett gammalt kontrakt att »se efter» och rätta till. Ärendet uträttades i skolsalen. Barnen kunde gärna höra, hurdana karlar mannarna voro, och så kunde affären bli kungjord utan tidningar, som voro sällsynta.

J. kunde »slå» katekesen och »bibliskan» så bra in i barnen, att de vid 12 års ålder ansågos fullärda. Så tyckte »vice pastor loci» Söderström. Han sade därför ifrån, att de, som fyllt 12 år, kunde sluta skolan och gå och läsa hos honom för konfirmation (»stå på kyrkogolvet»). — En dag i april 1874 gingo »tre pauga» till prästen och anmälde sig till förberedelsen. Det blev förhör på

ett katekesstycke och inskrivning. Samtidigt med konfirmationsläsningen fortsatte jag i folkskolan.

Far, född 1827, hade lärt sig räkna bättre än sina jämnåriga och hade nytta och nöje därav. Han önskade jag skulle lära det ännu bättre, och sände mig därför till mäster J. för att få undervisning i »allmänna bråk». Jag fick det i mig mekaniskt och säkert. —

En kantor Lindblad blev f. o. m. 1875 vakansvikarie ett par terminer. I klockaregården hölls skola för de 10 å 12, som under sommaren hade tid och lust att gå i skolan. Fönster och dörrar ställdes öppna. Det blev sång; *alla* skulle sjunga. Noterna inlärdes, skalor och intervallövningar mest. Inga läxor. Följande termin, hösten s. å., var skolan i Göstorpshult. Då fortsattes sångövningarna något, men det blev mera skrivning, läsning, räkning och lite läxupphörande.

Sommaren 1876 fingo vi en ung lärare, Axel Carlsson, smålänning, utexaminerad från Wäxiö. Utom vad som förut övats, blev det då skolsånger, geografi, kartritning, naturkunnsighet, svensk historia, språklära, teckning, rätt- och uppsatsskrivning, gymnastik, exercis, något trädgårdsskötsel. I Barths biblisk historia fingo vi en trevlig nöjesläsning, vartill andra läroböcker saknade (och sakna ännu?) motstycke. — Fyra lärjungar följde läraren (det var ej »mäster» nu) på rotarna. En av dem blev präst, en kronofogde, en handlande, en lärare.

Hösten 1877 sände far mig två mil till kyrkoherden i Östra Karup, som höll ett slags seminarium för utbildning av lärare vid småskola. Han kunde då ej ta mot flera. Jag blev bokhållare hos en handlande och fann mig gott där, men så lockades jag följa med till Lunds seminarium. Jag blev immatrikulerad, fastän oförberedd. Medellös var jag. Det blev min värsta tid. Vikarierade emellanåt för att få mitt uppehälle. 1884 fick jag examen.

Samma år sökte och erhöll jag plats vid Vasaholms mindre folkskola i *Hällestad*. Lönen var 500 kr + kofodersersättning (cirka 75 kr). Eldbrand. Två små rum. Barnantalet omkring 50, fördelat i 6 klasser. De voro lätta att handskas med och hemmen så bra man kunde önska. 1890 erhöll jag lärarebefattningen i socknens enda folkskola. Skolgången var sämre än i Vasaholm; barnantalet 70, ibland flera. Om barnen kunde vara till nytta i hemmet med att vakta gässlingar (gåsungar), samla »gåsamad» (nate), vakta kreaturen eller passa småsyskon eller när annat kunde tagas till

förevändning, stannade barnen hemma utan lov och utan anmälan. »Man råder väl själv om sina barn». Men det blev bättre. Pastor Theodor Ekberg förtjänar nämnas som en god hjälp åt läraren och skolan.

Nära skolan bodde trotjänaren *Ola Jönsson* (f. 1847, d. 1930). Han berättade följande om *Vasaholms skola på 1850- och 1860-talen*.

Skolhus fanns inte, varför läsesal hyrdes. En f. d. husar var lärare i den roten. Barnantalet 25 å 30. Somliga lärjungar bänkades kring ett långt bord, som var hopspikat av 3—4 bräder på tre bockar och som saknade lådor och fack. Längs ena sidan av bordet sutto gossarna, längs andra flickorna. Det smala bordet lämnade knapp plats för skrivsakerna vid skrivningen, eller för tavlor och tabeller vid räkningen. De senare voro annars upphängda på grova spikar på väggarna vid sidan av den stora svarta tavlan eller sandbänken. De barn, som ej fingo plats vid bordet, sutto på låga pallar utmed väggarna och hade sina abcböcker eller andra läxböcker i knäet. Vid ena ändan av bordet satt läraren med rottingen. — Såsom läro- och läseböcker användes endast abc-boken, långkatekesen, »bibelskan», nya testamentet och psalmboken. Man skrev med bläck och gåspennor.

Städningen fjäskade man inte med, helst som golvet var av stampad lera eller — senare — av tegelsten. — Rummet uppvärmdes med sättugn, på vars sidor funnos bilder av »gubben i månen», S:t Görans strid mot draken o. s. v.

Skånegossen bar i vintertid hälst vitgarvad fårskinnspäls, vilken på ryggen var prydd med kyrka och kyrkspira, insydd med blått eller grönt lingarn »men hälst mä selke, för då hålt bäst färgen» —. Det skulle, kan tänka, se grant och snällt ut. Men icke för ty, när pojkar kunde komma åt att trycka en kamrat mot den upphettade ugnen, så att S:t Göran och draken eller andra »beläten» avstämplades på den nya vita pälsen, var det för de förra mycket nöjsamt.

Skolmästaren uppbar sin lön två gånger om året. Efter pålysning i kyrkan traskade gubbarna den bestämda dagen till skolan. Var och en bar på armen eller på axeln en påse med en eller annan kappe säd. Det var uträknat, huru mycket var och en efter sitt hemmantal skulle lämna. Barnen hade fridag, när »de store» gingo till skolan. Salen var uppborädsrum. På bordet stod smör, bröd, ost och brännvin, ditsänt av gummorna eller gästerna. Sä-

den mättes rundligt; ingen ville visa sig snål. Mat och dryck förtärdes lika frikostigt. Glädjen var allmän och naturlig, vilket förmärktes av den gälla sången och icke mindre av träskornas muntra takt.

Av församlingsbor har jag hört berättas följande om *läraren vid Hällestads kyrka Truls Mårtensson* (född 1819, död 1906). Han undervisade där i 22 år, från 1843 till 1865, då han blev avskedad. — Han var en liten låghalt man, som stödde sig på en från skogen utvald käpp och vid samtal hälst vilade på det korta benet.

Säkerligen hade han det ganska svårt. Många elever; ingen småskola; lönen mest godtyckligt in natura. Hembränt sändes honom med skolbarnen, avsett att »styrka» och »liva» mäter. Då han på skolbordet fick sitt »hala stobb» (2/3 l.) brännvin, blev frestelsen för stor. Han provade och blev sömnig.

Han ledde kyrkosången förutan orgel; hjälpte kommunalordföranden med skrivningar för en ringa slant; var trädgårdsmästare och visste, vilka dagar det ena eller andra slaget skulle sättas eller sås.

Att han redan vid 46-års-åldern avskedades, berodde närmast på bristande utbildning. Från samma tid levde han skild från hustrun. Hon var »arbetsför» och redde sig bra. Han hade det sämre. En av hans söner lät honom bo hos sig. Av socknen erhöi han 5—7 kr. pr månad i fattighjälp.

Jag besökte honom en vinterkväll 1890. Ytterdörren var liksom vid en ladugård delad i en övre och en undre dörr. Förstugan hade jergolv med några lösa tegelstenar. Truls bodde ensam i ett litet rum. Brädgolvet var sandat. Vid fönstret, som saknade gardiner, var ett litet bord, och där satt Truls med en sliten psalmbok för sig. Han lyste upp över bänket. En stol fanns för besökaren. I övrigt var där blott en säng och en liten träpall. Rummet och allt vad man i den svaga belysningen kunde se, talade om försakelse och — förnöjsamhet. Där om vittnade också hans lampa, tillverkad av honom själv. En gåspenna med instuckna ljusvektådar var inpassad i en kork, som satt i en med fotogen påfylld medicinflaska.

På väggen hängde hans gamla fiol. Truls spelade sällan, sedan han lämnat skolan. T. o. m. noterna lär han ha kastat bort. Av en tillfällighet kom jag över ett hans nothäfte. Det var dansmusik och sånger. Några ord, som han troligen sjungit till felan, tyckas ha blivit uttryck för hans syn på livet: »Skämta bort sorgen och le åt din smärta, vinka åt döden och le!» — Skämta gjorde han sällan; han tyckte sig kanske inte ha någon sorg att skämta bort. Men han log, log i försakelsen, log inför döden. Han var nöjd, klagade aldrig. Det förflutna, som rörde honom, ville han skulle vara glömt. Ingen hade något ont att säga om honom. Enligt min mening var han värd att minnas som en begåvning, som ej fått den utbildning han var värd, och som bort ha det bättre på sin ålderdom.

En skoldonators hundår och lycka (1770—1830-talen).

Självbiografi av skyddsheimsdonatorn *M. Fröberg*, Kalmar (1840).

Jag Magnus Gudmundsson Fröberg är född till världen den 20. Oktober 1774. på Krono Rusthållshemmanet Esbjörnåmåla uti Urshults Socken, Kinnevalds Härad och Kronobergs Län. Mina vördade föräldrar voro, Rusthållaren Gudmund Josefsson Fröberg och Carin Pärsson. Min fader var en mycket förståndig och ärbär man, men sträng husfader, den aldraminsta förseelse straffades exemplariskt, och jag var fram för mina syskon den som fick hårdast umgälla begångna felsteg. För dess i hela orten kända redbarhet, var han af höga och låga aktad och älskad, och af sådana skäl blefvo honom lemnade mångfaldiga förtroendeuppdrag, hvaraf jag endast vill nämna ett sådant, som jag noga mins, ehuru jag då var barn.

Prosten och Kyrkoherden i Urshults Pastorat, Hjelmerus var död och ett stort antal meriterade Prästmän voro sökande till detta med de största Pastorat i Stifftet. Församlingens innevånare bestod endast af bönder, undantagande en Kammerer Kreuger. I något öfver ett hundra år hade alltid så tillgått vid Kyrkoherdeledigheter, att antingen hade en enka eller en dotter funnits i huset som blifvit gift med den nya Kyrkoherden, ty denna qvinnolinien var obeskrifligt älskad af hela Pastoratets innevånare och detta med allt skäl. Wid förenämde ledighet var enkan för gammal att gifta sig, hon hade en enda dotter, men hon var endast 14 och på 15:de året gammal, således ett bekymmer för de eniga församlingsboarne. Efter många sammankomster och öfverläggningar fattade Socknemännen det oryggliga beslut att någon från Pastoratet skulle Personligen uppvakta Hans Majst. Gustaf den 3:dje med en underdånig Supplik, för att såmedelst söka bereda ett rum på förslaget till Pastoratet för Domkyrko Adjunkten Josua Coljander i Wexiö. Min Far var den som fick uppdraget; han blef behörigen försedd med fullmakt och hvad mera hörde till ärendet och afreste i början af Okt. månad till Stockholm och återkom den 23 Decemb. eller Julafton? helt sent med väl förrättat ärende, efter många utstådda besvärigheter under sitt vistande i Stockholm uti Tio veckors tid. Under denna tid hade han 2:ne gånger företråde hos Hans Majst, en gång på Stockholms Slott och en

gång på Drottningholm. Ibland hans svåraste motståndare var Riksrådet Beckfris, han arbetade för en Theologie Doktor Wickenberg, men min fars enträgna böner och bevekande skäl värkade på Hans Majst. och den unge Domkyrko Adj. Coljander fick Tredje rummet å förslaget till förenämnda stora Pastorat och mera behöfdes icke för framgången af församl. lifliga önsknings. Waldagen kom, den unge Prästmannen fick alla rösterna, på en enda nära, glädjen var obeskriflig. Prästhuset blef nu efter önskan Conserverat, den nye Kyrkoherden blef gift med den unga Flickan och dermed var allt väl beställt. —

Min älskade och vördade Moder var af ett fromt och mildt sinnelag, hon var i sin ort känd som en qvinnoprydnad inom och utom sitt hus, öm om make, barn och den fattige; hennes bortgång blef hjerteligen begråten af alla som lärt känna henne, välsignelse öfver hennes stoft anropar jag den Evige Guden med rördt hjärta och känslfull själ, det var hon allena som ingaf mig det första begreppet i Christendomen, hon inplantade den i mitt unga sinne med det nit och den kraft, att jag i all min framfarna lefnad aldrig kunnat förgäta de ordalag, hon så vördnadsfullt uttryckte, och om mitt minne i allt annat försvinner, tycker jag mig vara försäkrad derom, att intill min död, med Guds nådiga bistånd få åtnjuta denna soliga hågkomst. Wi voro Fyra syskon, en flicka och en gosse äldre än jag och en yngre. Oss alla lärde hon läsa i och utan bok, utan allt annat biträde, och det så att både hon och vi som barn fingo ett smickrande beröm af församlingens Prästerskap.

Hvad mig angår hade Gud begåfvat mig med ett sällsamt minne — som ett bevis derpå är, att då min äldste broder skulle läsa fram sig för Prästen, för att beredas till sin första Nattvardsgång, var jag på 12:te året gammal, och denne min bror hade ett ganska svagt minne för att kunna läsa utantill, och därför måste läsa och flerfaldiga gånger omläsa sina lexor, jag åhörde detta hans ifriga sträfvande, som så värkade på mitt goda minne, att då jag hört ett stycke 2:ne gånger, uppläste jag det rent och utan misstag i något ord eller mening, hvilket var bekymmersamt för min bror, men en förvånande och glad Surpris för mina föräldrar. — Genom min brors läsning lärde jag mig hela Lutherska Chatekesen, bräde emellan, utan, rent som vatten, utan att behöfva en enda gång se i boken. Wissertligen tyckes det vara illa gjordt, att min far icke beflitade sig om att skaffa mig i skola, med det välsignade stora minne jag egde, skulle det tyckas att jag skulle

kunnat hinna upp till ansenlig lärdom, men det är allena Gud som känner om detta kunnat blifva min lyckligaste lott. Min far ville begagna min lilla arbetsförmåga vid gårdsbruket, jag hade visserligen nog anlag och fallenhet för detta yrke, men hogen för läsning och att få lära mig skrif- och räknekonsten var föremål för min längtan, men dermed kunde jag icke ernå målet, Jag grät och bad min far att få komma i skolan, min mor bad äfven, men förgäfvades. Jag grubblade grufveligen öfver huru jag skulle bete mig. — Läs i och utan bok kunde jag ganska väl, men icke skrifva —

En knapp fjerdingstvåg från mitt hem bodde en Kapten och en Löjtnant, båda bröder, hade afsked och voro gamla ungarlar, deras namn var Gam. Vår Ryttare hade en son, något äldre än jag, liflig och ägde en god fattningsgåfva, denne var min bästa vän och förtroligheten rådde oss emellan för alltid — Dennes far hade talat med ofvannämde Herrar att han skulle få lära skrifva och detta medgåfvo de med nöje och gossen började sin skolgång, och efter några dagars förlopp råkade jag honom som då talade om huru roligt det var hos dessa Herrar. Jag frågade honom om han trodde det skulle gå an att följa med till nämde Herrar, han tillstyrkte det och det blef utan vidare afgjordt, att jag morgonen derpå skulle göra sällskap, hvilket ock skedde. Wid ankomsten till Herrarne anmälde gossen mig, jag gaf min önskan tillkänna, att få lära skrifva, det beviljades, Pennor formerades, förskrifter och Papper lagades i ordning och jag fick plats vid bordet och nu började jag skrifva a b c och så vidare hela dagen, men mot aftonen måste jag med kamraten gå hem. Jag hade utan lof gått bort om morgonen, ingen i huset visste hvart jag taget vägen, det var naturligt att jag skulle för min förseelse få näpst, den uteblef ej heller, min Far gaf mig så mycket stryk som jag kunde ungefär tola och dermed upphörde min skrifskola, det blef annat af, morgonen därpå kl. 4. väckte min far mig med en allvarsam tillsägelse att följa honom och min älsta Bror ut på logan att tröska vid ljus. —

Ack hvad det kostade på mina späda lemmar, men strängheten hos min far tvingade mig till åtlydnad och jag måste bjuda till hvad mina små krafter förmådde — Wäl blefvo mina syskon ock så tillhållna med allvarsamhet att biträda vid alla förefallande göromål, men de voro alltid mera väl behandlade af min far än jag. Sällan passerade någon dag, som jag var fri för bannor och stryk. Wid mognare ålder har jag funnit orsaken till denna öfver-

drifna stränghet varit den, att jag var obeskrifveligt eldig och yr samt ofta i mitt oförstånd gensvarig då bannor och förmaningar vankades. — Mina bröder voro alltid färdiga att framföra klagomål på mig, de hatade mig verkeligen, således värkade det ena med det andra, min fader till vrede allt mer och mer och stundom till öfverdrift vid hvilka tillfällen han förutspådde att jag skulle blifva en Galgfogel. — I denna bekymmersamma belägenhet var jag vankelmodig, grubblade svårligen hvad jag skulle företaga mig för att undvika en så ängslig belägenhet. Min välsignade ömma moder sökte på allt sätt mildra mitt öde, under det hon tidt och ofta förmanade mig att ej vara så gensträfvig och yr, hon kunde i hufvudsaken icke göra mer än att försöka med sina böner värka på min fader att vara mera skonsam, men han tolde aldrig höra någon min försvarare. —

Jag hade nu upphunnit mitt 13:de år och något på det 14, då jag fattade det beslut att aflägsna mig från min faders hus. Att få någon tjenst visste jag icke råd till, jag resolverade mig att tala vid en Sockne Skomakare, att få följa med honom i byggden att lära göra skoarbete, han gaf mig sitt löfte och jag infant mig på det ställe han hade bestämt. — Jag lät ingen i mina föräldrars hus veta hvart jag tog vägen. Mitt första göromål i denna lära var att göra Bektråd, jag blef derom undervisad, och detta var ej särdeles svårt men att lära laska ihop sömmar till skor var värre, jag fick först göra försök på läderlappar som dugde till ingenting, jag var het i kläderna, jag var på ett främmande ställe och jag hade aldrig för hafvet syl i hand, jag sökte till att uppfatta den lämnade undervisning så godt jag kunde, men det kostade på mig de första 14. dagarne, det värsta var att husfolket skulle se och höra huru undervisningen tillgick — Dag för dag tyckte jag mig finna mera lätthet för yrket och mitt mod tilltog i samma mohn.

Nu hade 14. dagar passerat, jag var nu mera djerf och sade min läromästare att jag gått från hemmet utan lof, och jag fruktade för hemmet. Mästaren lofvade då att om nästa söndag tala vid min far vid kyrkan, och då söka utverka tillgift för mitt begångna fel och om möjligt äfven löfte att få fortfara med handtverket — Mästaren hölt sitt löfte, han passade på om Söndagen och fick rätt på min far, och sedan ärendet var uträttat och ett vilkorligt löfte var gifvet att jag skulle få lära handtverket, och att jag emellertid kunde komma hem, utan fruktan för straff så att min mor kunde få förse mig med rent linne, hvarom jag vis-

serligen och så var i behof, och jag hade en otolig längtan att få råka min mor. — Jag hade väl förut låtit henne veta hvart jag taget vägen, men jag var orolig innan jag fick tala med henne, och jag begaf mig hem. — Moraler af min far vankades och smådelser af mina bröder — Min mor försedde mig med skjortor och strumpor och jag begaf mig åter åstad till min läromästare och fortfor hos honom nära 3. månader, jag hade, som jag tyckte, nu kommit så långt att jag någorlunda kunde ta mig ut, och jag funderade på att skaffa mig en annan läromästare, som jag länge hört omtalas som den förnämste och kunnigaste skomakare i hela provinsen — Denne hete Humla Jan, han var ifrån en gård vid sjelfva Blekingska gränsen 2 1/2 mil från Carlshamn, Humlamåla. Jag spanade efter hvar denne uppehöll sig, och jag träffade honom på en auktion, den första jag hade bevistat — Jag tog mig friheten att fråga om jag kunde få komma med honom, han språkade med mig och tyckte om min liflighet, han gaf mig sitt löfte att genast få följa honom, jag öfvergaf min första husbonde och gick med honom samma dag, sedan auktionen var slut på eftermiddagen.

Min första läromästare blef vred på mig, han kunde på sätt och vis hafva skäl dertill; men och så tyckte jag hafva mina, dels derföre att han hade mindre förtroende och följakteligen mindre tillgång på arbete, så att det stundom hände att han ingenting hade att göra, och då var jag i bryderi. — Den nya husbonden hade år in och år ut mer att göra än han kunde medhinna, ehuru han hade 7 à 8 st. medhjelpare. Den omnämnde Humla Jan hade en Far och 3:ne bröder som alla voro utmärkt välkända Skomakare. Med dessa var jag med stundom den ena och stundom den andra i nära 2 års tid. På längre och närmare håll i Småland och västra Blekinge voro dessa anlitade såväl af ståndspersoner som bönder, och för det mesta mädde vi på alla ställen väl, i synnerhet hos bönder, ty allt det bästa matmödrarne hade i sina visthus oppoffrade de då på oss. —

Min ungdomsyra och ostadighet alstrade nya idéer i mitt hufvud, jag trodde att sådana goddagar fants öfverallt och ville nu försöka mig på annat sätt, jag öfvergaf Skomakare handtvärket helt och hållet, jag tog mig tjänst hos en bonde som brukade en annan mans hemman. Egentliga orsaken som gaf mig hog därtill, var, att denna bonde hade en dotter vid lika ålder som jag, hon var i mitt tycke obeskrifveligt vacker, och dessutom sedig och

beskedelig, vi visade hvarandra en ömsesidig kärlek och vänskap. Vi voro båda helt unga, ingendera smittad af orena böjelser. I detta kära oskuldens tillstånd, var jag i hennes föräldrars hus 1 1/2 års tid — Först på det senare halfåret flyttade egaren till hemmanet som bestod af helt mantal säteri och hetade Rossmåla, men min husbonde blef i alla fall bibehållen vid brukning — Ägendoms Herren hade varit, om jag mins rätt, mönsterskrifvare och hetade Hagelsten — Denne med sin fru hade 3:ne döttrar, en af dessa falt i mitt tycke, men huru skulle jag våga låta henne förstå det, hon var en vacker mamsell och jag en tjenstegosse. Min oförståndiga kärlek till henne kunde jag icke förtro någon, jag funderade natt och dag huru jag skulle bete mig för att gifva henne en vink som kunde upplysa henne om min lifveliga tillgifvenhet — Något annat medel kunde jag ej uppfinna, än att på allt görligt sätt bevisa henne tjenester — Påfunnet var riktigt, det gjorde önskad verkan, jag blef snart öfvertygad att hon fattat tycke för mig, förtroligheten gick steg från steg allt längre och längre och vi förklarade hvarandra en oryggelig kärlek. I anledning af denna nya och häftiga, jag må säga oförståndiga, kärlek, öfvergaf jag min första fästemo, hon blef orolig, och det kostade äfven på mig, men hon var mera förständig än jag, hon tog sitt förnuft till fånga och gjorde mig aldrig några förebråelser — Jag har i all min dag högaktat henne derföre — Ödet förde oss sedermera långt åtskilda, 40 år efter vår skilsmässa spanade jag upp hennes vistande och fick den upplysning att hon var Enka och i knappa vilkor, jag gaf henne ett litet prof af min hugkomst, medelst ett litet penningeunderstöd. Kärleken emellan mig och Mamsell Hagelsten fortfor, jag var mycket omtyckt af min älskarinnas föräldrar så länge de voro okunniga om vår kärleksaffär, vid mid-sommarstiden antog jag städja till nästa års tjänst hos detta harskap, och nu voro utsigterna Himmelskt glädjande för flickan och mig; men denna glädje blef kort — Vår vänskap blef upptäckt, Flickans moder var en öfverdrifven sträng Fru, hon blef öfvervåldigad af vrede, jag blef inkallad till förhör och jag måste återlemna städjan, min husbonde blef förbjuden att behålla mig längre i sin tjänst — Min belägenhet var nu grufvelig, detta mitt bekymmer var det hårdaste jag hittills hade ärfaret, både flickan och jag voro nu olyckliga, hon blef på det sorgfälligaste bevakad, hoppet att få råkas och beklaga hvarandra, var förlorat, och detta bidrog ej litet att förbittra vår sorg. Utom detta bekymmer, var jag icke

litet bedröfvad deröfver, jag nu ej hade någon tjänst för tillstundande år, det var endast 6 à 7 veckor till Mikaeli. Jag hade öfvergifvet min faders hus, och jag viste att jag icke där kunde få inträde med mindre än genom en undergifven afbön för hvad jag förut felat i barnslig lydnad, och ehuru ung sade den inre rättskänslan mig att ett sådant steg vore min största skyldighet, men minnet af den hårda behandling höll mig tillbaka och jag fruktade det mig skulle vederfaras en ännu strängare behandling, och i förening dermed svårsmälta förebräelser, som visst icke uteblifvet.

Efter mycket grubbel Resolverade jag mig att söka tjänst på en aflägsen ort, jag hade fått spörja att en sådan var ledig i Vestra Bleking. En Lördags afton begaf jag mig på resan, som utgjorde 5. mil — Stället var beläget en mil från Karlshamn, och hetade SkrifvareHoka — Ägaren dertill var då HofJunkaren N. Silfvesköld, gift med en fröken Järta. Wid ankomsten om Söndagsmorgonen, anmälde jag mig för Nädig Herren, det var en gladlynt och rolig man, jag frågade om nådig Herren vid nästa Mikaeli behöfde någon i sin tjänst, han svarade då att hans kusk fått Giftgriller i hufvudet, och att han därför måste hafva någon annan i hans ställe, men gjorde genast den grundade anmärkning, att han ansåg mig allt för ung; jag var då endast på 16:de året. Jag talade för mitt bästa, och sade att jag kunde med säkerhet köra både 2 och 4 hästar. Att jag kört 2:ne hästar var sanning, men 4 på en gång var en osanning, jag ville för all del hafva tjänsten och derföre begick jag denna oartighet. Nädig Herren språkade med mig en god stund, han gjorde sin flit att göra mig förlägen och svarslös, men jag redde mig tämmeligen väl, så att han fattade tycke för mig emedan han fann mig lifvelig och qvick, han sade sig vilja låta lära mig köra hästar i spann med både 4. och 6. — Han gaf mig städja och löfte om 80. daler Silfvermynt lön; och glad och förnöjd tog jag afsked till min återresa, och fortsatte min tjänst till Mikaeli. Under denna senare tid fick jag råka min kära Mamsell några gånger, vi skälfde af rädsla för hvarje löf som prasslade — Heliga löften förnyades om oföränderlig trohet emot hvarandra, afståndet måtte blifva huru långt som hälst. Hvad tiden icke medgaf munteligen, blef bekräftadt genom en flitig brefväxling; Wi hade utsett en trogen brefbärserska oss emellan på hvilken vi kunde lita — Flyttningstiden för mig kom, jag rustade mig i ordning att anträda resan till min nya tjänst och jag tillträdde den i rättan tid. Mitt första göromål var att efter Inventering emottaga

wagnar och seldon m. m. — Hvad som mest fäste min uppmärksamhet, var 6 st. svarta hästar af aldra största slaget och en aldeles ovanligt stor täckt vagn. Jag funderade starkt öfver hvad jag nu såg för mig, jag fruktade att jag taget mig vatten öfver hufvudet, som man plägar säga, det var i sanning något att tänka på för mig, som aldrig förr kört någon täckt vagn, och ännu mera när jag skulle göra det med 4 à 6. hästar i Spann; men hvad var annat att göra, än att fatta mod och försöka mitt bästa. Nädig Herren kom i hog sitt löfte, han efterskickade en man som skulle lära mig att köra den stora vagnen med de stora hästarna, denne gjorde det 3, à 4 gånger, jag uppfattade undervisningen med kraft, och jag redde mig sjelf sedan fullkomligt och alldeles oklandrat, hvaröfver mången förundrade sig, vid den ålder jag innehade; ty den som skulle köre Nädig Herren till nöjes, han måste hafva tanke med sig hvarje ögonblick, jag hade hört förut omtalas, att om kusken lät hjulen gå öfver en sten så stor som ett hönsägg, räckte han ut genom vagnsfönstret sitt stora spanska rör, och en sådan tillrättavisning fruktade jag. Denna tjänst innehade jag i 2:ne år, och visserligen hade jag bibehållit den längre, men jag fick frossan, denna sjukdom var den aldrärförsta jag dit intill haft, den blef illa kurerad, jag har sedermera i all min dag haft kännning deraf vid inträffade väderskiften —

[Nödgad av sina föräldrar förlovade fästmon sig med en annan.] Som jag älskade henne obeskrifligt, kunde mitt hjärtas känslor ej fördöma henne, helst då jag vid lugn besinning kände att hon allrig kunnat vinna sina föräldrars bifall till föreningen med mig, jag måste fiinna mig i mitt svärmodiga öde, och hemlighetsfullt begråta och beklaga mitt af barnsligt oförstånd begångna felsteg — Min föresats blef att på ett görligt och förnuftigt vis söka glömma ett äfventyr, som så plågat mitt sinne, men det oaktat har jag aldrig kunnat helt och hållet utplåna minnet af denna första kärlek. Jag har bekräftelse på, att förhållandet varit lika för henne. Jag var nu tämligen väl försonad med min fader, jag var vid 18 års ålder lifvelig och driftig, stark och modig. Min far hade ställt mig tjänst hos prostinnan Coliander i Urshult, ett utmärkt godt prästhus, hon var Enka och i högsta måtto i behof af någon pålitlig person — Min Far var hennes rådgifvare, hon hade hört talas om att jag ville till hemorten, och bad min far, att förmå mig att taga tjänst hos henne — Jag antog den, och blef förman för hennes jordbruk, och hvad för öfrigt hörde till

den yttre hushållningen. Denna tjänst innehade jag i 2:ne år, jag hade i årlig lön 50 daler silfvermynt, 4 par skor 2 marker ull och en Bock född vinter och sommar. Denna lön var allt för lite svarande emot mitt obeskrifligt svåra och trägna arbete, men på den tiden ansågs det icke så. Prostinnan blef gift med en Amiralitetspastor C. N. Stenström från Carlskrona, en både förståndig och redelig man, som förstod utan mitt vidare biträde, att själf förestå hushållningen. Efter denna tjänst antog jag en annan, hos en ansedd Rik bonde vid namn Nils Jönsson i Gröntebo i samma socken längst söder i skogsbygden, på 3:ne mil nära Carlshamn — Den utlofvade stora lönen bedrog mig — 200 daler silfvermynt och några persedlar var den största lön man då för tiden någonsin hört omtalas, men jag fick med blodssvett betala den. Husbonden var en supare, lefde illa med sin hustru. Underhållet var dåligt och arbetet obeskrifligen strängt, all sädesgrödan som icke var obetydlig, måste jag och en kamrat aftröska vid Ljus. Om dagarne i skogen för att hugga Bjälkar sågstockar Ek och Bokstäf. Arbetsordningen var alltid den, att då vi hemkommo ifrån skogen i skymningen, skulle vi genast gå på logen för att tröska till kl. 8 å 9, hvarefter vi fick mat och hvilotid till kl. half 3 om ottan, då vi åter måste på logen och tröska till dess man kunde se början till dagningen, då gick vi in i stugan, för att skyndsammast få mat, som kallades dagvar, och när sista biten var i munnen, genast på dörren, med yxan på axlen, och till skogs och så dag in och dag ut, hela vintren — Till middag bestods ej mer än ett stycke bröd och en torr köttbit, och vår dryck hemtade vi i vattenhålur hvar helst vi sådana kunde uppsöka. Året igenom bedrefs skogshugge, virkets Transporterande till sjöar och strömmar, samt därefter dess utläggande i Flotter, som sedermera nedfördes till Carlshamns Trädplats Torarp nära staden. Jag kan med skäl påstå, att en sådan tjänst närmar sig till ädömdt slafveri. Tjänsteåret hade äntligen nått sitt slut, jag tackade min Gud att jag dermed kunnat uthärda, hvar den stora lönen tog vägen visste jag ej, jag hade fått lite i sänder, husbonden gjorde liqviden efter samvetet; jag fick vara nöjd, och var glad att få vandra min väg i Herrans frid. —

Jag var nu alldeles utledsen vid att tjäna, synnerligast bönder, jag antog därför nu ingen tjänst påföljande året, i det stället åtog jag mig att hugga virke till hälften, det vill säga, Bjälkar sparrar, sågstockar och stäf, samt potaskebränning, allt arbetet

skulle jag förrätta, och därför skulle jag hafva hälften af det be-lopp som vid försäljningen kunde erhållas, och skogsägaren den andra hälften; Gud skall veta att detta också var mödosamt och lite lönande, den enda fördel var, att jag var mera fri och oberoende af husbondevälde. Hvad som var mäst svårt för mig i detta fria tillstånd, var födoförsörget; Uti skogsbygden kunde jag ej hålla mig med annan föda än torr mat bestående af bröd och sofvelvaror, och till dryck vatten. Om dagarne hölts jag i skogen, om natten hade jag mitt härberge i en Backstuga, hos en gammal Enka — Jag längtade att få någon supesmat om qvällarne, och för att kunna få den, köpte jag mig några marker Rågmjöl i sänder, hvaraf min värdinna tillagade en välling, som kallades survälling. Denna tillredes på så sätt, att starkt uppkokat vatten slogs i en Tina eller litet kar, hvare mjölet islogs och flitigt omrördes, så att det blef som en välling, och därefter vid lagom värme lades surdeg däruti, som orsakade en stark jäsnings. Efter ett par dagar var denna välling färdig, att kunna förtäras, och denna begagnades således i stället för annan supesmat. Hungern gjorde att den smakade ehuru den var grufveligt sur. Denna spis om aftnarne och vattendrickningen om dagarne förorsakade min mage en obotlig skada, ty jag blef behäftad med magsyra, hvaraf jag alltsedan beklagligen lidet. Detta födoförsorg var visserligen icke motsvarande mitt mödosamma arbete, det jag med för mycken ifver fortsatte. Det var min ungdomsstyrka som någorlunda kunde utlärda ett sådant slafveri. Det förvänar mig, när jag tänker på huru jag ansträngde mina krafter. Om dagarne så länge dagsljuset räckte, högg jag balkar sparrar och sågstockar, och då mörkret inbröt, uppgjorde jag stockeld, och af förut framsläpade och afsågade Bok och Ekklofvar tillhögg jag vid lyset af Eldbrasan stäf, ända till kl. 9 å 10 om qvällarne, och på nu beskrifna sätt fortfor jag ett helt år.

Nu var jag ledsen vid detta lefnadssätt, dels för den ringa förtjänsten, som så litet motsvarade min möda, och dels därför att jag tydligen förmärkte, att jag genom sådana kraftansträngningar i förening med det dåliga underhållet skulle för mycket lida till min hälsa. Jag funderade hit och dit på min framtid, jag beslöt att ännu ett år vara fri och ledig. Jag hade af mina små förtjänster hopsparat några Riksdaler, jag hade fått det infallet, att försöka lära mig skriva, och tänkte så, att om jag kunde lära mig det, och något räkna, så torde lyckan vara mig blid, och det

förhjälpa mig till någon befattning som lindrigare och skonsammare forcerade mina fysiska krafter. I samma prästgård där jag förut tjent i 2:ne år, var en god och beskedlig huspräst vid namn Ekman. Jag tog mig dristigheten fråga honom, om han ville hafva den godheten, att försöka lära mig skriva. Han lofvade mig det med nöje, jag dröjde icke länge utan infant mig, han gaf mig förskrift och undervisade mig beskedeligt, jag profiterade af denna undervisning vissa dagar i veckan, och fortfor dermed 5 à 6 veckors tid, och därunder fick jag då och då ett mål mat af Prostinnan, föröfrigt fick jag dels mat af min mor, då jag gick hem, och bad därom, och dels köpte jag mig mat i en nära prästgården belägen gård, visserligen fick jag icke alla dagar äta mig mätt, men mitt företagna arbete var icke strängt så jag bärgade mig väl.

Sedan Fröberg förgäves försökt bli handelsbiträde — han var över 20 år — blev han ett år inpektör hos baronessan von Nolcken på Ramqvilla i Jönköpings län och ett år hos Kungl. Secr. Linnerhjelm på Ebbetorp nära Kalmar. Trots övertalningsförsök och löneökning kunde han ej förmås att stanna längre hos någondera. Den förra var en sannskyldig Pintorpafru emot alla tjänare. Även den senares husföreståndarinna var överdrivet snål.

Mina göromål ålade mig att hela dagen vara i verksamhet. Min skrifning och anotationer, måste ske om aftnarne. Fröken bestod mig icke mera än 3:ne små Ljus i veckan, något litet större, än sådana man kallar Dankar, detta lyse förslog ej långt till 7 qvällar och 7 mornar, jag var grufveligt ledsen öfver denna förmärkelse, och klagade mig deröfver, men det hadde ingen god värkan. Jag kom då ihåg ordspråket: Det är bättre att vara brödlös än rådlös. Jag funderade därför på att skaffa mig ett lysningsmedel på egen bekostnad. En dag fick jag befallning att resa in till staden uti några ärenden för Nädig Herrens räkning, och när jag hadde uträttat dessa, frågade jag efter hvar någon krukokare bodde, jag fick anvisning på stället, jag köpte mig en glaserad Lerlampa för 2 skilling, därefter gick jag till en Garfvare, och köpte mig för 6 skilling »skälspäck». Om qvällen efter min hemkomst sökte jag rätt på en utsliten ullstrumpa. Jag ref den upp och gjorde mig deraf veckar och jag satte min lysnings anstalt i ordning samma afton. Jag fröjdade mig öfver detta lyckliga påfund, jag var nu mera icke något mörksens barn, jag kunde nu under den skumma årstiden både läsa och skriva, det enda som generade mig, var den obehagliga röken och lukten af den härskna skältranen.

Inspektoratet på Skälby kungsgård jämte förvaltningen af Landshöfdingebostället Hossmo tillträdde jag i September månads slut år 1802, och mitt afträde skedde i slutet af Mars månad 1814, således 11½ års tid. Början af min inspektion på Skälby Ladugård var förenad med många och svåra omsorger. Med alla på stället var jag okänd, likaså med den där brukliga arbetsordningen, jag måste leta mig fram ifrån det ena till det andra. Detta gick för sig, men att skaffa mig respekt af underhafvande var icke någon lätt sak. På den tiden befanns under Skälby Sexton (16) och under Hossmo 6 Torpare, som alla höllo en dräng och en piga hvardera till utgörande af dagsvärken för Torpen. Tjenstehjonen voro på Skälby, 5 drängar och 6 pigor, och på Hossmo 2 drängar och 2 pigor. Ifrån äldre tider har Skälby underhafvande såväl som gårdens Tjenstefolk varet kända för det mest sedlösa och våldsamma lif; de voro en fasa och förskräckelse för alla fredliga människor. Att beskrifva deras ogudaktiga och otyglade framfart, skulle blifva alltför vidlyftigt, och den som icke kände sanna förhållandet, skulle anse denna beskrifning alldeles otrolig, jag måste således inskränka min berättelse — och endast omnämna, hvad möda, besvär och ledsnad, jag i början af min befattning hade, för att skaffa mina befallningar gehör. Då jag nu vart öfvertygad, att detta folk icke kunde befallas med vanlig fogelighet, tog jag mitt Parti, jag befallde i den strängaste Militära Takt, hade försett mig med käppar och Carbaser, jag företog mig att exemplariskt bestraffa hvarje fel och motsägelse, jag lämpade denna bestraffning efter den begångna större eller mindre förbrytelsen. Någon gång hände, att de öfverdådigaste sellarne togo igen och sökte freda sig från stryk, och i det stället traktera mig dermed — Dessa deras försök fingo de ångra, min bestraffning blef så mycket kraftigare. Jag var i mina kraftigaste år och af försynen begåfvad med en ovanlig kroppsstyrka, vighet och ett oförfärat mod, hvartill kom min Ambition, hvilken var till den grad öfverdrifven, at jag vågade lif och lemmar för att åstadkomma min föresats, näml. den att skaffa mig Respekt, af dem jag hade rättighet att befalla. Men en längre tid passerade, innan jag lyckades nå det åsyftade ändamålet, som genom min sällsporda ihärdighet förutan icke låtet sig värkställa. Hvar och en af de underlydande voro nu mera öfvertygade af ärfarenhet, att den minsta förseelse förorsakade bestraffning. Genom mitt stränga Ordnings sinne fattade Tjenstehjon och alla öfriga underhafvande ett i allo oinskränkt

förtroende till mig, ty jag var lika ifrig att försvara dessa när några oförrätter dem tillfogades. Torparnes belägenhet i almänhet var bedröfvelig! Fyllerilasten hade gjort dem till de mäst ömkliga varelsor. Fattigdom och osedlighet var hos dessa utöfver all beskrifning. Under de första 4 åren jag hade förvaltningen, var ingen enda Torpare, som hade brödföda längre än till 13:de dag Jul, med undantag endast af 2:ne som närde sig fram till Wårfrutid. Detta bekymrade mig grufveligen och gaf mig anledningar, att påfinna något medel till afhjälpande af denna anförda olycksalighet. Jag grep mig an med försök. Jag författade en så kallad Byordning, som skulle gälla som lag för Torparne, de voro däruti förbundne att på beskrifvet sätt bruka sin jord, odla så beskafade ställen som voro tjenliga att bringa till en lönande afkastning och den som icke hade förmåga dertill, fick lån af mig och anstånd med betalningen, till dess han skördat 2:ne grödor och det utan ränta. Detta medel hade ett välsignelserikt inflytande på de flästa, och följden blef till min hjärtliga glädje den, att de om några år, kunde föda sig utan skuldsättning. Den ofvannämnde Byordningen var ett lyckeligt påfund, denna var ganska sträng, och ordningsfull, och som jag hos Landshöfdinge Embetet hade fått den till hela sitt innehåll stadfäst, var en och var därom öfvertygad att den gälde som Lag — Denna Byordning har jag öfverlämnat till Inspector Wahlgren på Skälby, jag vill önska, att han må draga samma förnöjelser af efterlefnaden som jag. Mina sålunda tillvägabragta Reformers, blefvo ej obekanta för min Höga Principal, General Ankarsvärd, och hans förtroende till mig rotfästade sig mer och mer, som också aldrig rubbades. Många både höga och låga, afundades mig ett så odelat förtroende och ofta hände det att afunden gjorde allt sitt till, för att komma mig på fall; Men ingen dödlig kunde rubba det obegränsade förtroendet. Herr Generalens fasta Character och ädla handlingssätt fredade mig ifrån alla misstankar. När någon nedrig sqvallrare varet framme sade han mig det med godhet, och då alltid omnämde det svar baktalaren fått.

Min Finaciela ställning var svag, då jag kom till Ebbetorp, och den förbättrades icke der med mera än en liten behållning af min besparade lön. Detta ställe var allt för mycket inskränkt för min lifveliga värksamhet, jag kunde där icke gagna, hvarken min husbonde eller mig sjelf, som jag önskade, jag var intagen af en obeskrifvelig åtrå efter ett vidare fält för min värksamhet, och

lyckan gynnade mig vida mer än jag kunde hoppas, då jag antog tjenst hos General M. Ankarsvärd. Vid min antagning till Tjenst sade Generalen mig att Inspectors lönen var 50 Rd. Rgs; jag begärde ingen lön utan den fick ankomma på Generalens eget godfinnande, mer eller mindre allt efter förtjänst. Då första året passerat, instälde jag mig med redogörelse, med hvilken Hans Nåd förklarade sig särdeles förnöjd. Och i stället för de lofvade 50 Rdr fick jag 200. Denna summa var den största jag ditintill någonsin ägt, och denna belöning uplifvade min själ till den högsta grad af tillgifvenhet för Herr Generalen, att jag var färdig uppoffra alla mina både själs och kroppsförmögenheter för att befordra dess fördelar. Vid andra räkenskapsårets slut inställde jag mig liksom det första, och gjorde reda för mig. Med mina räkningar visade jag någon förökning af inkomster genom mina åtgärder med förut icke kända hushållnings bestyr, som nådigt blef bemärkt, och följden blef, att jag för andra året bekom 300 Riksdaler i lön, samt ett smickrande loford för min förvaltning. Tredje årets räkenskapsdag kom, och jag redoviste då som förut, till ännu mera förnöjelser för både Generalen och mig, ty Räkenskaperne visade en oväntad och opåräknad förkofran. Min lön blef också förökad till 500 Riksdaler, som sedermera för de påföljande åren blef oförändrad. Med en sådan lön, och ett så hjärtligt och hedrande bemötande, kunde jag icke vara annat än belåten och lyckelig. De ärhållna lönerna hade jag på bästa sätt användt till förkofran, och således förökade dem med alla möjliga och lofvliga biförtjänster hvartill såväl Grefven som dess älskvärda Grefvinna uppmanade mig, det var deras hjärtliga fågnad, att höra mig berätta, att jag på det eller det förtjent så och så mycket.

Ifrån barndomen hade jag en särdeles hog för handel, och min åtrå var stor för detta yrke, men så länge jag var utan medel, måste min böjelse naturligtvis qväfvas. Med mina första besparade styfrar började jag med att handla hvarjehanda småsaker, jag hade icke stor pretention på vinst, utan var glad att kunna förtjena noget. Snus och Tobak, Knappar och dosor med mera var min första handel, hvad som icke ville gå att sälja bortbytte jag mot andra mera begärliga varor, och omsider kom jag mig före allt mer och mer, så att jag efter några passerade år på Skälby hade ett tämligen vackert lager af hvarjehanda, och för detta ändamål hade jag ett särskildt rum, som fullkomeligen liknade en liten väl rangerad köpmansbod.

En större sådan byggde han sig i eget hus i Kalmar men gjorde stora förluster på butiksbiträden liksom även på delägarskap i båtar. Med fem galeaser, en jakt och två lastpråmar bedrev han sedan export-handel och skötte allt affärsarbete ensam. Blev därigenom förmögen.

Jag har aldrig upoffrat tid eller penningar på Calaser och nöjen. Om mina tillgångar medgifvet sådana upoffringar under mina lifveligaste ungdomsår, hade också jag visserligen icke underlåtet att visa mig på styfva linan; Men medellöshet är ju ett laga förfall. Mina år framskredo, jag blef år ifrån år äldre, förstånd och begrepp mognade, och därigenom lärde jag mig förstå, att ett anständigt, måttligt, inskränkt lefnadssätt uti allt, befördrar välmåga och förnöjelse då ett däremot rakt stridande medför ånger och förlust af det ena som andra; ty de vänner man förvärfvar sig genom Calaser och Supéer äro ej att lita på.

Förnuftet öfvertygade mig att en i strängt mått förslöst tillgång af medel, var en förnärmelse mot den fattige, som enligt vår saliggörande Religion har anspråk på vårt öfverflöd. Af sådana grundsatser lifvad, blef min oryggliga föresats och regel att fort-fara med min vanliga och ordentliga lefnadsordning, och i stället för Calaser, och anställande af flyktiga nöjen, häldre göra upp-offringar efter råd och lägenhet till den behöfvande. Jag har också i många år varet denna min grundsats trogen, och skall alltid blifva det så länge den nådige Guden förunnar mig lifvet. Minnet af min födelseort har ofta varit föremål för mitt medlidande emot fattiga derstädes, jag har ofta låtit utdela Gåfvor till de mäst arma, synnerligast då missväxtår inträffat. Jag har icke håller varet känslolös för nödens barn inom det samhälle jag bor — Allt sådant saknar jag icke, jag vet att Herrans välsignelse gör huset rikt. Det gläder min själ vid åtankan därpå; Den förnöjelse mitt hjerta njuter är obeskrifveligt ljuf. Hvad jag slutligen önskar för mina återstående dagar är, att ärnå det lugn, som min själl och kropp så väl behöfver, för att därunder kunna rätteligen som sig bör beställa om mitt hus, ty jag vet förvisso att jag skall dö — Himmelens och alla världars Allsmägtige Härre förläne mig sin nåd att kunna saligen bereda mig till den oändliga Evigheten.

Manuskriptet (kopia) förvaras i Fröbergerska skyddshemmets arkiv, Kalmar. — Jfr *Joh. Wiekbom* Magnus Gudmundson Fröberg. Lefnads-teckning vid festen till hans minne å Norrgård den 11 Oktober 1892, Kalmar 1892. 20 sidor. F. dog 11/10 1842 och begrovs av biskop A. C. af Kullberg, som därvid höll ett minnestal.

På gravstenen invästades följande: Stoffet hvilat här, men minnet af det allmänt goda och nyttiga, han stiftat, skall lefva till senaste efterverld.

Bräde emellan = mellan bokpärmarna; från pärm till pärm.

Östervallskog, Gunnarskog, Töcksmark 1878—1933.

Av Folkskolläraren *Karl A. Östlind*, Töcksfors (1933).

Författaren är född 1873 i en jämförelsevis förmögen bondfamilj i Amunderud i Östervallskogs församling; har genomgått ett stort antal fortbildningskurser; blev 1921 skolkassör, 1931 ordförande i folkskolestyrelsen i Töcksmark och 1933 föreståndare för Karlstads sparbanks filial därstädes. Sedan 1911 sekreterare och efter 1918 ordförande i fornminnes-föreningen Nordmarksstugan har han 1929 utgivit boken »Omkring Töck och Östen», tillägnad Töcksmark och Östervallskog (150 sidor; pris kronor 2:50). Avsked 1933.

Hemstudier. Mitt tidigaste minne var — tuppen. Far hade köpt en ABC-bok med en stor tupp på första sidan. Jag fick med Mors hjälp lära bokstävernas namn, och efter varje »lektion» skulle tuppen prövas. Boken lades undan, och det dröjde inte länge förrän fenomenet skett: tuppen hade värpt en sockerbit, en tvåoring eller vad smått han annars som omväxling kunde åstadkomma. Det verkade utomordentligt på läslusten, och snart kunde jag även stava och lägga ihop. Genom mina äldre bröders hjälp lärde jag skriva på griffeltavla. Även mor kunde skriva, ehuru hon sällan visade sin konst, och hon kunde rätta, när man visade skriftproven. En särskild händelse gjorde att skrivningen tog fart. Med en stor kälke hade min yngre bror Arvid och jag på skarsnö åkt utför den branta backen i svindlande fart rätt emot en vägg. Till synes döda inbueros vi. Kommo åter till liv, men mitt ena ben var brutet. Doktor Nielsen hämtades från Örje (Norge), och benet blev spjälkat och gipsat. Under de 8 veckorna var griffeltavlan den käraste förströelsen. Jag skrev och ritade, ritade och skrev, och när jag följande år skulle börja småskolan, kunde jag läsa och skriva.

Skolären. En sommardag 1880 skulle skolgången begynna. Utrustad med bibel, psalmbok, griffeltavla och splitterny griffel (å 2 öre) samt en försvarlig matsäck följdes jag av bror Anders till den gamla stuga i Boda, där skolan då skulle hållas. Stugan, som av ägarne ansågs vara bristfällig, stod öde och skulle rivas. Där fanns ett större rum med stor öppen spis och en mindre kåve. I storstugan satt redan skolmästaren (Gustaf Andersson) framför brasan och rökte sin pipa. Långs rummet låg på bockar en bordskiva med bräder runt om till sittplatser. Vid ena kortsidan bru-

kade läraren sitta. Han hade av prästen förhört och befunnits läskunnig samt var känd som oförvitlig och redbar. Bland disciplinerna hade somliga ännu ej gjort bekantskap med alfabetet utan voro verkliga nybörjare. En och annan kunde redan skapligt läsa. Aldern varierade mellan 7 och 10 år. Det blev sålunda för läraren att i första hand ta itu med nybörjarna. De mera försigkomna voro för små att tjänstgöra såsom monitörer, varför de sattes vid sina griffeltavlor med en eller annan bokstav föreskriven. Skoldagen omfattade sex timmar och avbröts av en rast kl. 12—2. På e. m. fick man hemuppgifter: första dagen psalm 21:1, som skulle läras utantill. Vad detta innebar, hade ingen blivit klok på, och ingen kunde den heller så, som »mäster» tänkt.

Jag har ett gott intryck av »mästarens» lugna och faderliga sätt. Kroppsaga förekom icke i någon form.

Terminen varade sex veckor. Sista skoldagen fingo vi i läxa till följande år — hela Nya testamentet och psalmboken. Så vitt jag minns, var jag den ende, som under mellantiden verkligen läst igenom Nya Testamentet med en dagsranson, tillmätt av Mor.

Efter ännu en dylik »termin» i en annan, lika fallfärdig stuga reste Gustaf Andersson till Amerika, och vi fingo år 1881 för första gången en lärarinna (Ottilia Nilsson). Därefter övade vi även räkning och fingo t. o. m. skriva på papper, med bläck.

De större barnen däremot undervisades av skolveteranen Aron Östlund, som 1882 höll sin sista examen. Han hade år 1850 antagits till ord. klockare och lärare i Östervallskog och ambulerade på 4 à 5 rotar. Lönen var i början 100 Rdr. B:co, utom klockarelönen, som utgjordes av två kappar havre pr matlag. Efter hand ökades inkomsten med en tunna havre pr mantal. Den kontanta lönen skulle han erhålla genom barnen, 8 skilling pr barn. Havren skulle han hämta i gårdarna. Tidigt medgavs åt Ö. fri kost i den rote, där skolan pågick, »beroende det alltid på skolläraren sjelf att kosthållningsställets lämplighet pröfva och bestämma», säger protokollet. Detta generösa medgivande tröttnade man dock snart på och beviljade i stället kontant ersättning.

Löneförhållandena hade efter hand förbättrats men icke bostadsförhållandena. När de första skolhusen i socknen byggdes år 1873 (i Boviken och Ivarsbyn), inrymde de utom den trånga skolsalen blott en kammare och ett kök. Då »köket» även var förstuga med genomgång för barnen, skolsalens enda ingång, hade det såsom bostadsrum föga värde.

Jag var med under Östlunds sista termin. Undervisningen bedrevs alltjämt såsom under de 30 åren förut, men tukten hade blivit humanare och mildare än förr. Jag erinrar mig nämligen intet fall av kroppsaga i någon form.

Givetvis dominerade katekes och biblisk historia, d. v. s. upphörande av utanläxor utan förklaring. Därefter omhuldades svenska språket så till vida att man genom trägna övningar på griffeltavlan efter diktamen lärde sig stava skapligt, och en säker grund för en redig mekanisk innanläsningsfärdighet fick man genom bokstavering och ordens uppdelning i stavelser. Östlund hade själv en mycket redig och vacker handstil och förmådde inöva den hos en stor del av sina disciplar. Även sången ivrade han för: man sjöng psalmer i fyra stämmor efter sifferskrift. Vid inövningen användes psalmodikon. Sångföreningarna rekryterades dock till större delen av vuxen ungdom (efter målbrottet).

Skoldagens arbete avbröts av en 2-timmars rast, då man fick tid till ett och annat, i bästa fall till att göra en visit hem. Dock föredrogo de flesta att stanna, ty i skogen, vid sjön etc. var det omväxling. Man gjorde (om våren) sälppipor; en av de större gossarna hade gjort sig en fiol. Strängarna bestodo av fårtarmar, som tvinnats och torkat, och taglet i stråken hade han ryckt ur svansen på sin fars häst. Med detta instrument under armen stegade han i väg till skolan men gömde det för säkerhets skull till middagstrasten. Då och några följande middagar samlades man på en tämligen ensligt liggande loge ej långt från skolan, och gossar och flickor, av vilka en del voro i 14- och 15-årsåldern, visade vida större schwung i vals och gammalpolska än vid övningarna inne på skolbänken. Men denna form av nöjesliv var inte till lags för alla äldre, varför det efter några dagar blev upptäckt och förbjudet. Fiolen fick sedan stanna hemma till följande lördagskväll, då även äldre deltog i dansen på logen.

Lördagarna voro reserverade för läxförhör vid de rotar, där skolan ej pågick. Förhören gällde endast katekes och biblisk historia. Även vid den dagliga undervisningen inskränktes ämnena till vad som förut nämnts. Historia, geografi och naturlära förekommo icke. Den enda gång jag kan erinra mig ha sett en karta i skolan under Östlunds tid, var då han en gång visade en inköpt globkarta för att demonstrera att jorden är rund.

Med läraren Johan Gustaf Nygren, som var född 1844, härstammade från S. Ny och kom hit från Vitsand, blev det i någon

mån nya former för undervisningen. Nygren ägde en viss förmåga att taga barnens självverksamhet i anspråk; han var impulsiv och rik på idéer och uppslag, oftast goda. Men han saknade den sega energi, som fordras för att i praktiken fullfölja dem.

Läroböcker i nya ämnen förvärvades, men, som vanligt då det är fråga om nyheter, möttes det nya ej sällan med invändningar. Vid historia: »Vad skall det tjäna till att läsa om gamla kungar!» Vid naturkunnighet: »Ska man nu behöva läsa om hunden och katten? Dem kan man ju se dagligen!» Nej, skulle det vara någonting att komma med, skulle det då åtminstone vara märkvärdigheter från avlägsna länder. Så även vid geografien. Att läsa något om hemorten skulle ansetts vara ett oförsvarligt bortslösande av tid, och det förekom heller inte. Dessutom hakade det upp sig för en del på den nya läran om jordens klotform. Vad menar då bibeln med jordens fyra hörn? Det var en ny tid, som gjorde sin första ansats att bryta med den gamla. De nya ämnena förekommo dock endast sporadiskt, varför undervisningen mestadels kom att fortgå i gamla gängor. I avseende å undervisningens form karakteriserades denna tid av begynnande ansatser till muntliga förklaringar.

Med tanke på den korta undervisningstiden, högst 12 veckor årligen, kan man näppeligen fordra mer än vad som medhans, fastän kanske tiden ibland kunnat utnyttjas bättre.

Det gamla bruket att gossarna i tur och ordning varje morgon beströdde skolsalens golv med enris eller hackat granris gör att minnet av min barndoms skola medför minnet av barrdoft och högtidsstämning. Det bidrog till stillhet före första lektionstimmen, — alltså ingen obetydlig vinst.

Golvet skurades högst två gånger pr termin.

När f. o. m. 1888 en andra lärare anställdes för norra delen av socknen, kunde läseterminernas längd bli 18 veckor i varje rote. Detta ansågs i början vara en oskäligt lång skoltid. Nygren lyckades förmå församlingen att i Boviken bygga en fristående lärarbostad med ett stort rum och kök. Då han fick mottaga bostaden halvfärdig (med bara timmerväggarna invändigt), uppdelade han på eget bevåg rummet till två. Kokspis måste han själv bekosta. Till ved fick han 100 kronor, det högsta vanliga. Sedan N. de första åren kört omkring och uppsamlat klockarelönen (havre), vilket visade sig besvärligt och kostsamt, gick han med på att i stället mottaga 100 kr. kontant. Dessutom fick han såsom boställe

bruka en kommunens egendom (donation) i Boviken. Denna arbetade N. upp till en för orten ovanlig kultur och flerdubblade genom nyodling åkerarealen.

När N. år 1899 tog avsked med pension (600 kr), var han endast 55 år. Han sökte senare åter ordinarie lärareplats, nämligen i Hällnäs (Uppland) och fick efter fem år högre pension (1050 kr.). Under den stora lärarebristens tid därefter vikarierade han på 17 olika platser. Han avled 1927 i Östervallskog.

Med avgångsbetyg lämnade jag folkskolan 1887. Någon fortsättningsskola fanns ej.

Yrkesvalet. Efter konfirmationen skulle man räknas som arbetsför och fick hugga i med även tyngre arbeten hemma. När så min far följande år oförmodat dog (i lunginflammation, i sitt 55:te år), måste jag övertaga allt ansvaret för arbetet och fick pröva på alla vid jordbruk förekommande uppgifter. Jag kunde dock ej helt släppa tanken på »läsvägen», och när min skolkamrat lärare-sonen G. Vilhelm E. Nygren år 1891 kom in i Karlstads seminarium, fick denna åtrå särskild fart. Jag började läsa på lediga stunder men hade inga andra böcker än dem som använts i folkskolan. Jag läste i bibliska historien, ritade upp ett notsystem och lärde mig mekaniskt noternas namn men hade icke tillgång till instrument. Så tog jag det avgörande steget att rekvirera några av de böcker, som användes vid seminariet i Karlstad: Linds större geografi, Odhners svenska historia, en naturlära samt Sundéns större språklära. Att äga dessa böcker betydde dock inte mycket, ty dels var min tid ständigt upptagen av arbete, dels var jag oförmögen att på egen hand bedriva studier. Såsom exempel på min bristfälliga kunskap i det elementära kan nämnas, att jag aldrig hört talas om vad jag sedan lärt känna under namn av subjekt och predikat. Jag hade i naturläran aldrig hört orden ståndare och pistill eller över huvud taget något om växterna. I geografi var jag tämligen förtrogen med hemlandet så till vida, att jag kunde även på en »blindkarta» utpeka städer och större orter samt större älvar, sjöar och berg. Men utlandet var mig till alla delar främmande utom — Frankrike, som jag sista skolterminen fått preparera för examen. Och då kamraterna tilldelats var sitt land på samma sätt, inskränkte sig även deras kunskap till just det land, de fått på sin lott. Humbug! I svenska historien hade vi aldrig hunnit utöver Forntiden samt, under sista skolåret, Gustaf Vasa och hans söner. Medeltidens liksom 1600-, 1700- och 1800-talens historia var mig fullkomligt främmande.

[Härom och om seminarieåren jfr ASU 47—48 s. 167—171.]

I *Gunnarskog* 1/7 1896—31/12 99. Omedelbart efter det jag avlagt folkskollärarexamen, hade jag att infinna mig i Gunnarskog för en månads tjänstgöring i sockenstugan. Det var fråga om sjukvikariat för gamle O. P. Kollberg, som bodde i samma hus och som lämnade mig hel inackordering för 75 öre pr dag. Han var en sällskaplig, musikalisk och mångkunnig man. Han spelade och komponerade. Jag fick under hans ledning göra mina första försök i kyrktjänst.

Söndagen efter examen valdes jag till ordinarie lärare vid Kolstad-Bortans skola. Då man var angelägen att skolterminen skulle i möjligaste mån hållas under sommartid, och då detta även var i mitt intresse, gick jag en morgon den 1½ mil långa vägen till Bortan. Denna väg är en av de vackraste i fråga om naturen, men vägen själv var backig och illa underhållen. Till vänster hade man den vackra Bergsjön med gårdar och skogklädda höjder på motsatta sidan. Vid passerandet av Tvärud framskymtar nedre Vassbotten med bedårande omgivning. På en dominerande höjd låg Övre Kolstad, och där skymtade i en berså en trettonårig barfotatös, som inte utan nyfikenhet såg »den nye skollärern» vandra i väg till sitt verksamhetsfält. Ingen av oss anade då att våra öden skulle komma att förenas för livet. Ännu återstod en dryg halvmil till bestämmelseorten.

Bortans skolhus låg högt uppe vid skogskanten i en beteshage utan den minsta ansats till kultivering av den omgivande marken. Denna var ej ens inhägnad utan utgjorde en del av beteshagen. Huset med oklädda grå timmerväggar stod på ganska höga stenrös men var utan grundmur, varför det försvarliga utrymmet under golvet tydligen var avsett att vara tillflyktsort för den under sommarvärmens tyranniserade kreaturshopen, — något som denna även tycktes livligt uppskatta. Endast en ingång fanns; den ledde medelst en dörr åt vänster till köket och medelst en dörr åt höger till skolsalen.

Denna visade sig vara stor och rymlig samt var försedd med en av tegel murad ugn. Skolmöblerna utgjordes av två rader långbänkar och längst fram mellan två fönster en hög kateder. Bakom denna var en altartavla-liknande bakgrund med ett stort kors.

Långa väggarna uppehöll sig ett tjugotal kvinnor, som följt sina telningar för att se om man skulle kunna lämna dem i den nya herdens vård. På långbänkarna sutto 50 å 60 större och mind-

re barn, 5 å 6 i varje bänk. Och dessa skulle samtidigt undervisas! Hur skulle detta lyckas för den »fullärde»? Man kände sig för första gången liten inför en stor uppgift.

Det var besvärligt att få skol- och skrivböcker osv. anskaffade och att få det hela någorlunda nöjaktigt ordnat. Men även barnens villighet och föräldrarnas välvilja voro stora. And. Hjerpe, som ägde marken och kreaturen under golvet, var såsom en allena-rådande kung i ett smårike. Han lånade skolan sin goda orgel. Materiellen i övrigt var ytterst bristfällig; endast ett par gamla kartor och en del slitna läseböcker, som flyttade emellan rotarna. Under första terminen anskaffades genom frivilliga bidrag flagga med stång.

Helinackordering fick man utmärkt för 75 öre pr dag. Senare anordnade jag eget hushåll i skolhusets kök och kammare. Köket hade en stor öppen spis men icke kokspis. I kammaren fanns en stor murad kakelugn. Föräldrarnas välvilja tog sig uttryck i rikliga gåvor av mjölk, ägg, fisk o. s. v. Mjölk behövde vi därför sällan köpa.

Snart kom jag i tillfälle att göra bekantskap med den originelle brukspatronen Steinmetz på det originella bruket Lyred. Där hade nämligen en gång varit ett järnbruk, men hammarslagen hade för länge sedan tystnat; husen fingo förfalla, men ingenting fick rivas och ingenting repareras. S:s ännu ståtliga figur tydde ännu på vad han en gång varit, men hans habitus skvallrade om förfall. Vid samtal visade han sig vara en intelligent och boksynt person. Däröfver vittnade även hans böcker och anteckningar. Författaren Fredrik Persson, som hade sitt hem strax intill, har i sina berättelser (Björnhyttan m. fl.) förevigat Lyred.

Varannan termin var undervisningen förlagd till Kolstads skolhus. Det sistnämnda var, om möjligt, sämre än det i Bortan, och barnantalet var mindre. Här fanns särskild ingång till det ytterst lilla köket och därbredvid en mycket liten kammare med en stor öppen spis. Detta var bostaden. I ersättning för ved bestods mig 50 kronor pr år. Ett gott och förtroendefullt förhållande till en välvillig, frikostig och tillmötesgående befolkning underlättade arbetet. Endast i ett avseende visade sig ett förklarligt motstånd från dess sida, nämligen i fråga om förbättring av lokaler, inredningar o. s. v. Skolhusen hade nämligen tidigare byggts av rotarna och var deras egendom. När det sedan gällde att få byggnadsskyldigheten överflyttad till församlingen, satte sig kyrkoherden Ny-
10 — Vol. 55.

lén däremot och förstod att genom långvariga processer fördröja denna naturliga och lagliga åtgärd. Det var utsiktslöst att då erhålla någon förbättring av materiell och lokaliteter. För att rättfärdiga de primitiva och bristfälliga anordningarna utlät sig kyrkoherden på följande sätt i ett examenstal: »En bra kemist utträtt mera i köksspisen än en klåpare i det finaste laboratorium».

Kyrkoherden Nyléns sätt att värdesätta ett examensresultat var originellt, och man fick den uppfattningen, att han satt det i system. När han skrev »Examen bevestigad av E. G. Nylén», motsvarade detta betyget B. »Examen med nöje bevestigad o. s. v.» motsvarade Ba eller AB, »Examen med nöje och tillfredsställelse o. s. v.» motsvarade a. Och den högsta utmärkelsen var: »Examen med synnerligt nöje och tillfredsställelse bevestigad etc.».

Avlöningen, 600 kr. + kofoder 40 kr. + slöjd 60 kr. + ved 50 kr. s:ma 750 kr. pr år, fick kvartalsvis (i efterskott) avhämtas i Sälboda, dit man från Bortan hade mer än 2 mil. Med sådana inkomster kunde det ej bli tal om att amortera studieskulder. Dess bättre hade dock dessa icke behövt bli så stora. Vistelsen vid seminariet hade blivit jämförelsevis billig med högst 30 kronor pr månad för helinackordering. Och jag hade fått 45 à 50 kr. pr termin i stipendier.

Hösten 1899 blev jag enhälligt vald till förenade tjänster i Östervallskog. Och därmed lämnade jag Gunnarskog och dess goda människor, hos vilka jag utfört mitt pedagogiska förstlingsarbete.

Östervallskog 1/1 1900—30/6 1908. Läraretjänsten vid Bönstommens skola i Östervallskog var förenad med klockarebefattning, varför jag under julferierna 1899 avlade kyrkosångareexamen (inför domkyrkoorganisten C. W. Rendahl) i Karlstad.

Klockarelönen var 100 kr. I klockarelönen ingick även brukningsrätten till 17 öre skatt i Boviken. Denna egendom mottog jag i gott skick och hade 2 à 3 kor. Ersättningen för ved var 100 kr., kofoder 100 kr. vartill kommo 100 kr. extra utöver »lön enligt lag». Försättningskola vartannat år gav 100 kr:s arvode.

Skoltypen G (i gamla normalplanen) var den inom hela Nordmarken vanliga. Även småskolan var halvtidsläsande men treårig. Skollokaler voro i Bön inrättade i sockenstugan, men i Boviken fanns ju ett på 1870-talet byggt skolhus, vars kök nu blev avklädningsrum och vars kammare blev slöjdrum.

Skolans ledning utgjordes av det förenade kyrko- och skolrådet. Däri voro invalda, bland andra, två mina farbröder och tre mina kusiner. Alla ledamöterna visade sig vara skolvänner.

Töcksmark, 1/7 1908—30/6 1933. Ambuleringen mellan skolrotarna i Östervallskog visade sig vara kostsam och besvärlig särskilt som även materiellen måste flyttas. En »fast» skola hägrade som ett önskemål. Så blev lärarebefattningen i Töcksmark ledig efter Dan. Cornelius de Bourg och skulle förenas med klockaretjänsten därstädes. Jag sökte, och vid nyårstiden kallades man till avläggande av prov. Vid valet fick jag en betydande röstövertikt.

I Östervallskog ansågo nog många, icke utan skäl, att det var otacksamt av mig att lämna min hemsöcken. Medvetandet härom gjordé, att jag ej kunde känna full glädje över valets utgång.

Det blev sålunda att orientera sig i de nya skolförhållandena. Vid upprättandet av ny läsordning inskränktes betydligt den förut dominerande katekesläsningen. De timmar, som sålunda vunnos, kommo andra ämnen tillgodo, särskilt sång och gymnastik, som förut varit förbisedda.

Försättningskola av gamla typen hade sedan 1878 funnits här, ursprungligen avsedd för hela socknen. Deltagandet var frivilligt. Denna kurs, som sedan gammalt pågått 6 veckor under jan.—febr., ingick med två veckor i folkskoletiden, som sålunda fick en motsvarande avkortning. Arvode för 4 veckor var 100 kr.

När år 1918 den nya försättningskolan kom till, yrkesbetonad eller allmän, erhöj jag av K. Skolöverstyrelsen rätt att undervisa i arbetskunskap (jordbruk), varför Stommens skola anordnades yrkesbetonad. Arvodet steg då till 495 kr., men vid den tiden hade penningen ringa värde.

I Töresbyn och Daln inrättades allmänna försättningskolor. Efter att ett par år ha tillämpat provisoriska kursplaner utarbetade jag reglemente jämte fullständiga kursplaner, vilka blevo vederbörligen godkända och tryckta.

Så blev även denna skolform obligatorisk, tvåårig med 180 timmar årligen. Vid Stommens skola, där barnantalet varit stort, har försättningskolan arbetat på två avdelningar, yrkesbetonad för gossar och allmän för flickor. Ena årets kurs för flickorna har ej kunnat utbytas mot skolkökskurs på grund av lokalbrist.

Genomförandet av den obligatoriska försättningskolan skedde utan nämnvärda slitningar.

Så kunde däremot ej ske med avseende på folkskolans reformering. En allmän uppryckning av folkskoleväsendet hade, som

bekant, förarbetats, främst av Fridtjuv Berg. Och kraftiga ansatser gjordes från myndigheternas sida för bättre skolformer, alltså den i hela Nordmarken vanliga halvtidsläsningens utbytande mot heltidsläsning. Även här i Töcksmark blev frågan aktuell. Folkskoleinspektören J. Renvalls och skolrådets långtgående reformförslag godkändes av K. Maj:t och kyrkostämmans negativa inställning förkastades.

Detta avgörande hade föregåtts av en bitter fejd inom församlingen. En hänsynslös agitation hade återverkat på barnen till en förvildning och ett trots, som satte lärarnes nerver på hårda prov. Emellertid lade sig stridens vågor efter hand, och skolan kom småningom åter in i lugna former.

Undertecknad fick i uppdrag att upprätta fullständiga kursplaner för såväl folkskola som fortsättningsskola ävensom reglementen och ordningsstadga. De blevo godkända och av Domkapitlet fastställda 1922. —

Avlöningsförhållandena ha under åren undergått betydliga växlingar. Begynnelselönen 600 kr. ökades till 900 med 1500 kr. som slutlön. Fortsättningsskolans arvode var alltjämt 150 kr. för sex veckors kurs intill 1919. Under krigstiden blevo lönerna högst otillräckliga på grund av varuprisernas oerhörda stegring. Visserligen beviljades smärre löneförbättringar: från församlingen 150 kr. för folkskolans och 100 för småskolans lärare; men ändå stod vår lönestandard mycket under existensminimum. Såsom belysande exempel kan anföras: samtidigt som fortsättningsskolans lärare under exempelvis åren 1917 och 1918 hade att bestrida undervisningen för 150 kr. (alltså något mer än 4 kr. pr dag), kunde eleverna och deras jämnåriga utan svårighet tjäna en dagspenning av 20 kr. Under det att kroppsarbetets avlöning ävensom priset på förnödenhetsvaror steg oerhört, dröjde det med vår lönerreglering. Ex. på varupriser under dyrtiden (1918—1920):

Ett par skor,	förut 12	kr,	då omkr. 50	kr.,	1933 omkr.	20	kr.
En kostym,	» 40	»	» över 200	»	»	»	100 »
Ett kg. fläsk	» 0.75	»	» 7.50	»	»	»	1 »
En arbetshäst	» 300	»	» upp till 2000	»	»	»	500 »
» ordinär ko	» 100	»	» upp till 1200	»	»	»	150 »
För smör	» 1.5	»	» upp till 6—8	»	»	»	2 »
För kaffe betalades upp till 15 kr. pr kg.							

Men så kom f. o. m. 1919 äntligen förbättringen, och den var ej obetydlig: lön 1900—3000 kr. och därtill dyrtidstillägg, som några år överstego lönebeloppet. Fortsättningsskolans arvode blev 450—495 kronor, och slöjdarvodet höjdes till 1.20 kr. pr timme.

Min lönesumma (utom klockarelön) gick år 1919 till kr. 5487:—; år 1920 till kr. 7309:64; år 1921 till kr. 7429:76. Dessutom höjdes klockarelönen till 600 kr.

En 96-årig finnbygds lärare i Gräsmark.

Lars Perssons minnen nedskrivna av Läraren Rich. Aldrin därstädes.

En lärarpersonlighet, vars verksamhet omfattar c:a 40 år av undervisningsväsendets i Gräsmark historia, är Lars Persson i Finnsjön, som ännu vid 96 års ålder besitter en kroppens och själens spänstighet, som mången människa i medelåldern saknar.

Lars Perssons föräldrar hade slagit sig ned på ett nybygge i skogen inom Fryksände församling, och i detta enkla, allvarliga hem fostrades åtta barn. Av dessa var Lars den yngste. Såsom skogsarbetare, timmerman och tidvis skomakare kunde nybyggaren försörja sig och den stora familjen utan att en enda av dess medlemmar behövde vädja till andra människors barmhärtighet.

Det brukade eljest vara rätt vanligt den tiden, att fattiga barn strövade omkring i bygderna för att vid bättre lottade människors dörrar be om bröd. »Någon annan form av fattigvård visste man ej då», säger Lars Persson.

På 1850—1860-talen började trävarubolagen sin verksamhet i de norrländska skogarna, och Norrland blev värmlänningarnas guldland. När hösten kom, begåvo sig bönder och arbetare dit i stora skaror för att söka arbete, ty förtjänsten där var större än i hemorten. »Sålunda kunde man tjäna ända till 2 kr. om dagen».

När Lars Persson var 24 år gammal, skulle han — i likhet med tre av bröderna — försöka sin lycka däruppe i skogslandet. »Men lyckan var mig icke gunstig», framhåller den gamle, »ty då jag en dag under pågående strörensning skulle tänka ett stenscott, brann skottet av i förtid och slet sönder min högra hand, så att den måste amputeras». I tre månader fick han ligga å Hudiksvalls sjukstuga, innan såret läktes. Sedan vandrade han åter till barndomshemmet i Värmland — och nu voro goda råd dyra.

Vi låta Lars Persson själv berätta härom.

»Det troddes allmänt att jag hade fallenhet för studier, och någon sade, att jag borde genomgå seminariet och bli skollärare. Men detta var dock lättare sagt än gjort. Jag måste ju allra först tänka på förberedande studier — och så skulle jag lära mig skriva med vänstra handen. Allt detta lyckades dock så småningom, och år 1869 sökte och vann jag inträde vid Karlstads folkskoleseminarium, där jag fick examen i slutet av maj 1872.

Omedelbart därefter erhöj jag anställning vid en skola inom Sunne; i början av 1873 flyttade jag till Fryksände och i slutet av samma år tillträdde jag ordinarie folkskollärebefattning i Gräsmark.

Där fick jag arbeta inom tre väldiga skolrotar i församlingens nordligaste del. Folket där var i stor utsträckning av finsk här-

komst. Jag kom först till Timbonäs och minns än i dag, vilket egendomligt intryck det gjorde, när jag fick se rökfång på taken: det var s. k. pörten, som många av byns befolkning bodde i. Men svenskstugor funnos ju också, ja, t. o. m. tvåvåningshus. Jag väntade få höra det finska språket men träffade ingen, som talade det, åtminstone inte till mig. Några gamla i Timbonäs sade sig visserligen *förstå* stamfädernas språk, men de kunde inte *tala* det. Vad som emellertid påminde om finska språket var åtskilliga namn på gårdar och föremål. Folkets bildning och upplysning inom mina skolrotar var redan från början av min tjänstetid i Gräsmark inte sämre än på andra platser. Läs- och skrivfärdighet var visserligen bristfällig på sina håll men dock ganska allmän. En och annan var inte främmande för räknekonsten.

En man, som hade arbetat mycket för folkets upplysning, var den vänsälle prosten i Sunne, historieprofessorn Anders Fryxell. Ofta företog han resor till skogsbygden i Gräsmark för att se till, hur folket hade det. Det berättades, att han hade utsett läs- och skrivkunniga personer, vilka undervisade både barn och äldre. Dessa lärare, som hade ambulerande skolor med blott några veckors undervisning å varje plats, fingo såsom lön mat och logi av vederbörande byalag. Vid sidan av Skol-Mattes, som ansågs vara den förnämste undervisaren på sin tid och ort, hade dessa mera tillfälliga lärare en icke ringa betydelse.

Vid min ankomst till Gräsmark voro ännu icke skolhus uppförda i alla skolrotar. Frånsett Timbonäs, där ett rymligt skolhus fanns, höll jag under det första året till i bondstugor, men det byggdes ganska snart ett skolhus i varje rote. När jag tjänstgjort omkring fem år tillsattes tvenne nya lärare, och sedan fick jag endast två skolrotar att undervisa i. Jag lämnade med saknad de snälla människorna i Timbonäs. Men också i Finnsjön och Snällartorp samt vid Högfors, där jag vikarierade några år, sedan jag 1908 erhållit pension voro de alltid vänliga mot mig, så jag har bara gott att säga om folket i *alla* skolrotar, där jag tjänstgjort». —

Så långt den gamle läraren, den blide människovännen, vars många år och mödor icke förmått bryta den ljusa livssyn, som tydligen varit till utomordentlig hjälp, när det gällt att icke förtrötts i ädel strävan.

Nedskrivaren av dessa rader har hört personer berätta om den tid, då de gingo i Lars Perssons skola, och de ha välsignat den gamle läraren. De säga, att han var duktig att undervisa, kärleksfullt sträng, alltid rättvis samt till ytterlighet samvetsgrann och pliktrogen. — Bättre be-

tyg kan säkerligen inte givas en ungdomens fostrare. Det må också vara honom till fröjd på gamla dagar. Ty livet är nog sådant, att man bör redligen ha utfört sitt dagsarbete, om man skall kunna känna sig tillfreds och få för aftonen ro. Ännu är han rask och kry — förva sommaren sysslade han bl. a. med odlingsarbete.

Veterligen är den nämnde finnbygdsläraren Mathias Mattsson eller »Skol-Mattes» den förste ambulerande läraren. Utan reglemente och läsordning höll han till i rökstugorna och lärde små och stora läsa, skriva och räkna. Målhända var den nötta bibeln, som nu förvaras i kyrkoarkivet, hans enda tröst under tunga år, ty någon nämnvärd lön hade han ej. Men än i dag lever hans minne aktat och ärat. Hans bibel bär årtalet 1839, vilket var »Paj-Mattes» (han kallades också så) sista tjänsteår som lärare. And. Fryxell nämnde Skol-Mattes »finnbygdens apostel» och utverkade medalj åt denne kulturbärare.

En smula ordnat blev skolväsendet i Gräsmark 1840. Då donerade brukspatron G. Tingberg på Kymsbergs bruk 5000 riksdaler riksmünt, av vars ränta en skollärare skulle avlönas för 44 veckors årlig undervisning. Detta blev grunden till den första ambulerande skolan i svenskbygden. Något senare skänkte samme man 1000 riksdaler riksmünt, varav räntan skulle fördelas »åt snälla barn» samt »till kläder och mat åt fattiga skolbarn». — Den andra skolan på svenskbygden grundades av komminister Erik Brand, som hade tillträtt tjänsten i Gräsmark 1820. Den brandska skolan kom inte riktigt igång, förrän And. Fryxell 1841 hade inspekterat densamma. År 1858 fick finnbygden sin skola bättre ordnad, sedan läraren (Olof Lundin) erhållit bestämda löneförmåner och begränsat undervisningsområde: »Södra Finnskogens skola». Övriga av de vid den tiden verksamma lärarna fingo också bättre ordnat: lönerna fastställdes och skolrotarnas gränser blevo tydligt angivna. Lärarna avlönades genom sammanskott av jordägarna jämte den skolavgift, som uppbars med kronoppbörden.

1847 valdes Erik Gustaf Eriksson till lärare i Tingbergska skolan. Två år senare omkom han genom drunkning och efterträddes av Jan Gustaf Rudberg, som en examensdag försvann och hittades i älven ett stycke från skolan.

På komminister W. Svartengrens förslag inrättades år 1856 s. k. småskolor i församlingen, i vilka skolor barnen redan vid sex års ålder skulle börja sin skolgång. 1880 antogs nytt reglemente för Gräsmarks små- och folkskolor, vari stadgades att inom distriktet skulle finnas sex flyttande småskolor, sex flyttande folkskolor och sex fortsättningsskolor.

Sedan länge äro *alla* skolor inom Gräsmarks församling fasta. Tolv skolrotor och 20 lärare finnas f. n., och 7-årig skola är införd med 36 1/2 veckors årlig lästid.

Far och dotter i Torp resp. Borgsjö 1864—1933.

Av Lärarinnan *Alma Jonsson*, Alby.

Om skolväsendet i Torp jfr ASU 38 s. 152—155; *Ragnhild Modin-Rangström* Gamle prostens minnen.

Min far var lärare i Torps församling i Medelpad, där han vann ordinarie anställning år 1864. Torp är en ganska stor socken och har den längsta utsträckningen norr och söder om Ljungans ådal; den har därför många och långt avlägsna skogsbyar. Vid nämnda tid fanns endast ett skolhus i hela socknen; det låg i Fränsta by invid kyrkan och innehöll dels skolsal, dels två lärarbostäder (om ett rum och kök vardera). I den ena av dessa bodde organisten. I skolsalen undervisade han under någon tid av året och ambulerade i övrigt på ett eller ett par ställen icke så avlägset från kyrkan. Min far var den andre läraren i församlingen och hade alltså att tjänstgöra i de avlägsna skogsbyarna, av vilka några lågo 2 å 3 mil från kyrkan. Till de flesta av dessa skolrotar fanns på den tiden ingen farbar väg annat än vintertid. På barmark var det att gå, rida, klövja eller använda s. k. släp vid forsling av förnödenheter. En släp bestod av två granspiror, på vilka en flake av bräder var spikad. Med sina grövre ändar fästes granstängerna såsom skacklor vid hästens sidor, och på flaken surrades lasten fast. Med detta fordon var det möjligt att komma fram på de steniga obrutna vägarna. Min mor har berättat, hur hon med mig och min äldsta syster i knäet färdades de milslånga vägarna genom skogarna, sittande på en sådan släp. Emedan det då endast fanns två lärare i den stora socknen, fick lästiden fördelas på korta terminer. Åtta veckor var den vanliga tiden på varje ställe. Far hade alltså att flytta på fyra rotar under läsåret. Under ferierna fick han bo i sin bostad i Fränsta skola, vilken betraktades som ett paradiset av oss barn och, såsom jag tror, även av mina föräldrar. Bostäderna i de olika rotarna förhyrdes oftast i någon liten byggnad, som värdfolket använde endast sommartid och som var mycket dåligt ombonad. Jag minns mycket väl, huru vi barn lekte fäbod och gjorde ostar genom att slå vatten i små bleckformar, vilka vi ställde på golvet för att på morgonen finna dem bottenfrusna. På ett ställe utgjordes köket av ett icke inrett rum, där undertak och golv saknades och där min mor nödgades laga maten vid en öppen spis i det iskalla rummet. Boningsrummet

hade kakelugn men såg allt annat än propert ut, ty där hade skogsarbetare logerat. Emedan många byar hörde till varje skolrote, voro skolsalarna mycket för tränga för det stora antalet barn. Dessutom voro de bristfälligt ombonade och naturligtvis utan annan ventilation än den öppna spisen. I denna flammade vanligen brasan, och genom den blevo barnen i de närmaste långbänkarna hart när stekta, under det de, som sutto utefter vägarna, voro ganska stela av köld.

I slutet av 1870- och början av 1880-talet ökades lärarantalet, så att det blev tre ordinarie lärare och några småskollärarinnor. De senare blevo naturligtvis placerade i de mest avlägsna skogsbyarna. Lärarna däremot hade sina platser »framme på sockna». Var och en av dessa flyttade numera på två stationer utom organisten som hade fast skola i Fränsta. Dennes »uppland» utgjordes av rätt många byar, och barnantalet var där stort. Detta var fallet även i de andra rotarna; eleverna voro där 60 å 70.

Fars skola började på morgnarna kl. 9 med morgonbön. Minns så väl, hur far stod i katedern och ledde psalmsången med hjälp av ett — dragspel. Orgel fanns icke. Far hade inte så säker röst och hade troligen därför kommit på denna idé. Ingen fann något underligt i detta. Andakten var lika stor om ej större än nu. Efter morgonbönen följde kristendomstimmen med katekesläsning eller biblisk historia och sedan andra ämnen. Allt skulle läras utantill. Kommer ännu i håg långa ramsor ur Odhners historia och Bäckmans geografi. Någon undervisning i klass förekom egentligen icke utan endast i s. k. läxlag. Alla barn från och med nybörjarna till och med de avgående utgjorde en och samma läraravdelning. Abcdarierna undervisades av något äldre barn och det antingen vid läsetabellerna på väggen eller ock i böcker. Det surrade som i en bikupa, då nybörjarna högljutt stavade och »lade ihop»: b i bi, b a ba eller å säger å, k e r ker åker. Man var inte lite stolt, då man kommit till »Konstantinopolitanska sundet» efter att ha börjat med k o n kon, s t a n stan konstan t i ti konstanti o. s. v.

Kl. 12 kom middagsrasten, som varade en timme. De flesta hade mycket lång väg till skolan och voro utrustade med matsäck. Emedan särskilt avklädningsrum icke fanns, måste skolrummet även tjänstgöra såsom sådant och barnen vistas därinne under rasten. Vilken luft det skulle vara där vid lektionens början, förstår man. Ingen som helst ventilation fanns utom den öppna spisen

och dörren. På de då bistra vinterdagarna var det ej så gott att öppna dörren i synnerhet under kalla dagar.

Skoldagen pågick 6 timmar och slutade kl. 4. Den mörkaste tiden på året var det nästan alldeles mörkt den sista timmen; då förekom någon muntlig övning, som inte var beroende av ljus, ty lampor var en okänd lyx i skolan. När man vid aftonbönen sjöng psalmen 442: »Nu vilar hela jorden och luften mörk är vorden», låg där verkligen en viss rofylld stämning över salen.

Under de sista åren av fars tjänstgöring i mitten av 1880-talet hade ett skolhus byggts i Rombäck med skolsal och avklädningsrum samt bostad om ett rum och kök; så även slutligen i Torpshammar ett något större skolhus med två lärosalar och bostad om två rum och kök. Dit kom aldrig far, därför att han då på grund av sjuklighet avgick med avkortad pension (425 kr.). Den högsta lönen, 800 kr., hade han inte haft många år, innan han avgick. Vid hans avgång, 1889, hade antalet lärare ökats till mellan 15 och 20. Sedan har det stigit till ett 50-tal.

Då man betänker, under vilka svårigheter dessa skolans pionärer fingo arbeta och med vilken plikttrohet och nit de skötte sitt tunga och föga uppskattade arbete, måste man med beundran och tacksamhet bevara dem i sitt minne. —

Efter avlagd examen vid Härnösands småskoleseminarium erhöll jag plats vid flyttande mindre folkskolan Grundsjön—Julåsen—Råsjo. Så bar det av ut att pröva egna vingar.

»Mellansjö nästa» ropar konduktören! Det är en något disig dag i slutet av augusti 1898. Det lilla stationshuset jämte några gårdar ligger vid en vacker sjö men i övrigt skog, skog, skog. En lasttrilla med sits hämtar mig och gepäcket. Så bär det av över en mil igenom skogen. Lampkupan har jag omtänksamt nog tagit i mitt knä, och min uppmärksamhet måste oupphörligt riktas på att ej trilla i backen vid dunsarna på den steniga vägen. Denna tycks min skjutsbonde dock vara mycket stolt över, ty det är inte så länge det funnits farbar väg här. Slutligen är jag vid målet, d. v. s. den av Svartviks bolag nybyggda skolan i Grundsjön.

I mina rum och i skolsalen är det ännu endast timmerväggar. Om några dagar kommer prosten Åberg för att inviga skolhuset, och jag får, så gott sig göra låter, agera värdinna. Här är det alltså, jag skall göra mina första lärospån på den pedagogiska banan. Det är också första året, som skolan skall pågå hela höstterminen,

16 veckor. Förr har man där icke läst andra ämnen än kristendom, läsning, skrivning och räkning. För undervisningen i geografi och naturkunnighet finns ännu ingen materiell. Jag får reda mig med min svarta tavla så länge. Enär mina konstnärliga anlag äro tämligen dåliga blir det naturligtvis primitiv åskådningsteckning. Emellertid kommo så småningom nödiga planscher och kartor. Barnantalet var c:a 16. Omtänksamt nog hade Svartviks bolag kombinerat den ganska isolerade skolan med skogvaktarboställe, så att lärarinnan skulle slippa sitta ensam.

Vid terminens slut den 15 december var det att packa både skolans och egna saker för att efter jul börja i en ny rote, denna gång Råsjo, en mil från Östavalls station. Där var skolan inhyrd i en bondgård. Skolrummet utgjordes av den s. k. kökskammaren, ett litet rum med öppen spis innanför det stora köket. Möbleringen utgjordes av ett bord, en stol och tre bänkar. Var och en av de sistnämnda kunde mottaga fyra barn. Barnantalet var sju. När brasan sprakade på hällen, var det att försöka maka i hop bänkarna och flytta sig själv så långt från spisen som möjligt för att icke bli stekt. Åt mig var upplätet ett stort rum invid kökskammaren. Mat fick jag laga i familjens kök, genom vilket också mina skolbarn måste vandra vid in- och utgående ur skolrummet.

Den lilla skogsbyn låg där inne i skogen alldeles isolerad. Där var så fridfullt, att man aldrig låste en dörr för natten. Minns ännu med tacksamhet mitt snälla värdfolk. På kvällarna brukade vi sitta vid brasans sken i det lilla skolrummet, och min värd berättade då gärna om forna tider, när finnarna bröto bygd däruppe. En gammal trollfinne som varit framme på bygden för att skaffa varor, hade under tiden blivit bestulen på sin båt, varför han ropade över sjön på sin gumma att ro emot honom. Han fick stå länge och väl utan att gumman hörde hans rop, och då hon äntligen hörde och öppnade dörren, var gubben arg och beslöt att straffa henne. Han trollade tandvärk på henne, så hon inte kunde ta sig utom dörren. Jag kan nog reda mig gumman förutan, tänkte gubben, hittade en flat stenhäll som han genom trolldomskonster fick att flyta, och med den rodde han hem. Den stenhällen ligger ännu vid det över 300 år gamla finnpörte, som en gång var hans.

De sju läsveckorna voro snart till ända, och så ställdes färden till Julåsen, den by av de tre, som ligger närmast kyrkan; avståndet dit är vid pass 13 km. Numera kan man komma med buss direkt till Grundsjön över skogen förbi Julåsen, men då måste man

åka den långa omvägen med järnväg till Mellansjö. I Julåsen bodde jag i en liten grå undantagsstuga. Först kom man in i ett större rum med öppen spis; det tjänstgjorde såsom skolsal och såsom kök för lärarinnan. Innanför detta var mitt lilla rum. Det verkade hemtrevligt med sin välkomnande brasa i kakelugnen. På bordets vita duk var en god måltid serverad och därbredvid stod en bäddad säng. Min fryntliga värdinna hälsade mig välkommen. Vilken betydelse ett sådant mottagande har för en ensam ung flicka, som kommer i främmande miljö, förstär endast den, som provat på skogsbygdens isolering.

Så var det att sätta i gång igen. De tolv lärjungarna installerades i fyra bänkar. Innan skolan började, kl. 9, gällde det att laga sin frukost vid den öppna spisen, och efter skoldagens slut fick man åter plocka fram köksattiraljen på skolbordet och börja laga sin mat. Ofta kryddades den med kol från den sprakande veden.

Vårterminen 1899, som var min första termin där, var fylld av en ovanligt lång vinter. Hur ofta satt jag icke och tittade ut genom mitt lilla fönster på det snötäckta taket av en loge och önskade att snön skulle försvinna. Då skulle nog våren snart komma! Emellertid voro människorna däruppe mycket rara och gjorde vad de kunde, för den ensamma lärarinnan. Byns unga flickor kommo ibland på söndagarna med sina gitarrer och sjöngo gamla visor (»På blomsterklädd kulle» etc.) — allt under det den trebenta kaffepannan puttrade i kakelugnen. Eller också var jag bortbjuden till någon av dem. Den 1 maj åkte vi kälke i de branta backarna ute på ett gärde på meterdjup snö.

Den 1 juni, då min skola var slut, åkte jag släde halva vägen; sedan tog föret slut och jag fick välja på att rida eller att hoppa på stenarna på den till vårbäck mestadels förvandlade vägen. Jag tyckte det var säkrast att hålla mig till jorden. Hade tyvärr inte tagit ridlektioner. När jag kommit fram till Erikslund, var våren där redan med grönskiftande björkar. Julåsens by ligger mycket högt uppe i bergen, c:a 500 meter över havet; därav den stora skillnaden i klimatet.

Detta var mitt första skolår. Efter två år begärde jag och erhöll förflyttning till det nyblivna fabriks-samhället i Alby.

Detta samhälle var då vid pass tre år gammalt och hade vuxit upp med nästan amerikansk hastighet. Innan fabrikerne började byggas, var här enbar vildmark. Den enda bebyggelsen bestod då

av stationshuset, en banvakts- och en flottningsstuga. Jag kände en viss bävan när jag steg av tåget i Alby för att stanna i detta nybyggarsamhälle, där så olika element voro sammanförda från så gott som alla svenska landskap. Skolan var förhryd i ett privathus invid stationen. Trots sina tinnar och torn mot vägen var detta ett sannskyldigt ruckel. En låg skolsal av tillräcklig storlek samt ett rum och kök stodo till förfogande. Rummet var som ett bås och hade en osande järnkamin, som gjorde det olidligt hett då man eldade, men kallt så snart man slutade fyra på.

Hade jag haft få elever förut, så fick jag dess rikligare nu. Antalet uppgick till 104. Dem fick jag nu gruppera i klasser så gott jag kunde, men det var inte gott att komma till någon reda. De voro nämligen sammanförda från alla möjliga skolformer och de flesta hade inte bevistat någon skola på de två tre år, de varit bosatta här. Av utrymmesskäl måste jag dela upp antalet i två lika delar och hade således att undervisa 52 barn dagligen. Några voro överåriga; de fingo avgå vid höstterminens slut, då prostens Arbman kom hit för att hålla avgångsprövning.

Det var förvånande, att det kunde bli så pass disciplin bland så många barn, varav många voro huvudet högre än sin lärarinna. Jag må säga till deras beröm, att de inte voro svåra att få att lyda. Minns särskilt en stor grov pojke som uppträdde med en snusstrut. Jag befallde honom att kasta den i kakelugnen, och han lommade beskedligt i väg. Jag stod med hjärtat i halsgropen och ångrade nästan min befallning. Tänk om han inte lydde, hur skulle det då gå med min auktoritet?

Vi fingo dela skollokalen med godtemplarna, som lördagar och söndagar hade sina möten där. Så vidare angenämt var det inte att komma in där på måndagsmorgnarna, då man möttes dels av instängd cigaretttrök, dels av kvarlämnade cigarettstumpar m. m. på golv och bänkar.

Städningen sköttes av barnen själva under höstterminen, men på vårterminen tillsattes en städerska på bolagets bekostnad. Detta blev en stor lättnad för mig, ty jag hade icke kunnat lita på barnen utan alltid måst se till att det blev riktigt gjort.

När det första året i Alby äntligen var till ända, drog jag en lättnadens suck, vid den fägnessamma underrättelsen att jag till följande läsår skulle få » eget » skolhus och att en manlig lärare skulle övertaga folkskolan. Så kom jag då äntligen in på mitt egentliga gebit: småskolan. Den nya skolan innehöll två lärosalar

jämte bostäder för en lärare och två lärarinnor. År 1901 på hösten flyttade vi in i nya skolan, min kamrat och jag. Vid läsårets början 1902 kom en folkskollärlarinna till en ny sal i övervåningen och 1903 började en småskollärlarinna övertaga hälften av mina 50 lärjungar, duplicerande med mig i småskolesalen.

År 1906 brann skolan ner. Det var icke lätt att anskaffa lämpliga lokaler till så stort barnantal. Folkskolan förhörde Folkets hus, men småskolan var fortfarande utan lokal, då vi äntligen på eget initiativ erhöilo ett rum i en enskild byggnad. Det var litet, avlångt och lågt samt hade endast två fönster. På den ena kortväggen ledde en utgång direkt ut på marken. I denna lokal duplicerade min kamrat och jag under vårterminen och höllo på till midsommar för att ta igen den förlorade tiden. Endast med möda kunde man själv komma in och få plats, sedan därinne placerats de 15 tvåsitsiga bänkarna, som skulle rymma de 45 barnen. Huset hade tyvärr ett ännu rikligare antal hyresgäster i väggarna.

I byggnadens ena hälft inhystes löskarlur, som arbetade på den nya kraftstationen i Ringdalen. Våra grannar vägg om vägg voro om ej fullt så närgångna som vägglössen så dock ganska besvärliga. Tobaksrök, fläskos, svordomar och slagdängor hörde rätt ofta till vårt dagliga bröd. Mina krafter voro nära att svika, men även denna termin tog slut.

Vid höstterminens början fingo vi arbeta i bättre lokaler, i var sin sal. Hösten 1908 flyttade vi in i den nybyggda stora skola, där jag nu arbetat i 25 år. Nu erhöilo vi fullständig A-skola med åtta lärarkrafter; dessas antal utökades sedermera till elva, när lärjungarnas antal var som högst. Denna skola innehåller tio lärosalar jämte gymnastik- och slöjdsal samt särskild lärarbostad.

Då jag anställdes här i Borgsjö, hade jag 350 kr. i lön. Denna utbetalades kvartalsvis. Vid min anställning i Alby fick jag 100 kronors påökning såsom dyrortstillägg. Trots detta tillägg var det svårt nog att få debet och kredit att gå ihop. Matvarorna, isynnerhet mjölk och smör, voro här betydligt dyrare än i socknens övriga delar. Efter ytterligare några år ökades lönen till 600 kronor, och så småningom kom den upp till sin nuvarande storlek. Fast penningvärdet i början av min lärarinnetid var betydligt högre än nu, förstår jag dock icke, hur en lärarinna med studieskulder kunde få något över till att betala dem med. Jag var i den lyckliga belägenheten att endast ha min far till fordringsägare; annars vet jag icke, hur jag skulle rätt upp mina skulder.

Jonas Larsson i Jorm

f. d. rotskollärare, lappkateket och predikobiträde.

Av *Levi Johansson*, Fränsta.

De anteckningar, som ligga till grund för denna uppsats, äro i juli månad 1938 gjorda direkt efter Jonas Larssons egna muntliga meddelanden. Den 83-årige mannen befann sig i överraskande god form såväl fysiskt som psykiskt. Endast hågkomsten av en del data vållade honom besvär.

Larsson föddes den 10/2 1855 i nybygget Värgaren i Frostvikens socken, dit hans fader, Lars Persson i Jorm, med familj flyttat året förut. Makarna hade vid det laget fyra minderåriga barn, och i Värgaren fingo de ytterligare två, vadan familjen till slut bestod av åtta personer. Bostaden var av allra torftigaste slag: en med näver och torv täckt ryggåsstuga, cirka 7 alnar i fyrkant och så låg, att man knappast kunde stå rak vid långväggarna. Huset var knuttimrat av grova rundstockar och saknade varje tillstymmelse till väggbeklädnad. Två fönster funnos, men de bestodo vardera av bara en enda liten glasruta. Golvet var av täljda, ohyvlade halvstockar, så illa hopfogade, att man på sina ställen kunde sticka ned fingrarna mellan dem. Trossbottnen ersattes av jordfyllning runt väggarna utvändigt. Spisen var murad av skiffer och endast lerrappad. Möbleringen var den enklast möjliga. I stället för skåp hade man långa hyllor av täljda halvstockar, som vilade på grova träpinnar, inborrade i väggarna. En väggfast säng gav liggplats åt makarna och ett par av de minsta barnen; åt de andra bäddades direkt på golvet. Bordet var väggfast under ena fönstret. Mitt emot stugans gavel stod en liten mjölkbod. Dess tak var framdraget mot stuguväggen, så att där blev en öppen svale mellan de båda husen. Fjöset, även det ett ryggåshus, med sin foderlada och öppna svale bildade pendang till stugan. Med nöd och näppe kunde plats beredas för 4 nöt, 10 småfä och häst, men sällan hade man mera än 2 kor och en 6 å 7 får. Djuren ville nämligen inte leva där i gården. Det var dels osunt i det trånga, mörka fjöset, dels för lite och dåligt foder. Nästan varje vår ströko flera får med och då och då en ko eller kvigå. Lars Persson var svag och sjuklig av sig, så att det gick

dåligt att bärga, och foderhjälp av bättre ställda kunde ej erhållas, ty man hade 2 1/2 mil till närmaste granne. Vintertiden var sträckan framkomlig endast på trygor och skidor och om sommaren till fots över stiglös mark.

Värgaren är ett utpräglat fjällställe. Sjön ligger 557,5 m. ö. h. Där är mest bara björkskog. Gran finnes endast till nödortfigt husbygge. Att odla korn var ej att tänka på, och det blev inte heller potatis alla år — ej sällan av den orsaken, att man ingen haft att sätta. Först sedan barnen började bli vuxna, kunde man hålla sig med så pass boskap, att det blev överskott av ost och mesost under sommaren och slakt på höstarna. Huru man dessförinnan kunde klara livhanken om vintrarna, är fast obegripligt för Jonas Larsson själv nu på gamla dagar. Största delen av de 24 år, som familjen vistades i Värgaren, betecknar han som nödår. Ofta levde de långa tider på bara kokat ripkött. Spadet drucko de i brist på annan supanmat. Sällan hade man råd att koka gröt, utan det var vattvälling, och det mycket tunn sådan, som bestods till kvällsmat, om mjöl över huvud fanns i huset. Fadern var flitig med varjehanda småslöjder, såsom att göra träskedar, slevar, askar och laggbärl. Sådant tillverkade han varje vinter i ganska stor myckenhet och bytte bort i matvaror och andra förnödenheter framme på socknen. Åt lapparna i trakten gjorde han mjölkkgagar samt bär- och klövjerredskap. I betalning fick han matvaror, renhudar o. d. Lapparna likviderade alltid frikostigt. Malen spannmål var det svårt att få tag på. Man fick vara glad, om man kom över någon påse korn då och då. Detta torkade man i matgrytan över elden och malde det på en liten hemmagjord handkvarn. Bröd var det mycket smått om. Det var alltid kolsvart, ty det bestod till en god del av björklav. Det gräddades på en stor stenhäll. Vintertiden var det alltid så smått om mjölk, att den måste spädas med vatten, om man skulle få en dryck var till maten. Långa tider kunde man vara alldeles utan. En gång inträffade det, att far på grund av oföre och styggt väder blev borta två hela veckor, då han begivit sig fram på socknen för att skaffa mat. Vid hemkomsten fann han det mycket illa ställt. De fyra sista dygnen hade det inte funnits matsmulan skapad i huset. Jonas, som då var 7 år, och den 2 år yngre system Maria hade gjort ifrån sig det värsta. De kände ej längre någon hunger, voro bara så förfärligt trötta. Sista dygnen hade de sovit nästan i ett. Men då de nu fingo smaka mat, blevo de så fruktansvärt hungriga,

att det gjorde ont invärtes, och de skulle ha ätit ihjäl sig på fläcken, om de fått råda sig själva, men det tilläto inte föräldrarna. De gävo dem endast någon liten smula då och då. Först om några dagar fingo de äta sig ordentligt mätta. Det var bara på vippen den gången, att hela familjen skulle hava svultit ihjäl — och dock fanns där mat i överflöd bara några få steg från stugan! Ett par lappfamiljer hade där sina häbberer med stora förråd av kött, och gårdens folk hade nycklarna om hand. De hade inte ens behövt bryta sig in för att komma åt, vad de behövde. Men så genomärliga voro de, att de hellre hade svultit ihjäl, än de skulle hava rört, vad som ej var deras, och lika omutligt sträng var deras moral i alla andra viktiga stycken.

Så fort barnen började duga till något, skickades de bort att tjäna, vanligen till att börja med som »getare» d. v. s. vallhjon. Jonas var på tolfte året, då det blev hans tur — rättare sagt otur, för han fick ett rent makalöst omänskligt husbondfolk. Fastän de hade mycket gott om mat där i gården, svältfödde de gossen. Han fick aldrig sitta till bords med de andra. I spisvrån var hans matplats och en liten träkopp hela servisen. I vanliga fall var det inte alls dålig mat, jämfört med vad han var van hemifrån, men det var alltid för lite därav. Hade någon mat råkat bli skämd på ena eller andra sättet, blev det getarens lott att äta upp den. Ena gången var det ett parti frostskaadad potatis, en annan gång kalvkött, som det kommit mask i. Så länge potatisen räckte, led pojken av våldsamt diarré, och köttet kunde han helt enkelt inte äta, varför han gav det åt getterna. Hela den tid kalvkroppen räckte, svält gossen fram alla dagarna i getarskogen, ty han fick ingen som helst annan mat med sig till skogs. Frukosten som han fick, innan han gick, gjorde honom knappast halvmätt. Kommen en bit till vägs, brukade han därför »vittja matsäcken» (se efter vad där fanns). Det var inte mera, än att han åt upp allsammans — om det var ätbart — varpå han hängde kvar den tomma påsen i en gran. Nu var han någorlunda mätt, men så var det också tio timmar till nästa måltid, som även den var alldeles otillräcklig. Det var ett allmänt oskick på den där tiden och trakten bland de flesta, som hade det bättre ställt ekonomiskt, att mer eller mindre svältföda och illa hantera fattigmansbarn, som de hade till getare, men det här stället torde ha slagit alla rekorden. Efter ett år fick lille Jonas komma hem igen, och glad var han däröver. Inte för att där blev mycket fetare,

men det var det bättre hemma, att där voro alla lika. Att dagligen se mat omkring sig i överflöd och andra äta sina fulla mål, under det att man själv måste svälta, det är någonting så hemskt, att det kan ingen tänka sig, som inte prövat det, säger den gamle med tårarna i ögonen.

Jag har ansett det vara nödvändigt att göra denna miljöteckning. Av utrymmesskäl har den måst bli endast skissartad, dock vill jag hoppas, att den skall vara tydlig nog att tjäna som bakgrund åt den bild av mannen och hans utveckling, som jag i det följande skall försöka teckna.

Då gossen var fem år gammal, började föräldrarna lära honom läsa. Deras metod var högst originell. Atminstone har förf. inte hört talas om något liknande annat än hos kineser och forn-egyptier. De började visserligen med att på då gängse sätt lära gossen känna igen »ola», d. v. s. bokstäverna, men de fortsatte inte med att »stava och lägga ihop», utan de läste långsamt några ord ur abc-boken, samtidigt med att de pekade på orden. Lärjungen skulle förstas uppmärksamt se och höra på, varefter han själv fick läsa och peka. Sedan gällde det för honom att på andra ställen i boken söka igen de inlärdade orden. På detta sätt inpräglades *ordbild* efter *ordbild utan föregående upplösning i bokstäver*. Larsson säger, att det gick både fort och bra att lära sig läsa på detta sätt, men givetvis kunde han inte själv klara upp nya ord, som mötte, utan måste få höra dem utsägas. Föräldrarna själva torde ha lärt sig läsa efter samma metod, ty de kunde uppenbarligen inte stava och lägga ihop.

Då Jonas var på elvte året, kom han i skola första gången. Det var till Jorm, och läraren var E. O. Grafström. Gossen åtföljdes av en sin farbror, men ändock kändes det gruvsamt alldeles värre att möta själva folkskolläraren. G. var en reslig karl med mäktiga allvarliga uppsyn. Då farbrodern talade om, att pojken redan kunde hela katekesen utantill, rev läraren i: »Nå, än bibliskan då?» Den boken hade Jonas aldrig sett men väl hört omtalas. Far hade inte haft råd köpa den förr, men nu måste han få den. Det var Roos lärobok. Läraren sa, att det var alldeles bakvänt att börja med katekesen. Bibliskan skulle gå före. Jonas fann den nya boken i högsta grad spännande och rolig. Med renläsningen gick det bra för honom i skolan, men inför stavnings-tabellerna stod han förstas alldeles stum. För skrivningens skull var han emellertid tvungen lära sig stavningskonsten. Det gick

bra för vår lille man de sex veckorna terminen varade. Mera skola fick han inte det året. Följande år var gossen stadd i tjänst hos den förut omtalade hårde bonden i Jorm. Till skolan hade han nära tre km. Sällan fanns där ett spår till väg. Den lille undernärde stackaren måste arbeta sig fram genom drivorna på ett par stora, otympliga mansskidor. Matsäcken var ytterst skral. Jonas blev matt och slö. De långa läxorna orkade han inte med, och smått om tid för överläsning var det, för husbondfolket satte honom till så mycket arbete, då han kom hem på aftnarna. Ideligen fick han bakläxa, och läraren behandlade honom strängt, för han trodde, att Jonas var lat. Snart nog fick han dock veta, huru gossen hade det hemma, och då blev det annat av. Grafström skrev ett strängt brev till Jonas husbonde, som nu måste bekväma sig till att skaffa pilten logi i skolans närhet och förse honom med riktig proviant i någorlunda tillräcklig mängd. Sedan gick det åter bra i skolan. I terminens femte vecka kom en av Jonas äldre bröder i ett ärende fram till Jorm, och då greps Jonas av en sådan längtan hem, att läraren måste släppa honom, fast det var en hel vecka kvar av den korta terminen.

Inalles fick Jonas gå 41 veckor i skolan, däri inberäknad konfirmationsläsningen. Efter tidens och traktens förhållanden var detta en anmärkningsvärt lång skoltid. På författarens lott föll endast 38 veckor och det ändå 26 år längre fram i tiden.

I Grafströms skola användes inga andra böcker än de vanliga gudsordsböckerna och den s. k. Hemskolan. För räkningen funnos små tryckta tabeller, som delades ut bland eleverna. Man räknade på griffeltavlor. Då tavlan var fullskriven, gick man fram till läraren och sade upp. Han hade hand om »fasika». Endast siffertal förekommo på tabellerna. Välskrivningen övades å begynnelsestadiet på griffeltavla, sedan i skrivböcker, som barnen själva fingo häfta ihop av olinjerat papper, som läraren sålde. Läraren skrev förskrift åt var och en. Själva måste barnen linjera papperet, och med den saken var det kinkigt. Grafström hade en synnerligen prydd handstil och var mycket noga med sina elever i detta stycke. I betraktande av den korta tid som stod till buds blev resultatet av denna metod överraskande gott, vida bättre än vad som uppnås vid användandet av de nutida litograferade »skrivkurserna», men så är ju inte heller det senare förfarandet någon *undervisnings*-metod. Rättskrivningen fingo barnen mest lära sig själva genom avskrivning. Med den smula un-

dervising som gavs, blev det ej något helt, helst som ingen lärobok fanns.

Grafström var en sträng herre, som ej sparade på rottingen. Detta väckte dock intet ont blod, ty hemmen själva använde sig flitigt av kroppsagan, och läraren gjorde sig aldrig skyldig till misshandel. Då var det värre, att han »gjorde folkskillnad». Barn från bättre situerade hem hade uppenbarligen hans medhåll, men detta lyte var han ej ensam om i en tid, då människovärde och förmögenhetsvillkor allmänt ansågos stå i direkt proportion till varandra, och då lärarna voro så dåligt avlönade, att de för sitt uppehälle voro beroende av hemmens matskickningar med barnen. I övrigt använde han ibland bestraffningssätt, som vi i nutiden ej kunna annat än beteckna som alldeles förkastliga, i det att de lätt kunde verka inte bara psykiskt nedbrytande på den bestraffade utan även moraliskt nedrivande på de andra barnen. Jag skall anföra ett enda exempel.

Då G. höll skola i Jorm, for han varannan lördag till Gäddede. Bönderna i Jorm voro skyldiga att i tur och ordning skjutsa honom de dryga tre milen fram och åter. Dessa lördagar skulle barnen infinna sig i skolan för att »läsa på kartan». Det fanns nämligen en sådan över Norden. Då hade ungarna förstas roligt. De försökte överträffa varandra i befängda upptåg till gemensam uppbyggelse. En av de mest påhittiga och följaktligen populäraste i hela skaran denna termin var just vår Jonas. Han hade bl. a. slagit sig på imitatörens krävande uppgift och kommit långt, synnerligast i att härma kyrkoherde Höglund. Den lördag, varom nu är fråga, stod lille Jonas som så mången gång förr ovanför lärarens bord i skolstugan och agerade Höglund, en riktig präst i både ord och åthävor om ock kroppsligen en i miniatyr. Andakten hos auditoriet var djup och innerlig ehuru något larmande. De hade för en gångs skull ohejdat roligt, alla dessa små pinade vildmarksungar. Synd bara att där fanns en osynlig åhörare, en hos vilken förkunnelsen ej föll i god jord. Det var gumman i gården, »a Jo-Märet», som stod och tjuvlyssnade i rummet bredvid. Så fort läraren kom hem, avlade hon rapport, helt visst en fyllig och bra sådan. Onda aningar genombävade barnskaran, då läraren på måndagsmorgonen trädde in i skolrummet. Så olycksbådande bister hade man aldrig tillförne sett honom. Efter morgonbönen bröt stormen lös. Först höll läraren en dundrande straffpredikan över flocken i gemen, konstaterande ung-

domens rent gräsliga urartning. Sen kallades primus motor för det sista ofoget fram, fick till att börja med sin personliga, högst grundliga nedskällning och sedan fem rediga, sjungande rottingrapp över rygglutet och så till nästa dag en extra läxa, bestående av den långa berättelsen om Job och psalmen 230 — alla åtta verserna. Det passade ju bra en sådan gång med: »Var glad, min själ, och fatta mod». — Vid förhöret följande dag gick berättelsen och första psalmversen »som ett rinnande vatten», men sen blev det stopp. Jonas kunde inte komma ihåg början på andra versen. Bums kördes han i skamvrån. Meningen var, att han skulle falla till föga och börja lipa, men i stället ilsknade pojken till. Detta märkte läraren. Han befallde nu alla barnen att stiga upp, vända sig mot delinkventen och hänskratta åt honom. Det sista dugde de inte till. Det stannade vid att »de stodo där och fläkte skinnen av tänderna», för att begagna Larssons eget uttryckssätt. Gravallvarliga som de därtill voro, påminde de Jonas om ilska hundar, som gärna vilja bitas men inte våga. De syntes honom så urkomiska, att han inte kunde hålla sig allvarsam utan fnissade till. Då blev läraren alldeles ursinnig och »kom farande som ett rytande lejon». Jonas, som nu »kommit på» psalmversens början, klämde i och läste med ljudelig stämma:

»Det Josef visst, den fromme man, I fordom tid förfarit;
Om Job och David läsas kan, Hur de i nöd ock varit;
Men Herren blid I rättan tid
Dem dock ur nöden ryckte,
Den på Gud tror, Han trygger bor,
Fast världen all förtryckte».

Under det han läste, undergingo kamraterna en märkelig förändring. Först togo de sig för munnen, som hade de haft tandvärk, sen hördes läten som av snyftningar och till sist skrattade varanda en överljutt. Lika galet höll det på att gå med läraren. Denne fick brått att förpassa sig till sin plats, där göra helt om och ordna anletsdragen. Saken var den, att hin flög i vår lille söte Jonas och förledde honom till att imitera kyrkoherden. Spänningen och ovissheten om den slutliga utgången av tilltaget förlänade hans röst den för kyrkoherdens deklamation utmärkande gudsnådeligheten, som ju här var på sin rätta plats både med hänsyn till gossens belägenhet och versens innehåll. Det djärva tilltaget slutade lyckligare än man skulle ha väntat. Jonas kommenderades i bänk,

och läraren högg direkt in på det, som skulle göras under timmen. Historien var därmed definitivt ur världen utan några som helst påföljder för gossen. Det var som hade Grafström med ens glömt episoden, vilket länder hans minne till heder.

Då Jonas var på femtonde året, kom han i konfirmations-skola för kyrkoherde Höglund, som han snart nog lärde sig tycka om. Prästen brusade lätt upp, hetlevrad som han var, men anfallet gick över med detsamma och utan sviter. Han förstod sig på barn, skämtade gärna lite smått med dem och var inte alls småaktigt noga, vad disciplinen beträffar. Han var mycket när-synt men hörde bra. Gärna satt han och bolmade på sin pipa, då han undervisade. Det gick gemytligt till i den »prästsolan».

Ett vackert drag hos H. var hans ömhet mot fattigmans barn. Jonas, som hade sin skolväg förbi prästgården, blev mer än en gång av kyrkoherden inropad i köket för att från prästens mun få höra dessa ljuvliga ord riktas till frun: »Mamma! Ge Jonas Larsson en bit bröd! Han behöver det nog». Den brödbiten visade sig alla gångerna vara en rejäl smörgås.

Då ett par år hade gått, stod Jonas en dag åter inför sin vän kyrkoherden, nu i ett viktigt ärende. Han ville höra, om det fanns någon möjlighet för en sådan som han att kunna komma i tillfälle att få studera. Höglund anlade en mycket bekymrad min och sade: »Gud bevara dig från att studera! — Jag kan aldrig få bli min egen. Huru gammal jag än blir, kommer jag att ha mina studieskulder att dragas med. Bry dig inte om att studera! — Du skall få bli rotskollärare». Så stort förtroende hade ynglingen för sin gamle konfirmationslärare, att han utan vidare accepterade trots sin brinnande läslust och en sugande längtan ut i stora världen. Den i utsikt ställda sysslan tycktes honom för övrigt bra. Han skulle slippa vara ute och frysa och slita ont under den långa, kalla vintern. Mat och husrum fingo bönderna hålla honom och därtill skulle han få en liten kontant lön av socknen. Det kom emellertid att dröja sex år, innan det blev något av den saken. Under tiden arbetade Jonas som timmerhuggare (»bolagskarl») om vintrarna, och om somrarna gick han dagaman hos bönderna och slog starrmyrar för 5 kr. veckan och inaten. Någon gång kunde det vankas ett par strumpor eller hemmagjorda kal-songer extra, om han varit en längre tid i gården.

1874 kom äntligen erbjudande till Larsson att bli rotskol-lärare. Först skulle han dock avlägga en sorts examen. En god del av det lilla han lärt i skolan, hade han förstas glömt under dessa år, helst som han inte vårdat sig om att hålla det vid makt. Det syntes ju inte ämna bli något av lärareanställningen. Höglund var nu död, och vicepastorn hette Berg. Denne erbjöd Larsson en veckas undervisning. Under tiden fick han bo och äta gratis hos Grafström, som vid det laget trappat upp till kronolänsman i socknen. Vid det efterföljande undervisningsprovet närvaro pastorn, länsmannen och folkskollärare Andersson. Examinatorerna fungerade på samma gång som skolbarn. Särskilt Andersson var rent omöjlig i att ge befängt galna svar. Till sist måste vår kandidat tilldela »gossen» en allvarlig skrapa och strängt anmana honom att tänka sig för bättre, innan han svarade. Då blev det förstas roligt. Alla tre skrattade för full hals, men Jonas Larsson ändrade inte en min utan sporde gravallvarligt de tre lymlarna, om de verkligen tyckte, att det passade sig att sitta och flabba så där under lektionen. Det gjorde susen! Pastorn avbröt provet och förklarade Jonas Larsson godkänd och antagen som rotskol-lärare med tjänstgöringsskyldighet t. v. i de två norra rotarna.

Längre fram i tiden måste han, för att statsbidrag skulle kunna utanordnas till hans avlöning, undergå prövning inför folk-skoleinspektören. Den blev betydligt mera krävande, men det gick bra.

Den unge läraren hade bra svängrum, ty det honom tilldelade området är gott och väl 20 kv.-mil stort, men det var ytterst glest befolkat — bara 42 rökar, fördelade på 13 platser. Lästiden var det intet att klaga på. Den var bara 24 veckor om året ända tills fram på 1890-talet, då den utsträcktes till 30 veckor. Men lönen var också därefter eller 75 kr. för året och mat och husrum fritt under lästiden. Naturaförmånerna skulle utgöras av bönderna i rotarna, vilka också hade att svara för uppvärmd undervisnings-lokal. Först omkring sekelskiftet började skolhus byggas ute i rotarna. Endast på ett par ställen kunde läraren få en liten kam-mare för sig själv. Eljest var det att bo i själva skolrummet eller, vilket var det vanligaste, dela det enda befintliga rummet med allt gårdsfolket. Undantagslöst åt han tillsammans med de andra i huset och fick åtnöja sig med samma knappa, tarvliga kost som de. Där särskild lokal för undervisningen kunde erhållas, utgjordes denna av antingen en liten förstukammare eller ock av en

dåligt ombonad sommarstuga. På ett ställe, där Larsson hade sin Psovplats på golvet i »skolsalen», hände sig att han en morgon befanns vara alldeles översnöad, då mor i gården kom in med kaffe. Det var nämligen så, att ett par fönsterrutor voro utslagna och ersatta med trasbylten. Dessa hade rivits ur av den våldsamma snöstorm, som rasat under natten. Av allt detta hade Larsson ingenting märkt, för han hade god sömn och fårskinnsfällan var varm och praktig — fastän full av lus. Av den varan fanns det över nog i alla gårdarna, och ingen tänkte, att det skulle kunna vara annorlunda. Ofta var det att undervisa i köket, gårdens enda någorlunda beboeliga rum. Då kunde dagens skolarbete ej börja, förrän alla ätit, så att det stora bordet blev ledigt, ty kring det måste barnen få sitta med sina arbeten, eftersom inga skolbänkar funnos. Då man sent omsider lade sig till med skolbänkar, voro de av allra enklaste sort: ett lägre säte att sitta på och framför detta ett högre att ha böcker och griffeltavla på. Varje sådan bänk gav plats åt en 5 à 6 barn. Bönderna fingo själva anskaffa bänkarna.

Karlarna brukade vanligen hänsynsfullt söka sig utearbete under skoltimmarna, och de innevarande kvinnorna rörde sig i regel så tyst och varligt som möjligt, men undantag förekommo, då man kardade, spann, vävde, slamrade och pratade utan att ta minsta hänsyn till lärare och barn. Råkade främmande komma till gårds, vilket lyckligtvis inte hände var dag, var det bara att slå ihop böckerna och sluta. Ingen makt i världen skulle ha varit stark nog att belägga ungarna med andaktens boja, då det bar till att rusta med kaffe och mat och nyheterna bortifrån togo till att hagla om öronen. För övrigt kunde mor i huset inte avvara bordet en sådan gång.

Sommarstugorna voro bra skollokaler så till vida, att man där fick arbeta ostört, men i stället voro de fruktansvärt kalla. De nakna stockväggarna voro glesa, innertaket var utan fyllning och jordskolningen bristfällig, om ens någon sådan tätning av sockeln fanns. Dessa stugor voro ju avsedda endast för sommarbruk. Genom att man skottade upp en snövall mot väggarna till fönstrens nederkant, förbättrades lokalen avsevärt, vilket dock icke hindrade, att det vid strängare väderlek var rysligt kallt, synnerligast från golvet, trots att man eldade rent vildsint och i ett på den stora öppna spisen. Egentligen var det bara den direkta utstrålningsvärmens från brasan, som man fick någon glädje av.

Den övriga värmen for med röken upp genom den oformligt vida skorstenen. Det ålåg bönderna i roten att förse skolan med ved i förhållande till hemmansdelarnas skattetal. Denna anordning bestod ända till 1912. Inte alla gjorde sin skyldighet punktligt och till fyllest, varför det emellanåt inträffade, att läraren fick lov att taga med sig några av de större pojkar och hämta ved hos vederbörande antingen på kälke eller i mes, och man kunde skatta sig lycklig, om bonden råkade ha bränsle hemma, så att man slapp ta det från rot i skogen. Sânt hände också.

Som ett annat rothjon vandrade skolläraren från gård till gård, stannade flera eller färre dagar på vart ställe, beroende på hemmansdelarnas storlek. Kunde undervisningen inrymmas på det nya spis-stället, följde hela skolan med. Hade man det någorlunda skapligt ställt i matvägen, var läraren alltid välkommen, ty han var inte bara en skämtsam, glad fyr med stor förmåga att smitta andra med sitt solskenslynne, utan därtill en mångsidigt häändig karl, som villigt ställde sina färdigheter till förfogande. Han totade ihop riktigt bra pojk- och arbetskläder, sydde lappskor och näbbpjäxor, bandade upp gamla laggekär och gjorde nya, mixtrade igång klockor, som stannat; t. o. m. koppade och slog åder samt drog i led och spjalade benbrott, om det riktigt knep. Allt sådant gjorde han »inpå» (inpå köpet), där han bodde och åt, men i gengäld fick han mångt strumppar och skovirke »i godvilli» (godvillig, d. v. s. ej i frågasatt, ersättning).

Denne lärare behövde man ej gruva sig för att ta emot. Hans anspråk voro i allt de minsta tänkbara. Han var ju född och uppfödd i trakten under de knappaste villkor och hade icke ännu genom vistelse i bättre lottade bygder skaffat sig några vanor. Under skildrade förhållanden var detta en merit, mera värd än mycken lärdom.

Någon gång kunde det yppa sig svårigheter för läraren att få komma in i den gård, som stod i tur att ta emot honom. Den bonde, som själv inte hade några barn i skolåldern, ansåg sig rättvisligen böra få stå utanför det hela, men man fogade sig dock vanligen i det oundvikliga om ock under protester mot de styrande. Andra gånger, och det var vanligare, kunde man vara så knappt ställd med mat i huset, att det endast nödtorftligen räckte för de egna munnarna, och då var det ju inte att undra på, om man försökte komma undan skolhållningen, men det gick ju inte, och då var det ingen annan råd än att övertala någon granne,

som hade det bättre förspänt, att taga sig an läraren. En och annan, som var för stolt att vidgå sin oförmåga, försökte att advocera sig ifrån det hela, som vi kunna se av följande sorglustiga historia.

Larsson kom till Norrsjön för att hålla skola. Då han närmade sig den gård, som stod i tur att ta emot honom, kom mor i huset honom till mötes, till synes mycket nervös. L. hälsade och frågade, om han skulle få låna hus. I ettrig ton kom svaret: »Nej, det blir inte något med det. Vi har nog länge hållit kost i stället för dabbsjöborna och inte fått något för det, så nu får skolläraren fara dit». Till Dabbsjön, en enstaka gård, var det två mil och ingen väg. Larsson svarade: »Det blir för sent i dag, men om ni vill skjutsa mej och barnen, får jag väl fara dit i morgon, fast jag inte har uppdrag att hålla skola i Dabbsjön i år utan här i byn. I alla fall måste ni låna mig hus tills i morgon. Eller hur?» Nu föll gumman till föga och erkände, att hon inte alls kunde ta emot honom. Hon var utan mat. Att detta var sanning, betvivlade Larsson inte alls, men så synd han än tyckte om gumman, kunde han inte låta tillfället att ge henne betalt för gammal ost gå sig ur händerna. »Jaså — ni är matlös!» sade han och fortfor efter en lagom lång paus: »Det skulle ni ha sagt genast i stället för att visa mig till Dabbsjön, så skulle jag ha gått och skaffat mig mat hos någon annan, för det tör nog helst vara mitt fel, att ni har det skrämt. — Jag har hört sägas, att ni sagt om mig, att jag är så stor i maten, att jag åt upp sex ostar för er under den korta tid, jag sist var hos er». Gumman förlorade alldeles balansen av denna omilda stöt. »Herre Gu!» utbrast hon. »Ska skollärarn tro på Ol-Annersa-Brita å?» Han, långsamt och med tyngd på varje ord: »Jaså, ni har sagt det till henne med! Då är det nog sant, vad jag hört av andra. — Ni borde ha lite skam. — Jag minns inte, att jag såg till någon ost alls hos er. För det klagat jag inte på kosthållningen, men lite hövlighet fordrar jag av er». Så bjöd han godnatt och begav sig till en annan gård, hack i häl följd av den gråtande, botfärdiga kvinnan, som där lejde kost åt honom.

Många av dessa små byar hade så få barn, att även barnen från närmaste grannby måste komma tillstädes. Dessa togos om hand och kosthölls i första rummet av de familjer, som själva hade skolbarn. Vid terminens mitt flyttade läraren med alla barnen till den andra byn, vars barnafäder nu fingo betala med kosthållning åt den första byns barn. Systemet var praktiskt men skol-

terminerna blevo icke desto mindre nog så bekymmersamma tider för dem, som stodo i tur att ha skolan, ty matförråden vore genomgående knappa. Det var allt annat än fägnasamt att få sin kanske redan förut nog stora barnhop fördubblad för en tid av fyra ä fem veckor, men det fanns faktiskt intet annat sätt att ordna saken. — »Gud ske lov! Nu är fisktunnan tom och potatisen snart slut», utropade en gumma, då hon lagat sista matmålet för terminen åt skolläraren och barnhopen. Denna galghumoristiska lättnadens suck kom helt visst från djupet av hennes själ.

Flyttningarna mellan de olika stationerna voro alltid besvärliga. Bönderna voro ålagda att i tur och ordning skjutsa läraren från by till annan. Den bestämmelsen hade dock läraren föga glädje av. Mellan många av dessa byar och enstakagårdar fanns inte ens vinterväg, emedan folk så ytterst sällan körde mellan dem, även om de voro relativt närbelägna varandra — »bara» en mil eller så. Vanligen färdades man på skidor, vilka den tiden voro mycket klumpiga och alltid dåligt vallade. Låg det så till, att man skulle ha barn med sig, följde givetvis en del vuxna med för deras skull. På de långa avstånden åtföljdes läraren vanligen av en karl, som bar undervisningsmaterielen, vilken i början av Larssons tid utgjordes av en uppsättning stavningstabeller i litet format och några exemplar av boken »Hemskolan». Därtill kom lärarens personliga utrustning, som han själv delvis fick bära. Denna bärarhjälp gavs i regel beredvilligt av den gård, som stod i tur att »skjutsa», men det inträffade ock, att man lämnade läraren i sticket och lät honom klara sig själv, bäst han kunde och ville. En gång, då Larsson skulle flytta från Blåsjön till Trångmon, visade det sig vara stört omöjligt att uppbringa någon bärare. I alla nio gårdarna påstod man sig ha utgjort sin skjutsskyldighet under förre lärarens tid. Att de gruvade sig för färden var ej att undra på, ty det var ungefär 3 1/2 mil till första lilla by, Härbergsdalen, och blev man inte avlöst där, vilket inte alls var säkert, fick man lov att bli med ytterligare en mil. Terrängen är ytterst svår. På ett ställe är det en nivåskillnad om 225 m. på endast 4 km. *motlöpa*. De hade misskund med sig själva men ingen medkänsla med läraren. Till slut erbjöd sig skoltillsyningsmannen att följa med och bära till Ankarede — en knapp futtig mil och det lättaste biten, för det är sjö hela vägen. Men då blev Larsson arg och sa, att skulle han inbilla sig klara resten av sträckan, så kla-

rade han nog den där stumpen också. Med det beskedet traskade tillsyningsmannen hem, förmodligen glad att ha sluppit ifrån så lindrigt, och läraren anträdde sin långa färd ensam med omkr. 25 kg. packning på ryggen. Som det var på vårsidan, så att dagsmejan gjorde sig gällande, sparade han med att starta tills på kvällsidan, i hopp att det då skulle börja frysa på. Östöver Blåsjön gick det ganska bra, men där vidtar den förut omtalade svåra motlöpan, och den höll alldeles på att pumpa ut vår man. Skaren var ännu för svag. Det bröt igenom, och skidorna gingo nästan till botten genom den uppblötta djupa snön. De fyra kilometerna togo honom flera timmar. Uppe på kalfjället var föret bättre, för där hade solen inte verkat så starkt, men någon vidare fart kunde Larsson ändå inte sätta upp. Han var alldeles för uttröttad. Äntligen var han kommen över kalfjället, där han i en sydsluttning träffade på en liten barfläck. Där beslöt han vila en stund och ta sig en bit mat, men så slut var han, att han somnade på fläcken — innan han ens hunnit få fram matsäcksknytet ur packningen. Det var lyckligtvis ingen kyla att tala om, men ändå höll den sömnen på att bli hans sista. Då han vaknade, kändes alla leder som hopväxta, och han skakade så häftigt av frossbrytningar, att han höll på att inte kunna resa sig. Endast med största svårighet lyckades han få på sig skidorna och axla bördan. Föret var nu utmärkt, och marken sluttade jämt hela vägen ned mot Västra Härbergsvattnet, men färden blev ändå äventyrlig nog. Skidlöparen raglade som en drucken av utmattnings och frosskakning. Tätt som oftast föll han omkull. Då han äntligen kom ned på sjön, lämnade han både börda och skidor och begav sig gående den halva milen till gårds. Kl. 5 på morgonen kom han fram. Resan hade tagit omkr. 13 timmar — mer än dubbelt så lång tid som normalt i maklig takt. Frossan satt ännu kvar i kroppen. Först sedan Larsson druckit en stor spillkum het mjölk med en myckenhet ingefära i, började han tina upp. Strapatserna hade tagit så pass på honom, att han först på tredje dagen kunde skidlede fortsätta till Trångmon i »tomming», d.v.s. utan packning. Mångfaldiga gånger både förr och senare har Larsson haft att kämpa med döden om livhanken än i dimma eller snöstorm på fjället, än i hårt väder på de stora nyckfulla fjällsjöarna, men denna resan var den värsta.

I egentlig mening grundläggande undervisning behövde varken Larsson eller de andra rotskollärarna i socknen befatta sig

med annat än undantagsvis. I regel kunde barnen »stava och lägga ihop», då de kommo i skolan. Mången »läste rent», och en och annan kunde t. o. m. betydliga partier av »storkatekesen» (utvecklingen) utantill. Få voro alldeles rudis i räknekonsten. De kunde åtminstone rabbla upp talserien 1—100 både fram- och baklänges. Det ansågs som en självklar sak, att sånt skulle vara undanstökat hemma före skolgångens början, likasom ock att föräldrarna skulle se till, att barnen under de långa ferierna förkovrade sig i vad de lärt i skolan. Detta var alldeles nödvändigt, då den årliga lästiden för varje barn var endast 8 eller 10 veckor. Det kunde t. o. m. inträffa, att man något år inte fick någon skola alls.

I hemmen gick det så till med undervisningen, att äldsta barnet lärdes upp av föräldrarna, och så fick det bli läromästare för de yngre syskonen. I rotskolan fingo de i läskonsten svaga gnom med stavningstabellerna under ledning av någon mera försigkommen kamrat samt läsa läxor i den hemifrån medhavda abc-boken. De större pluggade katekes och psalmverser av alla krafter samt tränades med »förståndsfrågor». De duktigaste läste t. o. m. bibliskan — allt utantill. Innanläsning övades i »Hemskolan», så länge denna fanns att tillgå. Sedan hade man under många år bara de vanliga »gudsordböckerna» att öva sig i, tills man omkring sekelskiftet fick J. A. Svensks underbart fängslande »Läsebok för småskolan» med mottot »Att lära läsa utan tårar». Vid det laget erhöill man också kulram och räknestavar. Förut hade fingrarna varit förnämsta hjälpmedlet vid åskådliggörandet av talbegreppen, och läraren hade måst »göra» alla räkneexemplen själv. Skolkrita hade man haft länge, men svarta tavlan saknades på flertalet stationer. Där skrev man på dörren — om det gick. Den skriftliga räkningen drevs endast obetydligt. Så mycket mera övade man huvudräkning. Först på 1890-talet började bläck och pennor tagas i bruk i rotskolorna. För läraren, som tillhandahöll sådan materiel, blev det en dålig affär. Barnen måste få ta på kredit, och betalningen uteblev dessvärre allt för ofta. Många föräldrar voro så fattiga, att det var svårt för dem att åstadkomma den lilla slanten; andra gillade inte detta nya påfund utan tyckte, att det kunde duga med grifeltavlan nu som förr. Det här var bara lärarens påhitt, så att han kunde gärna stå sitt kast. Rotskolan och dess arbete såg man eljest undantagslöst med blida ögon och skickade gärna sina barn dit. Folkskolan åter gillade

man inte alls. Först och främst blev det så dyrt för hemmen. Att ha ett barn inackorderat en vinter i Gäddede, kostade en hel ko. Den som hade många ungar blev ju alldeles ruinerad på detta sätt. Och så sysslade de till på köpet mest med onyttiga saker i folkskolan. Geografi och naturlära kunde då vara sin sak. Men vad i fridens dagar skulle det duga till att läsa om alla gamla kungar och deras krig! Och så »exsera» man även med flickorna! *De* skulle väl inte på lägret! Det var gymnastiken man åsyftade. Klagomålen över kostnaderna voro berättigade. Det var alldeles för betungande för dessa avsides boende fattiga, varför man också i en senare tid nödgats helt överflytta levnadskostnaderna för utbyrnas skolbarn på det allmänna.

Som förut redan nämnts, var Jonas Larssons lön till att börja med endast 75 kr. pr år jämte mat och husrum under skoltiden. Längre fram höjdes lönen till det dubbla med naturaförmånerna kvarstående men lästiden utökad till 30 veckor pr år. I början av 1890-talet utbyttes den fria kosten mot 150 kr. i pengar eller i ett som allt 300 kr. Det var den lagliga småskollärelönen då. F. o. m. 1907 utgick ett kommunalt lönetillägg å 100 kr. i anledning av att lästiden blev 34 1/2 vecka. För Jonas Larsson kommo nu tre gyllene år med en kontant årsinkomst av ej mindre än 800 kr. Han fick nämligen sommartjänstgöring som lappkateket inom Hotagens och Frostvikens socknar med 400 kr. i lön. Han talar lappiska flytande sedan barndomen. Denna undervisning var förlagd till stora byar med goda lokaler. Undervisningsmaterielen var riklig och bra och lappungarna pigga och trevliga.

Det är klart att Jonas Larsson icke kunde reda sig enbart på de små lärarlönerna, helst som han gifte sig ganska tidigt (1883) och fick stor familj, hela halvdussinet barn, av vilka 5 uppnådde vuxen ålder. Under sin ungarstid gick han varje vår direkt från skolan till timmerflottningen. Det var ett hårt, hälsovådligt och livsfarligt arbete. Älvarna voro mycket svårflottade, oreglerade som de voro; arbetstiden blev genomgående för lång, ända till 20 timmar pr dygn, och de korta vilstunderna måste ofta tillbringas under bar himmel i råkall vårluft. Timpningen var aldrig över 25 öre men väl lägre. Efter flottningens slut blev det att gå som slätteskarl hos bönderna för 5 kr. i veckan och maten. Arbetsdagen var här aldrig kortare än 12 effektiva timmar.

Som gift bodde han inhyses eller arrenderade mindre jordbruk än här och än där. Det var som trivdes han dåligt med jor-

den och kroppsarbetet, var han än befann sig, nog beroende därpå, att han måst slita för ont och umbära allt för mycket under sina tidigare år. Han hade blivit »lass-skrämd» bildligt talat. Som tur var, hade han fått en mycket duktig hustru. Fattigt och smått om hade de det nog på sin tid i det lilla skollärahemmet, men svälten hölls dock borta, och i mån tiden gick och barnen växte upp och blevo till hjälp, ljusnade det mer och mer, och en vacker dag upptäckte man, att »Jonas skollärars» redde sig ganska gott. De arrenderade ett hemman i Jorm, hade 6 kor och häst samt riktigt bra med småfä.

Sedan L. 1910 lämnat läraretjänsten, var han en följd av år anställd som resetalare hos Jämtlands lutherska missionsförbund och gjorde sig därvid så pass bemärkt, att han erhöll biskopens *venia concionandi* och förordnades som predikobiträde åt den då sängliggande sjuke pastor Malmström i Hotagen. Där var han i två år, skötande även kyrkobokföringen. Lönen var 600 kr. pr år och allt fritt, och lika mycket uppbar han av missionsförbundet, mot att han reste omkring i grannsocknarna på sin lediga tid och predikade. Sju gånger har han alldeles ensam skött om konfirmationsläsning dels i Gärdnäset, dels i Ankarede samt hållit konfirmationsförhören. Ett av dessa var förf. i tillfälle åhöra. Både lärare och barn skötte sig utmärkt. De hade t. o. m. läst lite kyrkohistoria.

En lång tid var Jonas Larsson vaccinatör i sitt vidsträckt område. Oräkneliga äro de bouppteckningar, arvskiften och auktioner han hållit, och de hemmansköp, födorådskontrakt och andra juridiska dokument som han skrivit, men för det kommunala har han inte blivit tagen i anspråk. Han hade nog för lite av denna världens goda, då han var i den åldern, att han kunde ha kommit i fråga.

Mänskligt sett borde väl Jonas Larsson ha blivit präst, men man kan undra, om han såsom sådan utträttat större gärningar än han nu gjort; en lugnare och tryggare ålderdom hade han näppligen haft. Tiden har arbetat honom i händerna. Han har nära fem gånger mera i pension än han hade i ersättning såsom småskollärare, då lönen var högst, och därtill ett lite bra födoråd förskrivet åt sig från en hemmansdel, som han förvärvat och sedan överlåtit på sin son. Men det bästa utav allt: han är så innerligen belåten och tacksam inte bara för dagens goda utan ock för ett långt livs skiftande mångahanda.

Lövånger på 1880-talet.

Av folkskolläraren *M. V. Holmström*, Vigge (1931).

Lövånger hade på 1880-talet omkring 4.000 invånare men ägde det oaktat blott *en* »egentlig folkskola». Den var belägen nära kyrkan och besöktes huvudsakligen av barn från närmast liggande trakt. De unga i andra delar av socknen fingo nöja sig med den torftiga undervisning, som meddelades i någon på flera stationer flyttande småskola.

Folkskolan hade sin lokal gemensam med tingslaget. Av tingshuset disponerade nämligen folkskolan nedre våningen, tingslaget övre. Folkskolans lokaler utgjordes av skolsal samt två rum och kök för läraren. Avklädningsrum för skolbarnen saknades; de fingo taga av sina ytterplagg i skolsalen, ifall de möjligen hade några att taga av. Särskild ingång till lärarbostaden fanns icke, utan förstugan var gemensam för alla, som skulle in eller ut. Det ligger i öppen dag huru obehagligt detta var, särskilt vid de tillfällena, då mycket folk samlades. Sådana tillfällen voro icke sällsynta, ty här höllos utom ting även mantalsskrivning, taxering, uppbörd av krono- och kommunalskatt m. m. På försommaren användes skolsalen också för konfirmandundervisning. En nutida folkskollärare eller lärarinna skulle knappt nöja sig med en dylik lokal.

Skolsalen var ov ordinär storlek. Skolmöblerna utgjordes av några långbänkar, som stodo utefter salens långsida. På bordsbrädet fingo barnen lägga sin materiell, vilken var av enklaste slag. På ömse sidor om katedern — längst fram — funnos tvänne sittsoffor.

Vid motsatta väggen stod ett bokskåp, innehållande ett lånebibliotek, vilket dock gjorde föga skäl för namnet, ty vid den tid, som här åsyftas, förekom knappt något boklån. Det fanns för övrigt ej mycket att välja på. Några exemplar »Läsning för folket», några andra gamla böcker, mest behandlande jordbruk, det var allt. Skönlitteraturen var ej representerad; »romanläsning» ansågs vid den tiden och på den orten tämligen allmänt för skadlig. Mellan bokskåpet och kakelugnen stodo några trägevär, som användes vid marschövningar och vändningar. På väggarna hängde en karta över Norden, en över Palestina, en över Europa och en s. k. blindkarta över Sverige.

I övrigt var skolmaterielen för sin tid jämförelsevis god. Så t. ex. funnos jordglob, himmelsglob, tellurium samt prov på olika stenarter och mineral. Planscher över djur och växter saknades däremot liksom mycket annat, som nu anses nödvändigt i en folkskola. Färdiga skrivböcker funnos ej, utan barnen fingo skaffa sig papper, vanligen grovt hamppapper, och av detta själva göra sig skrivböcker samt linjera upp dem. Skrivkurser för välskrivning funnos ej heller, men s. k. förskrifter, långsmala häften med tryckt skrivstil började komma i bruk. Eljest var det vanligt, att läraren eller monitören skrev en bokstav i början av den upplinjerade raden och att lärjungen skulle söka efterbilda denna. Papper förekom sparsamt. Mest användes griffel och tavla vid skrivning och räkning. När tavlan var fullskriven, suddade man ut det skrivna med en svamp, en tygsudd eller tröjärmen. Att detta tillvägagångssätt var osnyggt och ohygieniskt, hade man ej en tanke på. Den tiden fanns ingen rädsla för bakterier, ja, flertalet hade ej reda på att dylika existerade.

Vid katekesutanläsning lades stor vikt; detta ämne jämte innanläsning, räkning och välskrivning voro de enda, som ansågos hava någon betydelse. Rättskrivning förekom men uppsatsskrivning icke. Flertalet hade icke fått upp ögonen för den utomordentliga betydelse, modersmålets skriftliga behandling har även för allmog.

Någon klassundervisning förekom icke, och barnen sammanhöllos icke i bestämda läxlag. Monitörsystemet praktiserades ännu, fastän det förbjudits 1864. Runtom på väggarna hängde läsetabeller. I skolan undervisades nybörjare likaväl som mera försigkomna. Nybörjarna ställdes i en halvcirkel framför tabellen, och monitören tog plats intill med en pekpinne i handen. Med denna pekade han på den stavelse eller det ord, abedarien skulle läsa. Om det gick trögt eller lästes fel, var monitören ej sen att klatscha till »syndaren» litet.

På så sätt övades nybörjarna att stava och lägga ihop. Framme i katedern satt läraren och övervakade och ledde det hela. Han var, kan man säga, kompanichefen, som ledde det under honom stående befälet och manskapet.

Läxorna förhördes också vanligen av monitören; denne stod med boken öppen och såg till, om discipeln läste rätt utantill. Förutan katekes började också biblisk historia vid denna tid komma i bruk. Den lärobok däri, som användes, var Åkerbloms, vilken

var så uppställd, att efter varje biblisk berättelse funnos infogade frågor, vilka noga anslöto sig till framställningen och vilka voro avsedda att besvaras av lärjungen. Men så vitt jag kommer ihåg, förekom det aldrig att läraren eller monitören begagnade sig av detta bekväma sätt att undersöka, om eleven uppfattat berättelsen. Det var tillräckligt att rabbla upp utantill; f. ö. brydde man sig föga om »bibliskan».

Att nybörjarna räknade de uppskrivna talen rätt, skulle monitören kontrollera genom att själv räkna dessa. Räkneböcker med tillhörande faciter hade blott de mera försigkomna, vilka stodo omedelbart under lärarens ledning. De räknade var för sig så långt de hunno i boken, och när de kommo till ett tal, som de icke kunde reda sig med, hade de att vända sig till läraren. Räkning var f. ö. det ämne, man kom längst i; jag minns några, som hunno till sammansatt regula de tri i Zweigbergks räknebok.

Någon preparation av läxorna ägde givetvis icke rum, liksom det också blott var vissa gånger läraren gav hela skolan omedelbar undervisning. Den bestod huvudsakligen däri, att han genomgick vissa stycken i bibeln eller psalmer i psalmboken, men han gjorde det på ett sådant sätt, att det grep oss lärjungar. Blev kunskapen i kristendom lika väl som i flertalet andra ämnen icke synnerligen stor, framstod dock allvaret och vikten av det meddelade ganska tydligt för oss barn. Eljest torde också kunna sägas, att resultatet av undervisningen blev bättre, än man av ett sådant mekaniskt och primitivt förfaringssätt kunnat vänta.

Någon läroplan eller läsordning fanns icke anslagen; ämnena togos som det föll sig. Undervisningen pågick mellan klockan 9 och 12 samt mellan klockan 2 och 5. Sålunda var den dagliga undervisningstiden 6 timmar.

En särskild rast mellan timmarna gavs ibland, ibland inte. Vi barn ville givetvis ha sådan, och vi brukade framställa en anhållan därom genom att skriva på en griffeltavla: »Snälla farbror, få vi en lekstund», en anhållan som vanligen beviljades. I så fall bar det av i stormande fart till skidbacken om det var snöföre, eller till att öva springlekar om det var bar mark. De närbelägna kyrkostallarna erbjödo präktiga gömställen vid »kurra gömma». Flickorna ville dock vid lekarna icke gärna vara tillsammans med pojkarna, emedan dessa vore så »odygdiga» och gärna ville göra flickorna varjehanda »hyss».

Detta var nu några minnen från en landsbygdsskola för 50 år

sen. Mången torde draga ett medlidsamt löje åt skolförhållandena på den tiden. Detta är dock icke rätt. Väl voro lokalerna ofta bristfälliga, undervisningsmaterielen fåtalig och dålig, skolgången ojämn och undervisningsmetoderna primitiva, men lärarna gjorde i allmänhet så gott de kunde och förhållandena medgävo, och resultatet blev ej så dåligt, som man kan vara böjd att tro. Det låg något patriarkaliskt över dåtidens folkskola, något fritt, otvunget och individuellt i motsats till nutidens, som med sin klassundervisning visserligen giver barnen en bättre och grundligare undervisning, men som också för med sig en känsla av ofrihet, bundenhét och tvång.

Den gamle lärare, som undervisade i den skola, som här åsyftas, är död sedan många år tillbaka, men minnet lever; flera, som sedan blevo bemärkta män i samhället, fingo sin första undervisning av honom, och andra, som ej nådde någon berömmelse, hade dock gott av den fostran och de kunskaper, som de erhöilo under hans ledning.

Martin Villehad Holmström, född i Lövånger 1871, avlade folkskol-lärareexamen i Härnösand 1895, blev 1911 ordinarie lärare i Vigge i Bergs församling av H:s stift, Jämtlands län. Enligt *N. J. Dahlberg* Matrikel öfver Rikets folkskolor, H:borg 1871 funnos d. å. (i Anäset) i Lövånger (ambulerande) lärarna J. Söderlindh och A. A. Lindgren; blott den senare hade ett skolhus (byggt 1854). Den förre hade 50, den senare 60 lärjungar. I P. Borghs Matrikel 1889 uppges blott en befattning vid Lövångers by; den är vakant; en tjänst (i Strömbacken) bestriddes av Johan Zach. Füllman, född 1832 i L., synes ej avlagt folkskoll. ex.; tillträdde 1878.

Det hittills tryckta avhandlar folkundervisning, folkuppföstran och folkskola i de ordens vanligare mening. Nu må följa några uppsatser rörande *helt eller halvt privat barnundervisning*. Ej heller vid denna är det fråga om att lära (lära sig) främmande språk; alltså är det även där folklig eller »olärd» eller »språklös» undervisning, ehuru flertalet lärarinnor (lärare) i ifrågavarande skolor voro studerade, lärda, »bildade».

Barnaläraryn Brita Olsdotter i F.

[*J. H. Ekendal*] Tidskrift för folkskollärare 1852 s. 146—151. (Insändt.)

Inom F. församling af Upsala län lefver, vid fyllda 60 år, torpare-enkan *Brita Olsdotter*. Af sin 12-åriga enkotid har hon egnat de sednaste 10 åren åt enskild barnundervisning, dertill manad, icke af beräkning att få undslippa ett för hennes krafter öfvertungt dagsverkssläp i herregårdssysslor — den enda arbetsförtjenst, som för en del af året stod henne öppen — utan af en inre kallelse, för hvars fullbordan hon oafslätligt sträfvat, särdeles från ett visst högtidligt tillfälle, då hon, betänkt att upphöra med sin sjelfvalda befattning, blef styrkt ända till osviklig visshet derom, att samma kallelse vore hennes återstående lefnads förelagda uppgift. — Hennes lärosätt är det sekelgamla enkla, som fordom allmänt begagnades i barnahemmet, der för de små nybegynnarna skolsalen var ömsom fadrens knä och modrens sköte, och der den meddelade kunskapen inskräpdes genom den förres huldrika förmaningar, den sednares fromma böner och milda tårar. Högsta vikt och flit lägger den nitiska gumman uppå att lära barnen rätt stafva och felfritt läsa, utan att skälen, hvarföre bör stafvas så och ej annorlunda, kunna å ena sidan uppgifvas och således ej heller å den andra redovisas. Saknaden af den nyare tidens bokstafveringskonst samt af dess medel och genvägar att hastigt bringa mekanisk läsfärdighet samt folkskolans öfriga elementära läroämnen, ersättes af den hardt när otroliga ihärdighet och tål-samhet, hvarmed stafnings-, renläsnings- ja ock utanläsningskunskapen innötes äfven i tröga och gensträfviga barn. Här, om någonstädes, sannas ordet om vattudroppan, som småningom urhållkar hårda stenen. Icke med nödhjelpen af kroppslig aga, blott med nitets, mödans och bevekliga föreställningars förenade makt vet denna moderliga lärarinna att tämja de obändiga, uppmuntra de håglösa och till täflande ifver elda de villiga, samt vänja dem alla vid snygghet, ordentlighet och skick, väl bekant med den sanningen, att, »såsom man vän ett barn, så låter det icke af, då det gammalt varder.» Hennes vaksamma öga följer dem under måltids- och lekstunderna, lika sorgfälligt som under lästimmarna. De förra äro korta, stundom för visad flit förlängda; de sednare desto flera: på senhösten och vintern från kl. 8 om morgonen in-

till skymningen, den öfriga tiden af året till kl. 6 på aftonen, med 1, 1½ och någon gång 2 timmars sammanräknad ledighet. — Tidslynnnet, äfven i vår nord icke så litet smittadt af den syd-ländska veklighetens dolce far niente, klandrar, i förbund med en grundfalsk philantropi, ja ock fördömmar denna allvarets läro-method, påstående att de spädas arbetskraft sålunda öfver höfvan anstränges, och deras både psychiska och physiska utveckling derigenom lindrigast sagdt lider afbräck. — Om raka motsatsen vittna dock barnen sjelfva i väl skötta vare sig privat- eller folkskolor, att förtiga erfarenheten, särdeles förra tiders, från våra lärdomsskolor. Vill barnens läslust någon gång mattas, så göres några ögonblicks afbrott, hvarunder lärarinna beder med och för dem eller låter något af dem högt läsa en passande bön eller psalmvers, och så friskt till arbetet igen! — Om Herrens ömma tillrop: »låter barnen komma till mig och förmener dem icke,» gäller i synnerhet deras föräldrar och lärare; om det är utesägligen viktigt och välsignelserikt att kunna i sanning på sig tillämpa det Pauliniska vittnesbördet öfver Timotheus, att »af barndomen hafva kunnat den heliga skrift, som kan undervisa till salighet genom tron på Jesum Christum;» om slutligen allt måste »räknas för skada emot den öfversvinneliga vårs Herrens Jesu Christi kunskap,» så är det i öfverensstämmelse härmed, som uti den omförmälta småskolan inga andra läro- och läseböcker, utom abc-boken, begagnas, än catechesen men den ostympad, psalmboken och nya testamentet, såsom minst kostsamt att anskaffa. Det lästa beledsagas af korta frågor och enkla förklaringar med tillämpning. Så framför allt vid veckans slut under läsning af den påföljande sön- eller högtidsdagens epistel och evangelium.

Lästiden fortlöper året om med en månads skollof under högsommaren och lika långa ferier vid midvintern, och likväl klagas icke öfver för lång skolgångstid, utan längta tvärtom barnen att snart få återkomma i den lilla skolkammaren, som med 5—6 alnars längd och nätta 3 alnars bredd ändock inrymmer, utom lärarinna, 10—12 skolbarn. Hennes allvar och vänlighet, hennes nitälskan och tålmod hafva, i förening med godhjärtighet och ett rättsinnigt väsende, i hög grad tillvunnit henne deras lydnad, förtroende och genkärlek. Och föräldrar, som till flertalet icke se i hennes vandel annat än en blott utvärtes ärbarhet, emedan deras ögon äro förhållne eller hjertan fångne, värdera dock uti henne

den skickliga och oförtrutna lärarinnan, angelägne att för något deras barn betinga den första i hennes skola ledigblifvande platsen.

Och terminspenningarne! — Blott få af skolbarnens föräldrar äro bergade, och gifva när heldst dem synes samt efter råd och lägenhet till arfvode, icke reda penningar, utan hvarjehanda behofsartiklar, i värde icke öfverstigande 1 sk. r:ds för dagen; de öfriga och flesta barnens äro statfolk, inhyses- och äfven fattighjon eller enkor. Dessa alla, belastade med omsorgen för eget och somlige för flere barns nödbröd, huru skulle *de* hafva en sparpenning till skolafgift. För dem är betalningssättet i likhet med det i Es. 55: 1, och i Uppenb.-B. 21: 17 — Ja, stundom då egen nödtorftig tillgång det medgifver, delar den moderliga vännen sina smulor med de fattigaste lärjungarna, tänkande på honom, som sade: »Saligare är gifva, än taga.»

Bland mycket förkastligt har vår tidsålder gifvit tillvaro åt en god inrättning: småbarnsskolan. Grundad på christendomens hälleberg, vidgad till den omfattning som behofvet påkallar, utbildad till icke blott *undervisnings-* utan jemväl *uppfostringsanstalt* för de tusende och åter tusende späda människovarelser, som eljest måste skoningslöst hemfalla åt den råaste hedendom och djuriskhet, skall sagde stiftelse inom kort blifva räddningsplan-kan — kanske den endaste — för familjen, staten och kyrkan undan skeppsbrottet å det lekamliga, sedliga och religiösa förderfvet's bottenlösa haf. — Må i denna utsago den herrskande verlds-åsigten finna idel pessimism! — Den som, utan att låta sig störas af hånet öfver våra fäders förmenta underlägsenhet, eller af jublet öfver deras nu lefvande ättlingars afgudiska sjelfförträfflighet, skådar hvad de sednaste 50 åren bland oss timat, hvad nu inne är, och allt detta till en del redan inträffade, och än mer med lavinens både styrka och fart inbrytande consequenser, han märker utan möda, huru sjelfförstörelsens vida svalg allt mer slukar vårt förnedrade slägte, hvars framsteg inom vetandets och industriens områden förfärligt öfverträffas af otrons, atheismens, lasternas, brottens hardt när allmänna syndafloed. För att nu nämna blott några tidens företeelser, hvilken dygd har gifvit upphof åt våra cell-palatser och gigantiska bränvinsfabriker? hvilken lycka är i dem hemmastadd? hvad sällhet utgår från dessa monumentala inrättningar, af hvilka den sednare ensam är mäktig att öfverbefolka, utan mått vidga, föreviga den förra? Det onda, in-nästladt i statskroppens hjerta och blod, utrotas icke med half-

mesyrer. En sådan är folkskolan. Ett vanmäktigt värn skall denna alltid blifva mot förödelsens styggelse, så länge dess motsvarande bättre hälft, så länge småbarnsskolan fattas. Dennas uppgift är att vårda, att *uppfostra* under barnalifvets första, viktigaste stadium före de upphunna sju åren; en ålder, som dock med få undantag så obarmhertigt förbises och försummas, men i hvilken sedlighet och gudsfuktan, för att blifva lefvande, måste grundläggas, enär den rigtning och de intryck, som just den åldern emottager, äro outplånliga och för hela lifstiden afgörande. När lika många millioner, som staten påkostar cellfångelser, för att icke säga till en del äfven försvarsverket, och som enskilde nedlägga på brödamnets *förädling* (!?) till elds- och dödsvatten, vårda anslagne, vårda förärade till småbarnsskolor i stort, och dessa försedda med gudfruktiga föreständerskor, med diaconissor, som af Christi kärlek helt och allena uppoffra sin verksamhet, ja! sig sjelfva åt de spädas uppfostran, i främsta rummet till christna, då skall *denna* kommunism — ty en sådan blefve ju sagde stiftelse — den kanske enda tidsenliga och, väl handhafd, välsignelserika, om annars något, bevara menskligheten, dess dyrbaraste intressen, ja sjelfva villkoren för dess bestånd, från den nesliga undergång, hvarmed proletariatet och pauperismen hota. — En om än så dunkel aning om det trängande behofvet af en slik räddningsanstalt röjer sig i den benägenhet, hvarmed befolkningen å landsbygden här och der begynt att *tidigt* insätta sina barn i skola. Så exempelvis äro flere af lärjungarne i den här omordade lilla privatskolan sex-åringar och någre äfven derunder. Också är den förståndiga lärarinnan särdeles angelägen att få emottaga barn vid nyss angifne ålder. Om hennes egen yngsta dotter har förhörboken för år 1835 denna anteckning: »läste rent och med full färdighet vid sex år.»

Ins., hvars uppsats vuxit till större vidd, än som från början var afsedd, kan, äfven med fara att än ytterligare trötta läsarens tålmod, icke tillbakahålla uttrycket af den lifliga önskan, att flera sådana småskolor måtte inom kommunen uppväxa till välbehöfliga förgårdar för folkskolan, och enkannerligen att den barnkära enkans krafter och helsa måtte tillåta henne i ännu månet år fortsätta hennes ädla verksamhet att i unga barnahjertan utså frön till den högsta välsignelses skörd, sjelf derunder med det trogna hjertats välsignelse belönad i sin ensamhet som, sällan af andras än skolbarnens besök afbruten, är vorden för hennes invärtes människa så oskattbar, att hon, efter en tids

vistelse för några år sedan hos tvänne sina barn, dem hon vid den enes bosättning biträdde i hushållningen, oaktadt deras böner och tårar och änskönt hjertligt älskande dem, likväl återvände till sitt afskilda tjäll, såsom en mera fridlyst fristad för de öfningar, som tillhöra motbilden — om än så ofullkomlig — af *en rätt enka*, enligt teckningen i 1 Tim. 5:5.

Redakt. [=Ekendals] tillägg.

Hvad stort sker, det sker tyst. Från obemärkta, gömda källor i bergen hafva stora floder sin uppkomst. Så utgår öck mycken välsignelse från sådana ringa och obemärkta personer i samhället, som ofvanskildrade barnalärlarinna, då de i stillhet arbeta, under hopp och tro på sädens Herre, hvälken allena gifver växten. Mätte detta sköna exempel af sjelfuppföring och ihärdighet uppmuntra andra fromma christna både inom och utom det stånd, som Brieta Olsdotter tillhör, att tråda i hennes fotspår och verka för upplifvande af en ändamålselig hemundervisning!

»Flickskolan» i Falkenberg. Jfr nästa sida.

Falkenberg.

Av Skriftställarinnan *Fredrika (»Frigga») Carlberg.*

Ur Dagny 1909 n:r 8 (jfr aa 1924 s. 1339, 1347—1348). Lokaliseringen har verkställts av Föreståndarinnan för flickläroverket i Halmstad Fröken Marit Olde, som jämväl meddelar att skolbyggnaden finns kvar, »något uppsnyggad men lätt igenkännlig» (12/3 1938). — Enligt Vem är det? 1924 s. 123 var Fru C. född i Falkenberg 1851, dotter till garverifabrikör Tobias Lundgren och Anna Elisabet L. — Mest känd såsom upphovsman till 1:a-majblomman.

»Sa' jag inte det, att I spökaden för en olycka, så galna som I varit hela sommaren!» — Så lydde Netas deltagande utrop, när hon erfor, att vi i september skulle börja skolan för en ny mamsell.

Neta var min och mina syskons hjälpreda, vän och förtrogna, och hon hade fullkomligt rätt i sin uppfattning af skolan som en olycka under då rådande förhållanden.

Vår lilla stad hade några månader varit i saknad af en s. k. fin flickskola, hvilken brist nu skulle afhjälpas genom mamsell D—s försorg.

Mamsell D. hade i femton år varit guvernant i en fattig komministerfamilj i en undangömd skogsbygd, men då barnen nu ansågos fullärda, måste hon söka sin utkomst på annat håll.

En mera förödmjukande tillvaro än dessa ambulerande lärarinnors kan knappt tänkas. Ett par veckor före mamsell D—s ankomst till staden hade en annan olycklig, mamsell S., gjort ett försök att öppna en flickskola där.

Då hon var i saknad af bekantskaper på platsen, som kunde förbereda saken, måste hon själf gå ur hus i hus och värfva lärjungar. Hon såg så rädd och försagd ut, när hon framförde sitt ärende, och när hon druckit kaffet, som min mor bjöd henne, bad hon om tillåtelse att få stoppa några skorpor i fickan — för att ha till middag. På min mors fråga, om hon inte ville komma tillbaka och äta middag hos oss, tackade hon men tillade ängsligt: »Där är väl ingen herre, som ser mig?» »Min man, förstås, men mamsell S. kan få äta i ett särskildt rum, om så önskas.» — Denna anordning var hon synbarligen tacksam för.

Hon fick löfte om att få tre af oss systrar till elever, min sexåriga bror afböjde hon ifrigt — »hon hade en sådan fruktan för karlar.»

Skolan kom aldrig till stånd. Redan samma dag i skymningen — den enda tid, då kvinnorna i den staden vågade visa sig utomhus — man kunde ju tro att de försummade sina hem! — kom en fru hem till min mor och förebrådde henne, att hon gynnat inamsell S:s skolplaner.

»Du såg väl, att människan var splitter galen?» — »Jag såg, att hon var olycklig, ingenting annat,» svarade min mor, och för det varma deltagande, som låg i hennes ord, välsignar jag i dag, femtio år senare, hennes minne.

Mamsell D. var en helt annan typ, en sådan där, som hvarken rådes »fan eller trollden.» Om det var i styrkan af sitt fadervår vill jag lämna osagdt.

Min mor hade tydligen inte samma sympati för mamsell D. som för hennes företrädare och ville inte lämna mer än två offer: »Den minsta flickan är ju bara sju år,» tiggde hon för att skydda mig.

Men mamsell D. förklarade, att den åldern var alldeles lagom — »så får hon från början fördelen af min metod. Se jag har min egen metod, förstår lilla fru L.»

Hvad detta främmande ord skrämde oss! Att det var ett slags straffredskap voro vi fullt öfvertygade om, synnerligast sedan en af olyckskamraterna hört mamsell D. säga, att till metoden hörde bruket af ris. Vår uppskrämda fantasi sväfvade mellan underjordiska källare och halshuggning.

Skollokalen utgjordes af en liten rödmålad stuga vid Bakgatan, med hvita fönsterbågar och nästan öfvervuxen af murgröna, som lyckats tränga sig genom någon springa in i rummet, så att äfven detta såg närmast ut som en löfsal. Hela huset bestod af förstuga, ett rum med två fönster och ett kök utan. Möbleringen utgjordes af ett slagbord midt på golvet, en säng, en byrå, en soffa — lång, rakryggad och hårdstoppad med gul- och hvitrandigt öfverdrag — två stolar i samma stil och så skolstolarna, alla olika, beroende på att hvarje barn medförde sin egen stol. När dagens arbete var slut, buro vi stolarna ut i förstugan, där de staplades upp i ett hörn. Den som »hade veckan» — d. v. s. skulle upprätthålla ordningen under denna tid — ålåg att hvarje morgon sätta stolarna omkring bordet och att framför hvars och ens plats lägga hennes — eller hans — nya testamente.

Dagens arbete började kl. $\frac{1}{2}$ 9 med bön och bibelläsning. Därpå följde katekesläxan, som vi läste upp stående med samman-

knäppta händer framför lärarinnan. Den som var lycklig nog att kunna felfritt rabbla upp sina stycken, fick ta fram sin griffeltafla eller sin skrifbok ur den gemensamma förrådslådan under soffan och skriva en sida efter förskrift. Den som inte kunde läxan, fick »sitta efter», plus en luggning eller örfil, i svårare fall äfven utvisning i köket på en halftimme, hvilken tid användes enligt vederbörandes gemyt — de känsliga fälde bittra tårar, under det de mera härdade roade sig, sedan de vant sig vid skymningen, med att rita gubbar i sanden på tegelstensgolvet eller leka med de tio — alltid tio — fosforstickorna på spiselkanten.

Riset, som intog en framskjuten plats ofvanför kakelugnen, tycktes egentligen vara afsedt för de manliga lärjungarna. För flickornas räkning fanns något, som vi antogo vara den fruktade »metoden». Den bestod af två hopvridna handdukar med en hård knut i ena ändan och ett handtag i den andra. Med en färdighet, som endast långvarig öfning kan skänka, brukades den som kastvapen, ifall brottslingen icke satt nog nära för att nås med linjalen, katekesen, saxen eller annat tillhands varande medel.

Tyvänn hade straffredskapet icke samma egenskap som Tors hammare att själfmant återvända i den kastandes hand, — hvilket ingalunda skulle ha förvånat oss, så öfvertygade voro vi, att mamsell D. egde öfvernaturlig makt, som t. ex. ett extra öga gömdt i den lilla hårknuten i nacken och andra för oss barn menliga egenskaper. Det ålåg den straffade att återlämna vapnet med en nigning och ett tacksamt leende. Nigningen var lätt att åstadkomma men leendet godkändes sällan; delinkventen kunde få upprepa försöken, tills hon fick kramp i käkmuskulerna och föredde en bild af hopplös idiotism.

Undervisningsämnena voro kristendom och handarbete, hvilka båda ämnen togo den mesta tiden; skrifning, räkning, geografi och svensk historia affärdades mycket knapphändigt. Att lära främmande språk var synd; Gud hade till straff för människornas högmod att vilja bygga Babels torn förkunnat, att »förbistring skulle råda bland jordens bebyggare.»

Detta påstående vållade mig stor själaångest. En fjortonårig syster, som nyligen dött, hade läst franska — skulle hon nu vara osalig därför? Mia, som varit så lydig och snäll och så tålig under sin långa och svåra sjukdom, skulle Gud straffa henne därför att hon i skolan lärt franska?

Kristendomsundervisningen bedrefs särdeles nitiskt. Jämte bi-

belläsning hade vi utanläxor i »bibliskan», psalmboken, Luthers katekes, Schartaus katekes, stora och lilla, samt dessutom en »frågebok», som vi kallade »Påntepådan», hvilket namn antagligen skulle vara Pontoppidan. Till allt detta kommo mamsellens egna teologiska spetsfundigheter, som voro värre än alla katekeserna ihop.

Till och med den duktigaste af alla eleverna, min syster A., som för sitt goda hufvud åtnjöt lärarinnans synnerliga bevägenhet och kamraternas odelade beundran, kom ibland tillkorta. Såsom då hon en gång fick frågan, hvad det var för sorts bröd, som Jesus utdelade i nattvarden? När hon inte kunde besvara frågan, blef hon utkörd för att i köket fundera på saken. Men hon vardt inte klokare därigenom och erhöll sträng tillsägelse att veta besked, när hon nästa morgon återkom till skolan.

Men oakadt skrifternas ransakande och rådfrågning hos alla, som ansågos vara hemma i teologiskt vetande, återkom flickan till skolan lika okunnig. Sedan hon gissat på syradt och osyradt bröd utan att hitta rätt, blef hon åter förvisad till köket. Under en hel vecka måste det 10-åriga barnet dagligen stå timtals i det kalla köket, och det var först när den lilla var nästan bragt till förtviflan, som mamsellen täcktes själf besvara den riksviktiga frågan: »Det var det brödet, som blifvit öfver, när Jesus åt påskalammet med sina lärjungar».

Att jag var den dunmaste och envisaste unge hon någonsin sökt plugga vetande i, försäkrade hon så ofta, att det slutligen blef en trosartikel för hela skolan.

En morgon vid bibelläsningen råkade en olycksfågel uttala Stefanus med långt a och kunde icke, trots upprepade rättelser, lära sig betona första stafvelsen. Mamsell D. fick då den lysande idén, att vi alla andra i tur och ordning skulle skrika Stefanus i örat på Elvira. När turen kom till mig, råkade jag, som blifvit lika vimmelkantig som Elvira, att ropa Stefanus med tonvikten på andra stafvelsen.

Räfsten som följde var en af de värsta hon någonsin hållit.

Då jag en gång i morgonbönen befanns vara hes, förklarades detta bero på trilskhet och mitt medfödda syndafördärf. Botemedlet var, att jag under frukostrasten skulle stanna inne och läsa högt i bibeln.

Under åskväder brukade hon öppna fönstren på vid gafvel för att höra Gud tala. Den föreställning mamsell D. bibringat oss om

Gud, gjorde oss inte alls benägna att höra honom på nära håll, hvilket endast berodde på vårt dåliga samvete, men hon, mamsellen, som hade rent samvete, kunde glädjas och fröjdas åt hans närhet. Leende åsåg hon vår förskräckelse och begagnade det lägliga tillfället för att påpeka hvars och ens specialitet i synd och ondska. Sådant kallades att lära barn kristendom.

Handarbetsundervisningen var icke mycket bättre. Allra värst var tiden före jul, då mamsell D. fick hem tapisserivaror från nästa stad. Hon hade naturligtvis någon liten välbehöflig förtjänst på arbetena och så tvingades vi barn att köpa för vår ålder alldeles olämpliga saker.

Outplånligt står för mitt minne ett par ljusstaksbrickor, vidunder af fulhet, sydda med rödt serfirgarn i schattering och med pärlblommor på stramaljotten. Det fanns inte ett stygn på dem, som inte kostat tårar. Det svåraste var dock kanten, — pärltaggar — som det inte var någon möjlighet att få jämna. Jag grät och sydde, grät och sprättade upp igen, utan utsikt att få julklapparna färdiga. Vi hade inte ens tid att gå hem till middag, utan maten — i sådana fall afsedd äfven för lärarinnan — skickades till oss.

En dag befanns mitt arbete vara sämre än vanligt, hvilket mamsell D. förklarade bero på trilskhet och att jag skulle kyssa henne på hand och be om förlåtelse. Då jag saknade all lust att efterkomma tillsägelsen, befalldes jag att stå bredvid henne tills jag behagade lyda. Nu följde några långa timmar. Från kl. 3 till kl. 9 på kvällen stod jag på samma fläck, då min mor, efter att förgäfvades ha skickat flera bud, själf kom och hämtade mig hem. Handkyssningen slapp jag, — »sådan måste vara frivillig», sade min mor.

På natten hade jag lyckan insjukna i nervfeber, hvilket jag trodde vara en följd af mina böner. Jag hade nämligen en längre tid hvarje dag bedt Gud att skicka mig en »lagom» sjukdom, d.v.s. en sådan, som hindrade mig att gå till skolan men som inte dödade mig. Det ingick ju också som ett ytterst viktigt moment i den schartauanska barnaläran, att intet barn kan stå kvar i döpselnåden mer än sju år — och jag var åtta! Således evigt förlorad, om jag dog, ty det är först i konfirmationen döpselseförbundet kan bli förnyadt. Hela sju år i ständig dödsångest.

Sjukdomen blef långvarig, och när jag fram på vårsidan tillfrisknade, hade mamsell D:s skola af brist på uppmuntran måst upplösas och hon själf lämnat staden.

Det fanns två ljuspunkter i skollifvet, nämligen fastlagsmåndag, då vi barn uppvaktade lärarinnan med hvar och en sitt knypte bullar och bjödos på kaffe. Vi voro nu lediga hela dagen. Den andra ljuspunkten var på hösten, när mamsell D:s ved — present från komministergården — skulle bäras in, hvilket förtroendeuppdrag vi hedrades med. Då hade vi också en lofdag.

Att vi icke gjorde några lysande framsteg i bokligt vetande, säger sig själf. Men så var också priset därefter: sexton skilling (= 33 öre) i veckan. När elevantalet var störst — fjorton barn — hade lärarinnan fyra kronor och sextiotvå öre att lefva på, och när vi till slut voro endast tre barn, hade hon *en* — säger en enda — krona i veckan till mat, husrum, kläder m. m. Och för denna »lön» sju timmar sträfsamt arbete dagligen, ytterligare försvåradt af medvetandet om sin oförmåga som lärarinna.

Om skolan af båda parterna betraktades som ett oundvikligt ondt, ett ställe, där det gällde att »plåga och att plågas blott», så hade dock vi barn den trösten, att vi hvarje dag, som gick, växte ifrån den, under det lärarinnan visste, att endast döden — den långsamma sväldöden — kunde rädda henne.

Icke underligt om ett sinne under sådana förhållanden blir hatfullt och bittert. Typen hör lyckligtvis till svunna tider, men den är kanske en af de allra sorgligaste i de kvinnliga martyrernas oskrifna historia.

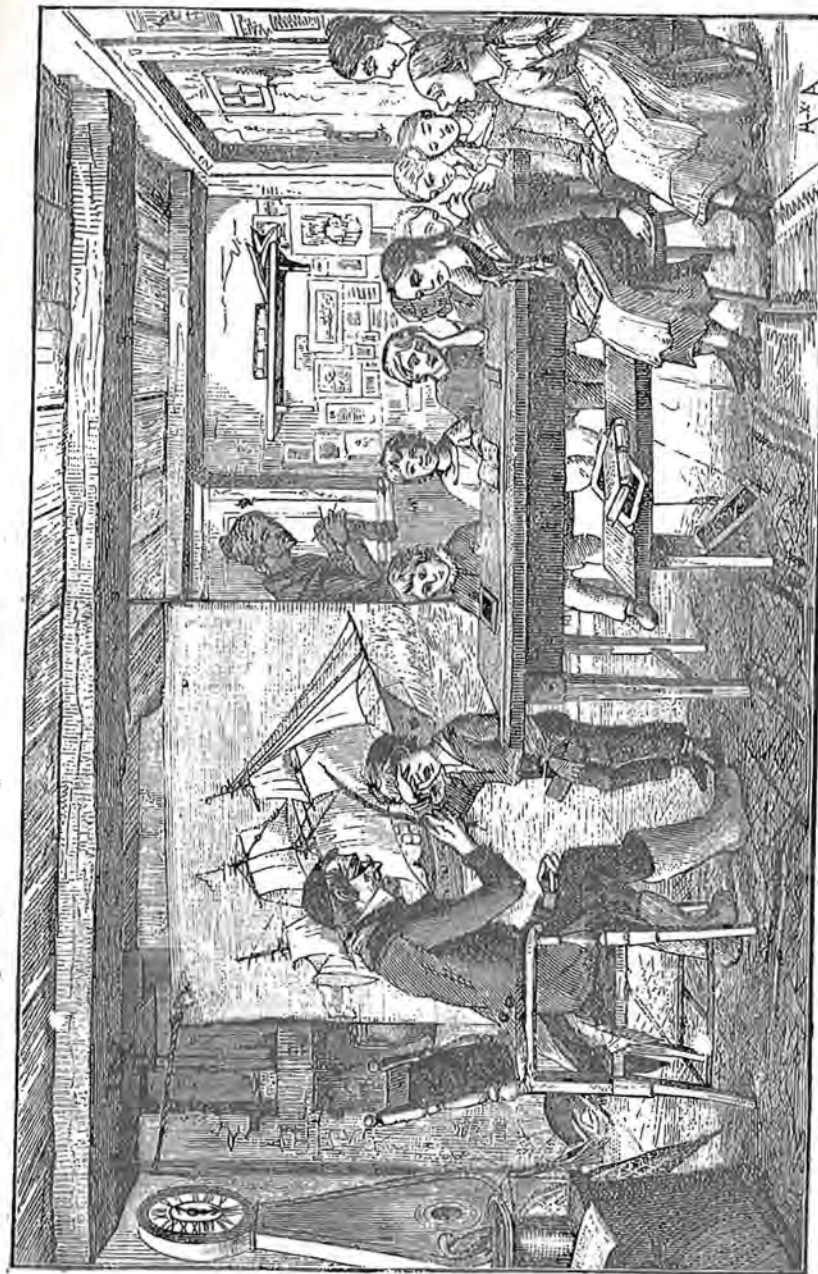
Styrman Granbergs skola i Hälsingfors.

Av V. Pettersson, H:fors; artiklar i Hufvudstadsbladet 1881 (nystavade).

Ungefär på samma punkt, där den nya ryska kyrkan nu står, var i tiden Skatuddens enda och förnämsta bildningsanstalt belägen. Anstaltens föreståndare och lärare, styrman Granberg, hade i unga år plöjt böljan som en duktig karl men slutligen funnit detta tråkigt i längden, varför han företagit sig det ingalunda mindre mödosamma värvet att »plugga vett i folkbarn», såsom han själv uttryckte sig.

Han ägde gemensamt med styrman Moberg en koja. Gubbarna sutto vardera som välbeställda ägare av ett par små rum, Dessa voro deras egna, och det var ju ändå någonting.

Skollokalen var ej särdeles vidlyftig, men så var ej heller

Teckning av R. Åkerblom, Hälsingfors.

elevantalet större än 20 å 25, — någon gång uppgående till den respektabla siffran 30 — flickor och gossar om varandra.

Innan vi nu gå att presentera vår hedervärde skolmästare för läsaren, skola vi först se oss omkring uti »skolstugan».

Rummet var gunås icke stort, och högt var det ej heller, så där ungefär 3 aln och en tvär hand; man brydde sig i den gamla goda tiden ej så mycket om höga, luftiga rum, blott de voro varma, det var huvudsaken.

Någonting som allra först ådrog sig uppmärksamhet vid inträdet i skollokalen, var ett marinstycke av kolossala dimensioner; det föreställde en fregatt för fulla segel och i svår sjö samt var i tiden målat av gubben skolmästaren i egen person, icke fint precis men tydligt, då tacklaget här var framställt i fullkomligt samma proportioner som tågverket i verkligheten å vilken Rio-farare som helst. I långa tider tjänstgjorde detta sjöstycke som ett slags skärm, för att kaschera den väldiga gammaldags spiseln, men då gumman skolmästerskan slutligen fann att poj-karnas ögon alltför mycket hängde fast vid det nämnda bastanta tågverket, sökte hon en vacker dag upp en målarpensel samt en burk med blå färg och suddade helt vandaliskt över hela mästerverket.

Väggarna i skolan voro dock de intressantaste företeelser av allt vad väggar i världen heter. Visserligen talar man om palats med dyrbara alfresco-målningar samt andra dylika konst- och underverk, som gå upp åt väggarna, men jag vet ej så noga om de vad motivrikedom beträffar kunna jämföras med dekorationerna å Granbergiska skolans väggar. Gubben bestod sig nämligen den lilla fåfängan att från sina elever annektera allt vad de i illustrationsväg medförde till skolan, ifrån de grannaste kolorerade porträtter av världens krönta och smorda, med gulmålade kronor och dito peruker, skarlakansröda mantlar och dito nästippar, till den allra minsta konfektbild med verser av det mest rosendof-tande eller rörande slag, som sockerbagarpoesin någonsin kan ha att framvisa och vilkas beskaffenhet t. ex. av följande strofer kan inhämtas:

»Den röda rosen är en bild av dig,
Ty dina kinder röda ha bedårat mig.»
»Se det av pilen genomstungna hjärta;
Det kärlek är som bringat sådan ryslig smärta.»
»Akta dig för ormen, hulda vän,
Den narrar dig och mången Eva än.»

Och när nu allt detta på tydligaste sätt var framställt i bild, vill jag se den som vågar komma och påstå, att dessa väggar icke voro intressanta, om icke precis de smakfullaste.

Skolmöblemanget utgjordes av följ. Ett stort bord, som någon gång i tiden tycktes ha gjort bekantskap med svart färg och vilket av gubben skolmästaren kallades »skansen»; under detta bord eller i skansen hade man arrestkurran för latläsarna eller »engelsmännen» såsom gubben — jag vet ej så noga av vilken anledning — benämnde dem. Tvenne bänkar gingo »långskepps» längs bordet och vid övre ändan av det sistnämnda befann sig gubbens av tidens tand åtgångna vitmålade länstol, framför vilken den respektinjagande rottingen eller »kniparn» alltid låg i beredskap. Stelt och högtidligt, som en landsmamsell på ett stadsbröllop, stod det gamla klockskåpet därborta vid fondväggen, bakom länstolen. När man betänker, huru många längtansfulla blickar kastats på det gamla skåpet och på klockan med de magra arabiska siffrorna och de långa bastanta visarna, under hjärtlös önskan att desamma mätte »lida», kunde man finna det underligt att dessa ej redan »avlidit», — men nej, där stod skåpet och där befann sig klockan allt ännu lika sega i tidens tjänst, och fastän jag och de andra skolknapparna så hjärtans gärna hade sett den gå förut och det duktigt ändå, gjorde den oss dock det fula sprattet att alltid gå en halv timme efter andra ur. Till skolmöblemanget hörde för övrigt ett mindre bord jämte fyra stolar, vilka voro placerade på en särskild sida av rummet och som även utgjorde ett skolmöblemang särskilt för sig, då detsamma var bestämt för »styrmanskandidaterna», några unga navigatörer, vilka plägade taga privatlektioner hos styrman Granberg, innan de begynte kursen i navigationsskolan.

Och nu till gubben själv. Till sitt yttre fann man uti honom varken typen av den äkta skolmästaren, vars torra genomskinliga lekamen utav knapp kost och skoldamm befinner sig i övergångsstadiet från människa till andeväsen, ej heller såg han ut som någon äkta sjöbjörn, med groggfärgad hy, två tuggbussar, en på styr- och en annan på babordssidan, en dylik en, som under samtal inflickar en svordom emellan varje ord och femton efter varje avslutad mening; nej, gubben var någonting mitt emellan, som man säger. I det lilla rundletta, gladlynta anletet förefanns ett särdeles godhjärtat uttryck, varför just detta anlete för ingen del

var orsak till att gubben vid sitt uppträdande var föremål för de hedervärda skatuddsbornas löje, utan var det av ett annat skäl — ett huvudsakligt; händelsen var nämligen den, att gubben, som eljest ägt rätt dålig hårväxt, en vacker dag funnit hjässan kal som en »spillkum», — varvid han själv behagade förlikna den, — och just i anseende därtill hade han varit nödd och tvungen att lägga sig till med peruk, men varför han valde en sådan som, utom en kollektion av obestämda färger, stötte i gult och rött eller kunde förliknas vid en något urblekt spansk flagg, kan jag alls ej begripa, ty icke går det just an att föra denna smaksak i färgväg på färgblindhetens konto heller. Vidare voro hans »brillor» av den där gamla bastanta sorten, där skalmarna voro vidpass 1/4 tum breda och närapå 1/8:dels dito tjocka och med glas så stora och starka, att desamma kunnat vara mera passliga till att förstärka synorganet hos en närsynt häst eller ox.

Enligt tidens sed var gubben naturligtvis uppsträckt i spärrkragar, och dessa hade det säregna med sig, att de tillika utgjorde ett slags thermo- eller manometer, huru man egentligen skall kalla det, vis-à-vis lynnet hos hans kära hälft, ty varje gång ett moln var synligt på de gamlas äktenskapshimmel, visste man även att gubbens kolossala »fadermördare» voro till den grad styvt stärkta, att det alldeles såg ut som om hans nacke blivit försedd med den bastantaste kopparförhydring — ett nästan inkvisitoriskt sätt att straffa och att hämnas — (detta beträffande hans första hustru, som ville vara »herre på skutan»). — Gubben bar en grå syrtut, från vars bakficka den blårutiga snusnäsduken alltid svajade omkring 1 1/2 kvarter och vilken därför av gubben kallades hans »nationsflagg», — såsom även den flagg benämnes, vilken befinner sig å gaffeln till mesanmasten å ett fartyg; — vidare bar han en storrosig gul väst, i vars ena ficka den av ej de allra minsta dimensioner bestående »silverrovan» befann sig; i den andra fickan låg snusdosan i förtroligt sällskap med den oförgätliga pikannellsrullen; — allt detta gjorde att gubben till sitt yttre framstod i en så originell och genomkomisk dager, att det ej alls var underligt, om en och annan spefågel drog på smilbandet, då gubben med sitt spanskrör i handen och sin höga »storm» på huvudet gravitetiskt passerade förbi. Men de kostligaste persedlarna av hela hans utstyrsel utgjorde dock de makalösa filtstövlarna, dessa tingestar, som voro av den där välkända prenniksbagarsnitten, och nästan för mycket »gjorda på växten», för vilken sistnämnda omständighets skull gubben själv också kallade dem sina »smär-

tingspytsar»; likväl tyckte han ganska mycket om dem, emedan han var rädd för »tjuvväder från däcksnätterna» och stövlarna i själva verket lära varit utomordentligt värmeberedande.

Dessa »smärtingspytsar» gävo en gång anledning till en den mest tragikomiska munterhet i skolan. Robert S. hade mycket svårt förbrutit sig och skulle få »på spelet» — en straffart alldeles synonym med den man i andra skolor kallar »stut» — och då gubben vid sådana tillfällen med eftertryck plägade sköta »kni-par», var det ej alls underligt om delinkventen försökte draga sig »ur spelet». I alla fall begynte nu en »borddans» kring den s. k. skansen, varvid naturligtvis gubben med sina gamla ben och sina stora filtstövlar var den som kom till korta. Men i ett nu företog sig munsjör Robert att retirera ut genom dörren; genom dennas öppnande blev han litet uppehållen i farten, så att gubben var hart nära att få fatt i gossen; likväl finnade detta numera omöjligt, ville han åtminstone skänka honom ett s. k. »respass akterut», men då hände det att filtstöveln tog sig orådet före att göra en liten utflykt à la flygmaskin över vår käre Roberts huvud långt bort på gården.

Dock, någonting av ännu sorgligare art skulle inträffa under gubbens förföljelser; hans peruk, som satt långt ifrån stadigt på den kala hjässan, föll av honom på förstugugolvet, — och vips var den i klorna på styrman Mobergs förhoppningsfulla kattungdom, vilken med sitt rov i ett nu var ur sikte för åskådarna av detta sorglustiga uppträde. Genast utkommenderades skolans elever, stora och små, maskulina och feminina, på skallgång efter det odjuret katten, vilken vågat »bära tänder» på skolmästarens dyrbara peruk. Och just meddelaren härav och ingen annan var den lyckligt lottade, som skulle få fatt på katten, där den som bäst höll på att praktisera sig in genom en källarglugg i granngården. Håret skulle nog ha rest sig på huvudet för medlemmarna i vår nutida Djurskyddsförening, om de åsett huru omilt jag nödgades gå till väga med den stackars »missen», då jag ej hade annat val därvidlag, än att först och främst fatta tag i kattens svans och därefter i dess bakre fortkomstledamöter samt dymedelst draga både katt och peruk fram till dagsljuset.

Stolt som en fältherre, vilken från striden återvänder med någon under fara och hjältemod erövrade trofé, marscherade jag tillbaka till skolan och överlämnade till skolmästaren den lyckligen återfunna peruken. Men så blev jag också hederligen belönad

därför — ni tro kanske med guldsabel med påskrift »för tapperhet i fält» — ja, för mindre bragder har mången kommit sig till en dylik, — nej, men jag fick »kaffe och doppa».

Och just den dagen var det som mig för första gången vederfors den stora äran och sällsynta lyckan att bli inbjuden i »lilla kammaren», det rum, som befann sig bakom själva skolstugan och vilket av oss elever betraktades såsom ett »det allra heligaste», då vi nogsam visste, att gubben därinne förvarade ett och varje kuriosum, det han under forna sjöresor hemfört, såsom rara snäckor, askar av färgat glas m. fl. dylika rariteter, ägnade att blända ögonen på oss; vidare pryddes väggarna där av långt vackrare »gubbar» än i skolstugan, och med krigsfartyg och fregatter, vilka till och med hade fem master och fyra rader kanonportar och som voro utstyrda med alla möjliga och omöjliga nationers flaggor; där hängde på väggen de mest storartade bataljstycken, märkvärdiga tavlor, å vilka man, hur man än ansträngde synverktygen, ändock icke kunde se annat än ramen och några mörka fläckar, som skulle föreställa krutrök. Det där var ändå saker för en Skatuddspojkes åt sjömansidrotter hingivna fantasi, varför hans blickar också helt ofrivilligt stulo sig ifrån den tråkiga boken till »lilla kammarens» dörr för varje gång denna öppnades.

Som sagt, så vederfors mig denna dag äran att få dricka kaffe i detta heliga rum, vilket väckte en sådan avund hos de övriga eleverna, att de i lång tid efter denna anmärkningsvärda dag kallade mig »kattjägaren».

I förbifarten omnämndes här redan, att skolmästarens första kära hälft, salig i åminnelse, plägade vara »litet på fnurr» ibland. Tyvärr inträffade detta icke så sällan. Över gubben härskade hon för övrigt med toffelväldet i hela dess skärpa, och vi småttingar på skolbänken fingo ofta nog röna »slående bevis» på hennes ömsinta vårdnad även om oss. Hon ville att en den strängaste disciplin skulle iakttagas, ja, råkade hon t. ex. få sikte på några gymnastiska svängningar med fötterna under bänken, vilket skolpojkar i allmänhet ha svårt att låta bli, var hon ingalunda sen att med en klabb ifrån spiseln eller vad annat hon i hastigheten kunde få fatt uti, »smörja upp tassarna» på en stackare, så man ingalunda tackade för välfägnaden.

Då gubben var temligen lomhörd, begagnade sig en och annan latläsare av knepet att rabbla upp en hel mängd »abracadabra», så att det skulle se ut som om han kunde läxan »som bara vatten»,

men då råkade det hända att kammardörren stod på glänt samt att denna impromptuläxa nådde gummans skarpa öra, och nu var hon ej god, då hon kom utrusande, utan flög hon genast den brottslige i luggen, drog honom sålunda till dörren, satte på hans huvud en halmskrolla av väldiga dimensioner, vid vilken var fäst en bit av ett gammalt strömningsnät, som skulle föreställa flor, samt gav honom sist och slutligen en kvast i handen. Sålunda utrustad fick den arma latläsaren eller »engelsmannen» stå där i en eller ett par timmars tid, utan att våga röra en fena.

Höll man nojs under lektionstimmen, hade gumman snart nog den oaptitliga beklappen i ordning för de värsta storpratarna. Denna beklapp var skuren ur ett gammalt stövelskaft och väl insmord med beck, och den satt, då den placerades på en syndares mun, så säkert där, att skinnet hade lust att följa med då densamma skulle borttagas. Den var egentligen skolmästargubbens uppfinning, fastän han själv — till synnerlig lycka för oss — ganska sällan gjorde bruk av den.

Hon hade för övrigt en mani att gräla, den trevliga gumman; såg hon någon vandra till den stora krukkan för att dricka och detta flere än en gång under dagens lopp, påstod hon att man gjorde det av okynne, och då grälade hon; om man råkade fastna med foten i det söndriga strömningsnätet, som av ren ekonomi var utspänt över golvet, för att skydda mattorna, grälade hon; om hon under strumpstickning fällde trådnystanet i golvet och ej fort nog fick någon att taga upp detsamma, grälade hon. Och blev man borta från skolan, vare sig sedan av sjukdoms- eller annat laga förfall, var gumman icke sen att i hemmet uppsöka en stackare; kunde det då icke nog tydligt konstateras, att man verkligen var sjuk, om man sedan också var försedd både med senapsdeg och ättikskompress kring huvudknoppen, gav gumman sjuklingen till en början en »sinkadus» i nacken, så senapsdegen fann för gott att flytta sig ett grand, samt tog en i »hampan», så att ättikskompressen rönt samma sorgliga öde, under det hon med tordönsstämma kommenderade: »I skolan med dig, din latmask, jag skall nog laga dig frisk, jag!»

Av allt detta kan man finna, att även gubben skolmästaren, vad familjetrevnad beträffar, icke alla dagar seglade »för laber bris», utan att han ofta nog var utsatt för »det allra argaste hundväder». Detta gjorde att gubbens humör stundom visade sina kantiga sidor, så att den ringaste förseelse gav anledning till »färska

bullar», som han kallade det, — — varvid den av björkris flätade s. k. »lavan», allt i proportion till i huru hög grad gubben var uppretad, utan misskund bearbetade en arm stackares händer, så de blevo röda och uppsvullna eller kommo att likna bodpojken där nere i Beregavois laffka.

Nu hände det att gubben under det mödosamma pluggandet i skolan någon gång fann sig vara i behov av en liten »tankstäl-lare» från en i det bruna väggskåpet befintlig »medicaments-flaska», men då händelsen var den att gumman höll en mycket sträng kontroll därvidlag samt endast och allenast beviljade honom den lilla »måltidsrispen», så var gubben nödsakad att begagna sig av en liten oskyldig »smuggelaffär», som tillgick så-lunda, att han passade på när gumman hade något ärende i det andra rummet eller då hon begav sig ut, att helt geschwindt öppna skåpdörren och hastigt och lustigt taga sig en lång »hoffmans-droppare». Försiggick manövern lyckligt och väl, hade man gubben vid det briljantaste lynne hela dagen igenom, men råkade gumman överraska honom vid »pejlingen av väggskåpet», då undgick han ej heller den störtsjö »nässel-soppa», som därav var en given följd, och den dagen var även en svår dag för plantorna på skolbänken, ty gubbens humör var då igen sådant, att »kni-pan» ingalunda fick ligga i ro på bordet.

Men en vacker dag lade gumman bort stickstrumpan, brydde sig ej mera att gräla med gubben eller lugga »de fördärvade va-relserna» på skolbänken; hon lade sig ned att dö, trött vid allt tråk och bråk här i livet.

Fastän gumman under livstiden tillräckligt nog haft »skinn på näsan», såsom det påstods, samt ingalunda alla dagar befunnit sig vid sitt älskvärdaste lynne, blev hon dock vid sitt fränfalle mycket sörjd och saknad av gubben. En dyster sorgbundenhet fick efter hennes död insteg hos honom, och den starka, klara rösten, varmed han alltid ledde morgon- och aftonpsalmerna, ljud nu så vibrerande och i diskant, att en bönehusförsamlings klockare skulle avundats honom det rörande i föredraget.

Gubben blev härefter mycket tankspridd, vilket gjorde hans även eljest nog originella uppträdande ännu mera markerat. Så hände det att han en dag sågs uppträda på ett barnsöl i full gala-dräkt, den blåa fracken med blanka knappar och med röd silkes-näsduk akterut, men med avig väst och i filtsockorna, — och detta var, mente man, någonting riktigt oerhört.

»Nog synes det, lita på mina ord, att den ordningsälskande Granbergskan är borta, för jag vill vara skapt till en socker-skorpa, om inte det ändå var hon som höll kurans på gubben», hördes den bedagade Bommens Stava läspa vid barnsölet, under det hon betydelsefullt runkade på huvudet, då hon sörplade i sig en kopp cikorieblandad mocka, — och det där var klaven till att, huru illa man än förut talat om »den tyranniska skolmästarfrun», hon numera höjdes till skyarna för sin »utomordentliga ordent-lighet».

Men vi småttingar på skolbänken tyckte oss under nu in-trädda förhållanden lyckliga som självaste »prenniksryssens pojkar». Gubben hade ju glömt både »kniparn» och »lavan», och därtill behövde vi icke mera med bävan varsko om gummans Ar-gusögon voro synliga i dörrspringan, utan vi fingo nästan ostört hängiva oss åt den så trevliga sysselsättningen att leka med »troll-gubbarna» från ryssboden, »som bara kunde stå på huvud», eller med att spela trissa på knappnålar eller att skurra byxorna sön-der på den glatta bergklacken nere vid »Stjälpbänken». Dessa av-undsvärda tider och förhållanden förändrade sig likväl åter. Vi fingo en vacker dag se gubben riggad i den redan omnämnda gala-dräkten, denna gång klädd med omsorg samt rakad och putsad, så han tog sig ut som en riktigt finfin gentleman. Glad och frynt-lig tyckte vi nog att han även tog sig ut, men han var så nogräk-nad vad läxorna beträffade och lät ingalunda »bockarna» bli ostraffade. En halv timme innan den vanliga middagstimmen in-föll, meddelade han oss, till vår stora överraskning, att vi kunde få hålla fritt för den återstående delen av dagen, vilken glädjande underrättelse vi säkert hade hälsat med ett skallande hip, hip, hurra! — om vi bara vågat.

En förklaring över gubbens så besynnerliga uppträdande denna dag erhöll jag redan samma dags afton, ty som en löpeld spred sig kring Skatudden den märkeliga nyheten, att skolmästaren hade friat och åter tänkte på att gifta sig. Händelsen var den, att Bommens Stava, vilken bland andra upptäckte gubben i avig väst m. m. på barnsölet, denna dag hade råkat få se honom så blank och fin styra i väg till Sofi L., och fastän mamsell Bom genom den »hiskliga rematismen» hade blivit halt och det på bägge be-nen på en gång, var hon nu så uppiggad av det hon sett, att hon »likt ett torrt skinn», såsom hennes kaffesystrar spefullt sade, »rände Skatudden omkring» i och för meddelandet av detta, det allra färskaste i skvallerväg.

Ja, denna gång högg hon icke heller i sten, den beskedliga Stava, oaktat hon så många gånger förut med Hymens band sammanparat människor, vilka själva ej ens haft en aning därom. Gubben hade, i enlighet med skriftens ord, funnit »att det ej är gott att mannen är allena», varför han beslutit »splita ihop sitt gamla skrov vid en ny och dejelig skuta».

Ifrån och med den nyssnämnda dagen vart också av gubben en helt annan människa. Det såg ut som om de dystra, ruskiga höstdagarna i hans levnad med ens blivit förbytta till de klaraste, solvarma vårdagar, ja, han tycktes i ett nu ha blivit tjugu år yngre eller tog sig ungefärligen ut som en nyförbyggd och ånyo uppriggad skuta.

Det föreföll även oss skolelever som hade den gamla skolstugan blivit bra mycket trevligare och ljusare sedan den vänliga, gladlynta skolmästarfrun där gjorde sitt inträde. Hon var nog sträng, hon också, men endast då stränghet var av nöden; hennes ömhet för oss var däremot av samma slag som en den huldaste moders.

Under den fullständigaste äktenskapliga lycka, vid »smul sjö och laber bris» förflöto gubbens återstående levnadsdagar, tills skeppsredaren däruppe påmönstrade honom för den sista resan. Tisdagen den 26 maj 1868 dog gubben, efter att nästan ända till det sista hava hanterat »kniparen» och »lavan» i upplysningens tjänst.

Mången Helsingforsbo påminner sig troligen ännu den lille originelle gubben, vilken varje söndag besökte kyrkan, därvid alltid innehavande samma egendomliga plats, trappuppgången till predikstolen. I anseende till sin dåliga hörsel hade han valt detta ställe för förrättandet av sin andakt och här sjöng han med ljudelig röst ur den stora psalmboken och härifrån uppsände den fromme åldringen sina ur hjärtat gående böner till Honom, som slutligen kallade honom till den lugna hamnen.

Någon framstående pedagog var styrman Granberg icke, men att fostra upp folks barn i gudsfruktan och rena seder, därtill var han klippt och skuren, och på detta område verkade han i all sin anspråkslöshet kanske med lika gott resultat som vilken annan av våra examinerade folkskollärare, om han också icke alltid iakttog det moderata eller hade sina egna metoder för bibringandet av undervisningen.

Bokomnämmanden. Av B. Rud. Hall.

Hågkomster och livsintryck. J. A. Lindblads förlag, Uppsala.

Under en mansålder har nyssnämnda bokcentral spritt en osedvanligt gedigen litteratur över landet och vunnit speciell berömmelse för sina religiöst etiska arbeten. Goda och billiga läroböcker ha flödat ut däriifrån. Sedan seminarieläraren Abel Bergsten på Norstedts förlag brutit vägen för den nu moderna geografi-arten, utsände Dr L. J. Levander hos Lindblads sina förtjänstfulla geografier i tiotusental. Etc. etc.

Mest känt bland vuxna har förlaget kanske blivit genom sina »Hågkomster och livsintryck». Innehållet anges ju i titeln. — I stort sett har nivån hållits ganska hög, ja för att vara en så väldig samling måste nivån sägas vara oväntat hög. Om någon värdesättning i övrigt av den väldiga serien kan det naturligtvis ej här bli tal. Men, det viktigaste av det undervisningshistoriska materialet må här ordnas efter innehållet. Första siffran betecknar volymens nummer, den följande siffran sidan, där ifrågavarande skildring börjar.

Hem, hemliv och hemundervisning. 1 29 i Lockne; 1 40 av Emil Svensén; 1 46 av S. Alin; 1 130 av J. A. Eklund; 1 182 av Fredrik Nycander; 1 193 av E. N. Söderberg; 1 260 av Gustaf Thorsell; 2 74 i Kumla; 2 253 av M. P:son Nilson; 2 270 av Hagb. Isberg; 3 22 om Hammarstens; 3 100 av Ögrim; 3 166 av Elin Rydberg; 3 201 i Visby; 4 178 av G. Thulin; 5 232 av W. Swahn; 5 247 av Marika Stiernstedt; 8 299 om ett fosterbarns hemlöshet av Harry Blomberg; 9 67 av Anna Lagerlöf; 9 270 av Karl Wistrand; 9 279 av Elisabeth Högström-Löfberg; 10 126 av C. W. v. Sydow; 10 234 om folkskolehemmet i Garpenberg av Sv. Haglund (»Finn»); 11 238 av Axel Hambræus; 13 23 av A. H. Nordstrandh om Kalmar; 13 59 om familjen Gyllenhammar på Torpa nära Halmstad.

Konfirmandundervisning. 1:84 av W. Rudin; I:188 av Alfr. Berglund; 2 116 av C. A. M. Lindman; 2 165 av Frith. Grafström.

Uppfostringshem o. d. Arbetsplatser. 3 259 på Hall; 10 136 av Gunnar Bergström om pojkofostran vid Lunds församlingshem; 10 273 om ligaliv och barnarbete av Rud. Värnlund.

Folkskolemässig undervisning. Linköpings stift: 4 33 Hällestad, uppryckning genom P. J. Emanuelsson 1843 o. f. *Strängnäs stift:* 4 243 av E. Aspling; folkskolans sekelminne i Asker. *Västerås stift:* 5 274 av Mats Åmark; 10 234 från Garpenberg av Sv. Haglund (»Finn»); jfr ASU 8 s. 94 o. f.). *Växjö stift:* 10 266 om småskolläraren i Algutsboda under 1900-talets första årtionde av soldatsonen Vilhelm Moberg (jfr »Stark» i V. M:s roman »Raskens»). *Lunds stift:* Asarum 8 107 av biskop S. Stadener. *Göteborgs stift:* 13 64 om Elise Gyllenhammars småskola i Halmstad. *Hernösands stift:* Sundsvall 11 116 om småskolan av Alb. Norberg. *Luleå stift:* 3 111 om Anders Fjellner; 5 179 om Kompelusjärvi och Viktor Rydberg av L. de Vylder; 13 273 om Svartsjöbyn av Eyvind Johnson.

Lantbruks- och folkhögskolan. Om Brunnsvik 8 308 av R. Jändel. — Om Kalmar läns lantbruksskola 10 116 av C. W. v. Sydow.

Folkskoleseminarier. Lund 9 242 av D. Rydsjö om rektor P. Wingren.

Allmänna läroverken. Uppsala stift. Stockholm: a) rörande slagsmål mellan skolor 6 84; gymnasiet på Riddarholmen: 2 48 om Rabe; 2 163 om Elmblad och F. Fehr; c) läroverket på Södermalm: 5:121 av Hjalmar Jansson; 10:141 av Emil Liedgren om provårshandledaren teol. lektor Fr. Berglund, förf. till avhandlingen »Om religiös uppfostran. 1881»; d) Ladugårdslands läroverk: 2 160 om Keijser, Lagerström och Wadner; e) om Östermalms och Norra latin 7 302 av Nils Forssell.

Uppsala: 3 115 om Annerstedt och Wikner; 5 21 av Gustaf Cederström om Annerstedt, Kjell Dahl m. fl.; 5 83 om Pontus Wikner (även i Otto Vesterlunds skolminnen); 13 150 av Olof Rabenius om läroverket 1892—1901.

Gävle: 2 126 om Fjalar; 3 32 av Söderbaum; 6 14 av A. Hillman; 6 279 om N. P. Ödman; 7 194 om P. P. Waldenström.

Hudiksvall: 12 163 om Nathan Söderbloms läroverkstid.

Strängnäs stift. Om Strängnäs: 8 100 av Arvid Lagerstedt.

Nyköping: 8 182 av doc. Gustaf Jacobson.

Örebro: 5 159 av Efr. Liljeqvist bl. a. om Henrik Jakobsson, senare rektor i Härnösand; 7 22 av R. Montgomery-Cederhielm om 1860-talet.

Västerås stift. Om Västerås: 5 269 om Erland Lagerlöf av Ludvig Nordström.

Växjö stift. Om Växjö: 2 19 av A. Quennerstedt; 2 114 av C. A. M. Lindman; 5 34 av L. N. Rydeman.

Lunds stift. Om Lund: 8 89 av E. Ljunggren om nederstadiet 1875—1877; 10 57 av Mauritz Sterner.

Malmö latinläroverk: I: 51 om Johan Gustaf Malmström.

Ystad 10 55 av Mauritz Sterner.

Kristianstad: 5 281, 296—298 av Fr. Böök; 10 249 korta lärarkarakteristiker av Axel Olsson.

Göteborgs stift. Halmstad: 2 176 av Fr. Vetterlund om Thudén, Hult, Fr. Anderson, N. Boström, A. v. Engeström, N. Ambrosius;

Uddevalla: 3 11 om E. Björck.

Härnösands stift. Härnösand: 7 18 av O. Klockhoff; 7 31 av T. Malmberg om pennalismens avskaffande; 9 111 av O. Ottelin om Carlgren, Norén och Malmberg.

Sundsvall: 1 200 av E. N. Söderberg; 11 117 av Alb. Nordberg.

Luleå stift. Umeå: 3 46 om H. Hjärne och E. O. Burman.

Privatläroverk. I Stockholm. 2 50 om »Beskows»; 2 85 om Stockholms Lyceum och läraren Kindblad; 6 35 Bjurströms, Hammarstedts, Wallinska av Ellen Olin; 6 83 om Widells; 6 172 om Ahlinska av Anna Söderblom; 9 53 om G. E. Beskow av C. Svedelius.

Annorstüdes. 5 33 om prosten Rydemans hemundervisning i Odensjö prästgård av L. N. Rydeman; 9 69 om Marie Sophie Lagerlöfs undervisning i Nyed och i Kristinehamn; 10 161 Stenholms i Skurup av L. Wollmer; 10 194 bl. a. om Selma Lagerlöf, Ester Nennes och Emilia Fogelklou i Landskrona av Ester Möllerstedt; 13 63 om Marie-Charlotte Gyllenhammars i Halmstad; 13 68 av fil. kand. Sigrid Björklund om hemmet och guvernanterna i Undenäs, Vgl.; 13 184 av Ture Nerman om bokhandlarhemmet och ungdomsintrycken i Norrköping.

Högre lärarinneseminarier med normalskolan. 2 161 om Keijser; 3 246 av Aivva Uppström; 6 41 av Ellen Jolin; 9 237 om Wendla Dahl, född Ling (som även var lärarinna på folkskollärarinneseminarier).

Universiteten. Uppsala 2 102 om Wikner, Ribbing, C. Y. Sahlin; 2 130 om Myrberg; 2 290 om O. Quensel; 4 13; 7 54 av A. G. Högbom; 5 13 av Gustaf Cederström 5 36 av L. N. Rydeman om teol. professorerna och Elias Fries; 5 160 av Efr. Liljeqvist om filosoferna och filosofistudierna; 5 217 av Hj. Haralds om Hjärne (samt om R. Kjellén och Vitalis Norström; 6 96 om teol. lärare på 1880-talet; 6 263 professors- o. a. profiler sedda av O. Rabenius; vol. 12 om Karlfeldt och Söderblom; 13 30 om Hjärne.

Lund 2 302 om Seved Ribbing; 4 294 om gymnasist- och studentfilosofi av Alf Ahlberg; 7 84 bl. a. om jubelfesten 1868; 13 37 av Fr. Stade om professorer i filosofiska och i synnerhet i teologiska fak. på 1880-talet.

Volymen 17 av Hågkomster heter »Den eviga ungdomens stad» och inledes av förlagschefen Fil. mag. Sven Thulin med en intressant undersökning om uppkomsten av det stående uttryck, som här lånats till boktitel. »Lefve ljustet! — Staden af evig ungdom» igenfinnes i första raden av Johan Nyboms dikt »Vid invigningen af det nya Kathedral-skolhuset i Uppsala den 21 oktober 1837», alltså på den dag, då kronprins Oscar och Geijer »omvändes» till enhetsskoleidén vid åhörandet av J. O. Wallins tal; Basis är Folkskolan. Det speciellt centralt belägna huset självt, som under medeltiden varit dekanatsbyggnad med studentfängelse — alltså varit upplåtet för universitetsändamål — blev efter en lång period av privatbostad, i år för 100 år sedan alltså läroverkshus; en mansålder senare blev det folkskoleseminarium och för ett par årtionden sedan prov- och realskola — alltså mestadels med den nämnda devisen »Lefve ljustet!» i den eviga ungdomens stad.

En ljuständare som fyller en betydande del av boken, är Harald Hjärne. Han glömde aldrig t. ex. att riksdagen år 1870 lät honom och andra slippa exorcera beväring för att tiden ansågs vara så fredlig — något före tysk-franska krigets utbrott samma år. Medan emellertid det mesta som många författare ha att vittna om Hjärne är känt från uppsatser på andra håll, var det mer eller mindre obekant, vad prof. Johan Bergman har att andraga i artikeln Wiknerminnen. Dessa ha nedtecknats med ledning av förf:s anteckningar under W:s lektioner i Uppsala läroverk samt efter W:s tal till studenter. Hithörande avdelningar av den anteckningsboken synas böra tryckas fullständigt. Ävenså ges glimtar från den bojkottning, för vilken Wikner var utsatt från vissa professorers sida. Det ej ovanliga ödet att för sin osjälviska verksamhet i den idealistiska sanningsslidelsens tjänst bli nedtrampad av dem som ha betalt för att vara dess försvarare, torde vi snart få närmare beskrivet av en annan lärjunge till Wikner, nämligen hovpredikanten Ahfeldt.

Bland universitetsmän behandlas ej minst Gunnar Wennerberg och ärkebiskop Sundberg samt professorerna Alin, Clason, Hedenius, Holmgren, Josephson, Kjellberg, Lilljeborg, Rabenius, Ribbing, Rydin, J. Spongberg och Torén.

Velicitas Rose Den tysta, vida heden, en kärlekssaga. Uppsala, Lindblads förlag 1922. 239 sidor. Häft. 4:75, b. 6:50.

Denna tyska romantiserade skildring ur en byskollärares liv, Heideschulmeister Uwe Karssten, som är översatt från 212:te tusendet, präglas av skär poesi och hög idealitet. Den utgör en hjärtats Höga Visa, sjungen av en rik dam, som slutligen delar miljö och hem med en berömd diktare och vetenskapsman. Han är en fattig, framstående och i sin idealism ståndaktig man, som blott hade ett »fel»: han var bara en fattig lantskolmästare. Om dennes rika kulturuppgift yttras (sid. 129, 173, 174): »Sextio gossar och flickor, sextio människosjälar. I var och en av dem en helig, gudomlig gnista, en törst, en bön om ljus, en rörande bön att man måtte blåsa på denna gnista, låta den växa och outtröttligt vårda den, tills den blir en klar låga... En viktig maskins skötande kräver de bästa arbetare. Folkskolläraren har till uppgift att utbilda dessa. Och rikets makt beror huvudsakligen på vårt folks andliga prestationsförmåga. Österrikarna ha yttrat: Det var ej det preussiska tändnålsgeväret utan deras lärare, som 1866 besegrade oss... Även fruarnas betydelse prisas (s. 198): Om prästernas och lärarnas hustrur städse hölle orubbligt samman, skulle den onde förlora sitt spel. (Jfr ASU 45—46 s. VIII—IX).

Gösta Nelson Biskop Johan Möller. Stockholm, Diakonistyrelsens förlag, 1936. 230 sidor. Kr. 5:50.

Kyrkoherden G. Nelson i Bokenäs har här framlagt ett särdeles givande och välgrundat arbete, som i sin förra hälvt tecknar ett flertal stormäns teologiska inställning såsom bakgrund eller förebilder för den förut ej tillräckligt beaktade visbybiskopen Johan Möller, vars person, verk och åskådning beskrives i bokens senare hälvt. De förra äro i synnerhet Abraham Pettersson, Sven Bælter, Anders Båld, Michael Fant, Anders Gradin, Gabriel Rosén, Anders och Daniel Nohrborg. Enligt författarens dokumenterade framställning är det via predikoreformatorn och senpietisten Möller, som det går en tänkligen rak och klar påverkningslinje från postillaförfattaren Anders Nohrborg till Schartau, vilket är av betydande utvecklingshistoriskt intresse.

Såsom kyrkoherde i Västerhaninge 1778—1797 och såsom biskop på Gotland 1797 — verkade Möller nitiskt för allmogebarnens kristliga undervisning alltifrån dessas 5:te à 7:de år. Hans visitationer blevo banbrytande, och mest bekant torde han på sin tid ha blivit såsom katekesförfattare, fastän han i sina olika läroboksorter envist nekade att följa den luterska lillkatekesens uppställning, varjämte han ej gillade den officiella katekesförklaringen av Svebilus. Mellan M. och domprosten Knös i Skara utspänn sig en delvis hetsig strid rörande, bland mycket annat, tio Guds buds rätt att stå först ibland huvudstyckena. M. önskade en annan ordning. (Om den långa striden jfr en artikelserie i Stockholms Posten 1784 nr 74 o. f., vilken ej nämnes i N:s arbete). — Tyvärr går författaren något hastigt förbi Möllers mycket tänkvärda kristendomsmetodik för skolan.

Under kyrkoherdetiden sökte Möller en gång få församlingsborna att avstå från processer inbördes och att enas inför sockenstämman. Förf. nämner icke, att detta var ett parallellfall till tidigare strävanden i samma riktning (jfr även de första kristna seklen samt medeltida skrå-moral). Så-

dana funnos t. ex. under de stora biskoparnas tid under 1600-talets förra hälvt, och det var sålunda icke första gången i Strängnäs stift, när Möller arbetade därför i Västerhaninge eller när — ett halvsekel senare — så skedde i Stora Mellösa (jfr dettas arkiv och G. Löw: Stora Mellösa I s. 267). — Detsamma gäller t. ex. de olika varningsgraderna och straffsattserna. Det skulle förhöjt bokens värde, om dylika paralleller framdräggits (s. 128; 129). Jfr t. ex. Årsböcker 19, 21, 23 och i synnerhet 30. Vad värde dessa alster av mångåriga arbeten kunna ha, är jag partisk att yttra mig om; jag vet bara att när de skrevos, kunde jag knappt finna något som helst av vetenskapligt värde att på området studera på något som helst språk. Också är kyrkodisciplinen vanligen sämst eller åtminstone minst behandlad i all kyrkohistoria. Så mycket välbehörligare är det att var och en drar sitt strå till stacken; det har kyrkoherde N. gjort s. 153—155. — Av synnerligt intresse är ock hans påpekande av den hos Möller rådande »bristen på inslag ifrån Luther» (s. 172); sådan brist går också igenom vår kyrka under 1500- och 1600-talen i en utsträckning som flertalet lärda och lekmän icke synes ha en nämnvärd aning om. Det är nog en något förhastad slutsats, författaren gör s. 137, då han anser det tjäna till »belysning av de till synes goda kyrkliga förhållandena [på Gotland, att Möller] ingenstädes, såsom under sin första tid i Västerhaninge, ivrar mot dryckenskap och oanständigt liv». Att M. ej ivrade i den frågan under den senare men väl under den första tiden i V., skulle väl då tyda på att högst påtaglig förbättring skett under hans 8—9-åriga verksamhet i V. Gotlänningarna skulle alltså honom förutan varit lika moraliska när M. blev deras stiftschef, som Västerhaninge blivit först under Möllers tid. Den som, såsom jag, hört på närmaste håll skildringar från äldre tider och läst urkunder om suplivet fordomdags på ön, söker andra förklaringar till biskop Möllers underlåtenhet än dem kyrkoherden Nelson givit. Kan inte M. varit en parallell till linköpingsbiskopen M. Pontin som redan vid 58 års ålder (1681) var så kraftlös att han orkade föga utträta?

Oscar Lövgren Nils Frykman. En andlig sångare och en religiös brytningstid. Sthlm, Sv. Missionsförbundets förlag, 1936. 190 sidor. Pris 3 kronor häftad; 4:25 bunden.

Av en känd frikyrke- och sänghistoriker föreligger här en mycket upplysande och intressesväckande skildring om den, på sin tid mycket omtalade och ännu i vår tid mycket sjungne Nils Frykman, och den har bland sina andra förtjänster även den att söka vara i påtaglig mån objektiv, att erkänna det goda också hos motståndarna.

Såsom bakgrund för Frykmans insatser skildrar förf. sammanfattningsvis väckelserörelserna i Värmland och särskilt i Sunne på 1850- och 1860-talen samt motsättningarna inom och försoningen mellan dem. Den sistnämnda fann uttryck i Ansgarii-föreningens bildande 1865, vid tusenårsminnet av Ansgars död. Tre år därefter utexaminerades 26-åriga bondsonen Nils Frykman från Karlstads seminarium, och han blev sedan ordinarie lärare i Grums, i Norrköping och i födelsesocknen Sunne. I Sunne hade skolrådet 1872 nekat småskolelärarinnorna ökning av sin 150-kronorslön, hänvisande dem till »sparsam hushållning och extra handarbete». Vä-

ren 1875 fick F. börja där undervisa c:a 100 barn i en 8×10 meters skol-»sal» mot 840 kr. i ett för allt. Efter skoldagens slut deltog han aktivt vid »waldenströmska» sammankomster, och på söndagarna höll han två tre predikningar. Han sjöng mycket och blev frikyrkorörelsens främste eller åtminstone flitigaste sångdiktare. Hans psalmer uttryckte framför allt glädje och förtröstan. Förf. citerar en mängd av hans minst 300 andliga sånger, av vilka 28 ingå i Svenska Missionsförbundets sångbok; bl. a. Det lider mot den sälla tid. Nu är jag nöjd och glad. Glad i mitt sinn' sjunga jag vill. Jag vet en källa underbar. Hemåt jag ilar. Jag har i himlen en vän så god. Helga min själ och sinn', Frälsare mild. Jesu kära brud, vill du målet hinna. Mitt hem är ej på jorden. O Jesu kär, när vill du hämta mig?

Vid biskop Rundgrens visitation 1880 mättade en lekman ett hugg mot de frikyrkliga tendenserna och då främst mot Frykman, som var missionsföreningens ordförande, samt mot hans två meningsfränder folkskollärarna And. Andersson och Nils Zetterlund. Dessa avgåvo lärda och klara svar skriftligen rörande en mängd religiösa tvistepunkter; många skrivelser avfattades av olika parter, och oron var stor i församlingen. Men F. sjöng med ögonblicklig diktarådra som vanligt: »Nu är jag nöjd och glad, nu kan jag andas ut... Nu satan fritt må rasa och världen hjälpa till. Jag skall för dem ej fasa: det går som Herren vill.» Skolrådets beslut om varning godkändes av domkapitlet (mot lektorerna Säves och Elowsons vota). Hos Kungl. Maj:t smälte den dock samman till en allvarlig erinran om skyldigheten att meddela kristendomsundervisningen i enlighet med kyrkans beaktelse och ordning — något som lärarna påstodo sig ha samvelsgrant gjort.

Till Frykmans »fel» att utdela nattvarden inom sin församling lade han sedan (ensam) det att ej låta döpa sina barn. Bland annat med påståendet att Kungl. Maj:t ej i *allo* undanröjt den förra varningen, följde en ny varning, och den stadfästes av Kungl. Maj:t till hälften, sedan biskopen förklarat F:s vägran vara ett disciplinbrott, som blott kunde överträffas av lastbarhet och brott. (Tryckt i Bih. till domkap. Embetsmemorial 1883 n:r 4 B.) För dessa många skrivelser redogöres objektivt och förtjänstfullt i boken.

Frykman lämnade även sina senare födda barn odöpta och inväntade ej avsättningen. Han diktade en sång full av förtröstan, begärde avsked (1883) och blev efter nära fem års resepredikantskap i Värmland församlingsledare i Chikago samt (1889) i Salem å Minnesotas landsbygd, bland ett stort antal svenskar, i synnerhet värmlänningar. Där avled han 1911, och på gravstenen över »den ljuvliga sångaren i Israel» är på svenska och engelska ristad första strofen av den av hans sånger, som han själv värderade högst: »Min framtidsdag är ljus och lång; den räcker bortom tidens tvång».

År 1881 hade en lekman inflikat i förenämnda rättsförfarande även frågan om skolsalarnas öppethållande för lekmanpredikningar. Skolrådet (och domkapitlet) beslöt tillåta föredrag endast av sådana som erhållit medgivande från kyrkorådet. Detta och förenämnda varningar för i minnet, att dylika frågor varit före på många ställen i landet. Här må blott hänvisas till ASU 36 s. 87—94 och G. Löf Mellösa.

Carl G. Laurin Minnen (I) 1868—1888. Sthlm, Norstedts 1929. 436 sidor. Kr. 12:50; b. 16:— eller 20:—.

Liksom t. ex. den berömde eller i varje fall berömvärde förf. till Från barnaår till silverhår (And. Ramsay) följer författaren sin fars och mors anor långt tillbaka och porträtterar dem livslevande. Men medan den förras anfäder måste lägga schavottens sorgdräkt på allt, står Laurins släktled mestadels i lyckans och dygdens solljus. Inom föräldrarnas, dvs. Laurin-Norstedts stockholmska släkt- och vänkrets funnos många, av landets mest kända namn inom näringsliv, vitterhet, konst och vetenskap. Det mesta behandlar också hem och umgängesliv, sommarnöjen samt resor (till granländerna och Italien) och ger inblickar i konstnärliga och litterära kretsar och spörsmål. Allt är minnesgott återgivet, målade skildrat, utmärkt illustrerat. Och det är av största intresse för kultur- och kulturhistorievänner såväl i hela landet som i synnerhet i Stockholm.

Fastän föga avsett och åträtt — »tvärtom snarare» — lyser pedagogiken dock fram här och var, »inte mycke, bara lite». Men lärorikt nog. Ättefadern Laurins son var rektor i Söderköping och historieskrivare (död 1666). Hundra år senare framträdde hos en gottländsk prost med samma namn ett drag, som den frihetsälskande förf. skakar på huvudet åt: han utbad sig hos biskopen den ynnesten att få spanna en bom över vägen för att hindra körslor under gudstjänsterna. Detta var emellertid inte ett nytt krav utan en urgammal praxis som man begynt försumma. Laurin ville väl egga sin biskoplige förman till rätt nit à la Nehemia, (jfr Årsböcker n:r 23 och 30). — Ej heller nästa pedagogiska inslag i förf:s liv är rätt till behag: Farbrodern hade uppkallats efter Emile; boken med detta namn läste förf. på grundspråket men »ej utan svårigheter på grund av dess enorma ledsamhet. Jag tror att farmor hade bättre handlag med uppfostran än Rousseau.»

Unge herr Carl är nöjd med hemlärarinnan; orsaken är det gott för pedagoger att få veta: Anna Kruse »undervisade med ett beundransvärt tålmod min broder Sven och hade bland andra pedagogiska goda egenskaper den känslan att se på lärjungen som en individ i detta ords bättre mening. Hennes glada humör och humoristiska väsen glädde oss alla.»

Även Fröken Sophie Adlersparres sam- eller småskola (där nu Continental står) hade förf:s gillande. Där började han med tesked ösa ut vetandets ocean; där var Harald Lidbeck lärare i gymnastik och där undervisade rektor Palmgren i pappersvikning och lergöksfabrikation — alltså en modifierad motsvarighet till Bratts och Salomons slöjdarbeten. Blivande kyrkofursten på Östermalm Lagerström upptar honom därefter i sin förberedande skolas klass II, motsvarande läroverkets klass I, sedan han felaktigt besvarat den enda framställda frågan: »7×9=?» Multiplikationstabellen fick han lära där, »den enda matematik, av vilken jag i verkliga livet påminner mig ha haft någon nytta». Hur många miljoner människor äro ej yilliga att instämma i detta uttalande (med något avdrag för en smula överdrift som ligger däri ej minst såsom uttryck för indignation över det matematikraseri i läroverk och seminarier, som under 1900-talets första årtionden efterträdde det forna latin- respektive

katekesherraväldet). Då vi sågo den troligen utom läroverket ovanligt vänlige och gode matematikläraren komma, böljade mitt hjärta av hat, säger förf. (s. 250). Vad ska då de andra säga som haft sådana lärare som en mig närstående person ännu 1904 i ett för övrigt utmärkt väl skött och lett privatläroverk hotades med att få till lärare! Kamrater i hundratal berättade att han vrålade fram över den okunnige eller för ämnet ointresserade: »Har han några föräldrar?» (Svar: Ja.) »Stackars föräldrar!» Eller: »Har du haft fatt i någon grep? Varför släppte du den?» Eller: Du är så dum, att du skulle ha spö på magen. Tag kosvansen och gör ren tavlan och gå och sätt dig vid din krubba! — »Hå hå, kork flyter» svarade han en yngling som hotade dränka sig, sedan lektorn underkänt honom trots det han hade alla terminens skrivningar godkända. (Senare torde han vid ett statsläroverk i samma län ha hjälpt en ökad fysiklärare med att ytterligare avfolka realistklasserna, tills han för några år sen lämnade både skola och liv.) Också var det väl ej underligt att jag inför hotet att få en slik lärare valde att »gå upp» som privatist (och därmed få betyget katastrofalt sänkt från »fina» siffror till lägsta möjliga) hellre än att förfäas av en sådan s. k. lärare, han må nu ha slagit i eleverna hur mycket matematik som helst (jfr ASU 52 s. 204; omnämmt för att avkyla dem som hysa övertro på betygens utslagsgivande värde).

Andra tycktes låta sig angeläget vara att eliminera språklärarna — dessa ovärderliga bryggor till kultur, kulturländer och historia. Och mot sin vilja ha många filosofi- och grammatikbetonade språklärare varit dem behjälpliga. Laurin skriver härom: »Det grammatiskt formella var det enda, och man höjde ett varnande pedagogiskt pekfinger mot att låta språkundervisningen i engelska, tyska och franska urarta till inhämtande av »ytlig färdighet». Intet av de många pedagogiska råden har så fullkomligt nog följts och med sådan framgång genomförts i den tidens svenska skola.»

Det är för oss pedagoger icke alltid roligt men ofta mycket nyttigt att höra vad personer utom facket, ja de sig så kallande pedagogikhatarna som ej sällan äro en sund pedagogisks bästa läromästare, yttra om pedagogiken och skoltiden (i viss mån alltså en observation motsvarande professor Lundells, att skolböckerna i ett ämne borde sovras (även) av andra än respektive ämnens fackrepresentanter). Utdrag ur sådana kritiska o. a. utomståendes uttalanden skulle för den praktiske undervisaren i skola kunna i högsta grad vara praktiskt nyttiga. Visserligen finns väl ännu en och annan gengångare, som ej vill höra på det örat. Men de dagar varda kommande, då de som intet lärt och intet glömt få med förundran fråga sig, huru (pedagogiska) revolutioner och pedagogikhat uppkomma.

Bokens hjälte har många sanna och beska ord — några av dessa äro bevisligen alltför beska — om åtskilliga av sina lärare vid Ladugårdslands och Norra latinläroverket, men han säger även att han haft många lärare av det goda slaget. I hemmet fann han en härlig motvikt mot »mjöldagget» och »steriliseringsprocessen». På tal om detta sitt patricierhems fostringsarbete och vänkrets ger förf. många upplysande, tacksamma och entusiastiska karaktärsdrag. [Skrivet 1934—1937.]

I anslutning till s. 5 o. 148 i ASU 54 må tryckas följ. två bilagor om bushällskontor i folkskollärafamiljer. För att få lär. Magnussons acta återgivna i ett sammanhang ta vi med uppgifter ur dagboken och om församlingsbiblioteket, varefter tryckarket fylles med en redogörelse för en annan sådan sockenboksamling och sättet för dylikas tillkomst.

»En tarflig tjenstemans lefnadskostnader» 1873—1880.

Av läraren Joh. Th. Söderberg, Hablingbo, (södra) Gotland.

Dagboksanteckningar hos förf:s son läraren Gunnar Söderberg, Vimmerby, s. 8 o. f. J. T. S. var född 1843, avled 1926. Om honom, hans fädernes hem och anteckningar jfr ASU 51 s. 137—142.

Vi antaga, att lärarens familj består av fem personer, utom honom själf. För dessas underhåll är han hänvisad till 600 kronor. Låtom oss se, huru detta går i hop. Familjefadern behöfver:

1 öfverrock å 40 kr. hvar 5 år, gör pr år	8:00
1 underrock å 25 kr. hvar annat år, gör pr år	12:50
1 väst å 5 kr. hvar annat år, gör pr år	2:50
1 par benkläder å 15 kr. årligen	15:00
1 par stöfflor å 15 kr. hvar annat år	7:50
2 par halfsulade å 1:50 årligen	3:00
1 hatt eller mössa å 5:— hvar annat år	2:50
1 dussin skjortor å 18 kr. hvar 5 år	3:60
1 skålpund ull till strumpor å 1:50 årligen	1:50

Familjemodern behöfver:

1 kappa å 25 kr. hvar 5 år, gör pr år	5:00
1 klädning å 10 kr. hvar annat år	5:00
1 par kängor å 8 kr. hvar annat år	4:00
2 par kängor halfsulade å 1:25 årligen	2:50
1 Hufvudplagg å 5 kr. hvar 5:te år	1:00
1 dussin lintyg å 18 kr. hvar 5:te år	3:60
1 skålpund ull till strumpor å 1:50 årligen	1:50
Hvardera barnet kan väl icke klädas för billigare än 10 kr.	40:00

Summa kr. 118:70

»Tyckes det uppräknade vara för högt tilltaget? Ändå äro här många nödvändiga småsaker uteslutna. När nu dessa 118:70 frändragas, återstå för hvarje person 80:21 kr. årligen, alltså omkring 22 öre dagligen. Dessa 22 öre gifva följande matsedel: bröd 6 öre, potatis 6 öre, sill 5 öre och mjölk 5 öre. Utom de här ofvan uppräknade utgifterna tillkommer afgiften till enke- och pupillkassan, krono- och kommunalutskylder; han måste hafva skrifter, ljus, en och annan nyttig bok, tidning eller tidskrift för att kunna följa med sin tid; någon i familjen kan blifva sjuk och behöfva läkare, medicin och dylikt — hvar skall allt detta tagas ifrån? Naturligtvis måste kofodersersättningen härvidlag göra tjenst.

Huru såg det då ut, när läraren hade 16 tunnor spanmål, hälften i penningar och det andra in natura? Våra lokomotivförare hafva 1200—1500 kronor årligen och våra vaktmästare vid hamnarna 800 å 900 kr.! Låt oss nu se tablån »Nya Dagligt Allehanda» uppgjort för tjenstemans utgiftsstat 1873.

»Ungefärlig beräkning af lefnadskostnaderna för en tarflig tjenstemans familj på landet, bestående af man och hustru, två halfvuxna och två mindre barn samt två tjenstepigor:

Skatter och utskylder till kronan och kommunen för en inkomst af 3000 kr.	65:00
Pensionsafgift	70:00
Brandförsäkringsafgift för lösören	12:00
Hyra för en mindre våning	300:00
Höstslagt: 30 lispund oxkött	135:00
» 10 lispund fårkött	50:00
» 15 lispund fläsk	105:00
12 lispund hvetemjöl 40 kr. 50 lispund fint rågmjöl 125:—	165:00
100 lispund groft rågmjöl 150 kr. 2 tunnor korn till gryn o. mjöl 38:—	188:00
8 knr ärter 4 kr. 10 t. potatis 55 kr.	59:00
Diverse rotfrukter 16	16:00
½ tunna sill ½ d:o strömming 1 fjerd. torsk	40:00
300 skålpund fisk färsk 50. 300 d:o färskt kött 80 kr.	130:00
Kaffe, socker och andra specier 250	250:00
Svagdricka och öl 50 kr. 15 fnnar ved med sågning 150:—	200:00
Ljus och lampolja 45 kr. Gångkläder, linne, skodon 710	755:00
Tjenstehjoms löner 120 kr.	120:00
Barnens undervisning och skolböcker	350:00
Läkarelön och medikamenter	50:00
Tidningar och böcker 50 kr.	50:00
120 skålpund smör och 40 sk. ost 230. 550 knr söt mjölk 130	360:00
Årligt underhåll af sängkläder och Linne	60:00
Årligt underhåll af möbler, glas, porslin m. m.	70:00
Diverse oundvikliga utgifter dels i och för tjensten och dels för familjen	170:00
	Kronor 3,770:00»

Reflexionerna göra sig sjelfva.

(Sid. 31 skriver Söderberg följande; 1874:) Vi hafva nu flera år å rad haft goda år och penningarne hafva sjunkit i värde. Med vi menas jordbrukarne, ty för de små löntagarne har det varit svåra år; ither att lefnadsförmödenheternas pris stegrats betydligt. T. ex. 1 tunna hvete kostade detta år 30 kr. och dito råg och korn 17 kr. pr tunna. Utgifterna för mig förlidna året: 678 rdr, inkomsterna med en viss gåfva 638. — 4 febr. kyrkoräkning, då kommunalutskylderna ock betaltes, af mig med 5:50. [I not tillägges senare:] 1912 betalade jag 65 kr. och 1909—1910 79—80 kr.; 1918 162 kr.!

[S. 49.] *Utgiftsstat för mig och min familj (5 personer) 1880.*

Skatten 12 kr. Kommunalutskylder m. m. 18 kr.	30 kr.
Årlig afgift i Enke och pupillkassan 20. En piglön 60	80 »
Tidningar och en bok 10. Läkare och medikamenter 10	20 »
10 tunnor råg 120 kr. 2 ½ tunna hvete 50 kr.	170 »
2 tunnor malt 30 kr. Gryn 4, Ärtor 4 kappar 8 kr.	38 »
5 tunnor potatis 25 kr.	25 »
Diverse rotfrukter, safter, sylter och frukter 15 kr.	15 »
10 Lispund fläsk 50 kr. 10 Lispund fårkött 40 kr.	90 »

1 ½ tunna strömming 20 kr. Färsk fisk och kött 10 kr.	30 kr.
foder och föda till en ko	100 »
Bodhandeln, kaffe, socker, sirup, såpa, tvål och blanksmörja, ljus och lampolja, diverse specier, tobak, 1 k. konjak och ½ ankar brännvin m. m.	200 »
	<hr/> 998 »

Inkomststat för samma år.

Ordinarie: kontanta lönen 600 kr. Ordin. kofodersersättning omkring 60	660 kr.
Extra: fortsättningsskolan 100 kr. Diverse rotfrukter m. m. 15	115 »
10 tunnor råg	120 »
	<hr/> 895 »

På detta öfverslag ser det ut som omkring 100 kronor skulle bli öfver för kläder åt fem personer. Om det kan räcka, hvarmed skall då skuld betalas? Oförutsedda utgifter blefvo ej upptagna. Få vi, om hundra år, 1000 kronor som årlig inkomst, ser det ändå tvevelaktigt ut att Debet och Kredit gå ihop. Hvad skola vi taga vägen med dessa oförnöjda skolmän? »De få göra strejk, — om det kan hjälpa.»*)

*) Sveriges första arbetarstrejk (i Sundsvall) pågick 1879 och torde här kommit i förf:s minne. — Han ger ock följande översikt över gängna tidens *folkskollärarelöner*. (Uppgifterna tryckes här utan att ha kontrollerats.)

1842: minst 16 tunnor säd, därav hälften in natura; i övrigt 53 rdr 16 sk b:ko.
 1846: Denna lön kunde anses motsvara i runt tal 150 rdr riksmünt.
 1854: De 8 tunnorna skola lösas efter 6 rdr 32 sk. tunnan.
 1857: 2 tunnor säd kunna utgå till kofoder.
 1861: Statsanslag på 100 kr., om lönen höjes till minst 300 kr.
 1864: Från detta år höjdes minimilönen till 400 kr.
 1872: D:o d:o för oförvitlig tjänst till 500 kr. 1874: Ett ålderstillägg å 100 kr.
 1875—6: Båda lönerna oavkortade; — flera togo avsked med 450 kr.
 1880: Kofodret höjt till 5 tunnor. 1886: Lön 600 kronor.
 1886 Event. ersättes kofodret med kr. 8:25 pr t., bostad o. ved m. 100 kr.
 1892: Lön 700 kronor. 1898: Ett andra ålderstillägg å 100 kr. efter 10 år.
 1901: Grundlön 700 kr.; kofodret ersättes med 100 kr. Slutlön 1000 kr. Pension: 750 kr.
 1907: grundlön 900 kr.; tre ålderstillägg å 150 kr. Slutlön 1350 kr. 1013 kr:s pension.

Red. må tillägga följande hänvisningar. Allmänna Journalen n:r 94 och Örebro tidning 27/5 1812 ge Öfverslag på kostnaden af en tjenstemans oumbärligaste årsbehof» (= 611 Rdr bko 11 skilling 4 runstycken). Om lärarnas låga löner: *Broocman* Magasin f. föräldrar och lärare II: II s. 57; *O. Eneroth* Folkskolan IV s. 37; Skellefteå Nya Tidning 1864 n:r 2, 3; ÅSU 29 s. 33— Lönefrågor för skilda kåver börja 1873 debatteras i NDA redan 8/1, 10/1; i riksdagen debatterades s. å. kustförsvarsanställdas o. a:s utgifter och inkomster.

II. Ur en utgifts-, bokutlånings- och dagbok 1876—1890.

Av småskolläraren *J. A. Magnusson*, i Vagnhärads, sedan i Gottröra mindre folkskola.

Om honom jfr ASU 55 s. 3—5.

A. Utgifter 1876—1878 Kr. öre

För mat o. städning i Mars o. April [1876].	13:—	mjöl	4: 19
1 Penningpung	1:—	manschetter	—: 40
1 Hatt	3: 75	kaffe	—: 64
1 Halsduk	1: 50	1 låda grifflar	2:—
1 Längsjal	4:—	1 bok papper	—: 48
Diverse	1: 34	6 ark gråpapper	—: 12
1 Bok papper	—: 33	för tvättning	—: 50
Skjutspenningar till Guesta	1:—	tanddroppar	—: 12
För städning	—: 50	för urets lagning	4:—
1 \mathcal{R} ost	—: 69	Skjutspenningar Midsommarn	3:—
2 Porträtt-ramar	—: 45	afbetalt för kläderna	10:—
1 bok papper	—: 42	2 kv vin	—: 50
1 handklaver	8: 25	1½ \mathcal{R} fläsk	—: 75
1 tvål	—: 16	grindpengar	—: 10
1 förstycke	—: 33	½ bok papper	—: 25
½ val strömming	—: 25	¼ \mathcal{R} socker	—: 13
½ \mathcal{R} kaffe o. Socker	—: 70	10 st. pennor	—: 17
Diverse	—: 19	3 frimärken	—: 36
1 \mathcal{R} ost	—: 20	Diverse	—: 50
1 förstycke med 2 kragar	1: 50	1½ bok papper	—: 42
1 näsduk	—: 50	30 st. pennor	—: 50
breffporto	—: 96	bläck	—: 03
Tidningen	2: 50	för resan till Mariefred	3:—
Diverse	1: 11	3 förstycken	1: 25
1 kv. vin	—: 25	1¼ bok papper	—: 67
1 bok papper	—: 50	1 kv. vin	—: 33
2 buntar grifflar	1:—	För mat och städning und.	
18 kuvert	—: 18	Maj o. Juni	15:—
1 violsträng	—: 33	skjuts till kyrkan	—: 50
1¾ \mathcal{R} ost	1: 73	1 halsband	—: 25
1 blanksvärdosa	—: 10	Diverse	—: 10
1 ask Skosmörja	—: 10	1 Termometer	1:—
Skorpor	—: 25	2 stycken förstycksknappar	—: 16
1 Ur	9: 50	1 kv. vin	—: 25
1 bundt garn	8: 50	för mat under Juli månad	8: 25
Diverse	—: 86	2 breffporton	—: 24
1 urkedja	1: 15	De penningar jag hade från Apelåker till Solberga utgjord	31: 20
Skjutspenningar från Guesta	—: 50	Har sedan minskats med:	
1 borste	—: 24	1 stenkärl	—: 16
½ bok papper	—: 25	1 breffporto för bref till Hem	—: 12

1 breffkuvert	—: 02	1 kv. Vin	—: 25
karameller	—: 05	Diverse	—: 12
25 breffkuvert	—: 25	1 \mathcal{R} krita	—: 08
Diverse, nenligen 2 sillar o. skjutspenningar till Ek	—: 12	1 tvål	—: 30
3:—		3 Cigarrer	—: 18
1 Frosskur	2: 48	1 breffporto	—: 12
1/8 \mathcal{R} socker	—: 07	1 hatt	4: 75
för städning under Juli	—: 50	1 knif	—: 75
1 Teaterbiljett	—: 37	2 par knifvar & gafflar	—: 50
1 kv. vin	—: 38	1 snusdosa	—: 25
1 klock-kedja	—: 90	1 näsduk	—: 25
Diverse	—: 06	1 kam	—: 25
½ bok papper	—: 18	2 porträtt-ramar	—: 50
6 ark breffpapper	—: 10	Diverse	3: 65
1 Cigarr	—: 06	1 Cigarr	—: 06
För maten under Augusti	5: 94	6 skrufvar	—: 06
För kaffe, mjölk o. s. v. under d:o	2:—	För maten under October	8: 91
För tvätt	1:—	För mjölk under d:o	1: 08
1 Breffporto	0: 12	För kaffe under d:o	1: 24
1 halfstop (Gasolja) fotogen	—: 30	Städning och skurning d:o	—: 68
1/2 kvarter Fotogen	—: 08	Skjutspenningar till Trosa	—: 50
¾ \mathcal{R} Fläsk	—: 39	1/2 \mathcal{R} smör	—: 45
1 Tallrik	—: 20	3 Cigarrer	—: 18
1 kardus tändstickor	—: 25	1 klocknyckel & fjederring	—: 15
20 \mathcal{R} rågmjöl	1: 25	Bläck	—: 02
1/2 \mathcal{R} smör	—: 45	1 halfstop bränvin	—: 50
Salt, tråd och gråpapper	—: 23	Diverse	—: 07
För bakning	—: 25	2 \mathcal{R} bressling	—: 20
För sydd	1: 50	6 öre hårolja	—: 06
1 plånbok	2: 25	2 alnar jerstråd	—: 04
1 Cigarr	—: 06	9 ark papper	—: 18
kex	—: 03	6 ark papper	—: 12
1 breffporto	—: 12	2 breffporton	—: 24
1 \mathcal{R} smör	—: 80	1/4 \mathcal{R} smör	—: 23
För maten vid Apelåker Sept.	1:—	För maten under Nov.	8: 91
För insättning i kapital-anstalten	10:—	Skorpor och karameller	—: 10
Den 30 September 1876		Auktions pengar	—: 95
För maten under Sept.	8: 25	1 lödbult	—: 50
För mjölk under d:o	1: 02	1 kv. vin	—: 25
För kaffe under d:o	1: 21	1 kv. fotogén	—: 19
1 kv. vin	—: 25	för mjölk under Nov.	1: 18
3 Cigarrer	—: 17	för kaffe under Nov.	1: 16
1 \mathcal{R} smör	—: 90	för städning o. skurning	1:—
1 Dussin Porträtter, d. 11 Oct.	3:—	För maten vid Apelåker	1:—
			94: 00
		Jernbleck	—: 05

[Sedan fattas något eller några blad, varefter annotationerna fortsätta som följer. Först under 1877, sedan under 1878]

Transport kr.	42:52	1 brefporto	—:12
Ett frimärke, ett d:o	—:24	23 Frosspulver	1:60
För maten under April	7:—	29 ½ € socker, 1 kv. vin	—:50
städning under d:o	—:50	» karameller, — ett frimärke	—:22
Maj ¼ € Lim	—:17	— Ett tvål	—:25
1 kardus säk.tändstickor	—:25	Juli	
2 lod gurkmeja	—:08	4 6 träskrufvar	—:18
Frosskur, köpt d. 5/5	—:95	» 3 benknappar	—:09
½ quarter Linolja	—:13	½ € socker ¼ € kaffe	—:50
1 bok skrifpapper	—:48	3 cigarrer	—:18
2 ark postpapper	—:04	7. 1 bok papper	—:40
Postporto	—:12	» 2 cigarrer	—:12
3 böcker skrifpapper	—:99	» för maten under Juni	7:50
1 ark målarpapper	—:06	» städning	—:50
13 pennor	—:22	14 ¼ € socker	—:13
Härolja	—:06	» 12 pennor, 1 kv. vin	—:37
1 ¼ pund rågmjöl	1:75	» skjutspengar till skolan	—:25
5 € hvetmjöl	—:75	» 1 € smör	—:75
till garn	4:—	» 3 spegelglas	2:25
Diverse	—:16	» ½ k:na bränv.	—:80
hund skatt	—:50	» 3 ark sandpapper	—:12
1 spegelglas	—:75	» 1 bok papper	—:45
¼ kna br.	—:43	21 12 pennor	—:18
2 ¾ € ost	—:68	» ½ € kaffe 50 1 € socker 50	1:—
3 st. romanböcker	—:50	» Diverse	—:75
25 st. brefkuvert	—:15	» 5 Cigarrer	—:32
För maten under Maj	7:—	» 1 L. € rågmjöl 60 och bakn.	1:75
För städning under d:o	—:50	23 1 mössa	2:25
Juni		» ½ bok papper	—:20
12 1 par kängor	8:—	» 5 tum Sprit, 2 lod gummi-	
1 hyfveljern	1:75	lacksa	—:46
1 Lim-panna	1:75	» ¼ k:na körsbärsvin	—:50
3 förstycken	1:50	» 2 lod gurlmeja	—:04
1 kv. vin	—:33	24 1 kvarter Smultron	—:25
2 träskrufvar	—:06	1 kvarter smultron	—:25
1 benknapp	—:07	31 För maten under Juli	7:25
1 € smör	—:75	» städning under Juli	—:50
d. 9 Sylön för rock och byxor	2:75	» skjutspengar från Ek	2:—
foder, knappar o. m. d.	2:—	» för trä vid Apelåker	—:50
skjutspengar till skolan vid		» 20 € vassvipp	2:50
Kyrk.	—:50	Augusti	
2 trä-skrufvar	—:06	2 Ett bräde	—:75
d. 12. 5 lbtum Sprit, 2 lod gum-		» 1 ½ € ost	—:38
milacksa	—:50	» 1 pennskaft	—:06
Nenséns frossdroppar d. 4/6	—:25	— ett lås	—:28
d. 16. 1 bundt grifflar	—:75	— ½ € Lim	—:35
½ € kaffe 50, ¾ € socker 37	—:87	— för björk vid Apelåker	—:25
12 st. stålpenor 20, ½ € Lim	—:53	— 1 € smör	—:30

Diverse och 2 frimärken	—:35	— 1 bundt Cigarrer	1:25
3 spegelglas	1:80	2 ett brefporto	—:12
6 träskrufvar och 3 benknapp-		6 ett € ost	—:34
par	—:30	» 1 d:o fläsk	—:45
Skorpor	—:25	» 3 större spegelglas	6:—
ett ölglas	—:16	» 2 mindre d:o	1:50
5 ark papper	—:10	» 10 träskrufvar	—:20
2 gånggjörn med skrufvar	—:29	» 4 benknappar	—:12
24 ett € smör	—:80	» 1 kv. vin, ett halfstop brv	—:85
27. Diverse	—:75	» 1/8 kna sprit	—:64
» skjutspenningar till Länsta	—:50	» 7 lod gummilacka	—:56
» för maten und. Aug. vid Apelå	1:—	» 2 halvesulor	—:70
28 ¼ k:na br. o. ¼ kan. konj.	1:15	» Diverse	—:50
» 1 kvarter fotogén	—:20	13 1 blyertspenna	—:10
» 50 små spik	—:08	14 6 spegelkolonner	3:—
Sept.		14 Diverse	—:15
1 ½ € socker	—:25	15. skorpor	—:50
» 1 ½ € ost	—:41	» ett handklaver	14:50
» 1 blanksvärdosa	—:08	16 1/8 kanna fotogén	—:16
2 För maten under Augusti	8:58	» 2 frimärken	—:24
» Ett brefporto	—:12	25 för skolagning	—:75
4 6 kolonner	2:—	» 2 buteljer öl	—:24
» En trä-fil	—:75	26 12 träskrufvar, små	—:10
» Diverse	—:25	» 2 små glas	—:32
» 2 Cigarrer	—:12	27 skjutspengar till och från	
» skjutspenningar t. o. f. Gne	—:50	Apel.	1:—
» ett halsband	—:50	» Diverse	—:25
» en knapp	—:10	31 för maten under Oktob.	9:57
7. skorpor	—:25	— ett brefporto	—:12
» kaffe och mjölk för Aug.	2:66	Nov.	
» städning under Augusti	—:84	1 2 böcker papper	—:56.
» 30 € rågmjöl	2:—	4 20 € rågmjöl	1:20
11 Skjutpenningar till Ek	—:50	6 Skorpor	—:50
» d:o från Ek	3:16	6 Ost	—:65
» till bruden och spelman	1:35	6 lakrits & sandel	—:12
» 1000 stift	—:25	8 en trådrulle	—:16
» Diverse	3:25	» ett tvål	—:12
15 4 bouteljer	—:40	» 60 spik	—:10
17 Ett € smör	—:80	» ett kvarter fotogén	—:16
25 Ett € Lim	—:67	13 ett brefporto	—:12
29 För maten under Sept. v. Ap	1:—	17 skjutspengar till och fr. Apel.	1:—
oktober		» ½ smör och för maten v. Ap.	1:50
1 för maten under Sept.	7:92	» ett kvarter vin	—:25.
2 1 kardus tändstickor	—:20	20 ett brefporto	—:13
» 2 lod gurkmeja	—:06	23 en björkbit	—:50
» 1 lackstång	—:20	25 ett brefporto, 1 frimärke	—:24
» 25 brefkuvert	—:25	26 ett spegelglas, större	2:—
2 1 blanksvärdosa	—:12	» köparlön	—:50

28 hyra för kammaren	6:40	Februari	
» kaffe och mjölk för 3 mån	7:92	5 betalat Alby auktion	4:—
» städning under d:o	3:—	» ett skrubbhyveljern	—:70
» ett bräde och en björkbit	—:65	» ett kvarter fotogen	—:25
» bakning	—:50	» Diverse	—:40
» En glasskärare	1:—	» ett frimärke	—:12
29 ett kvarter vin	—:25	11 1 1/2 aln till förkläde	1:20
» en cigarr o. karameller	—:10	15 arbetslön för kängor	5:55
30 för maten under Nov.	9:24	18 8 ark flintpapper	—:40
» hyra för rum 1876	7:80	24 30 R rågmjöl	2:25
» Diverse svarfningar	1:—	» läder till kängor	1:50
Dec.		» 5 R hvetemjöl	—:82
1 för väfning o. d.	5:—	» 1/2 kna bränvin	—:85
1 för skjuts till Ek	2:—	26 1 kvarter vin	—:30
4 betalt för kläderna kläde	34:75	» 1 jumfru saltsyra	—:12
» för byxor och väst korderoj	16:63	Arets utgifter från den 1 Mars 1877	
» en mössa	4:—	till 1 Mars 1878 har utgjort	331 kr.
» ett hyveljern	1:25		13 öre.
» ett sickling o. en cirkel	1:—	28 Februari	
» ett sågblad	—:90	» 1 R Smör	—:50
» en knif	—:60	» tvätt och strykning	—:25
» knappar	—:29	» 4 Spegelkolonner 2 hyflar	1:—
» spännen o. Diverse	—:25	» Skjutspengar till Apelåker	4:50
» skjutspengar från Länesta		» 1 R lim	—:55
till Ek	2:—	» 4 lod gurkmeja	—:10
11 3 böcker	—:42	» 1 blyertspenna	—:10
» en almanack	—:14	» Diverse	—:40
» 3/4 kna bränvin	1:20	» 1/2 R Socker	—:25
» 1 kv. vin	—:25	» 1 tvål	—:30
» kaffe o. Socker	—:50	Mars	
skorpor	—:25	2 ett bräde	—:37
Jan. för tidningen Arbetarblad	2:—	9 1 kvarter Linolja	—:25
4 4 ark flintpapper	—:20	» 1 kvarter fotogen	—:13
» karameller	—:07	» 1/2 R bressilja	—:08
6. 1 kvarter Sprit	—:75	9 4 lod sandel	—:06
» 4 lod gummilacka	—:40	» en bundt Cigarrer	1:50
8 1 bok, roman	1:50	» 4 alnar papp	1:12
» 1 blanksvärtask	—:20	» 1 handyxa	1:90
» knappar och spännen	—:50	» 1 handfat	—:90
» ett rundsågblad	—:40	» 2 par gångjern	—:38
» skorpor	1:25	» 3 böcker papper	1:20
» kaffe och socker	—:75	» 1 tern papper	—:12
» Diverse	—:12	» Härolja	—:06
» 2 toalettskrufvar	—:25	» 2 sylvr	—:04
10 för Sydd	3:—	» 1 R Smör	—:85
15 1 kvarter fotogen	—:15	» 1/2 R kaffe	—:48
25 ett R Lim	—:55	» 1 R socker	—:48
29 Diverse	1:25	» 2 par toalettskrufvar	—:50

9 1 dussin knappar (ben)	—:48	27 1 saltser	—:12
» ett brefporto	—:12	» 2 Rekommenderade bref	—:60
» för Arbetarebladet	1:—	» Skjutspengar till skolan	—:50
» 1 kvarter Pounsche	—:50	6 Skjutspen till Skolan	—:50
» 1/2 kna vin	—:50	27 fanér	5:—
» ett ur	11:00	27 för 3 lottsedlar till Industrlott.	5:—
11 ett halftjog ägg	—:50	» 1/2 kna bränvin	—:90
15 3/4 kanna bränvin	1:35	» 1 kvarter Pounsche	—:40
» 5 R Ost.	1:00	30 maten under April	6:92
20 6 st. förstycksknappar	—:36	» Städning under April	—:75
» ett par kängsnoddar	—:08	» ett brefporto	—:12
» 1 R salt	—:05	Maj	
27 en halsduk	1:75	1 2 spegelglas a 60 öre	1:20
» ett par kalsonger	1:75	» 2 glasrutor a 40 öre	—:80
28 2 spegelglas	1:50	» frakt och magasinhyra för	
» glas till taflor	—:75	fanérn	—:50
» 2 Sv. Hist. 4 Geografier	3:—	» 20 R rågmjöl	1:50
30 knappnålar, o. en an nål	—:09	» 2 par spegelkolonner	1:25
» ett halftjog ägg	—:50	» 3 par toalettskrufvar	—:90
April		» för målning af komoden	1:50
1 För maten under Mars	7:75	» 2 st. Cigarrer	—:12
» städning	—:35	» för extra mat o. d.	—:50
6 5 skifvor glas	1:80	11 2 glasskärare	1:25
» 3 mindre bitar dito	—:50	» 3 lod gurkmeja	—:09
» 2 brefporton	—:24	» 500 möbelstift	—:18
» 1 kardus tändstickor	—:20	» ett brefporto	—:12
» 16 stycken träskrufvar	—:20	18 2 större spegelglas	4:—
» 12 pennor	—:20	» 2 mindre d:o	1:75
12 Svärdsbroresan	3:50	» 3 Cigarrer	—:18
13 1 bok papper	—:30	» 12 stålpenor	—:24
» en bundt grifflar	—:60	22 1 1/2 R Ost	—:30
» 18 st. pennor	—:30	» 2 ark läskpapper	—:12
20 ett lås	—:33	» 15 träskrufvar	—:13
» Diverse	—:25	25 en bundt Cigarrer	1:50
» 4 böcker skrifpapper	1:45	» 1 R Socker	—:50
» 1 R Lim	—:55	» 1 tumstock	—:60
» 1 kvarter vin	—:25	» 1 R krita, omalen	—:18
22 2 par spegelkolonner	1:25	» skjutspengar t. o. f. skolan	—:50
» skjutspengar från Ek	2:—	27 ett halftjog ägg	—:37
» 1 pund rågmjöl	1:50	» en sten-yxa	—:30
» 5 R hvetemjöl	—:80	31 Städning under Maj	—:75
26 Diverse	—:25	Juni	
27 1/2 R kopalfernissa och butelj	—:85	1 för maten under Maj	7:75
» 3 lod Pottaska	—:18	» 4 dussin Stålpenor	—:72
» 6 stänger Guldlister	4:06	» 3 Geografier a 50 öre	1:50
» frakt och magasinhyra	—:70	» ett brefporto	—:12
» 2 jumfrur terpentinj	—:12	6 2 större spegelglas a 1,75	3:50
» 1 ark flintpapper	—:05	» 1 mindre a 75	0:75

6 Söndriga d:o	1: 15	d. 23 Juni 1 bundt kuvert	—: 25
» 1/2 k:na bränvin	1: 00	3. Juli 4 stänger Guldlistor	2: 06
» 1/4 k:na konjak	—: 75	6 1/2 k:na bränvin	1: —
» 1/4 k:na vin	—: 50	» 1/8 k:na Vin	—: 25
» 1 fläsk	—: 50	» 6 benknappar till lädor, 6	—: 41
» 1 Lådlås	—: 75	skrufvar	—: 41
» 1 par byrågångjern	—: 75	7 Diverse	—: 30
» 1 Mössa	2: 50	10 smultron	—: 15
» 3 fl Lim	1: 50	12 1 bundt grifflar	—: 60
» 2 nattkappor	1: 34	» 2 böcker papper	—: 80
» 1 tärn brefpapper	—: 10	» 3 par gångjern	—: 40
» 1 karaff	—: 90	» 1 komodsnäppare	—: 30
10 3 fl rågmjöl	2: 25	» skjutspengar från skolan	—: 50
» 5 fl hvetemjöl	—: 81	» 2 x 2 brefporton	—: 48
» 3 Cigarrer	—: 24	20 ett Paraply	3: —
» ett par kängsnoddar	—: 10	» 4 alnar Papp	—: 90
» skjutspengar till o. fr. Ek,		» 5 skrinlås	1: 16
Pingst	2: —	» 86 träskrufvar	—: 75
» Skjutspengar till o. fr. Trosa	—: 50	» glas	2: —
» Diverse	—: 25	» 1 bok skrifpapper	—: 42
15 1 fl hugget socker	—: 45	» En sockerknif	1: 25
» 3 lådlås med nyckel	1: —	20 18 lådknappar	—: 66
» en blanksvärdosa	—: 10	» 3 par gångjern	—: 36
» 1 par bïrosnäppare	1: 50	» 2 lod Pottaska	—: 12
18 2 brefporton	—: 24	» Diverse	—: 12
22 1 brefporto	—: 12	» 1/4 k:na krök	—: 45
» 2 fläsk	1: 06	» 200 möbelstift	—: 16
22 1/2 fl ost	—: 17	26 1/4 k:na konjak 1/4 k:na vin	1: 25
» 1/2 fl kaffe, 1 socker	—: 95	— Smultron	—: 20
» 8 Cigarrer	—: 64	27 1 fl kaffe	—: 96
» 1/8 k:na Punsch	—: 50	» 2 fl socker	—: 94
» 1/8 k:na konjak	—: 50	» 10 Cigarrer	—: 72
» 1/8 k:na sprit, 2 lod gummi-		» 125 skorpor	1: 25
lacka	—: 87	» 1 blanksvärdosa	—: 15
» Skorpor	—: 50	» 1 sockerskål	—: 80
» Diverse	—: 25	» Diverse	—: 25
» 132 fot bomulsväf	13: —	» skjutspengar till skolan	—: 50
» 100 spik	—: 13	31 skjutspengar t. o. fr. Skåäng	1: —
» 2 ark läskpapper	—: 12	» Diverse	—: 25
» 2 d:o sandpapper	—: 10	» en ädökolong-flaska	—: 25
24 5 par spegelkolonner	3: 75	» 1 fl ost	—: 29
» 2 kvartal Punsch	2: —	» För maten under Juli	7: 75
» 1 1/2 fl smör	—: 90	» 35 st. grifflar	—: 60
» För diverse mat o. d. Mid-		Augusti	
sommar	1: 25	6 2 böcker	1: 25
Juli		» 1 halsband hvitt	—: 25
1 För maten under Juni	7: —	» Diverse	—: 50
» Städning o. d.	—: 75	» Cigarrer	—: 30

6 kängsnoddar	—: 25	30 skjutspengar t. o. fr. Trosa	1: —
» knif (Fäll)	—: 60	» 2 gammal klocka	1: —
» 1 par spegelkolonner o. d.	—: 70	» 1 slipsten och diverse	1: —
» för syning af lakan	1: —	31 skjutspengar till Skåäng	2: —
16 Angbåtsbiljetten t. o. f.		» 1 1/2 pund rågmjöl	1: 88
Stockholm	3: —	» 5 fl hvetemjöl	—: 70
» En diamant	8: —	» 2 fl smör	1: —
» fanér	4: 50	» 1 vattenkaraff	—: 50
16 1 kappsäck	5: —	» 1 porslinsskål 60 öre, 1 flaska	1: 60
» 6 alnar gardinväf å 20 öre	1: 20	1 kr.	1: 60
» 1/2 dussin snytkläden å 23 öre	1: 38	» 2 flata Porslinstallrikar	—: 34
» 1 borrsväng med 1 dussin borrh	2: 50	30 för maten under Augusti	3: 75
» 2 huggjern	—: 80	» Ställning under d:o	—: 50
» 1 k:na bränvin	2: —	» Ägg och diverse	1: 63
» 1 fällknif	1: —	Sept.	
» 1 karta öfver Stockholm	—: 80	3 en kaffevarn	2: 25
» 1 språklära å 1 kr. 1 annan		6 1 bundt säkerhetständstickor	—: 25
bok	1: 50	Diverse saker	—: 50
» 1 bundt Cigarrer	1: 50	8 1 tjog ägg	1: —
» 1 tång	—: 75	21 2 fläsk	—: 80
» 1 krus	—: 50	» 1/2 fl kaffe å 98, 1 fl socker	—: 80
» Diverse	5: —	å 48	1: 46
» skjutspengar till Gnesta		» 1 bundt Cigarrer	1: 50
torgdag	—: 75	» 6 alnar Papp	1: 50
30 1 fl kaffe 2 fl socker	1: 81	» 5 glasskifvor	2: 25
» 3 par thekoppar	—: 75	» 1 1/2 fl ost	1: 20
30 1 gräddskål 50 öre, 1 brödkorg	1: —	» 1 kvarter ättika	—: 13
» 1 kaffebrännare	—: 60	» 12 ark Postpapper	—: 24
» 1 bleckåtting	1: —	» 1 kvarter bläck	—: 30
» 1 Jernpanna 1/2 k:na	1: 10	» 1/4 k:na Vin	—: 50
» 1/8 k:na fotogén	—: 13	Sept.	
» 1 tärn brefpapper	—: 10	21 1 tvål 25 öre, 1 blanksv.dosa	—: 50
» 2 fl Lim	—: 90	22 till garn till undertröja	2: 67
» 5 rullar tapeter	1: 25	» för bräder från Länesta	2: —
» 3 ark sandpapper	—: 15	28 2 fl bressling, 1 lod peppar	—: 19
» 5 fl malen krita	—: 15	21 2 gångjern med skrufvar	—: 16
» 3 ölglas	—: 45	» ett brefporto	—: 12
» 3 theskedar 2 matskedar	—: 43	8 2 brefporton	—: 25
» sockerknif, 2 par gångjern	1: 49	Aug. 5 ett par kängor	11: —
» 1 par djupa Porslinstallrika	—: 40	Okt.	
» 2 fl fläsk	—: 88	5 2 fl bressling	—: 16
» 1 mugg	—: 80	9 7 glasskifvor å 25 öre	1: 75
30 märckbläck	—: 25	» 6 d:o å 35 öre	2: 10
» 1 kvarter sprit	—: 75	» 1 d:o å 45 öre	—: 45
» 3 lod gumnilacka	—: 18	» 2 spegelglas å 1: 88	3: 76
» 1/2 k:na konjak	1: 50	» 1 fl malet salt	—: 06
» 3 kvarter vin	—: 75	» 2 par tekoppar	—: 66
» skorpor	—: 30	» 3 djupa Porslinstallrikar	—: 54

9 1 stenkärlemugg, 1 fat af d:o	—: 40	9 1 \overline{R} kaffe å 90 2 \overline{R} socker	
9 1 kaffepanna af bleck	—: 90	å 48	1: 86
9 2 matskedar 2 teskedar	—: 30	» 4 \overline{R} fläsk	1: 64
» 1 kardus tobak (Jemtl. Jä- gare)	—: 18	» 1 klocknyckel med fjederring	—: 15
» 5 \overline{R} fläsk å 37 öre	1: 75	» skjuts från Länsta t. Sk	—: 75
» 1 kvarter bläck	—: 25	» 2 Cigarrer	—: 12
» 1 rökpipa	—: 60	10 Diverse (Till gåfva vid Wapp)	1: 40
» träskrufvar	—: 19	14 10 \overline{R} rågmjöl, 5 \overline{R} hvetemjöl	1: 08
» järntråd	—: 10	16 12 öre Pressjäst 1 quart Gas	—: 25
» 1 pannring 50, 1 eldgaffel 60	1: 10	17 För bakning	—: 30
» 1/2 k.na körsbärsvin	1: —	» Ett brefporto	—: 12
» 1/8 k.na Pounsch	—: 50	22 1 2/10 \overline{R} Fläsk	—: 48
» 1/2 pund hvetemjöl	1: 13	» 1 komodsnäppare	—: 30
» för extra skjuts till Gnesta	1: —	» 2 par gångjern	—: 32
» Lemnat till Insättning i Lifränt.	10: —	» 20 skrufvar	—: 10
» 1 tapetrulle	—: 25	» 5 lod gurkmeja	—: 15
9 Diverse	—: 30	» 80 ort ost	—: 27
» för auktion vid Kroka	1: 15	23 ett brefporto	—: 12
11 1 \overline{R} socker	—: 45	24 1/4 k.na Bränvin	—: 45
» skorpor	—: 50	30 10 ark gråpapper	—: 25
» 1 kvarter fotogén	—: 15	» en bok med bilder	—: 20
17 ett stop mjölk	—: 10	December	
19 2 brefporton	—: 12	1 skjutspengar till Ek (Johan)	1: 50
23 betaladt mjölken vid Kjesta	1: 50	3 en ytterrock	40: —
26 1 \overline{R} kaffe 96 ö, 2 \overline{R} socker		» en sockerknif, ett lås	1: 75
å 45	1: 86	» en halsduk	—: 70
» skorpor	—: 14	» Diverse	1: —
27 20 \overline{R} rågmjöl	1: 30	— betalt mjölken vid Kjesta	1: 80
» 10 \overline{R} hvetemjöl	1: —	— För mjölken vid Skåäng	2: 10
» 1 stekpanna	1: —	8 ett handklaver	5: 50
» 1 3/4 \overline{R} smör	1: —	9 ett brefporto	—: 12
» 2 spegelkolonner	—: 60	14 skjutslega till Frustuna kyrka	—: 50
5 1 stop mjölk	—: 10	14 2 k:or Bränvin	2: 80
7 2 \overline{R} bressling	—: 16	» skjuts från Skåäng till Ek	1: 50
» 1/8 k.na Ättika	—: 10	17 1/4 k.na körsbärsvin	—: 60
9 1 glasskifva 23 X 24 tum	—: 80	» 1 halsduk	1: —
» 1 bundt griffar	—: 60	» Diverse saker	—: 50
» 1 blyertspenna	—: 10	21 6 Cigarrer	—: 36
» 2 1/2 bok skrifpapper	1: 03	23 för känglagning	2: 25
» 1 kardus tobak (Proberarn)	—: 37	17 en almanack	—: 14
» 1 \overline{R} 55 ort ost	—: 53	27 ett brefporto	—: 12

[F. o. m. 28/2 1873: kr. Summa 463: 12]

B. Ur kassaboken 1881—1890 (i Gottröra 1881—4; i Viken 1884—90).

Enligt benägna meddelanden av fil. d:r A. H. Magnusson gifte sig fadern (= J. A. M.) 1880 med Sofia Kristina Olsson från Björnlunda. »Karola är nog = Karolina, en barnhusflicka, som mina föräldrar liksom många andra där i trakten tog för förtjänstens skull. — Att så mycket skjutspengar förekommer beror på att far inte kunde gå längre sträckor på grund av barnför-
lamning i vänstra benet.»

Efter uppgifterna för år 1881 (som på debetsidan sluta på 523: 28 kr.) skrev Magnusson: »Missväxtår för mig och litet hvar». Ett år kostade honon 636 kr. 21 öre, med anledning varav han antecknar: »Bravo! då lön är blott 285 kr. Det synes att stekta sparfvår flyga i munnen». Under 1884 utgjorde utgifterna 652: 79 kr. Han filosoferar: »Det ser ut att bära ihop då lön för år är 285 kr. Minus blir 367 kr. 79 öre. Lefve Krediten!!!!» Följande år har lönen stigit till 300 kr. och utgifterna till 676: 68. Bland de senare märkas: Länstidningen kr. 1: 50; till ackuchörskan 3: 50, krono- och kommunalutskylder 1: 38 + 0: 54 + 0: 75, skjutspengar till och från Upsala 2 kr., d:o Sthlm 2: 75; insatt för Hugo 5 kr.; Wårt land 2 kr., postbärning 20 öre, teaterbiljetter 1: 50. Under uppgiften att utbetalningarna under 1886 varit 748: 76 kr. har Magnusson skrivit med blyerts: Kaffe och socker under året 25: 00. Rökning och supning 10: 01. Bland inkomster 1888 märkas 20/1 arf efter min mor 114: 56 kr. År 1890 inflöto kr. 904: 53; citeras må följande data, inkomstkällor och belopp.

Augusti	25 insatt div. glas	—: 98	
16 en tafvelram och 2 böcker	1: 15	» 1 tafla till Kyrkbyn	1: 75
11 en likkista	4: 00	» 3 taflor åt olika håll	1: 50
20 3 byråar till Berga i Lunda	120: 00	28 insatt glas i 2 bågar	2: 40
16 för Karolina för sädupptagn	4: 50	20 en soffa till Svartsättra	13: 00
— 1 dagsverke vid nybygget	2: 00	Nov.	
— 3 plåtar å 50 öre	1: 50	20 en säng till Kullersättra	8: 00
25 4 taflor och en salmbok Trösta Wallin	3: 25	16 ett syskrin till Prosten	5: 00
» 1 tafla till Tegelbacken	—: 95	» nummertaflor till kyrk	20: 60
» 1 tafla till Kyrkbyn	2: 00	2 3:dje kvartalet för Karola	22: 50
» 1 tafla till Nässja	1: 15	27 lagat 2 spinnrockar	1: 40
» 3 till Klara Stockholm	3: 40	25 en byrå till Gottboda	14: 00
20 lagat 2 paraplyer Mossbord	—: 25	diverse glas	—: 25
29 ett serveringsbord till Prosten	4: 25	— ett blombord till Pastora	1: 50
Sept.		6 insatt glas	—: 25
1 3:dje kvartalet af lönen	81: 25	8 lönen för slöjden	60: 00
5 glas och kitt	—: 22	» för virke, lim och dyl.	12: 75
— för målning och rödfärgn.	9: 50	» 4 kvartalet för 1890	81: 25
— en ostbur til Långbro	—: —	» för brandstegen och båtsh.	1: 00
Okt.		12 en resårsoffa för egen del	00: 00
1 insatt 3 glasarutor	1: 10	20 4:de kvartalet för Karola	22: 50
		» för en tidningsnotis	1: 00

C. Dagbok f. o. m. d 28 Februari 1877.

Februari

28 Då reste jag från Ek kl. 10 f. m. till Apelåker. Under vägen var jag in till herr Lagergren, till Solberga och till Kroka då Kyrkoh. Annell lönade mig af lönen 50 kronor. Äfven var jag in till Patron Isoz och erhöil boken från Lifränte-anstalten i Stockholm. Till Apelåker framkom vi kl. 1/2 6 e. m.

Mars

1. Denna dag var inskrifning till skolan vid Apelåker kl. 9 då blott 3 barn infunno sig. Mina saker ankommo till Apelåker middagstiden med sockenskjut
- 2 Denna dag var ingen skola till följd af att målaren skulle komma, hvilket ej inträffade. Till Andervik var jag denna dag för att få ved till skolan, hvilket jag äfven fick samma dag.
3. Ingen skola. Denna dag gjorde målaren Aman arbetet färdigt i skolrummet. Prenumererades på Sv. Weckobladet för hel årgång i Trosa.
- 4.de var det Söndag med gudstjenst i Trosa.
5. Denna dag läste barnen blott till middagen och uti kammaren, till följe af att målningen ej var torr.
- 11 Denna dag var söndag med gudstjenst i Wagnh.
12. War det skola blott till middagen därför att det var yrväder.
- 14 Denna dag infann sig blott ett barn i skolan derföre att det var yrväder.
- 15 Denna dag blott 3 barn i skolan
- 16 Blott 4 barn i skolan
- 18 Söndag med Gudstjenst i Trosa lndsf.
- 22 blott 3 barn i skolan
- 23 äfven då blott 3 barn
29. Ingen skola derföre att jag skulle resa hem, hvilket dock ej blef af.
- 30 Akte jag med mjölkbudet till Jerna och derifrån på tåget till Gnesta.

April med skjuts derifrån hem till Ek

- 1 Påskdagen var jag till Frustuna kyrka
- 3 Torgdag vid Gnesta hvilken jag bevistade och reste derifrån till Ap.
- 14 var jag till Kroka och till Westrill och erhöil en kurs räknatabbeller o. 6 stentaflor.
- 15 Söndag med gudstjenst i Wagnhärads.
- 25 var mönstringen vid Svärdbro.

Maj

1. var jag sjuk d. 3 likaså i följd deraf var ingen skola den dagen.
- 5 denna dag var jag äfven sjuk.
- 19 var inskrifning vid kyrkan då jag var till Kroka och tog ut af lönen 50 kr.
- d. 4 Juli var Skolinspektör Beckman i Skolan

November

29 var examen i skolan vid Wagnhärads kyrka och då jag tog ut det sista af min lön för 77 med kr. 101,25 öre.

[1878] Februari

28 Då reste jag till Apelåker för att börja skolan och tog ut 50 kr. af lönen för 78

April

6 tog ut af lönen 50 kr. för 78, inskrifning vid kyrkan samma dag.

D. Församlings- eller skolbibliotek och boklän. I Vagnshärads 1877.

Länat.

Carl Gustaf Andersson, Furholmen 2 Läseböcker, d:o d:o 1 Naturlära.
Johan Edv. Johansson, Odeskog 1 Läsebok, d:o d:o 1 Räkn.Tab.

K. G. Pettersson Sandstug. 1 Räkn.Tab.

Förteckning öfver böcker.

1 Nya Testamentet, 1 katekes, 1 kateketisk läsebok, 1 Psalmbok, 1 Biblisk historia, 1 Naturlära, 2 Geografier, 1 Svensk historia, 1 Språklära, 1 Rättskrifningslära, 1 Brefbok, 1 korallbok till Psalmodikon, 1 Nissekalender, 1 »kärlekens underliga vägar», 1 »Lull-Tuve», 1 originalbibliotek, 1 Passionernas logik, 3 häften af Småskolan 1 katekes af Kaspari, 1 kartbok, 1 Räknelära, 1 »Wisdomsperlor», 1 Husmagasin 1 »Sidenförklädet. 1 Spökhistoria, 1 Sinklars visa, Jeppe på berget, Emmas hjerta, Den brustna strängen 1 Språklära af Sundén, 1 »Tyst», »De ljusskygge», 1 Plankarta öfver Stockholm, 1 om Frimureriet, 1 Geografi af Folkskolans, 2 om härordningsförslaget 1 förr och nu

qwitterar

J. Magnusson

Böcker äro utlånade till Drängen Lundqvist Löfsta: »Nissekalender» och »kärlekens underliga vägar».

Till Wappersta Rättaren Olsson: »Emmas hjerta».

Till Wappersta Karlsson: »Brudarne» och »Arbetets seger», »Följetonger»

Till Nafstugan: »Passionernas logik» och »Arbetets seger»

Till Sara i Sund: Den brustna strängen, Skogens sagor, Förlåten i Salomos t.

Läraren Magnusson synes icke ha lånat ut ett så snuskigt alster som »Tyst». Kanske ett par tre av de övriga böckerna ej stodo mycket högre i moraliskt avseende. Huru sådana o. a. alster kunde komma in i församlingarnas bokbestånd, framgår av följande skildring rörande Österåkers i Södermanland sockenbibliotek. Det torde omhänderhafts av läraren Oscar Högström. Hans 77 slöjdmodeller m. m. voro beskrivna i hans f. d. rektors, J. H. Ekendals, Tidskr. f. folkskolelärare och folkskole-bildningens vänner 1848 h. 1 s. 19—23. Därvid omtalar denne även kapten Sterkys på Forssby nitälskan för slöjd-undervisningen. Senare — 1852 s. 76—78 — återger tidskriften ncdanstående artikel om skolbiblioteket därstädes — till tjänst för »Skoldirektioner och Kommunalstyrelser, som för sina församlingar tänkt på anläggandet af dylika folkbibliotek». (Följande året intogs en förteckning på den avsevärt större sockenboksamlingen i Öster- och Västerhaninge. Jfr ASU 8 s. 137—161.)

Katalog öfver Österåkers sockenbibliothek. . . .

1. Läsning för folket, alla årgångarna.
2. Bondepraktika af Lundeqvist. 3. Bondepraktika af Svederus.
4. Fäderneslandets Häfder. 5. De svenska Djuren.

6. Geografisk Läsebok. 7. Folkvännen.
8. Handbok i Akerbruket af Carlson. 9. Arbetets ära.
10. Drinkaren och hans Dotter. 11. Berättelse om Klöfverodling.
12. Berättelse om Engelbrecht Engelbrechtson.
13. Berättelse om Måns Stenbocks lefverne.
14. Berättelse om Gustaf Wasa i Dalarne. 15. Jordens Luftkrets.
16. Grimstahamns Nybygge. 17. Ladugårds Arrendet.
18. Söndagsgåfva för tjenstflickor. 19. Biblisk Historia af Schmidt.
20. Bibliothek för Barn och Ungdom. 21. Filosofi för Folket.
22. Hultet förr och nu. 23. Hult Eric och Annas historia.
24. Läsning för Tjenstfolk.
25. Frågor och Svar rörande Starka dryckers missbruk af Ekenstam.
26. Lördags-Magasinet (alla häften). 27. Sågsbrobarnens vandringsår.
28. Byggmästaren och Draken. 29. Magers Spinnmethod.
30. Bibelvännen för 1848, 49 och 50.
31. Missionstidning för 1848, 49 och 50.
32. Folkskolan för 1849 och 50. 33. Samariten för 1849 och 50.
34. Perlan bland dagar. 35. Stängselbyggnaden.
36. Norings Handbok i Akerbruket. 37. Kapellpresten.
38. Syrsan vid Spiseln. 39. Axel af Tegnér. 40. Frithjofs Saga.
41. Barnvännen för 1851 och 1852. 42. Johan Taulers lefverne.
43. Tholucks förklarung öfver Fader Vår och Apostoliska Tron.
44. Målningar utur naturen och människolifvet; en läsebok till nöje och undervisning för alla åldrar särdeles ungdom.
45. Visor för Skolbarn och andra, af B[etty] E[hrenborg].
46. Svenska Landtmannens fristunder. 47. Konungens Sändebud.
48. De fjerran Höjderne. 49. Nattvardsbarnen af Tegnér.
50. Robinson den yngre. 51. Robinson Crusoe.
52. Ny Läsning för Svenska Soldaten.
53. Handbok i Svenska Historien, af Kindblad.

Någon gång uppkomma dylika boksamlingar på det sätt, der de finnas, att man skänker gammalt skräp, som man ej vill behålla i sitt eget Bibliothek, blott det har den minsta hänsyftning på de ämnen, som af allmogen kunna begripas, ofta skadliga och förvillande eller åtminstone till missförstånd ledande skrifter kunna på detta sätt spridas ibland folket. Eller också köper man utan noggrannare val blott med ledning af en bokhandelsannons i Tidningarna. Den ofvan antecknade boksamlingen har uppkommit på helt annat sätt. Slöjdskolans ädle stiftare, som allt hvad han förmår söker att lyfta och bilda folket i sin församling, låter ingen bok inflyta, som han ej själf med uppmärksammaste granskning genomläst. Det vore önskligt, om, till ledning för de församlingar, som ännu äro i saknad af sockenbibliotheker, flere Hrr Possessionater eller Skolestyrelser, som intressera sig för folkets bildning och känna namnet på därför erforderliga och gagneliga böcker, i likhet med Herr kapten S. ville benäget till Red. af denna Tidskrift insända förteckningar derpå, så skulle de med största nöje och tvifvelsutan till alla läsares gemensamma belåtenhet i Tidskriften intagas. Om dervid bifogades, hvilka af de antecknade böckerna begärligast läsas af allmogen, så skedde dermed saken en ytterligare tjänst.

Lars Landgren.

Av f. Överläraren P. Norberg.

Ensam siffra inom parentes hänvisar till bok med samma nr i litteraturlistan.

Någon utförlig biografi över L. J. Landgren finns icke utgiven. Griftetalet av pastor Anton Lundström samt dels minnetalet vid prästmötet 1890, dels ett häfte 1908 — båda av lektor M. W. Carlgren — äro de tryckta uppsatser om Landgren, som äro mest givande i personhistoriskt hänseende. Men även de berättas föga om hans personliga förhållanden. Detta beror på att Landgren icke hörde till dem som gärna lägga sitt innersta öppet i dagboken eller för vännerna. I »Svenskars fromhet» av Nathan Söderblom redogöres ej blott för Landgrens utan även för Waldemar Rudins inre liv. Denne varmhjärtade mystiker har genom sina brev och dagböcker tillåtit biografen att blicka djupt in i hans innersta. Landgren och han äro tvenne motsatta naturer: handlingsmänniskan och känslomänniskan. Vi finna de båda typerna stundom väl utbildade i ett hems barnskara. Den ene tyst och sluten och kargt sparsam med de kärleksfulla orden och åthävarna, den andre smeksam och ordrik i sin kärlek. Men svårt är att avgöra, var den djupare kärleken dväljes. Ofta torde man överraskas av att när det gäller handling, visar sig ömheten starkare och drivkraftigare hos den ordknapp.

Landgren tillhörde denna typ. Han var en utpräglad manlig natur, som icke blottade sina inre svårigheter utan utkämpade dem allena. Ytterst sällan undslapp honom i förbigående något yttrande, som hans biografer tagit fasta på, såsom att han behövt flera år för att göra sig kvitt inflytandet av hegelianismen (1).

Det enda sättet att nalkas honom, är att studera hans skrifter och att iakttaga, vad han verkat. I de förra visar han sig vara den grundlige och ärlige sanningssökaren, i de senare den handlingskraftige gudstjänaren. Han har något av 1600-tal över sig. Skulle han ha levat då, hade han kanske blivit en Johannes Rudbeckius' jämlike. —

Landgren föddes den 14 maj 1810 i ett allmogehem i Östervåla i Västmanlands län. Snart flyttade föräldrarna till Tierp och arrenderade där ett jordbruk. Fastän hemmet icke var förmöget, fick gossen studera. Han genomgick Gävle trivialskola och gymnasium samt blev student i Uppsala den 19 juni 1827. Hans far ville då, att han omedelbart skulle inrikta sina universitets-

studier med prästämbetet som mål. Då Lars svarade, att han önskade nå en högre lärdomsgrad, blev fadern missnöjd och förklarade, att han icke komme att understödja honom med ett kopparöre (1). För att taga graden hade en prästson i närheten legat tio år vid universitetet utan att bli någonting; — detta hade ingivit Landgren d. ä. misstro till vittgående studier. Emedan han också hörde till den envisa och oböjliga typ, som icke tar skäl, återstod intet annat för den bildningstörstande sonen än att lita på egna krafter. Vid avskedet hemifrån förklarade han också, att han icke tänkte komma hem igen, förrän han tagit magistergraden. Han höll ord (1; 2).

En minnestecknare säger träffande, att Landgren i många hänseenden påminde om Karl XII. Liksom denne hade han en from och god mor samt en styvsint och enveten far. Han liknade honom framför allt däruti, att han icke gav vika utan gick rakt på det mål, han ansåg vara det rätta (3). För att nå det mål, han föresatt sig, måste han under sina fortsatta studier själv försörja sig genom att undervisa andra dels privat, dels, efter det han 1832 tagit filosofie kandidatexamen, vid olika skolor. Och han lyckades redan vid 23 års ålder bli magister (= filosofie doktor). Bakom detta lysande studieresultat låg trots stor förståndsbeväring och ett mycket starkt minne ett intensivt, om ovanlig viljekraft och energi vittnande arbete. Oaktat svår sjuklighet med blodspottning och allmän svaghet arbetade han så gott som dag och natt. Den senare använde han till egna studier. För en ung präst, som beskärmade sig över att han ej fått sova på två dygn, sade han: »Det är klen ungdom nu för tiden, som beklagar sig öfver att nödgas vaka två nätter å rad» (5).

Landgren nöjde sig dock icke med de grundliga kunskaper, han nu förvärvat, utan ökade dem genom att studera teologi. År 1838 avlade han den »gamla», svåra teologie kandidatexamen. Och likväl hade han tidvis varit rätt så sjuklig samt länge skött sin skoltjänst. Såsom vice kollega hade han nämligen 1832 tjänstgjort vid Hudiksvalls läroverk och 1833—1835 i Gävle. Sedan var han apologist vid Uppsala katedralskola. Han hade följaktligen en mer än sjuårig erfarenhet som läroverkslärare, då han 1840 övertog chefskapet för Hudiksvalls läroverk. Där kom han att verka ytterligare 4½ år.

Endast få vittnesbörd finnas om honom såsom skolpedagog. Att han hyste för sin tid mycket moderna åsikter, därom vittna

hans uttalanden i t. ex. uppsatsen om »Folkskolan och kristendomen», vari han tillika dokumenterar sig som en överlägsen kännare av pedagogikens historia. Den gamla tvångs- och strykmetoden gillade han icke. För att hålla ordning behövde han själv nog icke heller tillgripa den. Den kraftiga gestalten med den bistra uppsynen ingav respekt. Författaren minns ännu, med vilken vördnad vi småpiltar sågo upp till den väldige biskopen, då han kom och inspekterade. Och då vi hörde den mäktiga stämnan mullra som ett tordön, bävade vi. När han, som ofta nog hände, satte sig i katedern, bedrevs intet fuffens. Han torde nog alltid ha ingivit mera respekt än tillgivenhet. Det krävde sin tid och därtill ett lyckligt tillfälle att lära känna det varma hjärta, som klappade under den skrovliga ytan. Dels det lilla, man vet om hans lärareverksamhet, dels hans egna skrifter vittna om, att hans undervisning måtte ha varit åskådlig, klar och redig, och att han varit en mycket fordrande lärare, som icke tolererat slöhet och lättja. Han ville dana sina elever till kunniga och pliktrogna män i samhället.

Då den gamle kyrkoherden i det vackra Delsbo år 1841 avgick med döden, lära en del församlingsmedlemmar ha vänt sig till Landgren och bett honom söka. Han hade nämligen redan gjort sig allmänt känd som en kraftkarl. Skyndsamt prästvigdes han nu och han avlade den föreskrivna pastoralexamen i september samma år, sökte tjänsten och utnämndes den 27 juli 1842 samt tillträdde den 1 maj 1844. Därmed hade han kommit in på det verksamhetsfält, som han under nära ett tredjedels sekel skulle med enastående framgång bearbeta.

Delsbo församling vid denna tid skildras som en undångömd bygd, en bortglömd vildmark, där fordomdags tygellösa seder fortlevde bland ett strävt och hårdt släkte, vars nedärvda råhet förvärrats genom ett allmänt brännvinsbruk. Detta gällde naturligtvis icke allt folket, utan en stor del hörde även där till den gammaldags hederliga allmoge, som utgjort och utgör vårt folks friskaste kärna. Men den icke obetydliga grupp av vildsinta och laglösa människor, som befolkade särskilt en del av socknen, hade satt en stygg prägel på dess folkliv och gjort namnet Delsbo berömt. De laglösa utövade en verklig terror. Superi och slagsmål, lönnkrögeri, mordbrand och dråp samt framför allt tjuveri hörde till det vardagliga delsbolivet. Så sent som på 1860-talet kunde Johannes Kerfstedt, som var folkskoleinspektör i norra Hälsing-

land åren 1866—1870, skildra tillståndet i följande kanske något väl färgade ordalag (5).

»Här i Delsbo är nu ett svart hednamörker. Dagligen nya gräsligheter, stölder hvarje natt, rån och mord och hemgång, rofferi och lemlästade, så att vi snart ej våga oss utom dörren, sedan det blifvit mörkt. I hvarje by hålles vakt hvarje natt. 50 man patrullera omkring i socknen för att spåra upp de många illgärningsmännen, men med föga framgång. D:r L[andgren] börjar förtvifla. Han anklagar lagen och landshöfdingen — för att han står så redlös midt i bofhopen. Om söndag skall jag till rätta bofhålor och hålla en bibelförklaring.» —

Och uti några senare anteckningar skriver han:

»Till och med så sent som på 1860-talet hörde dryckenskap, slagsmål och inbrottsstölder till ordningen för dagen. Och gent emot dessa brott stod ordningsmakten fullkomligt maktlös, ty den vågade icke ingripa, och skulle den ha vågat, så hade den icke kunnat leda några förbrytelser i bevis, emedan hon icke kunde få några vittnen. När höstmörkret inbröt, hörde det till gifven ordning, att hvarje natt skulle någon stöld föröfvas. Därför plögade man vid dagens inbrott icke fråga, om någon stöld begåtts under förleden natt, utan man frågade: hvarest har den föröfvats? Stöld betraktades såsom ett lofligt näringsfång, en så att säga nödvändig handtering enligt den uppfattningen, att den, som är född till tjuf, måste stjäla, så länge lillfingret 'pälar' (rör sig).»

»Om nu ock ordningsmakten den tiden föga kunde uträtta för att stäffa illgärningarna och våldsbragderna i Delsbo, så hände det nog», fortsätter Kerfstedt, »att när dessa blefvo för många och svåra, delboarna själfva sökte skipa rättvisa och straffa ogärningsmännen. Då uppådades modiga och starka män, hvilka höllo skallgång efter bofvarna, tjufvarna och tjufgodset. Och det hände då stundom, att någon af illgärningsmännen fick plikta med lifvet, hvilket gaf en tids ro och lugn.»

Då tillståndet var sådant under den sista tiden av Landgrens verksamhet, hurudant måtte det icke ha varit, när han tillträdde pastoratet! Vi inse nu sanningen i den drastiska skildringen i hans avskedspredikan, då han liknade Delsbo församling vid »en lusig fäll. Jag har gått här och plockat och plockat, men ännu finns det mycken uselhet kvar, som måste plockas bort» (6). Brottsligheten hade på 1830-talet varit så stor, att statsmakterna tänkt vidtaga särskilda åtgärder däremot, och att ärkebiskop Johan Olof Wallin år 1838 måst hålla en exceptionellt sträng visitation med kraftiga maningar till bättring (7).

Till att plöja denna vildmark behövdes en kraftnatur, som icke vek för eller lät sig nedslås av motigheterna. Skulle läskaren och skolmannen duga till detta värv? Det var en fråga, som sedermera med enstämmigt ja besvarats.

Ovanligt reslig och kraftig samt begåvad med en stark stämman imponerade Landgren redan genom sitt yttre. Hans enkla och

rättframma väsen, som utan omsvep gick rakt på målet, tilltalade det ursprungliga i folkkaraktären. Hans skicklighet att giva uttryck åt sina tankar i ett enkelt och oslipat men mustigt och märgfullt språk med drastiska och träffande folkliga bilder gjorde honom lättförstådd. Hans varma intresse för folkets dagliga liv och ortens egenartade språk, som han så grundligt studerade, att han utgav en grammatik däröver, ökade hans medfödda förmåga att intränga i sina församlingsbors föreställningsvärld och att välja sådana uttryck för sina tankar, som de lättast förstodo. Hans varma och godmodiga, stundom skalkaktiga blick och saftiga humor läto dem snart finna den varmhjärtade medmänniskan bakom den kärva och grova ytan. Därtill kom den djupa och omfattande lärdomen, som visserligen ensam aldrig skattats högt av folket, men som genom sin mångsidighet och Landgrens förmåga att omsätta den i enkel framställning och i praktisk gärning gjorde, att var och en som kom i beröring med honom kände, att han träffat sin överman.

Detta fingor också hans församlingsbor snarligen märka. Landgren hade satt som sitt mål att höja församlingen andligen och lekamligen och arbetade oförtrutet därpå med alla de medel, som stodo honom till buds. Han undervisade, straffade och förmanade offentligt och enskilt. Utan hänsyn till person slog han våldsamt ned på syndaren, och där »Lång-Lasse» lät höra sin ljudande bas, blev det tyst och lugnt. Han skaffade sig ovillkorlig respekt. Men han vårdade sig ock med sann människokärlek om de fattiga och nödställda, vilka han personligen understödde, så långt hans egna medel räckte. Han nöjde sig ej blott med de tröstande orden utan omsatte dem i handling. Han inskränkte sig icke till att på avstånd ropa ut straffdomen över lastens nästen, utan även där ingrep han personligen. »Dit... hvarken läns- eller fjerdingman vågade sig, dit gick... Landgren, till tjufvar och lönnbrännare och talade sanningens och kärlekens helsosamma ord» (1). Han gjorde det mången gång med fara för sitt eget liv. Rädsla visade han aldrig, snarare det mod, som söker faran — se där åter Karl den tolvtesdraget! Mången gång säges detta ha inverkat kraftigare på vilda sinnen än något annat. Otaliga äro de historier, som berättas just om denna sida av Landgrens karaktär. Ofta nog tala de även om hans ovanliga kroppskrafter. Dem säges han ha använt, när inga andra argument beto. Han förnekade själv, att han brukat så »slående» medel, men att historierna kommit till vittnar

om att hans mod och överlägsna lugn nedbröto även fysiska hinder. »Groft så mycke tå [= av] länsman i en», lär en bonde ha vittnat om honom. Och visst är, att han småningom och grundligt bröt ned allt motstånd. Det egendomliga med hans verksamhet var emellertid, att han trots detta blev omfattad med en så varm kärlek och vördnad, att få församlingsherdar torde haft lyckan att framkalla dylika känslor i motsvarande grad.

Detta var så mycket mer oväntat, som hans vägar gingo i en riktning, som mötte naturligt motstånd i folkets inskränkta sparsamhetssinne. Särskilt gäller detta folkskoleväsendet, i vars utveckling i rätt riktning Landgren såg ett av de bästa medlen att motarbeta råheten och utveckla människorna till tänkande varselser både i andligt och lekamligt avseende. Mången gång mot sina församlingsbors vilja genomdrev han att skolhus byggdes och lärare anställdes. Det berättas, att han en gång skulle ha fått till stånd ett skolbygge på ett finurligt sätt. Han kallade till stämman några meningsfränder, som med långa tal tröttade ut motståndarna. Dessa trodde sig ha gjort nog, när de ordentligt och kraftigt sagt ifrån, och gingo sedan hem. Men de, som voro av hans mening, hade fått order att stanna kvar. Då han så hade majoritet för sitt krav, klubbafäste han byggnadsbeslutet. Någon dag efteråt träffade han en av motståndarna. Denne frågade, hur det kunde hänga ihop, att en skola ändå skulle byggas, fastän de flesta sagt nej. Landgren svarade: »Är du så gammal praktikus, du, och inte vet, att kilen går dit klubban driver honom?»

Då han en gång invigde ett skolhus, demonstrerade man med att bränna upp en stor lada för honom. Men Landgren sade blott: »Jag bygger väl ett skolhus i den der trakten också» (4). Och det gjorde han. Ett helt dussin skolhus skapade han i Delsbo under sin kyrkoherdetid. Ej mindre än åtta av dem lär han själv ha bekostat. Frukten av hans verksamhet visade sig i en så stor förändring till det bättre i folkets uppförande, att det påstås, att den, som känt till delsbolivet före hans ankomst och sedan såg det först mot slutet av hans vistelse där, knappast skulle kunnat tro, att det var samma folkslag, som nu bodde i socknen.

Det var ej blott i Delsbo, som folkskolan under dess danings-tid betraktades med mycken ovilja av allmogen. Nästan överallt tyckte föräldrar, att barnen icke behövde mera kunskaper, än de själva fått. Historia och geografi, naturlära och geometri betraktades som onödiga, trädgårdsskötsel som tidsspillan och gymna-

stik som odygd. Man rent av förbjöd barnen att läsa över läxor i dylika ämnen eller gjorde narr av dem, när de voro hövliga, vilket de lärt sig i skolan att vara. Så snart det gällde utgifter för undervisningen, betraktades denna såsom ett påtunget men ingalunda nödvändigt ont, ett onyttigt påhitt av herremännen. För att sprida en riktigare uppfattning av densamma utgav Landgren 1870 en skrift, benämnd »Midsommardagen i Gammelsträng», vilken verkade mycket gott (8).

Häri låter författaren trenne till ålders komna bröder fira midsommar vid den flerhundraåriga bonde- och fädernegården Gammelsträng, som innehaves av den äldste, Halvar. Han är en gammaldags redbar och begåvad allmogeman, som strängt håller fast vid allt, som är gammalt och fornt och föraktar folkupplysningen såsom onyttig, ja, rent av skadlig för folket. Folkskolan var han särskilt avog emot. Den åstadkom onödiga utgifter och gav folket möjlighet att lära känna »hela den usla, kristendomsfiendliga och lättsinniga tryckpressens orenlighet». De som ägnade sig åt lärdomen, skulle göra detta helt och fullt såsom lärda män. Bonden åter hade sin jord och hantverkaren sitt hantverk. Och det vore nog för dem.

Den yngste, Mickel, är i stället ytterst modern, följer med sin tid på alla områden och tror, att i den mån upplysningen stiger, skall landet förvandlas till ett paradiset. Han företräder den motsatta överdriften. De två äro såsom eld och vatten och kunna på grund av så motsatta åsikter knappt tåla varandra. Den tredje, Kristoffer, står mitt emellan, äger förmåga att fränkskilja det ohållbara i bådas påståenden och att genomskåda och klarlägga, vad som har framtida bärkraft, samt blir därför talesman för författarens egna åsikter.

Kristoffer påstår, »att det är Guds vilja att människan, så widt omständigheterna medgifwa, skall uppöfwa och bruka alla både kroppens och själens krafter, ty det är icke med människorna, som med delarne i en machin, så att den ena är ingenting annat än en kugg, den andra ingenting annat än en wals, den tredje ingenting annat än en hjulstock; utan hvarje människa är ett helgjutet och fullständigt väsen för sig och måste såsom sådan uppfostras, underwisas och bildas.» Han utreder sedan, huru nödvändigt det är i synnerhet för bonden att ha så god bildning, att han kan reda sig och icke alltid behöva lita till andras kunskaper, och att även fabriksarbetaren under sitt ensidiga arbete »är i största be-

hof af fortgående förståndsodling, om han skall fortfarande kunna bibehålla sin menniskonatur och ej sjelf blifwa lika död och själ-lös, som den machin, hwilken han betjenar». Han påvisar, att rå-heten i seder och bruk icke gått att under århundraden förmana och predika bort, men tror, att den allmänna folkbildningen skall verksamt motarbeta den.

»Det är icke genom predikan utan genom uppfostran, som mörkrets mak-ter kraftigast undergräfwat», säger han i ett annat sammanhang (9). »Så hafva vi ock visat, huruledes katolicismen hvarken genom predikan eller bikt och enskild själavård utan hufvudsakligen genom undervisningens öfvertagande tvärt stäjjade reformationens framgång». —

»I samma mån som presten förer fram sin församling på den sanna bild-ningens bana, skall evangeliets predikan finna en ojemförligt djupare återklang i folkets hjertan, och den enskilda själavården skall blifwa en själsupplyftande fröjd i stället för en nedtryckande börda... Den svenska presten har under förflutna århundraden jemte sin evangeliska verksamhet varit allt i alla för Sveriges allmoge i ekonomiskt hänseende; må han under kommande århundra-den blifwa det i intellektuellt!» (9)

»Midsommardagens» författare låter Kristoffer granska ämne för ämne på folkskolans läroplan och klarlägga deras nytta och nödvändighet. Han bevisar först, hur nödvändig en god innanläsning är med verklig uppfattning av innehållet »i synnerhet för den fattiga arbetaren, som har så liten tid att egna åt själens bildning. Få wi således taga för afgjort, att en god innanläsning är nöd-wändig; så är härmed äfwen folkskolans nödvändighet bewisad, ty att föräldrarna äro alldeles oduglige att inöfwa en sådan innan-läsning, måtte wäl ej tarfwa någon bewisning».

Skrivkonsten vore ej mindre nödvändig för allmogemannen, som eljest alltid »är i många hänseenden, som ett hjälplöst barn, som alltid måste ligga i händerna på andra». Han blir lätt lurad och behärskas därför ständigt av misstro till de skrivkunniga, som han fruktar att bli bedragen av, då han sjelf ju icke förmår utöwa någon kontroll. Liknande förhållande råder beträffande räk-nekonsten, som till och med dagsverkskarlen behöver för att kunna granska kontraboken med sin husbonde. Även geometri och teck-ning underlättas på flerahanda sätt den praktiske mannens arbete, och övning däri »skärper människans öga, smak och omdöme samt utöfwar af denna anledning ett wälgörande inflytande på hela hennes själsutveckling».

När Kristoffer från dessa ämnen kommer till geografin, sä-ger han: »Och här börjas nu den egentliga striden med okunniga

och motwilliga föräldrar. — »Jag säger dig till, styggunge», ytt-rade en moder ej långt härifrån, »att om du kommer hemsläpan-des med jordagraphien, så slår jag dig lemlös». Märk nu, huru enkelt och direkt han griper in i föreställningsvärlden hos den tidens allmoge, när han börjar att klargöra nödvändigheten av detta omtvistade ämne! »Oss synes det verkligen vara en skam,» säger han, »att Christna människor, som i första trosartikeln be-känna himmelens och jordens skapare, lemnas i fullkomlig okun-nighet om hwad jorden är, dess utseende, land, haf, omfång och rörelse, om orsakerna till dag och natt, winter och sommar m. m.» Likå enkelt och klart behandlar han övriga ämnen och tillbakavisar alla gängse, av den äldre brodern framställda anmärkningar mot vad som läres i skolan. Då han kommer till trädgårdsskötseln, blottar han tillika en älskvärd sida hos sin egen enkla natur. Han uppskattar även detta ämne, dock endast i den mån det genom planteringar strävar att försköna vår omgivning, men däremot icke alls i den mån det frambringar njutningsmedel för gommen. Land-gren var nämligen sjelf en stor naturälskare men föraktade bor-dets njutningar.

Även om det så ofta påtalade förhållandet, att lärjungarna efter skolans slut behålla så litet av de förvärvade kunskaperna i minnet, yttrar han förståndiga ord. Sedan han framhållit, att detta gäller icke blott folkskolans lärjungar utan även dem, som avgått från högre läroverk och akademier, liknar han dem alla vid »såg-stockar, som först måste släpas ur skogen, så lyftas på källkarne och föras på sågbacken, der de ligga helt stilla till dess de upp-dragas och insättas i ramarne. Och likwäl finnas ibland dem för-träffliga och dugliga personer i alla kretsar. Kunskapen dunstar wisst bort, men förståndet har fått en mognad och ett resonabelt sätt att tänka och handla, som i hela deras lif wittnar om skolans och bildningens wälsignelserika inflytelse».

Tack vare sin enkla framställning begreps denna vitt spridda skrift även av det otränade förståndet. Genom den lade Landgren den omtvistade folkupplysningssaken till rätta på ett så ypperligt sätt, att det ännu i dag är ett nöje att läsa den.

I det herdabrev, han utsände den 23 maj 1876, samma dag, han tillträdde sitt ämbete som biskop över Härnösands odelade stift, framlyser också hans varma känsla för »det uppväxande släktets uppfostran icke blott för evigheten utan ock för det jor-diska samfundet». Mot den upplösning i kyrkligt hänseende, som då börjat göra sig märkbar, upphäver han icke någon modlös kla-

gan utan framhåller till sina medarbetares tröst, att den är »blott en uppenbarelse af en menniskonaturens allmänna oförmåga att efter århundradens tvång göra ett värdigt bruk af sin frihet. Liksom den enskilda människan har sina slyngelår, så är det äfven med folk och samfund. Ett sjelfskrifvet botemedel emot det onda ligger allaredan i tidens allmänna kraf på en grundlig och genomgripande bildning af all mensklig verksamhet. Må våra läroverk blomstra genom allvarliga mäns förenade arbete, så skall framtiden visa, att kunskap är makt så väl inom kyrkan som staten» — — — »ty vi anse såsom ett av de viktigaste medlen till sektväsendets hejdande, att folket genom en grundligare undervisning lär sig att skilja löst tal från verklig kunskap».

Landgren hyste inga farhågor för att sann upplysning skulle kunna verka skadlig. »När han ifrade för folkskolor och hela vårt folks förståndsutveckling, besjälades han af det vissa hopp, att af detta kunskapernas och upplysningens utsäde skulle uppspira en gyllene skörd af, såsom han sjelf någonstädes uttrycker sig, fast kristlig tro och deraf vunnen frid i Gud och orubblig fasthet att göra hans vilja. Hans åsikter om allmän medborgerlig bildning andades också en så sund praktisk kärnfriskhet, att det var en lust däråt».

Som biskop omsatte han också dessa åsikter i handling i största möjliga utsträckning. Under sina många visitationsresor arbetade han med kraft och framgång på skolors inrättande och undervisningens höjande. Folkskolan var hans skötebarn. I dess lyftning till största möjliga fullkomning såg han Norrlands hela framtid och välfärd. »Intet offer får anses för stort, ingen uppoffring för påkostande för målet: fullständig folkuppfostran, säger han i ett av sina tal.... Skolor besöktes, förhör anställdes, dugligheten uppmuntrades, den försumlige drogs till ansvar.»

När han vid visitationer fann, att församlingen frivilligt gjort något för skolväsendet, sparade han ej på lovord och sporrade därigenom och genom de förslag, han ofta sjelf framställde, till ytterligare ansträngningar. Särskilt lade han an på att få bort det så vanliga bruket, att en och samma lärarekraft måste undervisa på flera rotar. Han framhöll vid behov, »att ingen fullständig folkbildning vore möjlig, så länge rotelärarne måste flytta på så många stationer, att undervisningstiden för en mängd barn föga överskred en månad. Omöjligt vore, att någon betydlig förståndsutveckling kunde beredas genom en så kort skolgång, och härpå

borde likväl den huvudsakliga vikten läggas» (14). Naturligtvis kunde han i dessa skolans nydaningstider icke kräva så mycket, som han önskade. Men han höll strängt på att en lärare icke borde tvingas att dela sin kraft på mer än två rotar. När skolinspektören föreslagit förbättring i skolväsendet, passade Landgren alltid på att vid visitationen understryka kravets berättigande.

Nya skolhus borde uppföras och gamla repareras. I en församling klandrade han 1882 de rådande förhållandena mycket skarpt och framhöll, enligt notariens referat, att det »var alldeles nödvändigt, att den viktiga frågan om uppförande af till en början ett och sedan flera skolhus i denna folkrika och jmförelsevis välbergade bygd så fort som möjligt bragtes till utförande. Det var beklagligt, att i en församling med i öfrigt så godt anseende skulle finnas krafter, som sökte motverka framåtskridandet på folkupplysningens så viktiga område. Under sådana förhållanden var det ganska svårt för presterskapet att handhafva nattvardsbarnens undervisning, emedan denna undervisning förutsatte genomgången folkskolekurs. Det funnes väl ännu en del af allmogen, som ansåge nu rådande nit för folkundervisningens befrämjande af föga värde; men deras uppfattning grundade sig på bristande insigt om folkets sanna bästa, ty sedan nu genom nya riksdagsordningens tillämpning lagstiftande makten låge i allmogens händer, näringsfriheten upphäft alla skrårordningar och upplöst alla band, som fordom hindrade individen att efter bästa förstånd och sig företeende omständigheter skaffa sig inkomst och ekonomiskt oberoende samt religionsfriheten möjliggjorde alla sektmakarnes bemödande att draga oss bort ifrån våra fäders tro, vore visserligen en grundligare undervisning både i Guds ords kunskap och mensklig bildning i öfrigt äfven för allmogen oundgängligen af nöden, så vida den skall kunna rätt begagna sig af all den frihet och magt, nuvarande lagar och förhållanden i samhället densamma tillägga.» Samma tema behandlar han nästan vid varje visitation. »Kunskapen är en magt. Den, som har kunskapen i sin hand, har äfven magten». Vid många besök behandlades intet annat ärende så grundligt. Därvid gav han ock pedagogiska råd. Särskilt inpräntade han, att undervisningen skall vara muntlig, åskädlig och sammanhängande, men först och sist betonade han det viktigaste: att bygga skolor och skaffa dugliga lärare (14). Huru många nya läroanstalter som tillkommit på hans initiativ, torde vara omöjligt att fastställa, men visst är, att hans pådrivande inflytande sträckte

sig till stiftets avlägsnaste delar (3). »Vad Landgren verkat för Norrlands folkskola och folkupplysning, kännetecknar den markbrytande odlingsmannen och är en betydelsefull insats i Norrlands kulturhistoria» (2). Liksom han under sin Delsbo-tid dragit fram lärareämnen och själv utbildat dem eller understött dem i deras studier, så inrättade han nu seminarier och övervakade deras verksamhet. Han lärde sig finska och studerade lapska i en ålder, då vanliga människor avslutat sin livsuppgift, och detta för att han skulle kunna på rätt sätt taga itu med en ny, nämligen att tillgodose det bildningsbehov, som fanns ibland den del av stiftets befolkning, som talade dessa språk. Han genomdrev också, att staten började upprätta skolor för den finsktalande befolkningen.

Man kan med skäl förvåna sig över att denne gamle man vågade åtaga sig ett så krävande ämbete, som episkopatet över det odelade Härnösands stift måste vara. Därom har Kerfstedt berättat i sina »Landgreniana» bl. a. följande.

»Då en så framstående man som öfverhofpredikanten Frith. Grafström hade första rummet, fann Landgren honom böra vara sjelfskrifven till biskopsstolen, hvadan L. ansåg det vara öfverflödigt att hos Hans Maj:t Konungen anhålla om att ej komma ifråga vid utnämningen, helst som han nu var öfver 65 år gammal och det stora och vidsträckta stiftet med dess mångfaldiga uppgifter väl kräfde en yngre kraft än Landgrens. Därför satt han lugn och säker i sin kära prestgård, tills ett telegram från Ecklesiastikminister Carlson, hans gamle vän, anlände med den underrättelsen: I konseljen i dag blef du utnämnd till biskop i Härnösand. Det svartnade för Landgrens ögon, han kände som om bröstet ville sprängas, och den eljest så starke och behjertade mannen kände sig djupt olycklig och tillintetgjord.» Citerande detta fortsätter Stave: »När representanter för församlingen, i den tron att utnämningen kunde ändras, infunno sig i prestgården och bådo honom stanna kvar i Delsbo, måste han med tårar i ögonen säga dem, att 'vår Herre hade spelat honom ett spratt', som ej kunde ändras» (5).

Oaktat sin höga ålder lär Landgren ha företagit flera och vidsträcktare resor än någon sin företrädare. Han besökte Norrlands avlägsnaste obygd, dit väg ej fanns, och där man på århundraden icke haft ett sådant besök. Somliga av dessa färder lära ha varit över 300 mil långa. Och likväl klagade han aldrig över deras besvärlighet eller över trötthet. Omedelbart efter sitt tillträde företog han den första, och den sista var den direkta anledningen till hans död.

Landgren hade också öppen blick för betydelsen av att tillvarataga och vårda minnen från forna dar till undervisning och ledning för kommande slakten. Så grundade han ett etnografiskt

museum i Hudiksvall och ett kyrkligt-historiskt museum i Enångers gamla kyrka. Delsbo-stugan på Skansen vittnar ock om hans intresse för dylika ting och likaså Härnösands historiskt-etnografiska museum. Han blev på detta sätt en av hembygdsforskningens föregångsmän.

Fastän född och uppfödd i ett annat landskap satte han sig så djupt in i delsbomålet, att han 1862 kunde skriva en uppskattad grammatik däröver, och detta skedde utan yttre impuls, ty ännu hade icke intresset för landsmålsforskningen vaknat i universitetskretsar. Först tio år därefter bildades den första landsmålsföreningen i Uppsala. I sitt arbete på detta område hade han också folkets uppfostran som mål. Genom att samla och bevara minnen från det förgångna, ej minst de språkliga, stärkes sambandet mellan gångna, levande och kommande slakten och därigenom ammas hembygds- och fosterlandskärlek. Och han var ingen fumlig amatör på detta område utan den fulländade mästaren, som med genialitetens slagruta uppsökte språkets mest mustiga och träffande uttryckssätt. »Även där innehållet icke är så märkvärdigt, har man nöje av det kraftiga, kärnfulla språket, friskheten och humorn i bilderna, ej sällan en kärv och tvärhuggen korthet. Ord och vändningar hämtade Landgren i ej ringa utsträckning ur allmogespråket, och det vore önskvärdt, att vårt språk kunde riktas med åtskilligt av det som han sålunda tillägnat sig ur ett levande och äkta förråd», säger hälsingsonen Nathan Söderblom i »Svenskars fromhet».

Landgren var ock en framstående skriftställare inom det kyrkliga området. Han utgav flera gedigna och på sin tid högt skattade arbeten i teologi samt en stor missionshistoria, »ett av de mest omfattande verk, som ägnats åt missionen» (6). Kännare påstå, att han i dessa skrifter visade sig vara icke blott en skolad teolog, som kunde mäta sig med sina akademiska samtida i vårt land, utan ännu mera »en kunnig humanist, genomträngd av trosvärme». Han satte den praktiska kristendomen högre än teoretiska spekulationer och kunde därför i en stridbar tid undvika att uttala förkastelsesdomar över motståndare.

Han var för övrigt en vittfammande och vidsynt ande, som följde med vetenskapens utveckling ej blott på det teologiska området. Hans läslust förde honom in på många andra gebit, och hans vakna forskariver var outtröttlig. Ivrade han för något, så störtade han sig ofta med hela sin våldsamma natur in i ämnet och

resultatet blev ej sällan en grundlig och diger utredning. (Ett exempel härpå ger hans uppsats »Brännvinskriget») (10).

Sin vidsynthet ökade han genom utländska studieresor. Längre sådana gjorde han på 1860-talet till England och Skottland och sommaren 1873 till Tyskland, Frankrike, Schweiz och Italien. Där- under studerade han energiskt både kyrkliga, uppfostrings- och andra samhällseliga förhållanden samt allt, som kom inom synkretsen för hans omfattande intresse. Om hur Landgren utnyttjade sina resor, ger Johannes Kerfstedt en nöjsam skildring i sina »Landgreniana» (5).

»Landgren förde med sig en nattsäck full med orienterande böcker, vilka han studerade om nätterna. Tidigt om morgnarna, efter att å hotellet ha fått en kopp kaffe med litet tilltugg, började studievandringarna, vilka fortgingo utan avbrott till kvällens inbrytande. Nära att uppgivas av hunger och trötthet var som oftast den unge följeslagaren (Kerfstedt), som vid åsynen av någon restaurang hoppfullt utropade: 'Här måste vi få äta, Farbror!' men fick vanligen det tröstlösa svaret: 'Är du hungrig nu igen? Vörwärts, gubbe lilla, när vi komma hem, få vi äta'.» Då var Landgren 63 år, Kerfstedt 32. Någon rekreationsresa eller vilotid blev det ej för den yngre mannen, så länge han var i sällskap med den både fysiskt och psykiskt jättestarke Delsbo-doktorn, tillägger Stave. Verkan av resorna märkes granneligen i Landgrens skrifter, i den konkreta uppfattningen och de vida vyerna.

Man måste förundra sig över att denne man hann med så mycket. Under sin kyrkoherdetid i Delsbo var han tillika kontraktsprost över norra Hälsingland och innehade en del andra offentliga uppdrag. Han var landstingsman, riksdagsman och kyrkomötesombud m. m. Förklaringen gives av hans griftetalare, som påpekar, att Landgren redan under studietiden hade fått vänja sig vid att »under dagens lopp arbeta för andra och använda nattens timmar för egna studier och meditationer, en vana, som följde honom in i ålderns sena höst». Ända till sin dödsdag, långfredagen 1888, hade han glädjen att kunna verksamt arbeta i sitt kall. »Det finns liar, i vilka det är stål ända in i bakkanten», Landgrens egna ord om en annan, är en sammanträngd karakteristik av honom själv (4).

Allmogens uppfattning om honom framlyser i en bondes yttrande, när han hörde, att Landgren var i Rom: »Jag undrar, om påven blir i tillfälle att få se vår doktor. Det vore verkligen skada, om han ej skulle få det» (5 s. 146).

Om storvulnheten i hans karaktär finnas många vittnesbörd. Ett, som aldrig förr publicerats, meddelas här.

I Sundsvallstrakten verkade en folkskollärare, Jonas Jonsson, som var uppfödd i Delsbo under Landgrens tid. Prosten fann honom pigg i skolan och understödde hans läslust genom att låna honom böcker. När ynglingen vuxit upp och Landgren blivit biskop, skaffade denne in honom i Härnösands seminarium. Under studietiden fick han äta vissa måltider hos biskopen, som ock understödde honom på annat sätt. De illa skrivna brev, som han fick från sin far och mor, ett fattigt skomakarfolk, hade han order att låta Landgren läsa. Alla nyheter från Delsbo voro honom synnerligen kärkomna. Dröjde det för länge mellan breven, blev Landgren ur humör och kunde ryta till: »Hälsa dina försumliga föräldrar, att dom genast låter dej och mej veta, hur det står till i Delsbo!» Men nu till själva historien.

Under min folkskoletid, sade läraren i fråga, hörde det till vanligheten, att Landgren kom släpande med någon ifrån nattvardsskolan, som ej kunde läsa rent, och stoppade in honom i skolan igen. Däröver var vår lärare inte alltid så glad. Men de order, prosten gav, voro ovillkorlig lag för honom, som ock själv hade sin chef att tacka för utbildning och anställning. Emellertid var det icke någon slavisk underdånighet.

Det hölls vårexamen, en stor högtidlighet på landet i lövsprickningens och blomningens ljuvliga tid. Allt var glädje och förväntan. Man längtade blott efter prosten, ty utan honom blev det ingen riktig feststämning. Han kom ock men såg mörk och mulen ut, och stämningen blev tryckt. Genast examen börjat, röt han åt en barnstackare: »Tala högre!» Otåliga anmärkningar följde slag i slag. Man såg, hur förargelsen däröver färgade lärarens ansikte allt rödare. Han var en duktig lärare men ock en hetsig man och tålde illa anmärkningar. Till slut befallde han mitt i lektionen: »Stå, barn! Ut! Och kom inte in, förrän jag säger till!»

Länge satt läraren kvar i katedern, prosten framåtlutad på sin stol och föräldrarna tysta och undrande på sina bänkar längs väggarna. Hur skall detta sluta? tänkte nog många. Till slut lyfte Landgren huvudet och sade milt: »Ska du inte släppa in barnen?» — »Nej», svarade läraren, »inte förr, än prosten lovar tiga. Här kommer prosten och skrämmer barnen och irriterar mig, så att hela examen blir förstörd». — »Släpp in barnen, du, jag ska tiga, jag», fick han till svar. Sedan gick examen utmärkt, ty läraren kunde sin sak och så även barnen.

När den var slut, steg prosten upp i katedern och började så: »Jag har först en bekännelse att göra. I morse blev jag retad av ett okynnes fä, och jag lät sedan min förargelse gå ut över oskyldiga. Ni hade alla väntat er en fest, och den höll genom min obehärskning på att gå om intet. Jag ber er alla, lärare, barn och föräldrar nu om förlåtelse. — Och sedan blev det ett tal med förtjänt beröm både åt barn och lärare och vänliga lyckönskningar till föräldrarna.

Kan man undra på att en sådan man vann kärlek, även om ytan var skrovlig, rösten grov och framträdandet kärvt. Man förstår landshövding Curry Treffenberg, då han bland »de store döde», han känt, såsom Geijer, Atterbom, Hvasser, Agardh, Fahlcrantz, af Wingård, ock nämner »last but not least — Lars Landgren» (12).

När Landgren flyttade från Delsbo, tog han avsked av en enhälligt sörjande församling, som erkände, att den i honom förlorade en vän och fader, och då han gick hädan, blev det landsorg i hela hans vidsträckta stift. Ännu i dag behöver man blott nämna Landgrens namn bland dem, som minnas honom, för att få talrika exempel på hans enkelhet och humor, rättframma språk, fina takt och ädla, varma hjärtelag.

Citerad, omnämnd eller åsyftad litteratur och källor.

1. *Anton Lundström* Minnestal ... vid ... Lars Landgrens begrafning. Hernösand 1888. Sid. 6, 4, 7.
2. *W. M. Carlgren* Biskop Landgren. En lifsbild. Uppsala 1908. S. 6.
3. *W. M. Carlgren* Minnestal öfver ... biskop Lars Landgren. H:sand 1891 s. 5 o. f.
4. Vårt Land 1888, n:r 75, dagupplagan.
5. *Erik Stave* Johannes Kerfstedt, en levnadsteckning. Uppsala 1924 s. 61—63, 58, 146, 139.
6. *Nathan Söderblom* Svenskars fromhet. Stockholm 1933. S. 133, 145.
7. *Emanuel Linderholm* Lars Landgren. *Sven Wikberg* Arbets- och samhällsliv.
8. [*Lars Landgren*] Midsommardagen i Gammelsträng eller Allmogen och Folkskolan. Hudikswall 1870. S. 20, 13, 14, 23—25, 39.
9. *Lars Landgren* Folkskolan och kristendomen. I Teologisk tidskrift och separat. Uppsala 1870 s. 41, 42.
10. *Lars Landgren* Brännvinskriget. I Läsning för folket 1874.
11. *Lars Landgren* Grammatik för Delsbomålet. 1862.
12. *Per Lindell* Autografer och porträtt af framstående personer.
13. Johannes Kerfstedts minnen från sin folkskoleinspektörstid i norra Hälsingland. I: Julhälsning till församlingarna i ärkestiftet 1916.
14. Härnösands domkapitels visitationshandlingar under Landgrens biskopstid.

Kring utgestaltningen av August Bondesons »John Chronsough»

Av folkskolläraren fil. mag. *Edvin Petersson*, Stockholm.

I. OTRYCKTA KÄLLOR

- Universitetsbiblioteket (U. B.) samt Landsmålsarkivet (L), Uppsala.
Gemensamt signum för August Bondesons efterlämnade samlingar: 351.
- B 1. Privatbrev. (U. B.)
- C. Ungdomsdiktning. (L.) 1—2. Blandade arbeten. —
5. Sagor och dikter i »Brage». — 7. Dramatik.
- D 19. Brev m. m. (L.)
- E. Litterära arbeten. (L.) 2. Tryckmanuskript till »Hallings Anna». 17. Tryckmanuskript till »Skollärare John Chronsoughs memoarer». I. 18. Tryckmanuskript till d:o II. — 19. Förarbeten och utkast. 20 a-c. Anteckningar och utkast för »Skoll. J. Chronsoughs memoarer». 21. Anteckningsböcker (11 st.). — 24. Tidningsurklipp (6 buntar).

II. LITTERATUR

- Bergson, H.: Skrattet. Sthlm 1910.
- Bondeson, A.: Knäppar på Lyran af Håttur. Gbg 1875.
- » Hallings Anna (H. A.), Sthlm 1883.
- » Allmogebertättelser. Sthlm 1884.
- » Skollärare John Chronsoughs Memoarer I, II (C. M. I, II). Sthlm 1897, 1904.
- Cederschöld, G.: Språk i språket II. Sthlm 1909.
- Holmberg, O.: Litterärt. Sthlm 1924.
- » Inbillningens värld II: 2. Sthlm 1930.
- Holmgren-Strömbom, G.: Ur Den Blåmålade Kistan. Om August Bondeson (D. B. K.). Sthlm 1913.
- Lindström, E.: Nordisk Folklivsskildring. Sthlm 1932.
- Schück, H. och Warburg, K.: Ill. Sv. Litt.-hist. IV: 2. Sthlm 1916.
- » » D:o VII. Sthlm 1932.
- Wrangel, E.: Dikten och diktaren. Lund 1912.

III. TIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER

- Aftonbladet. 1906, 1913. — Anmärkaren. 1818. — Folkskolans vän. 1897.
- Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. 1897. — Göteborgsposten. 1900.
- Jämtlandsposten. 1897.
- Nyaste Kristianustadsbladet. 1897. — Ord och Bild. 1914.
- Slöjdundervisningsblad från Nääs. 1897. — Svea (Folkkalender). 1907.
- Svenska Dagbladet. 1897. — Svensk Läraretidning. 1897.
- Sydsvenska Dagbladet Snällposten. 1897.

I sina självbiografiska anteckningar säger August Bondeson: »Jag har aldrig tillhört någon s. k. litterär skola, eller ställt mig under någon mästare, utan sökt utbilda mig efter egna anlag under upprepade studieresor i landsorterna, —»¹). Trots denna medvetna strävan efter litterär självständighet har Bondeson natur-

ligtvis ej kunnat undgå att taga intryck av strömningarna i samtidens litteratur. Men de direkta litterära inflytelserna på hans författarskap äro dock av föga framträdande art.

Desto mera påtagligt är det, hur hans produktion framsprungit ur egna upplevelser och direkta iakttagelser. Trots det skenbart objektiva framställningssättet avspeglas också författarens personliga egenart och inställning till företeelserna i tiden.

Denna uppsats avser att i någon mån visa, hur dessa faktorer samverkat vid utgestaltningen av August Bondesons främsta karaktärsstudie: John Chronschough.

I:1. Redan vid en flyktig blick på Bondesons efterlämnade anteckningar får man ett starkt intryck av det grundliga förarbete, som ligger bakom framställningen av John Chronschough. I anteckningsböckerna²⁾ finner man små episoder, notiser om ordvändningar och gester, detaljer i klädedräkten m. m. Varje anteckning, som avsetts för böckerna om Chronschough, är märkt »Chr.». Dessa anteckningar föreligga i ännu en upplaga,³⁾ utökade, renskrivna och ordnade i 31 buntar, som försetts med överskrifter. Några av dessa buntar ha, av rubrikerna att döma, varit avsedda att bilda stoff till var sitt avslutat kapitel, t. ex. »Hallings Annas bröllop», »Prosten Stålboms död». I andra ha sammanförts detaljer, som kunde tänkas komma till användning vid upprepade tillfällen i framställningen, t. ex. »Kläderna, Dräkten», »Extraförtjänster och uppdrag», »(Chronschoughs åsikter) Om svenska bonden» m. fl.

De nu nämnda anteckningarna äro till största delen att anse som stoff för den tillämnade sista delen av »Skollärare John Chronschoughs memoarer». Endast ett fåtal notiser beröra händelser och förhållanden, som omtalas i del II, och så gott som ingen har avseende på del I. Måhända ha lika utförliga anteckningar funnits till dessa delar men ansetts ej ha haft någon uppgift att fylla, sedan boken tryckts, och därför ej vidare bevarats. Detta är i så fall att beklaga, då man ju annars genom att jämföra utkastet med texten i dess slutgiltiga skick skulle ha kunnat få en mera fullständig bild av hur Bondeson bearbetade sitt material. Ett studium av det, som föreligger, ger dock antydningar om ett och annat av detta arbete.

Anteckningarna ge även en inblick i hur författaren samlade uppgifter. I de flesta fall torde dessa notiser vara grundade på egna iakttagelser. Ett par exempel må visa, hur Bondeson via an-

teckningsböckerna inarbetade egna erfarenheter i framställningen av Chronschough. I en minnesteckning⁴⁾ berättar A. U. Bååth, att Bondeson en sommar i början av 1890-talet var närvarande vid ett folkskollärarymöte i Göteborg. Bååth förmodar, att detta givit författaren en del uppslag. Och bland anteckningarna⁵⁾ finns mycket riktigt en bunt, »Läraremötet i Gbg». Här uppträder även Chronschough och gör sina reflexioner över vad som förekommit och yttrats. Säkerligen skulle detta deltagande i lärarmötet ha ingått i den tillämnade sista delen av »Skollärare John Chronschoughs memoarer». — På sommaren 1888 besökte Bondeson en utställning i Köpenhamn⁶⁾. En notis⁷⁾ talar om »Chr. i Kongens By på utställn. — 88». Uppslaget var tydligen avsett att vidare bearbetas. Redan av det anförda torde framgå, hur Chronschough under flera år följt författaren på hans strövtåg. — Arbetsmetoden har ju en påfallande likhet med de franska naturalisternas.

I några anteckningar angivas personer, som skulle närmare utfrågas angående sakförhållanden, som Bondeson ej varit i tillfälle att själv iakttaga.

I andra fall hänvisas till tidningsnotiser, som fingo lämna material. I samlingarna finnas 6 buntar tidningsurklipp⁸⁾ om skolförhållanden, referat av föredrag och diskussioner i skolfrågor m. m.⁹⁾ Här och var har författaren strukit under synpunkter, uttryck m. m., som sedan bearbetats.

Bland övrigt material må nämnas en samling brev, skrivna av personer ur olika bildningsgrad och samhällsställning¹⁰⁾. Det är delvis på grundval av dessa, som Bondeson stiliserat de brev, vilka så ypperligt karaktärisera sina författare. Även Bondesons egen otryckta ungdomsdiktning har delvis fått lämna bidrag till materialet, varom mera längre fram.

I:2. När började då Bondeson att sysselsätta sig med typen Chronschough? Så mycket är ju klart, att en stor del av materialet var samlat sedan 1883, då novellen »Hallings Anna» utkom. Här uppträder Chronschough för första gången i de tryckta arbetena. Händelseförloppet i de partier, där Chronschough förekommer, återgives i stort sett lika som i romanen »Skollärare John Chronschoughs memoarer», varav del I utkom i november 1897 och del II i december 1904. I novellen är Chronschough icke huvudpersonen utan endast en bland alla de andra figurer, vilka återkomma här och var i allmogebertelserna, Han är emellertid

skildrad med en detaljrikedom, som visar, att porträttet redan nu var färdigt till sina huvuddrag.

Utom tryckmanuskripten¹¹⁾ finnas fem utkast till romanen eller delar av denna. Ett av dessa¹²⁾ innehåller början till del III och ansluter sig direkt till den tryckta framställningen i del II. Fragmentet kan därför i detta sammanhang lämnas åsido. Av de övriga är endast ett daterat, och att av stilen draga några slutsatser rörande tiden för avfattandet synes mig alltför vanskligt med hänsyn till det begränsade material, som stått till mitt förfogande.

Ett av utkast¹³⁾ skiljer sig dock i detta hänseende avgjort från de övriga. Det är skrivet med korrekt skolstil. Ett utdrag ur detsamma ger en föreställning om dess karaktär:

»Kronskog deltagar i körsången, sjunger Hosianna i kyrkan, deltagar i serenader, besöker katolska kyrkan, bevisar för första gången teatern — åskådar högtidligheterna 6/11 på Gust. Ad. torg. — — — — Får skriva uppsats om sitt liv och sin hembygd, utgjuter sina känslor poetiskt, men får av rektorn en tämligen skarp tillrättavisning och tillrådes att ej skriva vers, åtminstone ej förr än han blir mer utvecklad. — — — Konung Carl XV:s död. Kria häröver. Ny poesi för annan lärare, som gycklar något men ger ett visst erkännande». — — —

Redan detta utdrag visar, att det hela rör sig om upplevelser, som åtminstone kunna vara Bondesons egna. Han kom till Göteborg vårterminen 1873¹⁴⁾, alltså strax efter Carl XV:s död, som antydes. Av intresse är också uppgiften om det poetiska skriftstäl-larskapet. Som bekant spelade detta en ganska stor roll för Bondeson under hela skoltiden i Göteborg, och om han ej tillrättavisades av rektorn härför, så blev han dock på det livligaste avrättad därifrån av en kamrat, som själv erhållit rektors varning, emedan han låtit versskrivandet inkräkta på studierna¹⁵⁾. Det förefaller alltså, som om detta utkast skulle härröra från gymnasisttiden. Härför talar också följande. Emil Svensén berättar¹⁶⁾ att Bondeson under tiden i Göteborg synes ha tvekat mellan seminariet och gymnasiet samt umgåtts med seminarister från hemorten. Författaren anser, att det var här, Bondeson fick uppslaget till Chronsough. Fragmentet visar, att Bondeson redan nu hade för avsikt att göra Chronsough till huvudperson i en framställning. Detta utkast är, så vitt jag kunnat finna, det tidigaste.

I sin biografi över Bondeson¹⁷⁾ publicerar G. Holmgren-Ström-

bom ett folklustspel »Klockaren och skolläraren», daterat 15 oktober 1878. En av personerna i stycket, skolläraren Fehrlbom, skall enligt författarinnans mening vara Chronsough i hans första gestalt. Enligt min uppfattning har mästern Fehrlbom ganska litet gemensamt med Chronsough. Det enda, som återkommer i dennes levnadshistoria, är väl, att skolmästaren går i gif-tastankar och anser sig säker om den tilltänkta, som sedan oför-modat snappas bort av en mera gynnad rival. Av större intresse är ett ofullbordat utkast till detta stycke¹⁸⁾, vilket föreligger under titeln »I klockarns hage». Här finnes en scen mellan seminari-sten Chronsough och Lovisa¹⁹⁾. Chronsough uppträder som en stor kurtisör. Hans språk är ledigt och vårdslöst, och av dygde-mönstret i romanen finns inte ett spår. Snarare är det memoarer-nas Tegnér, som uppträder under Chronsoughs namn. Scenen slutar med att han lovar hjälpa Lovisa att avfatta ett brev till Hallings Anna, som är i Amerika²⁰⁾. Detta visar, att redan 1878, måhända tidigare, innehållet i novellen »Hallings Anna» var skis-serat.

Nästa utkast²¹⁾ till memoarerna är daterat »Uppsala 12/10 —88.» Här några drag ur detsamma:

»Skollärare Chronsough, berättelse af August Bondeson. Skildrar skolans läge, byallmanningen i Kröplinge. — — — Chr. går och funderar i skymningen. — — — Anna Halling kommer hem. Något att fundera på. Kvickt slut. — — — Verser på Hal-lings Annas bröllop. Slår sig då ut för Fläbbens dotter. — — — Sven hemkommer, slår skolmästaren ur brädet. — — — Guvernanten på prästgården lär honom spela till klockarexamen. Tar ex. f. direktören i grannsocknen. Ger guvernanten sjutton! Gifter sig med Skole-Pärs dotter. — — —»

Utdraget visar alltså, att redan nu händelseförloppet till me-moarernas sista del var skisserat.

Ett tredje fragment²²⁾ har till överskrift »Skollärare Chron-soughs dagbok»: »Denna dagbok började jag den 1 Juli 18—, samma dag som det — — — blef beslutat, att jag skulle begifva mig till Göteborgs seminarium för att studera.» Detta fragment kan mycket väl vara äldre än det förut nämnda, men här före-kommer en sak, »jag»-formen, som ju innebär ett steg närmare det slutgiltiga framställningssättet. Jag håller därför för troligt, att detta är det närmaste i ordningen.

Det fjärde utkastet slutligen²³⁾ innehåller en på flera ställen

avbruten framställning av händelserna i delarna I och II. Avvikelserna från motsvarande ställen i det färdiga arbetet inskränka sig i regel till namn på personer och platser. Omedelbart före själva berättelsen finnes ett koncept till företal, daterat 1/11 1892²⁴). Det är troligt, att det fjärde utkastet direkt ansluter sig till detta företal och alltså är skrivet under den närmaste tiden efter 1892. Framställningens ofullständiga skick beror på att flera blad förkommit. Det är sannolikt, att romanens två första delar voro i huvudsak färdiga i och med detta manuskript. Företalet överensstämmer i stort sett med det, som infördes i upplagan 1897, dock med bl. a. det tillägget, att författaren på mor Lenas enträgna begäran ämnade införa liktalet över Chronschough. Denna detalj synes angiva, att Bondeson vid denna tidpunkt skisserat slutet av Chronschoughs levnadssaga.

Romanen av år 1897 var alltså frukten av ett nära 25-årigt arbete. Ellen Key framhåller²⁵) den stora betydelsen av att Bondeson, tack vare sin yrkesutövning, varken kunde eller behövde påskynda arbetet. Därför fick hans framställning av John Chronschough tid att långsamt mogna till ett fulländat konstverk. Ett och annat ur koncepten visar, hur Bondeson bearbetade sitt material, tills karaktären och händelseförloppet utvecklade sig naturligt och följdriktigt. Ett exempel.

I ett utkast²⁶) blir Chronschough förlovad med Nilla i Boarp. Sven på Lyngen kommer hem, överraskar honom och tvingar honom med revolvern i hand att lämna ifrån sig ringen och skriftligen avsäga sig alla anspråk på flickan. — I romanen har ju hela denna fantastiska anordning av händelserna ersatts av ett enkelt och psykologiskt motiverat förlopp. — Sven återkommer från landsflykten, försonar sig med Nillas föräldrar genom att vädja till deras snikenhet. Flickans sympati har han hela tiden haft, varför Chronschough endast har att draga sig tillbaka.²⁷) — Hur karaktärsteckningen gjorts fylligare och fördjupats, torde utan vidare framgå av en jämförelse mellan seminaristen Chronschough i »Hallings Anna» och skolmästaren i memoarerna.

I:3. Utom dessa manuskript föreligger även utkast till början av memoarernas sista del²⁸). Som redan nämnts, finnes en hel del material till denna (c:a 500 anteckningsblad) samlat och ordnat²⁹). Att med ledning härav i detalj konstruera fram tredje delens innehåll låter sig ej göra, ty dels är det ovisst, om materialsamlandet var avslutat vid Bondesons död, dels är det troligt,

att han skulle ha underkastat det redan befintliga en kritisk granskning och utgallring. Men i stort sett torde dessa anteckningar ge en föreställning om hur Chronschough skulle ha utvecklat sig i fortsättningen. Med dessa reservationer göres ett försök att i stora drag angiva tredje delens innehåll.

Efter det misslyckade frieriet och besöket i Boarp, där Svens hemkomst i hast gjorde slut på alla vidare förhoppningar hos dottern i huset, kommer Chronschough hem till modern, som genast av hans nedslagna min anar, vad som hänt. De utgjuta sig gemensamt över böndernas snikenhet, som undantränger alla andra hänsyn. Gumman lovar emellertid att ordna med ett bra giftermål för sonen, en sak, som hon anser sig bättre skickad att utföra än både prosten och Chronschough själv.

För att komma från sin besvikelse börjar Chr. på moderns inrådan att arbeta på sin organistexamen men tröttnar efter någon tid och slår sig i stället på att samla antikviteter. Han ber sig ut i bygden och lyckas trots böndernas oginhet att få köpa en del gamla föremål, som forslas hem och trots mor Lenas protester uppradas i bostadens finaste rum. Chronschough drömer om att bygga ett eget hembygdsmuseum i någon naturskön trakt, dit han skulle få draga sig tillbaka under ferierna. Men han saknar pengar. Han har visserligen 100 kronor insatta i Falkenbergens sparbank men vågar inte för mor Lena uttaga pengar för ett sådant ändamål. (Så långt utkastet i E. 20 c.)

Han beklagar sig över att hans »ömna moder» inte har förståelse för hans höga intressen och beslutar gifta sig med en bildad kvinna. Han uppvaktar guvernanten i prästgården, vilken visserligen är något bedagad och ej bildskön men i gengäld har ett fint och bildat sätt. Hon hjälper honom fram till en slätstruken organistexamen. Han får emellertid ingen nytta av denna, då gamle klockaren överlever honom, och med guvernanten gör han även slut, sedan hon en gång slagit honom på fingrarna ifråga om ett årtal i historien. Han förklarar sig kunna finna sig i vad som helst utom att vara förenad med en kvinna, som är honom överlägsen i kunskaper.

Så följa några interiörer från skollivet. Skolan inspekteras aldrig under prostens Stålboms tid, och som examensvittne fungerar alltid patron Bovén, som varje år ställer samma tre frågor till barnen. Patron hade funnit dessa frågor så bra, att ingen anledning förelegat att ändra på dem. Och då barnen alltid besvara frågorna rätt, är han belåten med Chronschoughs arbete.

Denne bildar sångförening och erhåller en mängd offentliga uppdrag samt skriver bygdenotiser till »Hallandskuriren». Emellertid dör prosten Stålbom, och efter hans död ändrar Chronschough åsikter i någon mån³⁰). Efter att ha varit sträng schar-tauan övergår han nu under den nye prästens inflytande till mera fria åsikter om församlings- och föreningsliv och engagerar sig i goodtemplarrörelsen. Han omfattar även skarpskyttesaken, skju-ter dåligt men skriver desto bättre poem till skyttefesterna.

Nu börjar även politiken intressera Chronschough. Han be-tvivlar inte sin lämplighet som riksdagsman men tvekar i valet av arbetsfält. Han betraktar sig visserligen som oersättlig i skol-arbetet men undrar, om detta berättigar honom att undandraga fosterlandet sina tjänster som riksdagsman. Han visar sig f. o. som anhängare av ganska demokratiska åsikter och råkar i dispyt med den utpräglad konservative sockenhövdingen »Fläbben i Bo-arp». Det gäller egnahemsrörelsen. »Fläbben» anser det bättre, att ljunghedarna få ligga öde, än att de skola befolkas av ett anspråksfullt och oppositionslystet proletariat. Och då Chronschough framhåller, att genom folkskolans arbete ett höjande i andligt avseende skall följa den ekonomiska förbättringen, svarar »Fläbben»: »Ju mera de få lära av den sorten, desto jäkligare bli de.»

Chronschough bevisar ett lärarmöte i Göteborg och blir in-bjuden till ett gästabad hos sin gamle vän från vistelsen i Göte-borg, Carl Ludvig Pettersson, som blev kuggad i inträdespröv-ningen till seminariet men i stället fick anställning i en trävaru-firma, där han nu uppnått en framskjuten ställning. Han är en aktad samhällsmedborgare och medlem av flera illustra ordnar och sällskap samt f. ö. en uppkomlingstyp av värsta slag. Chronschough spelar här en mindre framträdande roll, varför skildringen av gästabadet förbigås. Satiren i denna framställning i förening med den träffande miljöskildringen torde inte vara nämnvärt under-lägsen Strindbergs. Detsamma gäller även beträffande ett kapitel om hur Pettersson med jaktsällskap besöker Chronschough, som uppjuder all sin förmåga att visa sig värdig den heder, som be-visats hans ringa boning genom de fina herrarnas besök. Mor Lena är inte fullt lika hänförd. Hon finner herrarnas uppträdande fram-fusigt.

Sista avdelningen av Chronschoughs levnad inledes med ett besök på Nääs' slöjdseminarium. Han finner undervisningen in-

tressant, framför allt därigenom, att man erhåller en ytterligare påminnelse om att det, som man lärt på seminariet, varit både riktigt och tillräckligt, eftersom intet nytt förekommer. Han är även mycket imponerad vid åsynen av alla utlänningar, som kom-ma från öst och väst, taga del av Nääs-systemet och sprida dess idéer över hela världen. Den forne seminariékamraten Hans Jo-hansson (»Baltzar von Platen») ställer sig mera skeptisk till det hela, så mycket mer som de flesta av utlänningarna knappast be-gripa ett svenskt ord. Han anser även denna kurs på 6 veckor icke räcka till att giva mera djupgående kunskaper.

Vid avskedssamkvämet är Chronschough ytterligare imponerad av alla de vackra talen, som hållas på alla världens språk och översättas av Dir. Salomon. Emellertid ådrager sig Chronschough genom all välfägnaden vid avskedssamkvämet en magsjukdom, som ändrar hans liv.

Bondeson tager här själv berättelsens trådar i sin hand och skildrar, hur han i egenskap av läkare besöker Chronschough och samtalar med honom på det sista. Denne förklarar sig belåten att dö, då han är nöjd med sig själv och sitt liv. Det enda, som grum-lar hans frid, är bekymret för hur man skall kunna skaffa en efter-trädare, som är honom värdig.

Prästen håller ett vackert liktal över Chronschough och sä-ger, att han fick gå bort, emedan han var för stor för denna vär-lden. Hans blygsamma ställning i samhället gav honom ej möjlig-heter att till fullo utveckla sina rika anlag.³¹).

Anteckningarna innehålla mycket annat, som är ägnat att giva framställningen en fyllig och trovärdig karaktär. Men jag har här endast återgivit några drag, som jag anser vara betecknande för Bondesons inställning till de frågor, som boken rör sig om, samt hans uppfattning och framställning av människotypen Chronschough.

II: 1. I sin studie över John Chronschough³²) framhåller Olle Holmberg, att typen inte är riktigt densamma i novellen »Hal-lings Anna» som i »Skollärare John Chronschoughs memoarer», Delvis torde detta bero på framställningsformen. I »Hallings Anna» är det Bondeson, som berättar om Chronschough, och han har allt-så möjlighet att ge en god karakteristik genom att beskriva hans utseende och uppträdande. Vidare insattes Chronschough i sin miljö på ett helt annat sätt än i memoarerna, därigenom att för-fattaren låter övriga personer i berättelsen yttra sig om honom.

och alltså visa, hur han ter sig för sin omgivning. I John Chronschoughs egna »memoarer» saknas dessa uttrycksmedel. Självkritiken var ju icke hans starka sida, och vad andra sade om honom, tog han ingen notis om, så vida det inte var fråga om ett mer eller mindre uppriktigt menat beröm.

Här har författaren däremot andra medel att teckna personens karaktär. Utom genom sina göranden och låtanden blottar denne omedvetet sin karaktär, dels genom sina reflexioner över vad som händer och sker och dels genom sitt sätt att behandla språket i egenskap av memoarförfattare, brevskrivare, föredragshållare och poet. Författaren har alltså tagit själva språket i karaktäristikens tjänst.

Fördelarna med memoarformen voro många. För det första giver denna osökt tillfälle till en bred och detaljrik framställning, som låter porträttet långsamt växa fram. En annan fördel är, att författaren förblir — skenbart — objektiv. Detta framställningsätt låg också alldeles speciellt för Bondeson. Han säger själv:

»Jag har velat så att säga låta folket teckna sig självt genom att strängt iakttaga dess eget åskådnings- och uttrycksätt. Objektivitet. — Syntesen har jag funnit lämpligare än analysen.»³³⁾

Häri ligger ett av bokens mest verkningsfulla effektmedel: kontrasten mellan de ytterst vardagliga händelserna och berättarens omsorgsfulla och högtidliga framställning av dessa.

Å andra sidan erbjöd memoarformen sina svårigheter. Till denna framställningsform hör en viss omständlighet, som lätt verkar tröttande. En utomstående kan ju icke gärna ha samma intresse för alla detaljer, som Chronschough med förkärlek dröjer vid. Här uppstod alltså en konflikt mellan två uppgifter: å ena sidan att göra »memoarerna» trovärdiga och å andra sidan att hålla läsarens intresse vid makt. Boken blev därför ej den publikframgång, som man skulle ha kunnat vänta, och det dröjde åtta år, innan en ny upplaga ansågs påkallad. Kritiken var i stort sett mycket erkännande, dock ej enhälligt. En anmälare³⁴⁾ betvivlade, att en större allmänhet skulle sentera det omständliga framställningssättet, och en annan³⁵⁾ ansåg rent av, att Bondeson denna gång »glömt sätta pricken över sin humors i» samt betecknade innehållet som »en serie tråkigheter». En rent yttre sak, som bidrog till ett tröttande intryck, var frånvaron av kapitelindelning. Det är därför högst troligt en eftergift åt publi-

ken, då författaren i andra delen inför kapitelindelning. Han söker lösa konflikten genom att i företalet förklara, att denna verkställts av utgivaren. I ett koncept till företal (troligen avsett för tredje delen)³⁶⁾ förklarar »utgivaren», att han numera ej endast har att läsa korrektur på avlidne skollärare Chronschoughs egna memoarer. Han har endast spridda anteckningar, poesi m. m. att röra sig med och måste i övrigt lita till sitt eget och mor Lenas goda minne, då det gäller att sammanfoga episoderna. Det är möjligt, att Bondeson rent av sökte att på detta sätt komma ifrån memoarformen.

II:2. Det förnämsta sättet, på vilket Bondeson använde själva språket som karakteriseringsmedel, var alltså att låta Chronschough framträda som berättare. I sammanhang härmed kan även behandlas dennes brevstil, då den inte nämnvärt avviker från språket i själva memoarberättandet.

I en uppsats³⁷⁾ har Gustaf Cederschiöld utfört en analys av Chronschoughs stil. Han framhåller, att den lämpligaste formen för dessa memoarer, som närmast voro avsedda för Chronschough själv och hans mor, hade varit en personlig, kåserande stil, samt fortsätter:

»Men Chronschoughs språkliga utbildning räckte icke till för att frambringa en sådan stil. Hans ursprungliga talspråk var haländskt bygdemål, under sina tre seminarieår i Göteborg hade han mest suttit över sina läroböcker och haft föga tillfälle att höra ledigt, bildat samtalspråk. Han hade knappast någon kännedom om mönstergill nyare skönlitteratur och hade, när han återkom till hemorten, ingen annan person med högre bildning att samtala med än prosten i församlingen — och dennes språkbruk var nog inte av det lediga slaget. Den form av riksspråket, som Chronschough företrädesvis tillägnat sig, är alltid normalprosa, och i det stora hela kan man säga, att memoarerna äro skrivna på normalprosa.»

Trots — eller, kanske snarare, just genom — sin opersonlighet blir denna stil personlig och karaktäriserande. Den visar för det första hän på de faktorer, som mest bidragit att utgestalta Chronschoughs språk. Det var läroböckerna, i synnerhet de, som begagnades vid religionsundervisningen, som till stor del fingo bestå ordförrådet. Inflytandet från Bibelns språk träder ofta i dagen. Ett exempel: »Han — — — räknade till och med icke för

rof att nu göra spe af min — — — bondaktiga garderob.» (I:180.)³⁸) Från rättstavningsläran härstammar hans berömda »dalkjusa» (I:201)³⁹).

Men detta språkbruk beror icke blott på att Chronsough omedvetet tagit intryck av sina läroböcker. Med den halvbildades vördnad för allt, som verkar »lärt», söker han avsiktligt efter ordvändningar, som genom en ovanlig eller främmande prägel framhålla hans språkliga färdighet. Sålunda förekomma många »tyskerier», som inte höra hemma i ledigt språk, t. ex. »vedermälen» (I:60), »vedersakare» (I:61), »beskänkt» (I:186), »hade — — — bekommit en präktig ytterrock» (I:180). — Han använder ofta perfekt particip i sammansättningar, som med fördel kunnat upplösas i en bisats: »— — de drucko medhafd punsch och spelade preference — —». Karakteristiskt är vidare, att han använder verbala substantiv på »-ande» och »-ende», ofta på ett sådant sätt, att sammanhanget blir oklart: »Efter rasten vidtog upphörandet af berättelser ur bibliska historien.» (I:33.) I varje fall blir stilen tung: »— — Jag meddelade henne nu i kortfattade ordalag orsaken till och afsigten med mitt uppsökande av henne.» (I:253) Utmärkande för stilen äro de långa meningarna samt den ofta tunga ordföljden: »Tegnähr blef äfven han mägta förgrymad öfver Petterssons om den svartaste och skamligaste otacksamhet vittnande beteende — —.» (I:197)

Chronsough lyckas emellertid inte konsekvent genomföra detta uppstyltade språk. Stundom bryter talspråket igenom: »— — någon, som skulle kunnat hört hennes utrop». (II:113) Och på ett annat ställe: »Jag skulle velat burit henne — —» (I:43). Även den sydsvenska dialekten kommer ibland fram: »— — jag skylldade på opasslighet — —» (I:187).

Sedan gammalt hade Chronsough närt ett hemligt svärmeri för latinet, »ty latinet är ju för all högre lärdom hvad vattnet är för skeppet — sjelfva elementet, i hvilket det rör sig» (I:83). Han hade också under umgänge med gymnasisterna tillägnat sig åtskilliga ord och fraser, som placeras här och där för att ge framställningen en högtidlig prägel. Då han i »Hallings Anna» skriver ett brev för en icke skrivkunnig bondflickas räkning, avslutar han det: »Tuus Neta Gustafva Ohlsson», varpå han förklarar att »tuus» är latin och betyder »din» samt tillägger med omedveten självironi: »Det säger så mycket det enda lilla ordet» (H.A.:64). Han avslutar även första delen av sina memoarer med

en latinsk sats, som kanske först genom Chronsough blivit klassisk: »Hinc robur et securitas!»

Denna stil är genomförd med en i det närmaste orubblig konsekvens. Svagast i detta hänseende synes mig sista kapitlet i del II. Vid skildringen av den livfulla scenen i Boarp efter Sven Jönssons hemkomst är det snarare den realistiske historieberättaren Bondeson än skolläraren Chronsough, som har ordet. Men i stort sett måste man nog instämma med Holmberg, att »den siratlige och förnumstige skolmästarens genius tyglar honom (Bondeson) med beundransvärd själsnärvaro»⁴⁰).

Pressens sätt att mottaga memoarernas första del vittnade även om, att Bondeson lyckats synnerligen väl med sin mystifikation. I ett utkast till företalet⁴¹) utlovar han, att vem som så önskar, kan få taga del av manuskriptet och övertyga sig om dokumentets äkthet. Denna garanti utkom aldrig i tryck och var tydligen på en del håll överflödig. Recensenten i en stockholms tidning lär enligt Warburg⁴²) ha låtit narra sig av förordet och meddelat, att Bondeson denna gång nöjt sig med att vara utgivare av en avliden folkskollärares memoarer. Andra uttryckte sig försiktigare. En anmälare⁴³) skriver:

»Ehuru mycket i boken verkar äkta, insmyger sig dock hos läsaren en misstanke om att Chronsough är en diktad person, och att Bondeson själf är den verkliga författaren.»

Andra, som genomskådat »memoarernas» verkliga karaktär, vitsordade den orubbliga konsekvens, med vilken författaren genomfört sin skolmästares sätt att berätta.

Bondesons anteckningar vittna även om att där låg ett *stort arbete* bakom Chronsoughs stilprov. Stundom förekomma tre eller flera varianter av samma replik eller episod, ofta med mycket små olikheter. För Bondeson hade tydligen dessa små stilistiska variationer stor betydelse, då det gällde att finna det mest träffande uttryckssättet. I ett fall kan man även konstatera, hur framställningen av Chronsoughs stil utvecklats. Det gäller breven, som förekomma i »Hallings Anna» 1883 och de, som ingå i memoarerna 1897. I jämförelse med den blomstersmyckade svadan i brevet till Hallings Anna⁴⁴) verkar brevet till Tegnähr⁴⁵) nyktert och sakligt. Det uppslupna skämtlynnnet har efterträts av en väl avvägd satir.

Någon bestämd litterär förebild till denna stil har jag ej kunnat finna. E. Wrangel⁴⁶) framhåller som en föregångare det

omständliga och högtidliga framställningssättet i brevet »Från Skolmästaren Lurfverus till Conrector Bondmark, dat. den 21 8:bris» av Cederborgh⁴⁷). Det är ju icke uteslutet, att denna föregångare även varit en förebild, men å andra sidan finnes intet, som talar för ett sådant antagande. Bondeson hade säkerligen mönster på närmare håll. En källa, som redan har framhållits, var tidningsurklippen. Man behöver endast helt flyktigt läsa vissa landsortstidningar från den tid, som här avses, för att finna ett språk, som inte är nämnvärt ledigare än Chronschoughs.

II:3. En särställning ifråga om ursprunget intaga Chronschoughs mästerverk som vältalare och poet. Vid en aftonunderhållning⁴⁸) uppträder Chronschough med ett föredrag »Om naturvetenskapernas nytta», varur utgivaren anför ett brottstycke »såsom ett litet prof på hans oratoriska förmåga». I själva verket är detta fragment ett ordagrant återgivet utdrag ur ett tal, vilket Bondeson som gymnasist höll i »oratoriska sällskapet Balder». Han upplyser själv härom i en anteckning⁴⁹). Manuskriptet⁵⁰) är av stilen att döma det ursprungliga, och en senare gjord anteckning på baksidan angiver, att det »hållits vid aftonunderhållningen i Glimminge skola».

Även de inströdda poemen torde till stor del härröra från Bondesons egen ungdomsproduktion. I några fall kan detta påvisas. Sålunda återfinnes dikten till Halland⁵¹) i en anteckningsbok från åren 1869—1872.⁵²) Poemet, som trycktes i nästan oförändrat skick, tillhör förmodligen författarens allra tidigaste poetiska försök. — »Skaldesyn på Otterhällan»⁵³) finnes publicerad i »Hoppet. Litterär tidning för oratoriska föreningen af samma namn. N:o 26. 3 Maj 1873»⁵⁴). Den har överskriften »Wid skansen Kronan». I memoarerna ha de tre första stroforna tillagts, de övriga äro något förbättrade i avseende på rytmen. Slutpartiet (»Men himlens stjernor gå» — — — etc.) är bibehållet i oförändrat skick. Av de fyra manuskripten⁵⁵) till »Hemmet»⁵⁶) är ett av stilen att döma från skoltiden och innehåller ytterligare två strofer. F. ö. tycks den unge Bondeson med förkärlek ha skrivit på denna dikts versslag, ty i hans diktsamling från gymnasietiden⁵⁷) finnas ytterligare två prov på alkaisk strof: »Min sång» och »Vid slottsruinen.»

III:1. Innan jag övergår till att karakterisera typen Chron-

schough torde det vara av intresse att något dröja vid den yttre miljön, i vilken han lever. I det koncept, som kan anses närmast föregå tryckmanuskriptet⁵⁸), står:

»Sommaren 1863 tog min ömma moder med mig till Kröplinge skola.» Denna uppgift stämmer ju samman med tidsbestämningen i det tidigaste utkastet⁵⁹), enligt vilket Chronschough kom till Göteborg som seminarist 1872. Författaren har tydligen hela tiden haft för avsikt att förlägga tidsskildringen till 1870-talet. Vad lokaliseringen beträffar, ger ju den ytterst knapphändiga naturbeskrivningen⁶⁰) ingen ledning. Men i nyssnämnda koncept⁶¹) förlägges Chronschoughs hemtrakt till Arstads härad, alltså Bondesons egen hembygd. De i boken förekommande ortnamnen återfinnas på spridda ställen i södra Halland och norra Skåne⁶²).

Man har diskuterat, huruvida Chronschough är tecknad efter någon viss levande modell. O. Holmberg anser detta. Han säger:⁶³)

»Att den lille Johannes Persson, som blev den store John Chronschough, är en figur ur verkligheten kan man se på en liten detalj, som Bondeson berättar om honom: han har svarta tänder, på grund av alla de sötsaker, som hans ömma moder givit honom i barndomen. Man kan också se det på en annan sak: den innerliga vedervilja, som August Bondeson tydligen har känt för sin man, hyser man inte för en egen uppfinning.»

Intetdera av dessa bevis synes mig särskilt bindande. Vad det första kännetecknet beträffar, är det hämtat ur skildringen av husförhöret i »Hallings Anna». Enligt en not till Holmbergs uppsats⁶⁴) skall Bondeson ha berättat, att den lille Johannes på husförhöret varit Bondeson själv, varför kanske även denna lilla detalj passat in just på honom. Och f. ö. samlade ju Bondeson på detaljer från alla håll i avsikt att giva sina figurer en så konkret och trovärdig karaktär som möjligt. Vad det andra kriteriet beträffar, behövde väl knappast denna »innerliga vedervilja» — om man f. ö. kan beteckna Bondesons inställning till Chronschough med ett så starkt uttryck — rikta sig mot en viss person utan mot typen i allmänhet. I Bondesons anteckningar har jag ej kunnat finna någon antydning om en viss bestämd modell. Snarare har nog typen haft flera förebilder, som fått lämna olika karakteristiska drag till densamma. En av modellerna har som sagt varit Bondeson själv. Härpå beror säkert den omedelbarhet och realism, varmed alla de små scenerna från barndomsåren äro tecknade och som gör några av dessa, t. ex. skildringen från by-

skolan till en tidsmålning av stort värde. I övrigt framhåller en anmälare⁶⁵⁾, att i vissa fall förebilderna äro alldeles påtagliga.

III:2. Då det gäller att bedöma tidsskildringen i »Chronsoughs memoarer», kan det vara av intresse att taga del av hur den mottogs av kritiken. Som bekant väckte boken stark opposition bland många av folkskolans representanter. En anmälare⁶⁶⁾ ansåg boken vara en smådeskrift, riktad mot folkskol-lärarkåren i dess helhet. Och då Karl Warburg⁶⁷⁾ skrev en mycket erkännande recension och vitsordade bokens träffande realism samt dess humor, inlade Dir. Otto Salomon på Nääs slöjdseminarium en gensaga häremot.⁶⁸⁾ Han ansåg sig äga tillräcklig erfarenhet av svenska folkskollärare för att kunna påstå, att Chronsough icke var någon typisk representant för kåren. Omedelbart härpå följde svar av Warburg. Denne framhöll, att Salomon och hans meningsfränder missuppfattat boken. Chronsough var ej avsedd att framställa typen för de svenska folkskollärarna men väl för en kategori bland dessa, — och f. ö. en kategori som förekommer även utanför folkskolans område.

Bondeson inlämnade några dagar senare ett svar i form av ett brev⁶⁹⁾, som han uppgav sig ha mottagit från Chronsoughs efterlevande moder. Brevet, som var synnerligen dråpligt avfattat, innehöll egentligen endast, att mor Lena ej kunde förstå, varför Salomon ogillat hennes sons levernesbeskrivning, då Chronsough själv varit på Nääs och yttrat sig så berömligt om förhållandena där. Bondeson förklarade sedan i ett medföljande brev till Karl Warburg,⁷⁰⁾ att han med »brevet» endast velat framhålla att typen Chronsough även visat sig på Nääs, ehuru Dir. Salomon ej sett honom. Svaret uppmärksammades och kommenterades⁷¹⁾ i ett samtal, som Salomon låter utspinna sig mellan skol-läraren och nämndemannen i en socken. Av denna synes framgå, att Salomon i viss mån erkände det berättigade i Warburgs synpunkter, ehuru han beklagade, om allmänheten genom boken skulle få en orättvis uppfattning om lärarkåren. Därmed var denna polemik till ända. Det förefaller emellertid, som om Bondeson upptagit Salomons kritik ganska illa, ty av anteckningarna att döma skulle säkerligen kapitlet om Nääs i tredje delen ha blivit en mycket vass satir mot Salomon och undervisningen vid hans slöjdseminarium.

Den nyssnämnda recensionen av Warburg äger ett särskilt

värde därigenom, att Bondeson själv givit den sin »sanktion». I ett brev till Karl Warburg⁷²⁾ skriver han nämligen:

»Jag tackar Dig av allt hjärta för Din kärleksfulla behandling av Chronsough. Vid genomläsningen av Din recension känner jag mig verkligen rörd — ej så mycket av lovorden som av Din utomordentligt klara uppfattning av vad jag velat framställa.»

Gustaf Cederschiöld framhåller⁷³⁾, att Bondeson, såsom varande en konstnär av rang, icke skulle ha kunnat nedlåta sig till ett så dumt och okonstnärligt företag som att söka framställa en genomsnittsfigur, en typ för en hel samhällsklass. Så vitt jag kunnat finna, är hans uppfattning riktig. Det är förvånande, att bokens motståndare icke observerat, att Chronsough i egenskap av primus och mönsterlärjunge intager en särställning. Även andra seminaristtyper skildras. Och ännu tydligare framstår detta vid genomläsningen av utkasten till tredje delen. Här skisseras ytterligare två folkskollärartyper, både bättre och sämre än Chronsough. Mera osympatiskt tecknad är den i del I omtalade Lars Liljeroth, som utvecklar sig till en politisk strebertyp av första rang.⁷⁴⁾ I Hans Johansson (»Baltzar von Platen») framställer han en helt annan typ. Denne representerar besinning och självkritik, intresserar sig för sitt arbete och inriktar sin undervisning på praktiska⁷⁵⁾ uppgifter.

Och dock är det nog ingen tillfällighet, att Bondeson gjorde en folkskolans representant till föremål för en satirisk skildring. Han levde under en övergångsperiod, då den gamla allmogekulturen så småningom fick träda tillbaka för det tidevarv, som kännetecknades av industrien, järnvägarna och — folkskolorna. Redan bland hans tidigaste otryckta alster finnas skildringar på vers och prosa från livet i hembygden, men det var först efter ankomsten till Uppsala år 1877 som hembygdsintresset blev verkligt aktuellt för honom. Vid denna tidpunkt voro landsmålsföreningarna synnerligen livaktiga. Ännu hade ej Verdandi och »Det unga Sverige» uppträtt som konkurrenter om studenternas intresse. Bondeson var f. ö. ej särskilt politiskt intresserad⁷⁶⁾. Han fattade som sin uppgift att i skrift och toner rädda minnena av en flyende tidsepok. Det ligger onekligen ett drag av tragik över detta arbete att rädda spillrorna av en kultur, för vilken han hyste tillgivenhet och beundran, men som han samtidigt visste snart skulle tillhöra det oåterkalleligt förgångna. Han sörjde över att denna egenartade och genuina allmogekultur skulle nivelleras.

Och han ansåg, att folkskolorna hade en dryg andel i ansvaret härför.⁷⁷⁾ På ett ställe⁷⁸⁾ låter han sitt språkrör, Hans Johansson, förklara, att Nääs-systemet slöjdar bort originaliteten, då alla skola göra samma saker på samma sätt. Detta yttrande kan nog anses som symboliskt för hans syn på den nya kulturen överhuvud taget. Därför låter han inte heller Chronschough visa någon större förståelse för folklivets egenart:

»Det är inte en typ av hans sort som lämpar sig till folkdivskildrare — det vittnar om Bondesons träffsäkerhet som psykolog, att så litet bygdekrönika följt med i memoarerna.»⁷⁹⁾ Och då Chronschough i fortsättningen slår sig på att samla fornminnen, är det, emedan detta blivit en modesak. Och mot ett sådant betraktelsesätt reagerade Bondeson lika mycket.

Till detta hembygdsintresse kom även Bondesons konservativa läggning över huvud taget. I det fallet delade han icke åttiotalets stundom något naiva tro på det ständiga framåtskridandet genom upplysning och sociala reformer. Därför är även hans inställning till folkundervisningen kritisk. Och bakom hans kritik, särskilt sådan den framstår i utkastet till bokens fortsättning, spårar man hans farhågor för att folkundervisningen liksom så mycket annat, skulle komma att exploateras för egoistiska syften. Men hans kritik är inte ensidig. Han har också blick för de svårigheter, som även det berättigade i folkskolans strävanden hade att kämpa emot: prästernas rädsla för att ökade kunskaper skulle medföra fritänkeri, samt böndernas snålhet, när det gällde att anslå medel till undervisningen.

Det är inte heller närmast folkskolan, som är föremålet för kritiken. Bondeson har själv angivit tendensen:⁸⁰⁾

»Afsikten med Chr.

Att visa resultatet i konsekvenserna af seminariesystemet — hvad man får för en person, som samvetsgrant utvecklat sig ur detsamma.»

Av allt att döma företedde folkskolläroverutbildningen på 1870-talet påtagliga brister. Detta erkändes också av en skolman, som recenserade boken.⁸¹⁾ Han framhöll, att utbildningen blev i många hänseenden torftig, då den i främsta rummet måste avse att på en begränsad tid förse lärjungarna med ett nödvändigt kunskapsförråd. Därför måste det bli klen beställt med bildningen i djupare bemärkelse. Och ännu c:a 30 år efter den tid, som skildras, klagar en insändare⁸²⁾ över brist på förståelse för lärjungarnas strävan efter en något vidare andlig synkrets.

I detta hänseende lär just Göteborgs seminarium ha representerat en synnerligen konservativ ståndpunkt. Detta berodde nog till stor del på schartauismen, som behärskade hela undervisningen och gav denna en dogmatisk prägel. I anteckningarna⁸³⁾ betecknar Liljeröth utbildningen på seminariet såsom ensidig »Palestinabildning.» Bondeson reagerade mot schartauanernas enligt hans mening hårda och självgoda inställning till medmänniskorna. I flera av hans allmogebestämmelser, t. ex. »Julkvällen»⁸⁴⁾, framställes denna underliga blandning av en strängt konventionell religiositet och omänsklig intolerans. Men Bondeson delade icke åttiotalets religionsfientliga inställning. Flera av hans närmaste vänner⁸⁵⁾ vitsorda hans religiositet, som nog närmast var besläktad med Viktor Rydbergs frisinnade kristendomsuppfattning.⁸⁶⁾

III:3. Bondesons avsikt var alltså att visa, hur seminarie-systemet utdanat Chronschoughs karaktär. Dock måste framhållas, att Chronschough, redan innan han kom till seminariet, ägde anlag till alla de mindre tilltalande sidorna i sin karaktär. Han var enda barnet och föremål för sin »ömma moders» hela omsorg och beundran. Detta gjorde honom egocentrisk. Hans mor gjorde allt för att låta honom slippa befatta sig med kroppsligt arbete. Detta ingav honom en falsk föreställning om praktiskt arbete såsom något mindervärdigt samt inledde en nästan vidskeplig beundran för allt som verkade »lärt» och »fint». Vidare undanhölls han från den hårdhänta men hälsosamma uppfostran som ligger i umgänget med jämnåriga. Detta gjorde, att egenheterna ej blevo vederbörligen »avfilade», varjämte han gick miste om en hel del nyttig människokänedom. Därför blev hans uppfattning naiv. Kart sagt: en delvis förvänd uppfostran hade från början undanhållit honom från livets realiteter och givit honom en skev värdesättning av sig själv och sin omgivning. Hela typen är alltså mycket välmotiverad ur miljösynpunkt. Detta betonande av miljöns inflytande har Bondeson gemensamt med övriga naturalister. Man kan alltså inte säga, att seminariet enligt Bondesons framställning skapar typen Chronschough, men väl, att det visar sig ha stora förutsättningar att utveckla densamma.

Efter Chronschoughs död låter Bondeson prästen i församlingen karakterisera honom med orden: »Aliquid in omnibus, nihil in toto.»⁸⁷⁾ Häri ligger väl sammanfattningen av författarens kritik av seminariebildningen. Denna brist på fördjupning medförde

osjälvständighet å ena sidan, fåfänga och falsk självsäkerhet å den andra. I och med detta har Bondeson karakteriserat halv-bildningen både inom och utom seminariets väggar.

Vad den första sidan — osjälvständigheten — beträffar, var utbildningen i hög grad ägnad att befordra denna. Man var i allmänhet belåten om eleverna kunde återgiva lärarens synpunkter, helst ordagrant. Och när sedan den unge läraren kom ut i sin tjänst, övertogs det andliga förmynderskapet av prästen i församlingen. Här har säkerligen Bondeson mycket träffande skildrat ett utvecklingsskede i folkskolans historia. Och Chronsough var som klippt och skuren för ett sådant system: »Jag kände mig så trygg och så stark under hans (prostens) mäktiga beskydd. Intet är lyckligare för en människa än att allt ifrån begynnelsen lära sig att i allt vörda och lyda sin öfverhet»⁸⁸). — Och då han möter det religiösa tvivlet, övertages den personliga avgörelsen av kristendomsläroaren: »Jag kände mig djupt rörd af min lärares stora ömhet och omsorg om mitt såväl eviga som timliga väl, och jag gjorde ett heligt löfte inom mig själf att aldrig mera låta mig förledas till tvifvel på sådant, som jag ju måste tro på, om jag skulle kunna blifva, hvad jag af hela mitt hjerta åtrådde, en värdig folkets lärare. Ty om äfven en eller annan trossats i början förefaller oss mer eller mindre svår att omfatta, vänjer man sig dock, med god vilja, så småningom vid densamma och finner henne slutligen helt nödvändig för systemet. Och på samma gång man därigenom undslipper alla de själsqual och äfven misräkningar samt hemsökelse, som tviflet medförer, har man i stället att påräkna sina öfverordnades aktning och förtroende, vilket alltid måste medföra en behaglig och tryggad ställning i samhället»⁸⁹).

Belöningen för denna underkastelse uteblir ej heller. Under alla besvikelser har han alltid ett stöd i tron på sin egen förträfflighet, och han är nog lycklig att ha en andlig synvidd, som ej går längre än hans förmåga. Därför blir Chronsough, trots alla vedervärdigheter, som möta honom, ingen tragisk figur.

Jämsides med den moraliska begränsningen går den intellektuella. Bildningsidealet sättes inte alltför högt. Det uttryckes i viss mån genom Chronsoughs ord om de latinska sentenserna:

»Dock har jag naturligtvis ej velat försumma att tillegna mig en och annan latinsk sentens, — — —, vilka så väsentligen ingå i den allmänna bildningen, att de äro nödvändiga att känna för hvar ock en, som vill göra anspråk på att ega en sådan, på samma

gång som de förhöja konversationens behag, i det de framkalla de obildades beundran och äfven de högt bildades aktning»⁹⁰). I denna inställning ligger den egenskap, som framför allt gör Chronsough till en komisk figur: fåfängan.

Tyvänn räcker inte denna bildning så långt i livet utanför läroanstalten. Han möter gång på gång förhållanden, som ej låta sig inpassas i hans noga uppgjorda schema över tillvaron. Ett område, där han alltid blir på efterkälken, är erotiken. Han betraktar sig själf som oemotståndlig och kan aldrig begripa att flickorna föredraga hårdhänta och slarviga äventyrare som Tegnéhr och Sven på Lyngen framför en aktad samhällsmedborgare som han själf. Det råder alltid en motsättning mellan principerna och det verkliga livet. Den schartauanske prästen predikar, och bönderna höra andäktigt på men leva i övrigt sitt eget liv. När därför Chronsough söker följa »prostens råd till friaren»⁹¹) blir han löjlig, och förklaringen lägges i mor Lenas mun:

»En skall vara ärlig och rättsinnig här i verlden, men en skall också vara klok, och det är jag, för jag är gammal, och det blir la du också, om du får lefva.»⁹²).

Ty prosten var en »rätt lärare» och Chronsough en exemplarisk lärjunge, men mor Lena ägde en merit, som var ännu mera användbar — vanligt sunt bondeförstånd. Chronsough har många moraliskt aktningvärda sidor men blir löjlig genom sin brist på anpassningsförmåga.

Detta är ena sidan av hans natur. Men han företer även en annan, nästan rakt motsatt, som även den framkallar ett löje, ehuru inte lika medlidsamt. Genom all denna hederlighet och alla vackra motiv, som Chronsough tror sig ha, skiner nästan alltid igenom den verkliga bevekelsegrunden: egoismen. Då Chronsough drager sig bort från kamraternas uteliv, sker det ej endast av rent moraliska betänkligheter, ty — »jag ville ej för något pris i verlden utsätta mig för faran att hos mina lärare bli anmäld för spel och dryckenskap»⁹³). Och då han som lärare anordnar en aftonunderhållning i det samhällsnyttiga syftet att åstadkomma medel till ett orgelharmonium för skolan, för vilket oegennyttiga och uppoffrande företag han lovordas i pressen, skiner det igenom, att han även haft den troligen mycket vägande biavsikten att erhålla ett övningsinstrument för sin organistexamen. — Egoismen som drivfjäder hade Bondeson i likhet med många samtida författare skarp blick för.

Det som ger denna satir en sådan effekt är den strängt genomförda måttfullheten. I detta hänseende kan man — liksom förut nämnts beträffande språket — även i fråga om innehållet spåra en utveckling mellan novellen från 1883 och memoarerna 1897 och 1904. Man har på en del håll anmärkt, att de inströdda poemen och värtalighetsproven skulle vara alltför avsiktligt parodiska. Och dock anser jag att man i fråga om komiken i dessa kan tillämpa Bergsons ord om komedien: — »Det finns scener ur det verkliga livet, som stå den höga komedien så nära, att teatern kan ta dem i bruk utan att förändra ett ord»⁹⁴). — Som förut visats, tillhöra dessa aktstycken Bondesons egen ungdomsproduktion. De voro skrivna av en gymnasist som säkert tog sitt författarskap på fullaste allvar. Tillvägagångssättet är betecknande. Bondeson karrikerade ej, framställde blott verkligheten och lät sina läsare själva se det komiska i denna. Högre i konstnärligt avseende kan man väl knappast nå i fråga om komik. Jämsides med denna måttfullhet går den objektivitet, som präglar hela skildringen. Detta vann även pressens stora erkännande. Hjalmar Söderberg skriver: — »I avseende på objektivitet, det veristiska receptets kardinalpunkt, slår det (memoarverket) nämligen utan synnerlig svårighet hela åttiotalets produktion ur brädet»⁹⁵).

I fråga om måttfullhet och objektivitet har man ock jämfört »John Chronschoughs memoarer» med Cervantes »Don Quixote».

III: 4. Det objektiva framställningssättet har gett upphov till de mest motsatta uppfattningar angående arten av det komiska i Chronschoughs figurer. Henrik Wranér m. fl. anse det hela som en synnerligen från satir. Wranér säger:

»Det var säkert en mycket bitter världsbetraktare, som skrev Chronschoughs memoarer»⁹⁶).

Andra ansågo, att författaren i stort sett betraktat Chronschough med förstående humor. Bååth skriver:

»Och tryggt kan det sägas, att denna bok liksom alla hans andra präglas av den solskensnatur, som var honom medfödd»⁹⁷). I sista hand bero väl dessa skilda åsikter mer eller mindre på subjektiva uppfattningar av August Bondesons personlighet. Ett par synpunkter på denna fråga må framhållas.

Chronschough skildras icke enbart osympatiskt. Han visar goda sidor, där man icke spårar egoistiska biavsikter. Han visar en uppoffrande kamratlighet utan baktankar på återgåldande, en

kamratlighet, som varit värd bättre föremål. Det vackraste draget i hans karaktär är dock hans förhållande till modern. I belysningen härav bli många av hans avigsidor mindre osympatiska. Hans streberi, som utifrån sett gör honom fåfång och egoistisk, botten dock till stor del i en ädel strävan: att icke låta hans »ömna moders» förhoppningar komma på skam. — Det torde icke vara ett alltför djärft antagande, att framställningen av Chronschough och hans mor till stor del avspeglar Bondesons egna förhållanden. Mor Lena är också skildrad med förstående humor.

Det finnes även ett annat försonande drag i all denna egoism: den är omedveten. Det komiska ligger till stor del i hans ohöjda bekännelser av sina bevekelsegrunder. I själva verket är han kanske inte sämre än de flesta, men skillnaden är den, att Chronschough uttalar högt, vad andra tänka. Han är dock en gång nära att upptäcka sig själv. Det är under monologen efter aftonunderhållningen: »Hade jag manne verkligen i mitt hjerta några syndiga anlag till sjelfviskhet, fåfänglighet, högmod?

Ja, men då hade jag åtminstone ej sjelf förstått det»⁹⁸).

En sådan bekännelse är ägnad att framkalla en medkänsla, som gör skildringen snarare humoristisk än satirisk.

Som en sammanfattning av det föregående vill jag alltså framhålla följande faktorer, som varit bestämmande vid August Bondesons personskildring. Han strävade efter ett exakt återgivande av verkligheten. Därför grundade han sina skildringar på noggranna iakttagelser av miljö, språk m. m. Det sålunda samlade materialet bearbetades och utformades med sträng självkritik.

Hela hans författarskap har framsprungit ur kärleken till det genuina och självständiga i folklynnet och den gamla allmogekulturen. Därför betraktade han med en viss konservativ skepsis de många företeelser, som bådade en ny tid. Överhuvudtaget in-tresserade han sig mera för de personliga än för de sociala problemen. Därför tager aldrig tendensen överhand över människoskildringen.

Hans människouppfattning var vidhjärtad och tolerant, och han reagerade mot religiös och annan dogmatism. Han hade en skarpt satirisk blick för allt, som verkade falskt och icke motsvarade sina anspråk. Han strävade att återgiva sina typer utan försköning eller karikering. Han sökte att visa, hur miljöförhållandena gjort hans figurer sådana de äro. Härigenom präglas skildringen av en förstående humor.

Dessa faktorer ha gjort »John Chronsough» till en tidskildring av stort värde men därjämte till något mer: en karaktärsstudie av bestående aktualitet.

NOTER. 1) D. B. K. sid. 186. 2) Huvudparten av dessa förberedande annotationer finnas i 11 anteckningsböcker med gemensamt signum: 351. E. 21. 3) Signum: E. 20 a-c. 4) Bååth: August Bondeson. Svea (Folkkalender). 1907. sid. 248—256. 5) E. 20 b. Bunt 16. 6) D. B. K. sid. 79. 7) E. 21. 8) E. 24. 9) Professor H. Geijer, Uppsala, har meddelat att — enligt en uppgift, som Prof. G. dock säger sig ej ha varit i tillfälle att närmare kontrollera, — Bondeson själv under olika signaturer skall ha skrivit insändare i skolfrågor m. m. i avsikt att få diskussion till stånd, vilket även i stor utsträckning lär ha lyckats. 10) D. 19. 11) E. 2. («Haltings Anna»). E. 17 o. 18. («Chronsoughs memoarer», resp. I o. II). 12) E. 20 c. Blad 89—103. 13) E. 20 c. Blad 61. 14) D. B. K. sid. 25. Redan i mars 1873 medarbetade han under märket »Hottur» i »Brage, litterär tidning för oratoriska sällskapet Balder». 15) D. B. K. sid. 26—27. 16) Aftonbladet 24/9 1906. 17) D. B. K. sid. 164—181. 18) C. 7. 19) Samma person, som uppträder i »Klockaren och skolläraren», akt I scen 1. 20) Jfr. H. A. sid. 60—64. 21) E. 20 c. Blad 50—51. 22) E. 20 c. Blad 54. 23) E. 19. Blad 11—23. 24) E. 19. Blad 1—10. 25) Key: Kvinnoböcker om män. (Ord och bild 1914 sid. 273—278). 26) E. 20 b. Blad 150. 27) C. M. II. sid. 127—134. 28) E. 20 c. Blad 89—103. 29) I huvudsak i E. 20 a—b. (Buntarna 1—27). Då ej annat angives, grundar sig referatet på uppgifter härifrån. 30) Denna detalj ur E. 21. 31) Liktalet ur E. 21. 32) Holmberg: John Chronsough och August Bondeson. (Litterärt sid. 193—206.) 33) D. B. K. sid. 186. 34) Sydsvenska Dagbladet Snällposten. 18/12 1897. 35) Jämtlandsposten. 26/11 1897. 36) E. 20 b. Blad 285. 37) Cederschiöld: Språk i språket. II. (Verdandis småskrifter n:r 164). sid. 7—19. Den följande framställningen av språket i »John Chronsoughs memoarer» ansluter sig i huvudsak till Cederschiölds uppsats. 38) I den följande framställningen av språket i memoarerna ha sidhänvisningarna av praktiska skäl placerats i själva texten. I och II angiva motsvarande delar av »Skollärare John Chronsoughs memoarer». 39) I detta sammanhang tillåter jag mig påpeka ett förbiseende i Cederschiölds framställning. Det gäller den på sid. 18 i hans uppsats citerade frasen »— de Ilysiska fält, hvarest Amor slumrande hvilar bland blommorna, stödd på sin gyllene harpa» (I: 315). Denna stilblomma härstammar icke från Chronsough utan — f. ö. mera trovärdigt — från Läljeroth, som ägde större beläsenhet i ämnen utom seminariets kursplan. 40) Holmberg: Litterärt. sid. 201. 41) E. 19: Blad 1—10. 42) Schück o. Warburg: Illustrerad Svensk Litteraturhistoria. 2:a uppl. IV:2. sid. 562. 43) Nyaste Kristianstadsbladet 20/11 1897. 44) H. A. sid. 60—64. 45) C. M. I: 200—204. 46) Wrangel: Dikten och diktaren. sid. 165. 47) Anmärkaren. 17/10 1818. 48) C. M. II: sid. 75—76. 49) E. 20 a. Blad 113. 50) E. 20 c. Blad 82—84. 51) C. M. I. sid. 94—95. 52) C. 1. 53) C. M. I. sid. 159—161. 54) C.

5. 55) E. 19. 56) C. M. II. sid. 36—37. 57) Bondeson: Knäppar på flyran af Håttur, s. 1 o. 18 resp. 58) E. 19. Blad 11—23. 59) E. 20 c. Blad 61. 60) Jfr. G. Castrén om Ernst Ahlgren: »Den verklighet, som intresserar henne, är människan. Däremot spelar naturen en påfallande ringa roll i hennes diktning.» Illustrerad Svensk Litteraturhistoria (3:e uppl.) VII. Sid. 170. 61) E. 19. Blad 11—23. 62) I en folkskolläramatrikel från 1869 angives en »skollärare S. Schoug» såsom tjänstgörande i en grannförsamling till Bondesons hemsocken. Det är möjligt att namnformen varit uppslagsgivande för Bondeson. 63) Holmberg: Litterärt, sid. 196. 64) Holmberg: Litterärt, sid. 272. 65) Svensk Läraretidning 8/12 1897. 66) Folkskolans vän 1/12 1897. 67) Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 16/11 1897. 68) Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 23/11 1897. 69) Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 27/11 1897; även återgivet i D. B. K. s. 157—159. 70) Koncept, Signum B I. 71) Slöjdundervisningsblad från Nääs 23/12 1897. 72) Koncept i B. I. 73) Cederschiöld: Språk i språket. II sid. 6. 74) E. 20 a. Blad 22; 248. 75) E. 20 b. Blad 288. 76) Jfr. D. B. K. sid. 54. 77) Jfr Holmberg: Litterärt, sid. 199. 78) E. 20 a. Blad 33. 79) Lindström: Nordisk Folklivsskildring. Sid. 159—160. 80) E. 21. 81) Svensk Läraretidning 8/12 1897. 82) »Något om vår seminariebildning. Från Göteborgs horisont.» Göteborgsposten 17/11 1900. 83) E. 20 b. Blad 236. 84) Bondeson: Allmogebertättelser. 85) Bååth: August Bondeson. »Svea» 1907 s. 248—256. 86) Bondesons inställning till religionen påminner f. ö. i någon mån om Bellmans. Sålunda finnes bland hans otryckta ungdomsdikter (C: 2) travesterande framställningar av bibliska motiv, bl. a. en större dikt, »Dina och Sicheu», vilken på ett raljant sätt skildrar innehållet i 1 Mos. 34. Denna »ambivalens» kännetecknar väl även breven till Emelie i memoarernas del I. — Jfr O. Holmberg: Inbillningens värld II: 2 s. 185—191. 87) E. 21. 88) C. M. I. s. 89. 89) C. M. I. s. 189—190. 90) C. M. I. s. 189—190. 91) C. M. II kap. 11. 92) C. M. II. s. 115. 93) C. M. I. s. 192. 94) Bergson: Skrattet. sid. 117. 95) Svenska Dagbladet 14/12 1897. 96) Recension av D. B. K. Aftonbladet 24/11 1913. 97) Bååth: August Bondeson. Svea 1907 s. 248—256. 98) C. M. II. sid. 83.

INNEHÅLLSÖVERSIKT. Inledning	sid. 241
I. Ur Chronsoughtypens tillkomsthistoria.	
1. Materialsamlandet	» 242
2. Materialets bearbetning för de utgivna delarna av »Skollärare John Chronsoughs memoarer»	» 243
3. Ur materialet för bokens utgivna del	» 246
II. Framställningsformen som medel till karakteristik.	
1. Fördelar och olägenheter med memoarformen	» 249
2. Chronsough som memoarförfattare och brevskrivare	» 251
3. Chronsough som vältalare och poet	» 254
III. Sakinnehållet som medel till karakteristik.	
1. Verklighetsunderlaget	» 254
2. Kritiken mot folkskolan och seminarierna	» 256
3. Satirisk karaktärsskildring	» 259
4. Humoristisk karaktärsskildring	» 262
Sammanfattning och avslutning	» 263

[P. A. BORG:] Några Ord till Menniskowännen

Eller

Tankar om Medlen at lindra och förekomma
Ett Almänt Armod; Organisera Allmän Fattigvård, och
hämna Tiggeriet;

jämte

Ideer till Allmän Medborgerlig Upfostran.

Inledning. Naturen danade ingen warelse i sitt fria, friska och fullfärdiga tillstånd at vara fattig, det vill säga oförmögen at försörja sig sjelf. Det obetydligaste Djur, den ringaste Insect äro af naturen försedde med instincter och tillräcklige krafter at up-söka och bereda sig nog uppehålla för at upfylla sin bestämelse. — Menniskan blef utrustad med ännu högre förmögenheter och begåfvad med högre krafter än alt lefvande; henne blef gifvit at genomtränga alt och begagna sig af alt; och hvad hon ej för-mådde såsom ensam i Natur-tillståndet det ernådde hon med de krafter som hon, ställande sig i större eller mindre Samhällsföre-ningar, befallte fram. Menniskans wälde syntes vara oinskränkt, och hennes gång upåt fullkomligheten lika så säker som oändelig — men hon föll, — i detta afseende som i många andra, under djuret; sänkte sig i armodets bojor, och, det som ännu war mera förnedrande, räckte fram sin hand at tigga!!

Om i människans natur-tillstånd armodet är en oordning och tiggeriet en wanheder, huru mycket mindre äro de tillbörliga i Samhälls tillståndet; och huru mycket vittna de icke om en Stats-inrättnings ofullkomlighet? — Likväl hafwa på Stats kropparne dessa missväxter tilltagit; och angifva, i mon af sitt antal, dessa kroppars friskare eller sjukligare belägenhet, samt antyda utan missvisning deras ömmare eller liknöjdare skötsel och vård.

I samma mon Menniskoforskaren upsöker grunderna till of-
van anförda ofullkomligheter samt upgifver medel däremot; I
samma mon människowännen förenar sina och andras krafter till
at verkställa dessa medel (2) och i samma mon Regeringarne
befrämja dem, i samma mon hafwa de ock alla upfyllt sina skyldig-
heter och at menskligheten samt at deras Samhälle återgifvit sin
förlorade wärdighet, äfvensom at dem framburit det lugn och
den höjning som kunna försäkra dem om trefnad, tillväxt och
sällhet.

Man har på följande blad sökt at hopsamla och framställa de tankar, som, under en länge bevandrad bana imellan mensklig-
hetens lidanden och brister, upkommit om orsakerna därtill; man
har antecknat de medel man funnit vidtagna däremot och i detta
ämne äfven upgifvit några egna förslag; man har, med vunnern
öfvertygelse at Upfostringen skapar menniskan och dess öden,
meddelat sina ideer om en allmän medborgerlig upfostring, och
detta alt sammanskrifvit i *Några Ord till Menniskowännen*, i den
öfvertygelse at det är detta Goda Wäsande som däraf kan och
will draga någon nytta, däraf fagnar sig, deraf förbättras myc-
ket som säkert kan göras mycket bättre, at detta arbetes företag
ej gifver annan tydning än wälmeningen, och som sluteligen
lemnar författaren det belönande vitsord at han, så godt han
kunde och förstod, upfyllt sina skyldigheter som menniska, Tän-
kare och Medborgare.

För att förekomma et ondt bör man först upsöka dess Orsa-
ker. Följoms då at grund söka Tiggeriet: Detta onda som i
ett Samhälle mäst sårar ögat och hjertat och som minst bör fin-
nas i en rätt organiserad Stat, hvars vapen bör framställa i gröns-
kande Fält: *Uplysning, Frihet, ordning, Trefnad och heder*, samt
omkring hvilket bör sluta sig i gyldene devis: *Samlade krafter
till allmänt väl.*

1 Capitlet

Orsakerna till Fattigdom och Tiggeri.

Tiggerierne äro af tvänne slag: 1:o *Sjelfswäldets*, och 2:o
Den Verkliga Nödens.

§. 1. At upgifva orsakerna till den första Afdelning-
en vore detsamma som at författa en Police- och brottmåls-his-
toria; dock, då man tränger djupare på ämnet, finner man at or-
saken till det sjelfswäldiga Tiggeriet förnämligast ligger

1:o *I lättheten at bedraga*, då ingen eftersyn eller forskning gö-
res om de tiggandes behof;

2:o *I tillåtelsen* at, utan vederbörliga betyg om verklig nöd
och olycka, få vandra omkring och söka sitt uppehålla medelst
bettlande;

3:o *I ett förvändt begrepp om wälgörenhet*, hvarmedelst man
med lätthet och beredvillighet kastar en skärf at den usling som

anropar om hjälp, ofta af en väckt ömhet vid lidandets åsyn, men ännu oftare för at göra sig af med et obehagligt föremål;

4:o *Uti ett illa applicerad begrepp om Religionens bud: Gifver!* — och uti ett med icke förutgången noggran undersökning, för långt utsträckt bruk af Allmosor, m. m.

Resultatet af föregående undersökning blifver at det är mera Stats-Inrättningens brist och försummelse än de Tiggandes fel, när sådane sig wisa.

§. 2. Orsakerna till de Tiggerier som upkomma af Werklig Nöd äro nästan lika oräkneliga som mensklighetens lidanden; dock kunna de äfven classificeras och hänföras till följande Hufvud-afdelningar:

1:o *Brist på vård i lifvets första dagar;* eller fysisk *wärnlöshet.* — Man behöfver icke vara vidlyftig för at bevisa huru sådana som etdera i sina spädate år förlora sina föräldrar, eller också som födas af sådane onaturliga varelser som icke vilja, eller af sådana olyckliga föremål som icke kunna vårda dem eller se dem till godo, barn, som först burna omkring på några främmande warelser armar för att tigga, sedan till det första bruket af sina fötter, sin tunga och sina händer måste använda de förstnämnda at beträda tiggeriets bana, den sednare till armodets klagande språk och den sistnämnde till almosors förnedrande upbörd — man har ej stort behof, säger jag, at bevisa det sådana warelser, med sådana vanor från barndomen, också skola bibehålla dem i mognare år; och at de äro verkligt nödlidande.

2:o *Brist på en ändamålsenlig moralisk barnupfostran.* — Barna-Upfostringen har, som man vet, tvänne (5) hufvudföremål: 1:o At bereda menniskan till en moraliskt rätt handlande warelse, och 2:o at dana henne till en gagnelig medlem af Statskroppen; det vill säga: till *dygdiga Menniskor* och *goda Medborgare.* Med uraktlåtaendet af det förra upgror alla grader af brott, som, straffade eller ostraffade, alltid följas af nöden som åter är tiggeriets Moder. Med försummelsen af det sednare upkomma råhet, duglöshet och oförmåga at kunna sig försörja, hvarigenom äfvenledes alstras nöden, denna fruktsamma Moder till Tiggeriet. Det är sant at hvarje Far och Mor äro skyldige så wäl genom Naturens lagar som borgerliga föreskrifter at besörja sina barns upfostran; men erfarenheten har lärt at många barn ifrån sin födelse knappast äga några föräldrar; vidare, at föräldrar finnas, som sakna all tillgång att sjelfva nära sina barn ännu mindre

at gifva dem upfostran; och ändteligen, om de också kunna nära dem, likwäl icke för trägna och tunga arbeten äga någon tid öfrig för sina barns upfostran, hvilken händelse merendels inträffar med den talrikaste delen af en Nation eller den arbetande och tjennande Classen samt den fattigare Jordbrukaren, hvars barn gemmenligen ifrån de spädate åren skola deltaga i sina föräldrars arbeten, eller också ifrån det ögonblick de sjelfva kunna något arbeta, genast måste antaga tjenst hos andra. — Man kunde här tillägga (6) det slags föräldrar som wäl kunna hafva utväg till både näring och upfostran för sina barn, men som likwäl hvarken förstå eller vilja upfostra, utan tvärtom förwända sina barns begrep och skämma bort deras characterer. — Dessa beklagansvärda Varelser — dessa barn — såmedelst lemnade åt sitt öde, med ingen moralisk eller borgerlig riktning, skola ju nödvändigt vandra fram på den breda vägen till duglöshet, misstag, odygder och brott; och därefter till nöd och tiggeri.

3:o *Brist på allmänna Skolor för äldre personer,* eller så kallade folk-skolor. Många af de nu upräknade faderlösa, wanwärdade och oupfostrade barn blifva dock på olika sätt; ock liksom genom ett deras lyckligare öde, i sina yngre år räddade från tiggarsstafven, antagne och använde i tjenst, i slöjder eller i sådana yrken där endast handkraft fordras, men där likwäl ingen har tid at tänka på eller företaga sig deras moraliska bildning. Dessa warelser, äfvensom de hvilka i förra momentet nämndes hafwa blifvit födda af utfattiga, sorglösa eller egensinniga föräldrar, bibehålla alltid, utom grofheten, mörkret och vildheten i deras förstånd, en viss skefhet i moraliskt hänseende, som, hindrad at utbryta genom tillsynen af deras husbondefolk, Mästare eller befallande, likwäl nästan alltid visar sig och återtager sin kraft när de upnä en mognare ålder, blifva myndiga och börja verka på egen hand. — Tanken på, eller verkligheten af förmågan at nu kunna nära sig sjelfwa, leder dem ut ur det för dem nyttiga tvång i hvilket de sig befinna — och nu — disponerande sig sjelfve, falla de, utan någon moralisk styrka, vid de tusende missvisningar och förledelser verlden och friheten framställa, först i sjelfswäldets, sedan i förvillelsens, så immoralitetens och sist brottets snaror, eller också, utan någon borgerligt nyttig förmåga, i behovens och fattigdomens bojor; och se då — hvad återstår? intet annat än tillgripandet af det yrke hvari de i barndomen inöfwa-

des, eller det som för lättjan, sjelfswäldet och duglösheten är det vigaste: Tiggeriet.

(7) 4) *Brist på tillfälle at förtjena sitt uppehälle och publika arbetsanstalter.* Man skulle tro, at i en rätt organiserad Stat där alla förmågor behöfva användas till dess ändamål, fråga icke skulle upstå om brist på arbete för några af dess ledamöter. — Detta händer likväl ofta, och det äfven i de som man tror bäst organiserade stater. — Icke sällan möta oss tiggande medbröder med utseende af at kunna arbeta och med verkelig förmåga därtill; på vår anmodan at arbeta, swaras: jag vill arbeta, jag har sökt sådant öfver alt, men ej funnit, gif mig något arbete — då man det icke kan, nödgas man etdera med hårdhet gå den olyckliga förbi, och såmedelst lemna honom åt nöden och förtviflade företag, eller också meddela honom den skärf, som är allmosans, och som aldrig borde komma i fråga.

5) *Brist på afsättning af förfärdigadt arbete.* Man hade äfven i en väl bildad Stat, med en klok, omsorgs- och ansvarsfull Regering, både rätt och skäl at vänta det den producerandes afsättning etdera skulle vara utom all fråga, eller också at Regeringen, som är StatsLemmarnes förmyndare, så skulle ordna at för mycken production af en sak hindrades eller hejdades om den ej kunde afsättas eller utbytas, eller också at allmänna Magaziner till dess emottagande inrättades, för at densamma i bättre conjuncturer afsätta. Detta är dock hvad i åtskilliga Stater uteblifvit och aldeles försummats, hvarföre man ock finner härar af fabrikanter, arbetare och nyttiga medborgare som, brutne ur sitt yrke och arbetsförmåga, i stället för bruket af nyttiga verktyg nu vanhelga sina händer med tiggarpåsen och stafven.

6) *Olyckshändelser.* Dessa kunna vara *Allmänna* eller ock *Enskildta*. — De förra äro i synnerhet missväxt, öfversvämnningar, orcaner, hagel, jordbäfningar, eldsvådor, krig, farsoter m.m. De sednare upkomma genom alla de förluster som träffa enskildta personer (8) såsom, dödsfall, vissa yrkens otacksamhet eller misslyckande, skeppsbrott, röfveri, stöld, andras bedrägeri eller fallisement m. m. De förra tillhöra egenteligen Staten at mildra och afhjelpa. — De sednare försvinna genom barmhertigheten.

7) *Sjukdom, kroppslysten och Sinnesbrister.* Den class af Tiggare som uppkommer härutaf, kan, ehuru stor och beklagansvärd, likväl genom policens åtgärd mycket reduceras och

genom Statens försorg och Barmhertighetens aldeles försvinna*).

8) *Ålderdom och orklöshet.* — Då man i sina raskare och nyttiga år hunnit kämpa emot alla livets besvärligheter, och med redlighet, flit och arbete försörjt sig och andra, samt icke behöft ligga andra till någon last, kommer den tunga ålderdomen och förskummar ögat, förslappar den kraftfulla armen, förtrögar den snabba och otröttliga foten och liksom befaller hvilan. Ingen ting synes då rättvisare än att denna ålders bärjning skulle utgöra de raskare generationers omsorg och at dessa som i de äldre måste erkänna uprinnelsen och orsaken till sin egen varelse, (9) sin trefnad och sina kunskaper nu med helig vörndnad borde gälda deras mödor, omsorger och bekymmer. — Ofta träffar man dock denna ålder öfvergifven, i synnerhet bland den Class som i andras tjänst förspillt sina krafter — den måste då svigta fram på tiggargafven och bettla sig uppehållet för sina få återstående stunder. — Desse äro verkligen nödstäldte — at försumma deras vård bevisar den största allmänna otacksamhet; at finna sådana tiggare är en Nations vanheder. — Hvad tanke bör man då göra sig om sådana Stater där man möjligtvis skulle finna krigare, landets, lagarnes, Religionens och thronernas försvarare, oförmögne at bära de vapen, som hedrat dem och beredt Nationens lugn, anse-

*) Denna Class af Tiggare och fattige är hvad som i Portugal förnämligast stöter en främlings öga, ty uti intet annat land i Europa träffas en sådan mängd af tiggande warelser och en sådan mångfaldighet af olikartade och obyggliga kroppslysten som i Portugal åtminstone i Lisbon, och som hos en ankommande främling verkar den tro at man nalkats en kust af barbariet, där all känsla för lidande och all medicinens konst läge i et chaos; hvilket också at många resande, äfven Rese beskrifvare, gifvit anledning at afmåla det sköna och Elyseiska Portugal som et undantag ifrån Europeers och Seclers hyfsning; i synnerhet då man till alla dessa tusentaliga Tiggare och rysliga lyten kommer at tillägga Swinslagten på gatorna; de ifrån Virgilius tid och kanske från första ursprunget af hjuldon ännu brukliga tjtande och gnisslande karrorna; skriet af grisar, kalkoner, höns, och gäss vid deras omenskliga bärande knipptals i benen; strömfällen af vatten och orenligheter från fenster, balconer och altaner; mängden af balconer fullhängda med trasor, kläder och alla den kroppsliga oekonomiens hemligheter etc; gathörnen späckade med strömmings och castaniestekerier; Caffebännerier m. m. hvars rök och ångor omhvirfla och qväfva de gående; de stinkande urinfloderne längs efter trottoirer och gator; samt sluteligen den öfver hela Europa ryktbara osnyggheten och stanken på gatorna — — men hvart föres jag af min hjertliga önskan at kunna se undanröjda dessa apparenta som falska indicer och slutledningar till de aktningsswärde portugisernas liknöjdhet eller sänkning i cultur!

ende och glans, med et ord Ledamöter af den utförande och öfvervägande styrkan af et folks Majestät, gå vid andras dörrar och tiggas sitt bröd af dem de försvarat och hvars egendom de räddat och skyddat; i bönfällande ställning kanhända snäsas men oftast förbigås af de medborgare som utan dem ej haft någon medborgelig säkerhet, med stympade lemmar och kanske ännu blödande sår anropa barmhertighet af den förbigående som utan honom måhända sjelf behöft barmhertighet eller åtminstone ej kunnat öfva den! — Men höljom denna tafla af allmän vanheder! hastom till medlen at undanställa alla de sårande scener jag tecknat — hastom till *Fattigdomens mildrande och Tiggeriets förekommande!*

§. 3. Med denna upställda Här af menskliga vanarter, missbruk, olyckor, missöden, plågor och lidanden skulle man snart vara färdig at tro den wara aldeles öfvervinnerlig, skulle man snart finna et försök och et project at hämma tiggeriet fruktlöst och charlataniskt, dock, då man på sin sida har erfarenheten om dess möjlighet, och kan framställa prof och bevis på dess verklighet och denna verklighets duglighet, så torde man för ämnet vinna mera upmärksamhet och för den framställda saken ett hopp om en alfvarsam och snar verkställighet. — Min blygsamhet nekar mig at framställa mitt Fädernesland såsom en Modell för upställningen af ett sådant Herculiskt och ädelt verk — dock får jag med warm glädje och någon (10) stolthet nämna at i hela Sveriges vidsträckta land så i hufvudstaden som provinserne ingen tiggare skall oroas den främling som besöker denna min hembygd; och ännu mera, han skall med en enda liten papperslapp, kallad *förbudssedel*, kunna, utan at sjelf vara med dem, sända sina saker, vore de än de aldradyrbaraste, genom hela landet utan farhåga at blifva bestulen eller dem beröfvad, han sjelf skall kunna genomresa de tjockaste skogar, flere dagsresor långa, öfverfara de ödsligaste bergsträckor och de mäst obebodda trackter utan fruktan at blifva anfallen af röfvere ännu mindre äga något at befara för sitt lif; Ett ännu starkare bevis at den mäst tryckande fattigdom och nöd som väcker förtviflade företag såsom röfveri och mord, i detta land både genom policens vaksamhet, folkets moralité alstrad genom en allmän upfostran och Nationens barmhertighet, är hämmad och förekommen. — Dock på det man icke må tro at min penna, ledd af för mycken fosterlandskärlek, gått at framställa några öfversväfningar, hastar jag at med beundran, och med preferance af alla jag i Europa sett, angifva Hamburgs

fattigvårds anstalter, där man i en stad af 150,000 inneånare med dess gebiet ej träffar en enda Tiggare, ej är oroad af ett enda bettlande subject; En fattigvårds Inrättning som öfver alt är erkänd som den bästa och som tjänat flere länders till modell; Efter hvilken äfven i Sverige blifvit införda ganska många förbättringar och tillämpningar.

Ehuru jag i det följande, vid de särskilta puncterne af de upräknade orsakernes till fattigdom och tiggerier hämmande, kommer at upgifva de sätt hvarpå dessa fattigvårds anstalter vid förefallande omständigheter handla och hvad Staterne, Regering och Barmhertigheten därvid åtgöra, torde det dock icke vara obehagligt at, liksom i et ögnakast, kunna öfverse deras Plan och verkningssmethod. Jag går således först, at liksom i en parentes, med några få grund-drag gjöra dem för Läsaren och menniskovännen bekanta:

(11) *Fattigvården i Hamburg* och alt hvad som rörer dess ordning och Styrelse, är updragit en särskildt Deputation kallad det *Stora Fattigvårds Collegium* (dass Grossen Armen Collegium) hvilket utgöres af fem Senatorer, två förmän (oberalten) och 21 deputerade af Stadens Borgerskap.

Utom desse beständige ledamöter, hafva de fem hufvudkyrkornes fattigkiste-föreståndare, och provisorerne för Barnhusen, Hospitalen, Lazaretterne och Tuckthusen, Säte och Stämman i det stora fattigvårds Collegium.

Ett mindre fattigvårds Collegium, eller en beredande och föredragande Commission i det förra, utgöres af 2:ne förmän (Oberalte) och 10 deputerade af Borgerskapet eller de här nedanför förekommande Fattigföreståndare.

För at i det möjligaste lätta alla de ärenden hvarmed denna Inrättning har at bestyra, är staden delad i 5 hufvuddistrict och desse åter i 12 fattigqvarter. Hvar och en af desse fem hufvuddistrict har 2:ne *Fattigföreståndare*. Dessa båda hafva hvar sina sex fattig-quarter at besörja. För at åt dem åter anskaffa alla erforderliga upgifter och utföra de utgifna ordres, äro så kallade *Fattigfogdar* (armen-pfleger) anordnade, En för hvart Fattigquarter.

Desse Fattigfogdars skyldighet är at gjöra sig underrättade om de uti deras qvarter befintelige fattiges fräjd och omständigheter samt tillika om deras hälsotillstånd, arbetsförmåga och verkliga belägenhet. Ut i särskildt för detta ändamål tryckta böcker

i tabellarisk form, upptecknas de Behöfvandes ålder, omständigheter och hälsotillstånd samt personalen af deras familie, hvarvid man så mycket möjligt är söker at reda orsaken till deras utarmande och tillika meddela underrättelser om deras moraliska Character, för at igenom desse angifvelser någorlunda kunna åt det Stora Fattigwårds Collegium gifva en behörig rättelse at följa, i afseende på hvad det sedermera skall besluta om hvarje såsom fattig anmäld person.

Detta stora Fattigwårds Collegium afser i synnerhet det ändamål at utfinna medel och anstalter hvarigenom de fattiga kunna erhålla sitt uppehälle, och hvarigenom tillfället at förtjena eller beskaffenheten af deras sysslosättning blifver mångfaldigadt. Därför undersöka de nämnde Fattigfogdarne framför alt till hvilket arbete de hjälpbegärande kunna vara mäst användbara och anmäla (12) dem hos Fattigföreståndarne till sådane yrken som synes mäst enliga med deras omständigheter och förmågor.

Dessa Fattigfogdar måste, så ofta omständigheterna det fordra besöka sitt qvarters fattiga hemma i deras egna boningar. Noga tillse at ovärdiga och vanartiga tiggare icke undandraga de verkligt lidande understödet, utan at sådane varda uti behöriga tuck- och arbetshus inmanade och där tvingade till arbete och gagn.

Åt fattiga barn äro friskolor för upfostran och Slöjder; samt åt fattiga sjuka, ålderstegna och orklösa, fria Läkare, fritt apothek, Lazarettor och Hospital inrättade och anslagne.

Till följd af en äldre lag i Hamburg får man där icke gifva en Gattiggare någon almosa vid vite af 5 daler, hvaraf Tiggaren erhåller hälften då han anmäler den person hvaraf han erhållit en almosa.

Fattigwården i Sverige är ännu mera förenklad och bidragande till en ändamålsenlig och hastigare effect. — Genom en utkommen Lag är hvarje församling, så i Städerne som på landet, skyldig at sörja för sina fattiga; till den ändan få inga utflyttningar af fattiga eller oförsörjda ske ifrån den ena orten till den andra, åtminstone icke utan medhafvande vederhäftiga cautioner som answara för deras och deras families underhåll och begravningshjälp om de skulle komma i fråga — Anträffas någon så kallad ut-soknes-fattig på något ställe, och icke kan förete erforderliga bevis, så blifva de genast återförde till sin församling. På detta sätt blifver det lätt at controllera de verkligt behöfvande och at känna deras antal och deras särskildta behof. Hvarje församling träffar

genom sitt kyrkoråd och uti Soknestämmor, de anstalter som bäst synas enliga med hvarje församlings tillgångar, omständigheter och local för at hjälpa och understöda sina fattiga, och utväljer de personer som skola äga värden om sina behöfvande samt upbära och fördela de understöd som meddelas. I städerna äro publika Scholor, arbetshus, Hospitaler Fattighus, Dårhus och sjukhus för behöfvande; på landet träffar man ofta (13) samma anstalter, och om icke just alla dessa, åtminstone i hvarje Församling en så kallad fattigstuga där orklösa och gamla personer, som äro utan anhörige och vård, eller sinneslytte och bräcklige, altid njuta vård uppehälle och skötsel. — Hvarje Församlings-Innebyggare är skyldig at årligen betala i proportion efter dess Egendom eller dess taxerade vinst af sin handtering, en viss afgift till Församlingens FattigCassa, och denna fattig-afgift beräknas och upgjöres, med Statsutskylderne till grund, af traktens publika Upbördsman, och communiceras genom en debet-sedel hvilken åtföljer kronans contributioner, samt med samma noggranhet och stränghet uttages. Efter erläggandet deraf är man sedan fri för all utgift åt Fattige, och aldrig beswärad af Tiggare hvilka man i Sverige, genom nyss angifne försorg, också aldrig finner.

Efter dessa teckningar torde hvar och en finna practiskt uplyst och bevisadt det stora problemet at Gatu-Tiggerier i en Stat kunna utrotas. Stats-oeconomen upgjör redan måhända lätt deraf et Fattigwårds System, lämpadt efter sitt lands beskaffenhet och tillgångar. — Ordningen af mitt ämne leder mig likväl at framställa *sättet hvarpå fattigdomen* hos enskildte medlemmar i en stat *kan förekommas*, för at ännu klarare närma mig till en theoretisk bevisning af samma problem, och upgjöra de olika verkningförhållanderne för polisen och välgörandet; samt sluteligen för at af de upkomna resultaterna och reglorna göra en tillämpning på detta land.

(14)

2:dra Capitlet

*Medel at mildra enskild fattigdom
och Nöd.*

§ 1. Då brist på vård i livets första dagar eller en Physisk värnlöshet är den först anförda orsaken i denna afhandlings 1 Cap. 2 §. till verklig nöd och deraf följande inrotad wana eller behof at tigga, så synes ingen ting vara lämpeligare at mildra detta

onda än den anstalt som i alla civiliserade Länder är antagen, nemligen:

Barnhus Inrättningar, hvilka emottaga till upamning, vård och upfostran sådane barn som dels äro födde till verlden af den yttersta fattigdomens offer, dels af onaturliga föräldrar äro lemnade åt sitt öde (expostos) dels ock genom föräldrars frånfalle eller armod icke äga någon vård eller någons omsorg. —

Vidden af denna afhandling skulle öfvergå de för densamma utstakade gränser om man här skulle updraga en modell för et ändamålsenligt reglerande af en sådan Inrättning. Detta ämne fordrar i och för sig sjelf en särskildt afhandling och jag skall icke undandraga mig at deröfver meddela mina tankar och råd om de skulle påkallas. Hvad jag likväl anser mig här böra vidröra, är den allmänna Planen deraf.

Man har icke med en sådan Inrättning utträttat nog om man at de värnlösa blott berett en fristad mot deras närvarande nöd; om man at dem blott räckt brödet at släcka sin hunger och kläder at betäcka sin nakenhet; — man måste för de späda Inbyggarne af en sådan anstalt kasta blicken fram at deras framtid och dana dem till goda, nyttiga och lyckliga Medborgare. Därföre böra med sådane Inrättningar alltid vara förenade goda Scholæ och upfostringsanstalter, äfvensom undervisningar i åtskilliga slöjder och yrken; och derföre bör en sådan Inrättnings Styrelse, efter fullbordad planmässig upfostran, ännu icke lemna dem åt sitt öde förrän Den berett dem ett tillfälle at etdera i enskildta Personers eller också i det almännas tjänst vara gagnelige och sjelfva bereda sig sitt uppehälle. (15)

Det bruk som i Sverige är antagit synes mig för ändamålet högst tjenligt och således värdt at efterföljas. Då antalet af sådane olyckliga barn är så stort at icke alla kunna rymmas eller vårdas inom et hus, så är det Directionens så väl åliggande pligt som vidtagna åtgärd at, emot en viss årlig afgift, inspensionera till vård och upfostran flere hundra barn hos sådane familjer af den arbetande Classen som äro kände och dokumenterade såsom anständige och vederhäftige personer, hvarest dessa barn upfostras, enligt barnhus Inrättningens plan och på dess bekostnad, tills de upnått 15 år eller intill den ålder de blifva tjenstnyttiga. Dessa familjer äro ej hufvudstadens eller andra städers innevånare, nej de äro till det mästa landsbygdens; de äro jordbrukare; ja man har Exempel at Barnhusbarn äro utplanterade hos Bondfolk längst

up i Norrland eller 150 à 200 Port. Leagues från hufvudstaden. Genom denna åtgärd vinnes 1:o En stor besparing i underhållskostnaden som alltid är lindrigare på bygden, och i följd deraf et vidsträcktare tillfälle at utvidga Inrättningens välgörande verksamhet; 2:o En större moralités och medborgerlighets ingjutande hos barnen samt wana till arbete, slöjd och nyttig sysselsättning från ungdomen — Med et ord: Föremålen för Inrättningen vinna häraf — Jordbrukaren vinner därpå, och Staten, bådas Moder, har vunnit dubbelt. — Icke sällan ser man dessutom, genom detta utplanterings system, at Fosterföräldrarne förklara dessa Faderlösa barn, vid den tid de böra utgå, för sina egna arfvingar och införlifva dem så medelst i sina egna familjer, och om ej annat, åtminstone alltid gerna bibehålla dem i sin tjänst. — Och så medelst finner man icke några tiggande barn i Sverige.

At Philosophen, Theologen och Lagstiftaren må det vara öfverlemnadt at utfinna medel (som också icke äro omöjliga at träffa) emot ökandet af den mängd ogifta mödrar hvars antal på olika orter är olika stort och som till ex: i Lisbon liksom i många andra hufvudstäder upgår till mera än hälften af alla barnaföderskor; Menniskowännen skulle då på sin väg icke finna så många nödens föremål, så många värnlösa barn; men då till detta ondas hälfvande han ensam sett sig för (16) swag, har han påfunnit utvägar at åtminstone från förtviflan och dess sanslösa företag rädda förförelsens, nödens och Natur instinetens villade offer i de stunder då Naturen ålagt dem de våldsammaste smärtor, och at ifrån uselhet och tiggeri undanbära de foster som annars vore det yttersta behovets och eländets arfvingar.

Allmänna Barnbördshus, och därmed åtföljande Depôt för nyfödda barn är detta medel. — I Stockholm har man, oakadt dess lilla folkmängd, icke mindre än 2:ne sådane allmänna Stiftelser*). — Man behöfver icke wara vidlöftig i bevisen om dess nytta och välgörenhet — De olyckliga vinna vård och hjelp — Staten vinner flere armar, och de i denna wetenskap Studerande Läkare-Elever och Barnmorskor äga där ett öppet, fritt och rikt tillfälle för undervisning och öfning i sitt yrke.

§. 2. Brist på ändamålsenlig barna upfostran upgifves och bevises i 1:sta Capitlets 2 § såsom det andra skälet till fattigdom och deraf upkommande Tiggeri. — En uteblifven moralisk upfostran danar förvillelse, brott, skamlöshet och Tiggeri; en försum-

*) Paris äger ej flera.

mad intellectuel bildning skapar råhet, okunnighet, duglöshet och deraf kommande fattigdom; Alla civilicerade Staters Regeringar hafva, med erfarenhet af allmänna uplysningens nytta funnit nödvändigheten af dess fortplantande i sitt land, och derifrån hafva upkommit i mer eller mindre mängd, med bättre eller sämre form och med vidsträcktare eller inskräntare plan Allmänna Undervisnings anstalter. — Universiteter, Academier, Gymnasier och publica Lärdoms Skolor stiftades; men dess Ljus eller werkan stadnade blott inom de Classer där de för särskildta yrken eller Sysslors besörjande voro behöflige. — Allmänheten, Folket vandrade ännu i mörkret, och man såg till och med den Studerade eller studerande ofta nog mörk eller half-ljus för at gäcka och häda den okunnige, eller, som ännu värre var, nog elak för at bruka sitt ljus till hans missledande eller förtryck; och, om ej annat, sjelf fänisk undra huru en ouppfostrad eller ocultiverad like kunde tänka, tala och handla mindre städadt än han. — Omogen frukt är alltid skadlig och de vidsträcktaste Studier förenade med et odanadt hjerta äro etdera kalla konsteldar eller tärande blixtrar — den Elake är aldrig *sant* uplyst — Hjertats innerliga och allmänna wälvilja bygd på ägandet af solida och (17) vidsträckta kunskaper, se där den sant, ädelt och nyttigt uplyste! Men hvartledes jag? — blott till den slutsats at en missledd uplysning liksom en aldeles uteblefven äfven kan leda till fattigdom — ty den Studerade Elake förtrycker gemenligen, och förtrycket skapade alltid allmän uselhet och nöd.

Utfinnom därföre Ett Medel at till ändamålsenlig uplysning, Medborgerlig wärdighet, Förtryckets afväpnande, fattigdomens undflyende och tiggeriets förakt nedlägga et frö i det unga Sinnet i det mjuka hjertat —! danom

Allmänna Medborgerliga BarnSkolor i hvarje församling;

Icke sådane där okunnige, rå och grofsinte Personer intaga Lärarestolen, icke där medelst agans mechaniska didactik några abstracta begrep af Theologien, Grammatiken m. m. inskrämes, utan där det barnsliga hjertat öppnas för förtroendet först för Läraren och sedan för alla de Läror han framställer; där öfvertygandet och bevisningen om Försynens Vishet i alt hvad som är gjort och Godhet i alt hvad som händer skapa en sann outplånlig och i alla öden bestående och tröstande Religion; där berättelser ur Bibeln ur historien ur dageliga verlds händelserna och ur Phan-

tasien om dygdiga, ädla goda och stora handlingar samt deras Werkställares Segrar öfver förförelsen, elakheten och illviljan äfvensom öfver sjelfva ödet samt om deras vinst och sluteliga belöning, inrymma hjertat för en aldrig vacklande moralité; där berättelser och läror om ädla Personer som arbetat och arbeta för Fäderneslandets ära, uplysning, wälstånd och odling samt deras värden, företräden och aldrig försvinnande minnen i förening med framställningen af den tacksamhet man är skyldig den jord där lifvet tändes, där man njutit wård och undervisning; och huru man i dess tjenst och yrken endast kan upgå till något värde, högaktning och lycka, höja och värma Själens för en fast Patriotisme och dana barnet till en warm Medborgare; där man i grundriktig ordning, efter Subjecternas fattningsförmåga, vid undervisningarne först meddelar de klaraste, lättaste och nyttigaste ämnen innan man företager några swårare eller mera complicerade; där aldrig något läres som ej kan begripas och som icke förklaras; där undervisningarne lämpas efter localn och Subjecternas så väl beskaffenhet som troliga bestämmelse; där hos Eleverna inplantas at inga andra proportioner av värden gifvas än (18) proportionerne af de kunskaper man har samt det nyttiga och goda man uträttar; där hederskänslan utvecklas genom täflan och befästes genom lämpeliga upmuntringar; där felen behandlas med förbättrande ej förnedrande eller Characteren förbittrande straff; där ordning i handling, glädje och raskhet i arbete, ledighet och öppenhet i upförande ingjutes; där kroppens inöfvade styrka, vighet och härdning samt värdade helsa at Själens bereder mod, kraft, ihärdighet, säkerhet och lugn; med et ord, där en rätt rigtad Physisk kraftöfning danar Själens verksamhet, ädelhet och storhet. — Barn upfostrade i sådane Scholor och med sådane principer skola aldrig blifva Tiggare af Sjelfs wäld; ej en gång af verklig nöd.

Måhända hade jag bordt sluta denna punct med dessa allmänna reflexioner; dock, då allmän uplysning och allmän Medborgerlig upfostran är af den högsta vikt och utan tvifvel det kraftigaste medel för undanrödjandet af det onda hvaremot denna afhandling har at arbeta så är det ock högst inagt påliggande at söka väcka upmärksamheten på alt hvad man kan erinra sig vid sådana här projecterade Skolor vara af högsta betydenhet och inflytelse, och som äfven i mitt fädernesland och många andra länder redan burit de nyttigaste och skönaste frukter:

1: Mom

Man har i våra tider på flera ställen börjat inse vigten och nyttan utaf och man har äfvenledes med högsta framgång verkställt begagnandet af *Gymnastiken* eller den Vetenskap som Systematiskt ordnar och verkställer de kroppens öfningar som med kroppens utbildning, härdning, vighet och skick befordrandet af blodets hastigare omlopp och Nervernes lättade mekanism, väcka Själens verksamhet, fortskynda dess operationer i en sund Physik, och, jämte moralisk tact och djupaste vördnad för menskligt värde ingjuta glädje, munterhet, helsa och raskhet, ihärdighet i arbete, fasthet i Characteren, rådighet i svårigheter, mod och lugn samt hjälpsamhet och kraft at hjälpa i egna och andras faror, hos den annars stillasittande, contemplativa, genom brist på rörelse och frisk luft ofta lidande och förvekade Scholæ'ungdomen. — Gymnastiken har öfver hela Europa antagit nästan enahanda allmänlighet i didactiskt hänseende som Vaccinationen i Mediciniskt. — I Sverige finns knapt något publikt Undervisningsverk där icke Gymnastiken och en Lärare för Gymna(19)stik äro anbefallte och anskaffade; Vid Exercitiæ- och Lustläger-Platserne för all militaire; vid helsobrunnar; vid Hospitaler och Sjukhus; vid barnhus, Sokneskolor och enskildta pensionsanstalter, vid flera Herregods är denna nyttiga konst redan för flera år sedan satt i Practik; — För det wackra könet, annars så dömt till et beständigt och ohelsosamt stillasittande, äro dylika anstalter, med behörigt iakttagande af den mäst vördnads bjudande Sedlighet, träffade, anbefallte och begagnade; Alderstegna Personer hafva däruti funnit en Egid emot Tidens magt; Sjuklige och ofärdige en trollstaf at till helsa och färdighet förwandla sina brister; Ja denna Vetenskap och därpå grundade Inrättningar äga i Sverige et så högt anseende at Regeringen låtit inrätta en CentralSchola i Stockholm hvari bildas och hvarifrån utexamineras alla de som anses böra kunna antagas till Lärare däruti vid Publika Skolor och Undervisnings verk. Gymnastiken måste således införas och verkställas vid de Allmänna Medborgerliga Församlings-Skolorna, börande en Upfostrare eller Lärare ej allenast theoretiskt känna denna Vetenskap utan han måste också hafva skaffat sig deraf så mycken practisk färdighet at han kan gifva sina Disciplar undervisningar däruti. — Detta skall spara Staten och Upfostraren tusen förebräelser och barnen sjelfva för framtiden all ånger öfver en illa använd ungdom då deras mellantider eller så kallade lof-

stunder blifvit ägnade åt öppna, härdande, Själs- och kroppsbildande öfningar eller lekar, och icke åt gömda ensliga och dåliga tidsfördrif hvilka bereda det gift som ej allenast för det enskildta Subjectet utan äfven för Statskroppen blifver af en outrotelig och förödande werkan*).

2: M: I Bredd med denna Vetenskap och konst är af högsta inflytande at vid allmänna Medborgerliga FörsamlingsSkolor införa (20) *En tactisk Disciplin*. Då undervisningarne i Religion och moral vid et Lärowerk bereda det unga hjertat för dygd och mensklighet; då bibringandet af kunskaper, konst och Slöjd uplysa det unga Förståndet och dana det för framtida verksamhet och gagn; då Gymnastiken verkar den unga kroppens utbildning och helsa; så återstår ännu något, och bör ännu något i sammanhang därmed vidtagas som genom wanans kraft skall wara mäktigt at från spädaste ungdomen alltid bibehålla menniskan vid et regelbundet förhållande i sitt yttre upförande; med et ord, at vänja henne vid yttre ordning och lydriad. — Förntida och må hända äfven någon nuvarande Upfostrare hafva därtill användt och använda StrykSystemet — ofta utan något begrepp om Straffens miss ledande inflytande på moralitéten — ofta utan urval af sätt och tid därför, samt oftast såsom en följd af lättja, godtycke, misslynne och våld. — Fruktan för stryk afhåller wäl et barn, *under Lärarens ögon*, från vissa skefheter i upförandet; men knapt har det kommit för sig sjelft, knapt är det fritt, blifvit yngling och kommit ut i verlden förr än det återtager den missböjning och den benägenhet för alla slags oarter som det fick i barndomen och hvilkas utveckling förstorar sig i samma förhållande som Subjectets Sinnesart är obändig, och som den blifvit obemärkt och ohejdad i de spädare åren. Dessutom hinner ofta icke straffet den lönlige oordenteligheten. — Med förwåning har man vid högSkolor, Academier till och med, där anständighet jämte kunskaper tyckas böra gro i sin hela fullkomlighet, likväl hos den studerande ungdomen fått förnimma uppenbart sjelfswäld och

*) En Elew ur den i Stockholm befintelige Central Skolan, Capiten i Svensk tjenst och för närvarande Adjutant vid det härvarande Institutet för Blinda och Döfstamma erbjuder sig at ej allenast gifva undervisningar och dana Lärare i denna viktiga och nyttiga Vetenskap, utan äfven at upbygga de för dess erforderliga öfningar nödvändiga anstalter, om Regeringen eller någon Mennisko älskande Patriot skulle till detsammas verkställande behaga anslå nödiga medel.

oordningar i upförande som stått tillsammans hvarken med Sedlighetens eller samhälls förhållanderne. Mycket har man tvekat om medlen till detta ondas botande; men det har med detta som med sjukdomar som i deras början blifvit försummade, knappast stått at hjälpa. — Det finnes dock et medel at från barndomen vänja menniskan så wäl till anständighet och lydriad i sitt yttre skick som bestämd ordentelighet i alla hennes företag, och detta medel är *Hederskänslan väckt genom en tactisk Disciplin*. Alt bör ifrån barndomen ställas på en tactisk, eller om man så vill kalla det, en militairisk fot. Undervisningen, (21) Upförandet i Lärosalarne, iakttagelser vid öfriga handlingar, ja sjelfwa barnens lekar böra upgjöras efter denna modell. — Egen förtjenst och upmärksamhet på sig sjelf men inga andra prærogativer böra bestämma hvar och en till Chef. — En försummelse af tid, ordning, upmärksamhet eller skick verkar nedflyttning. — En noggran lydriad och subordination ålagd och visad i den ena stunden gör at man vet hvad man har at fordra eller befalla i det andra ögnablicket; gör at man vet urskilja rätt och orätt; gör att man inser det lydriad ej betyder en tvingande verkan af en annans vilja, utan at den är ordningens och det rättas nödwändiga och skyndsamma verkställning. Det säkra medvetandet at man äfven sjelf kommer at befalla; den öfvertygelsen at man en gång också sjelf får inspektera verkar den kraftiga föresatsen at förskaffa sig egenskaper därtill. — Så danas från barndomen den mäktiga wanan till ordning och skick, så skapas från de spädaste åren aktning för andra och aktning för sig sjelf samt hast och punctlighet i handling. — Så öppnas hjertat för Läraren i hvilken man icke ser en förebrående Häcklare eller Bestraffare utan en deltagande och ledande Wän, en rättwis Pröfvare och owäldig Domare. Så bildas ifrån Lekarnes tid den oförskräckta och oemotståndliga försvararen af sig sjelf, af andra och af alt hvad rätt och heligt är; så inandas från Själeus utveckling den brinnande Nationalandan; ty hvad bör man tro rättare än Landets Lag, och heligare än de rättigheter den gifver och de pligter den föreskrifver? — Så blifver man i fredens lugn den trogne undersåten den noggranne Medborgaren; men ock i farans, förnärmningens eller öfvervåldets stund Soldat och hjelte, icke darrande då Fosterjordens Constitution fordrar säkerhet och dess Lagliga och dyrkade Anförare ropar: *I Wapen!* —

Vid flere inrättningar har jag sett denna method använd, sjelf begagnat den vid de undervisnings werk jag stiftat och med glädje

(22) funnit at man aldrig behöft några kroppsstraff inom dessa werk och at alla Elever som derifrån utgått i den allmänna verlden utmärkt sig genom Sedlighet, yttre skick, munterhet, raskhet, förnöjsamhet, noggranhet och precision i handling, samt den ädla sinneshöghet som altid bevarar sin Egare från låga handlingar. — Så uppfostrade barn framräcka aldrig en tiggande hand. — Icke utan skäl inser jag härvid följande invändning eller åtminstone erinran göras: »Då de projecterade Medborgerliga Skolorna äro *allmänna*, och således äfven med lika rätt ägnade åt den andra hälften af människoslägtet eller könets intellectuella och moraliska bildning, frågas, om flickorna äfven skola deltaga i de Gymnastiska öfningarne, samt om och huru, vid deras upfostran, den här nämnda tactiska Disciplinen är användbar, nyttig och nödig?» — Med de modificationer som deras kön och bestämmelse naturligtvis föreskrifva, swarar jag härpå bejakande; men skall utförligare utveckla principerna derföre i den särskildta article af denna afhandling som innehåller nödvändigheten och behjertandet af en mera wärdad och mera ändamåls enligt Allmän Quinno-Upfostran.

M. 3:o Med ofvan anförde vidtagne anstalter för den Physiska Barna upfostran bliver det lätt, at, sedan man öppnat hjertat för Läraren, samt ingjutit ordning, lydriad och upmärksamhet, glädje, raskhet och förtroende hos barnet, leda dess Själf in på uplysningens fält. — Här skulle wäl möta den stora frågan: hvilket System anses för det lämpeligaste at följa vid den intellectuella undervisningen; men vår tids lyckliga erfarenhet beswarar hastigt denna fråga. — Vi känna för wäl redan *Wäxelundervisningens* förwånande och wälgörande kraft för at ej genast hasta till dess antagande. Med denna i vårt tidehvarf tända Ledstjärnan kommer ej allenast alt mörker men också alt våld at försvinna; ty då Generationerne lärt sig respectera förtjensten, då människoslägtet insugit de principer at endast åt den duglige, bättre och kunnigare afstå alla anspråk på företräden, at åt det rätta och sanna blott helga sin (23) hyllning, och at i ögnablicket fordra och sätta i werket dess Upfyllelse, farväl då med bländskenen, fanatismen och förtrycket, och i det samma, med förvillesen, mensklighetens vanheder och Tiggeriet! — — *Wäxelundervisningen* bör således endast och genast utan något betänkande vid Allmänna Medborgerliga Församlings Skolorne införas och antagas.

4. Mom.: Sedan således den method är anvisad, som, åtmins-

tone för närvarande tid, är den tjenligaste at använda vid Upfostringen och undervisningen uti allmänna Medborgerliga Församlings Skolor, torde också icke vara ur vägen at vidröra de *undervisnings ämnen* som där i synnerhet böra förekomma. — Med blicken fästad på allmänhetens odling, förädling och uplysning, samt i förening därmed, dess utvecklade industrie-förmåga, hvarigenom all fattigdom kan undvikas och alt Tiggeri förvisas, bör vid sådane Allmänna Skolor också, som redan ofvan är sagt, sådane undervisningsämnen förekomma som på de upfostrade subjecternes framtida bestämmelse hafva det närmaste och lämpeligaste inflytande. — Redan vid början af denna Paragraf är det nämnt huru vid allm. Medborgerliga Skolar Religion, Moralité och Patriotisme böra hos barnen implantas och inöfvas — dessa ämnen böra ej såsom *kunskaper* inpräglas i barnets förstånd genom Lärornas minneswerk; de böra mera genom berättelsens, framställningens och föredragets behag och retelse ingjutas såsom *Egenskaper* i det unga hjertat; Annat är kunskap, annat är Egenskap; Hjertats warma sak må ej förblandas med minnets och den kalla Speculationens; och barnets dyrbara tid må ej bortslösas och dess spända nygirighet ej förslappas med ämnen som äro öfver deras Sphere, och, som oförklarade eller outvecklade, lemna efter sig tomhet i Själén, misstroende för Läraren och föragt för ämnet, samt sluteligen häderi. — Religion, Moral och Patriotisme blifve då en warm och jämn ingjutelse i hjertat under det man går at bilda Förståndet och sysselsätta minnet med (24) följande ämnen och öfningar:

At läsa rent sitt modersmål, at vinna en klar handstil, at räkna och föra enkel bok, vare första afdelningen!

Den Physiska jordbeskrifningen, altid åtföljd med Chartor, först Fäderneslandets och sedan den allmänna, samt Elementerna af Naturalhistorien och Physiken ware den andra afdelningen.

De på medborgerliga yrken mäst användbare elementer af Geometrien och Mekaniken, och de i den husliga oeconomien mäst nyttige principer af chemien och technologien, vare den tredje afdelningen.

Elementerna af historien om Menniskan och dess förmögenheter samt några allmänna regler för dess helsowård, äfvensom uppgifter af några allmänna råd och hjelpemedel i de allmännaste sjukdomar utgöre den 4:de afdelningen —

Sammandrag af Fäderneslandets historia, förnämsta Elemen-

terna af dess Statistik och oeconomie, samt et utdrag af allmänna historien blifve den 5:te afdelningen.

Elementerne af Natur Rätt, samt de i allmänna medborgerliga lifvet mäst förekommande och behöflige iakttagelser i anledning af Fäderneslandets lag och allmännaste Författningar, vare den Sjette och sista afdelningen.

At tydligt kunna sätta sina tankar i skrift, och at med klarhet otvunget kunna uttala dem på sitt fädernespråk vare en öfning som oaffläteligen måste iakttagas genom hela Skole-Cursen. —

På sådane grunder torde man bäst hafva updragit den nyttigt uplyste Medborgaren och berett den unga Själén för hvarje verkningens punct där den som hälst i Statskroppen må blifva satt. —

Till följd af den vigt som nyss omrörde ämnens bibringande hafver; till erhållande af et System däruti; samt för at vinna mera uniformité i föredragelsen eller undervisnings ordningen vid alla sådana undervisnings anstalter öfver hela Riket, bör en *Allmän Medborgerlig Cateches* eller *Skole Curs*, innehållande ofvan nämnde Läro ämnen, författas, af Regeringen till efterföljd påbjudas, på Församlingens eller Up (25) fostrings Cassans bekostnad fritt utdelas åt hvarje fattigt Skolebarn; och intet Subject admitteras till nattvardens begående, till giftermål eller någon public function som åtminstone ej genomgått denna Curs och däruti blifvit Examinerad.

Då et barn på ofvan anförde sätt genom sin Scholegång vinner en ädel utveckling af sina kroppskrafter, fasthet och höjning i sin Character och sitt hjerta samt odling i sitt förstånd, återstår ännu något som i hvad förhållande i samhällslifvet, i hvad verkningsskrets det än må komma, är af den omisskänneligaste nytta, och som på behaget af dess eget wäsende och lif är af det högsta inflytande — Det ena är Tecknings konsten; det andra Sängen eller Musiken.

5 *Mom. Teckningskonsten*, eller förmågan at med linier enligt Optikens fordringar etdera affatta de omgifvande föremålen i Naturen eller ock framställa bilden af et föremål som ej är förhanden, bör från barndomen, — om ej förut, åtminstone på samma gång som linierne för Skrifkonsten inöfvas af det unga lifliga och naturen tillhörande Sinnet. Med lätthet skall man då göra sig förstådd i tillfällen där intet språk förslår eller förstås, och i lifvets mångfaldigt förefallande behof skall man kunna framkalla de föremål man tänker på och ej kan förklara. — Huru skall

ej barnets Sinne, Ynglingens hjerta och Mannens själ höja sig till den Gudomliga fullkomlighetens dyrkan genom en fästad upmärksamhet på det sanna och sköna i alt hvad genom Skapelsen är frambragt? hvad säkerhet i smak, hvad bildning i omdömen då man lärt sig inse och finna den yttre fullkomlighetens former; och från wanan af det fullkomliga i Physikens område huru lätt blir ej öfvergången till wanan och behovet af det moraliskt rätta och sköna? — »Ja, invänder man, denna konst kan wara af sin nytta i en mera bildad upfostran, men för den ringare Classen som skall danas till arbetare torde det ej wara så af nöden»; — Om teckningskonsten någorstädes är nödvändig at ingjutas, så är det just vid Elementar Scholorna för den arbetande Classen. Ingen arbetsgren finnes (26) där ej wana och säkerhet i teckningskonsten borde ligga till grund — hvarifrån kommer det skefva, plumpa, osmakliga ofta ändamålsstridiga i många till verkningar och arbeten, om ej från bristen på teckningsförmåga? Hvar, om någorstädes är det mera viktigt mera afsigtsenligt at kunna updraga en teckning för sitt eget arbete, eller at kunna förstå och noggrant verkställa en annans ritning, än för Slöjde idkaren? — Med inöfvandet af denna förmåga hos den arbetande Classen skulle en Stats tillverkningar snart vittna om dess odlings höjd; och man skall, ögnande i Tidens böcker, alltid finna at med utbildningen af teckningskonsten följer den subjectiva odlingen i ett land, följer Nationernes stigning och öfverlägsenhet. Hvilket nyttigt, hedrande och ädelt medel dessutom at uptaga de från andra arbeten lediga timmar, och såmedelst förjaga syslölsheten, denna Stam-moder för dåliga företag och deraf följande fattigdom? — I allmänna Medborgerliga Skolorna böra således barnen inöfvas åtminstone i Elementerne af denna viktiga konst, denna nyttiga Talang.

6. *Mom.* Menniskans och Nationernas historia lär oss, och vår egen känsla öfvertygar oss om *Sångens* och *Musikens wälde*, samt dess inflytande på folken och hvarje individs lyftning och förfining. — *Sången* [Vocal-Musiken] tyder spåda barnets glädje, förklarar Ynglingens kärlek, lyfter den modlösa, tröstar den sorgsna, lättar mödornas tyngder, genomtränger swårigheterna och hindren, väcker hjeltetmodet, leder härar till strids samt skänker sluteligen odödlighetens hopp, förenande himlen med jorden. — Och då, när frågan är om at dana et folk, at förfina och höja det, samt at till den allmänna fredens accord bereda mennisko-

hjärtat, hvilket bör wara Skolornas yrke och ändamål, skulle man då glömma at sätta Musikens och harmoniens, denna behagets och odlingens talisman i de ungas hand? skulle man försumma at på Lärjungarnas läppar dana de toner de ljud som, förljufvande alt i lifvet, nära gå at befalla öfver sjelfva ödet? — Ungdomen bör i allmänna Medborgerliga Skolorna ej allenast deltaga och inöfvas i de wanliga kyrkosångerne; Religionen, (27) Moralens och Fosterlandskärleken, hvilka jag redan i 4:de momentet sagt måste såsom känslor och egenskaper ingjutas hos den upväxande ungdomen, böra uti lämpeliga, tydliga och kraftiga digter wara författade — dessa digter eller sånger böra af ungdomen i Skolorna sjungas, icke efter godtycko, utan efter de allmänna reglerna för sångkonst och Musik. — I församlingens kyrka skulle denna unga chor, samlad om Söndagarne, styra menighetens sånger. — Huru skönt för de i Templet knäböjande Fäder och mödrar at se omkring altaret sina barn och höra dem sjungande höja den Eviges lof, bönernas önskingar och tacksägelsernas jubel, samt at med dem kunna instämma i dessa sånger? — huru lätt blifver det ej för en Mor och Far at bereda sina barn till dygder och gagn, när de under sjelfva arbetet, lättande dess gång, kunna föresjunga dem liksom anvisningar därtill i de sånger de sjelfva lärt, och i hvilka de sjelfva funnit säkra ledningar till Själens höjning, hjertats fred och lifvets glädje? — Likasom en allmän Medborgerlig Catches i 4:de momentet är föreslagen, så borde äfven *En Allmän Medborgerlig Sångbok* författas, som, på et lands wakraste, allmänt kända och mäst älskade toner, uti enkla och klara Sånger innefattade Religionens, moralens och Patriotismens mäst dyrbara läror, bud och fördelar. Ingen som burit lifvets tyngder och känt dess vidrigheter finnes, som icke med lättad känsla utgjuter sig i den vers man minnes från ungdomen och som kan lämpas på stundens belägenhet; — huru stor tienst har man då ej berett menskligheten om man på dess vandring genom lifvet medelst några sånger undanröjt stöttestenarne och i dess ställe planterat vederqveckande hvilopuncter? — Denna Medborgerliga Sångbok bör liksom den allmänna Medborgerliga Catchesen af Regeringen gillas samt påbjudas till allmänt bruk och efterföljd vid Skolorne. — Där aldraminsta lägenhet gifves, bör äfven *instrumental-Musik* bibringas i ofta nämnde Skolor, och de Styresmän, Föreståndare och Lärare erhålla Speciellt loford och upmuntran samt menniskowännens tack som på et eller annat sätt,

om Skolans medel ej förslå, likväl bidragit därtill. Huru många äro icke räddade i från Syslolöshetens giftiga följder, spel, odygder och laster och deraf (28) följande fattigdom och uselhet, genom det at deras Sinne ifrån barndomen genom Musiken fick en högre Syftning och finare önskningar, genom det at de med Musiken väcktes till en täflan, en läro-lust som omärkt borttog alla för lättja och låg syslosättning annars lediga timmar? Huru mången utgjuter icke med vunnen lättnad känslan af sitt lufs vidrigheter på det instrument som ifrån barndomen blifvit dess förtrognaste vän? — huru många många gånger önskar man icke i lifvets tomheter at kunna behandla något liksom deltagande instrument? Och i glädjens stunder huru ville man icke gerna på et Instrument uttala sina hänförningar? — Och utom alt detta — Med hvilket välbehag blifver man icke emottagen i hvad krets af menniskor som hälst, då man är i besittning af denna lyckliga förmåga, och på dess egna sätt är i stånd at liksom fånga och göra sig tillhöriga andras upmärksamhet och hjertan? —

7:e M. — Med tankan fästad på en sådan Organisation af Allmänna Medborg. Församlings Skolor torde man finna dess verkställbarhet omöjlig, dels af *brist på medel* at stifta dem och bestrida kostnaderna för deras underhåll, dels af *brist på tid och tillfälle* för den arbetande och fattigaste folk-Classens barn at begagna sig deraf samt i synnerhet af *brist på skicklige Lärare* därvid. — Nödvändigheten fordrar at i detta viktiga ämne uptaga och vederlägga hvarje inkast, hvarje mötande hinder. — Då en Församlings Ledamöter kunna anskaffa medel, till ex at upbygga och underhålla sin kyrka, och sina prestgårdar m. m. så blifver det icke swårt at genom en förenad ansträngning, äfvensom medelst andra utvägar, hvilka på sitt ställe skola upgifvas, *anlägga en sådan församlings Skola*. För dess underhåll kunna äfven alla svårigheter häfvas, 1:o med de tillgångar hvilka erhållas genom en viss proportionerad afgift af hvarje bättre bemedlad persons barn, då det är afgjort och fastställt at all upväxande ungdom bör vid dessa ElementarSkolor göra sin första Läro cours; 2:o med det at menniskovänner och Sanna medborgare icke lära undandraga sig, at, liksom nu sker med fonders och medels anslående till Upfostrings- och barmhertighets-anstalter, på samma ädla sätt bidraga till det stora ändamålet (29) af allmän Medborgerlig upfostran; äfvensom 3:o med det at vissa årliga Collecter i församlingens kyrka därtill kunna anslås. I det följande skola dess-

utom flere tillgångar till medel för dessa Skolars, liksom andra fromma Stiftelsers, underhåll upgifvas. — Om *något eller några Subjecter omöjligt skulle* genom local eller andra omständigheter kunna begagna sig af denna Skola så är det just et ämne för Församlingens Fattigvård at besörja derom, och *om tid* bör aldrig fråga upkomma, ty ifrån sina barns här föreslagna Lärocurs böra föräldrarna lika litet vara berättigade at hindra dem som ifrån den skyldigheten de nu äga at låta dem läsa till nattvarden. *Högsta hindret* synes möta *uti bristen af skickliga subjecter till Lärare* vid sådana allmänna Folk Skolor. Detta är en Svårighet som tillhör Staten at afhjelpa. — Medlet därtill är ej swårt; — Man ser vid Universiteter huru Seminarier eller faculteter äro stiftade för at dana Prester, Predikanter, Diplomater, Läkare, Jurister, Bergs- Embets- och Tjenstemän m. m. Man ser Akademier stiftade för at bereda krigare, Vältalare, Fornforskare, Vetenskapsmän, Målare, Bildhuggare, Architecter, Musici och Landtbrukare; Man ser afdelningar deraf och Collegier sysselsatte med at anskaffa dugliga Vaccinatörer, djurLäkare, Barnmorskor, Theater- och HofCapell-Sångare samt klockare och Orgelnister m. m., men man finner ingenstädes någon egentelig anstalt för at bereda folkupfostrare, eller som det samma är, Verkkelige Medborgerlige Skollärare; detta viktiga värf, hvarpå kommande Generationers hela Lynne och upförande beror — Ett hvärf som är af sådant inflytande at om en Regent ville helt och hållet omskapa eller formera sin Nation, Han skulle medelst en sådan organisering af folk Lärare och allm. Skolor, vinna sitt ändamål inom mindre tid än et decennium. —

Vid Universiteterna bör et särskildt Seminarium till danande af Skollärare anställas; och vid detta Seminarium böra de Subjecter utväljas, till-läras och utexamineras som skola beträda denna viktiga, mödosamma och interessanta bana. Nitiske Menniskovänner som till fattige Studerandes i vissa vetenskapsgrenar underhåll och upmuntran anslagit stipendier, skulle vist icke sakna Efterföljare till detta viktiga ändamåls befrämjande och ernående — Imedlertid skulle några Stipendia Regia därtill anslås och begagnas. — Vidden af de kunskaper och talanger som därtill fordras är wäl ansenlig, men den innefattar icke mer än den wänliga Magister-Graden, rätt och med vederbörlig rigorosité tagen. — Hos detta Seminarii Föreståndare skulle hvarje Församlings Pastor eller kyrko Råd anmäla sig som vore i behof af en Skole-

Lärare, och derifrån erhålla densamma. — (30) Ingen annan, om ej den som sjelf med hedrande betyg genomgått en sådan Skole-Curs och som tillika för detta yrke visar utmärkt håg och fallenhet, skulle med Skole-undervisningen få befatta sig; och ehuru någon annan väl kunde tro sig om en sådan undervisnings förmåga, vara lika litet berättigad därtill som at upträda i Predikstolen, hvartill också många tro sig hafva full skicklighet. — En sådan Skole-Lärares trefna utkomst och hederliga bergning böra vara föresedde, tillhörande det hvarje Församlings Styrelse at bereda honom denna wälförtjenta fördel och detta Lärostånd i allmänhet denna upmuntrande belöning. Regeringen bör ock å Sin sida med alla de belöningar, upmuntringar och hedersbetyg som wanligen och endast kunna komma från Thronen ihogkomma de Skole-Lärare som utmärka sig för skicklighet, ovanliga talanger, nit och drift i sitt yrke — Och sådane män vara lika så väl berättigade till indräktiga Sysslor i sin avancerade ålder, och aktningssjudande Decorationer under sin verksamhets tid som någon annan individu af hvad stånd han än må vara.

8:e M. — Då ingenting hastigare i ett land kringstrider hvad man önskar allmänt kunnigt än Bokprässen; då ingen ting är mera begärligt för alla åldrar, i synnerhet ungdomen, at läsa, än den lätta historiska eller berättande Stilen; och då ingen ting innehåller mera retlighet än alt hvad som är nytt och det som ofta kan blifva nytt, så är också ingen ting i detta afseende vigare för den eller de Personer som föresätta sig at upplysa ungdomen om verdens, människornas och tingens forna och närvarande skick, bibringa densamma uplysningar, ledningar och upptäckter i alla kunskaper och wetenskaper samt deras application på människornes och i synnerhet medborgerliga yrken, äfvensom at genom berättelser från och om andra Undervisningsanstalter, Elever och Lärare, deras framsteg och befordringar, väcka täflan och Lärodraft, m. m. än *at genom en Upföstrings Tidning vinna alla dessa ändamål.* — Denna Tidning, med syftemål at kringsprida allmänna Medborg:a kunskaper samt väckelser till alla Medborgerliga dygder och egenskaper, må utgifvas i hvad form och under hvad benämning dess Uplyste Redactörer (31) behaga, men den bör redigeras vid och utgå från det i föregående Moment nämnde Seminarium för Skol-Lärare, dit alla Rapporter och underrättelser från alla Rikets Skolor böra inlemnas såsom Materialier för denna tidning — Den bör utkomma bladvis —

Hvarje Skola i landet erhåller deraf ett exemplar emot ingen annan afgift än papperets betalning — Portofrihet därför meddelas af Regeringen åt Skolarne — och trycket deraf bestyres på Universitetets boktryckeri. — De vid Seminarium studerande Subjecter kunna, för sin öfning i författande m. m., under sina Professors eller Lärares Inspection, och med deras correction, redigera och författa detta blad — Och då naturligtvis en sådan tidning i afseende på sin tendens och sitt innehåll blifver af ett allmänt interesse och begärlighet, bör den afgift som för dess erhållande af hvarje annan köpare erlägges, tjena till at, utom de förut nämnde Stipendier, vid Seminarium underhålla de där Studerande Ynglingar som befinnas äga mästa fallenhet och geni för detta Studium, men som för bristande tillgångar skulle vara i swårighet eller ur stånd at detsamma till bestämd fullkomlighet fortsätta. — Utom denna skulle alla andra tidningar, journaler och nyttiga flygskrifter som man kunde äga tillfälle att erhålla, för barnen på vissa timmar och dagar i veckan af Läraren upläsas jämte nödiga tillägg, förklaringar och uplysningar, samt, vid localangivelser, med förevisning på Cartan. — Swårigheten at erhålla dessa papper och afhandlingar blifver ej stor, då man är af den öfvertygelsen at inga bättre bemedlade personer i församlingen skulle undandraga sig, at, efter läsandet af dem de sjelfve sig förskaffat, på några timmar låna dem åt den Inrättning där den kommande Generationen danas. —

9. M. Efter at på detta sätt hafva updragit Grundlinierne huru, efter min fattningsförmåga, allm: Medborgerliga Skolor för barn böra vara organiserade, och hvilka läroämnen där skola förekomma, återstår ännu en anstalt, som, om icke väsendtelig för den intellectuella bildningen och skapandet (32) af ett allmänt Medborgerligt lynne och hjerta, samt om icke af bestämd nödvändighet för alla Classers barn, åtminstone skulle bereda utvecklingen af en högre National-industri, och ännu säkrare bidraga till tiggariets förekommande; Och denna anstalt vore at tidigt lära ungdomen arbetsamhetens tillfredsställelse och flitens vinst, i god tid inöfva densamma till nyttiga slöjder och yrken, samt i synnerhet at åt sådane subjecter som inga anhöriga, inga särskildta Beskyddare, inga andra utsigter hafva till sin kommande bärjning, och dessutom inga utmärkta fallenheter visa till några högre yrken, gifva ett tillfälle till framtida förtjenst och at likafullt blifva nyttiga Medborgare; detta verkställes bäst derigenom, at, etdera vid de Allm. Medborgerl: Skolorna, till Elevernas inlärande, an-

ställa så många *Verkstäder och Handaslöjder* som omständigheterna kunna medgifva; eller också at anlägga dessa Scholor så at ungdomen i omkringgifvande närings och arbets anstalter kunna äga tillfälle at för sig välja et framtida yrke och däruti inöfvas. — I Städer är detta lätt verkställbart; på landet icke så lätt, likväl icke omöjligt, i synnerhet om man väljer sådane yrken och näringsgrenar, som, utom de dagliga och närmaste behofvens tillfredsställelse, med landets local hafva liksom en naturlig analogie. Så kunna, där åkerbruket och vinodlingen för jordmonens eller lufttemperaturens styfmoderlighet ej äga framgång, Bergsmanna-yrken, Boskapsskötseln, klädestillverkningar, lin och hampodlingen, linne- och öfriga väfnader samt oräkneliga andra slöjder idkas. Man har i Sverige hela Provinser som äga hela sitt uppehälle af Bergs rörelsen i alla dess detaljer; hela Städer hvars Innevånare till största delen lefva af klensmide, stål-arbeten, trädgårdsskötseln, walmars- klädens- och yllertygers tillverkande m. m, hela Soknar som äga sin bergning och näring af lin och hampplanteringen och dess beredelse, af alla sorter väfnader derutaf, af band- och strump-wäfnad, af lagg och träkärls förfärdigande af glasarbeten, ja till och med af trä-urverks förfärdigande m. m. — (33) Med et ord, Ungdomen borde vid de allm. Medb. Skolorna äga tillfälle at vinna öfning och händighet i någon handaslöjd; och den ungdom i synnerhet som ej äger några utsigter för sin framtid där finna en utväg at wälja och börja sin Verksamhetsbana. — Äfven för den bättre bemedlades barn är det godt at ifrån ungdomen äga en teknisk färdighet eller slöjdförmåga. — Huru mycken tid förslöses icke i onödiga ofta olyckliga förströelser för den syslölösa! huru hälsosamt och förnöjande är det icke at i mellanstunderne af andra hvärf och göromål kunna sysselsätta sig med något både nyttigt och motionerande handarbete? huru godt är det icke at i lifvets ofta förekommande behofver icke stå rädlös för hvarken sin egen eller andras hjälp? Jag vill ej tala om lyckans obeständighet som ofta icke ler så gynnande emot Mannen som hon gjorde det emot barnet — och huru wäl det är, at, vid hennes flygt, med *egen hand* kunna, om ej tvinga henne tillbaka, åtminstone äga kraft at lugnt wara henne förutan; En kraft som vinnes genom den arbetsförmögenhet och händighet man i barndomen förhvärfvat. —

10. mom. Då i föregående 5:te, 6:te, 8:e och 9:e Momenter blifvit föreslagit sådane undervisningsföremål och anstalter som

vid allmänna Medborgerliga Skolor wäl icke äro af en oundviklig *nödvändighet* för allmänna Upfostringen och det helas wäl, men som likväl äro af en omisskännelig *nytta*, må det wara mig tilllåtitt at ännu framkasta en tanka och en önskan *öfver*, och hos alla civiliserade länders Monarker nedlägga en förbön, för befordrandet vid alla Elementar-Scholor af et undervisningsämne, en egenskap eller talang, som, äfvenledes icke af absolut nödvändighet för Medborgerlig upfostran, likväl, ifrån barndomen lätt wärd, skall sammanlänka alla Nationer med hvarandra, skulle räcka sin Egare den ofelbaraste nyckel till alla menskliga kunskaper, alla folkslags nyttiga tankar och läror, och som skulle gjöra honom hemmastadd på hela den civiliserade jorden: Jag vill säga *Ett Universalspråk*.

Länge har man till communicationernas lättnad mellan folkslagen (34) i mercantilt hänseende längtat efter Universalité eller Enhet i mynt, mått mål och vigt; ännu mer efterlängtadt för Philantropen är i intellectuelt och Socialt hänseende det enda allmänna communications-medlet, *Ett Universal Språk*.

Vi hafve redan gemensamme teckenspråk för antalen och för våra känslor: Zifferorne och Noterne; De förras betydelse är lika klar för Syd-Americanarn som för Nord-Européen och i de sednarens tecken växla Polernes och Tropikernes söner med klarhet och bestämdhet sin glädje, sin smärta, sitt hjeltmod, sin kärlek och alla sina känslor med hvarandra. Så kunde ock, genom et allmänt antagit språk, alla Nationer likasom amalgameras, och deras up-täckter och litterature tillhöra hela världen. — Den som af ödet blifvit bestämd att besöka främmande länder, den verldsborgerlige Författare som önskar att bibringa sina tankar, känslor och åsikter åt hela sitt Slägte, och det vettgiriga Snille som önskar sträcka sin skörd utom hemmets krets, känna bäst wärdet af denna min önskan. — — »Ja, invänder man, för Resande och Litteratörer kan detta vara bra, men då vi nu hafva att göra med Allm: Medborg: Skolor, där knapt en af hundrade Elever kan få gagn af detta språk, hvartill tjenar då at öka Läroämnenas mängd, och belasta Lärjungarnes minne dermed?» Jag begär ej at detta läroämne skall borttaga någon tid, men jag önskar, för dess af mig ansedda vigt, at ungdomen, då minnet ännu är så alt omfattande, i allm: Medborg: Skolorna åtminstone ägde tillfälle at genom samtal lära sig förstå och tala detta språk, och at dess Gramaticalska inhemtande och högre utveckling sedan kunde tillhöra de

högre Skolorna. — Af egen erfarenhet veta vi huru man i barn-
domens glada tider ofta lärer sig at tala eller teckna et sjelfgjort
språk, och med hvilken lätthet detta sker — följom blott
Naturen i Spåren! gifvom blott anledningar och tillfällen till et
främmande språk, och det skall ej tåla länge innan afsigten är
vunnen. — Ware det långt ifrån mig, at medelst införande af ett
allmänt språk förminska värdet af det språks odling och grund-
liga studium som tillhör hvarje Nation och hvarje land! — At
borttaga (35) kärleken för sitt modersmål och begäret at vinna
den högsta möjliga styrka däruti, vore at lägga minor under fos-
terlandskänslan och den sanna Medborgerliga styrkan, ty med
kärleken eller föraktet för sitt Fäderneslands språk följer tillgif-
venheten eller kölden för sin fosterbygd; En sanning som vid ana-
lysen af fordna och närvarande Nationers Medborgerlighets his-
toria lätt bekräftar sig; En sanning som torde leda till den slut-
följd, at de Nationer som i sina Tempel och i sina Skådespel
föredraga främmande språk framför sitt eget, ej med lätthet
kunna upföras på listan af patriotiskt lyckliga och sjelfberoende
folkslag. — Med införandet af ett universal språk åsyftas ej an-
nat än den allmänna communicationen Nationer imellan. — Denna
anstalt skulle äga samma fördelar och innebära, rätt handledd
och styrd, lika liten fara för fosterlandskänslans varma bibehå-
llande som de tvänne stora redan kända communications medlen
imellan folken, Sjöfarten och handeln. — Med hängift för nyttan
af detta läroämne, återstår nu at afgöra hvad språk som härtill
skulle väljas. — En öfverens kommelse imellan Monarkerne, väckt
och bedrifven af någon för detta ämne warm och i öfrigt allmänt
vördad Diplomat på någon å de andra folkslagen mäst inflytande
politisk punct, skulle lätteligen tillvägbringa denna anstalt —
och snart skulle med allmänna upfostringens kraft befinnas till-
vägabragt hvad Cæsars och Alexanders Phalanger, hvad Göther-
nas hjeltehärlar, hvad den Store Napoleons jordomfattande pla-
ner och den Gode Henric 4:des folk-förenande Systeme ej kunde
åstadkomma: *Ett allmänt taladt och förstådt Språk.* — Ämnets
snara afgörande kunde måhända fördröjas genom den Nationliga
Stoltheten eller illa tillämpade Egoismen at ej vilja antaga eller
medgifva et lefvande språk härtill; — antagom då et dött! Vi
hafva tvänne fosterlandswarma och odlade at välja på, och ur
hvilka vi draga roten till de flesta nu Civiliserade, jag menar *La-
rinet* eller dess Odlare, Hyfsare och Nyskapare *Grekiskan*.

I afvaktan på et sådant afgörande, och med samlad erfaren-
het under mina resor genom Europa, om dess för det närvarande
antagna allmänlighet, föreslår jag det *Fransyska Språket*; Ett
språk som utom dess odling, dess vidsträckta och till alla kun-
skapsgrenar applicerade Litterature redan talas eller förstås af
mängden af jordens civiliserade och bättre upfostrade folk-Clas-
ser. (36)

§. 3. Ifrån en sådan önskan om Organiseringen af Allmän
Barna-Upfostran och Elementarundervisning, hvars syftemål at dana
en Nations character och uplysning, samt en sann Patriotisme, verk-
samhets drift och arbets färdighet hos dess medlemmar, med
säkra steg går at minska fattigdomen och tiggeriet i et land, up-
kommer åter igen den frågan som framkastades i 2:dra momentet
af den förra Paragrafen rörande den del af människoslägtet, som,
förljufvande den andra hälftens genomvandring af mödornes och
omsorgernes lif, äger vår warelses vigtigaste tid för intrycken i
sina händer, och på hvars egen Wetts odling och förädlade hjerta
de blifvande generationers Charactersdrag, Sinnesart och uplysning

[*Verldens Odling be-* så hufvudsakligen bero. —

ror på Könets Upfost- Viljom vi mensklighetens förbättring, od-
ran.] ling och uplysning — välan! *Gifvom då*

en ändamåls enlig upfostran åt Quinnan! kallom henne fram
på banan at till de dödliges sanna wäl och sällhet intaga och up-
fylla den höga wärdighet hvartill Hon af Den Högste Ordna-
ren bestämdes.

[*Quinnans förtryck,* Det största bevis på mannens verkliga
ett bevis på Natio- Syndafall är at han kunde nedstörta i
nens mörker.] den vilda grofhet, at, hvad Folkslagens

historia intygar, bruka sin större Physiska kraft till at förslafva
den Varelse, som i vissa afseenden till sina kroppskrafter är swa-
gare men som i Själs och Sinnes egenskaper är honom jämnlik,
samt till at innestänga henne inom sin egensinniga viljas, sina be-
hofs och sina ödens område. Med detta Syndafall, eller Manliga
djurkraftens Despotisme, hvälfde också verlden länge i Barbariets
natt; men i samma mon som åt Quinnan lemnades någon skynt
af verkelig aktning, någon gnista af uplysning, i samma mon up-
rann också Vettets gryning öfver jorden, i samma mon vaknade
också folken till förädling. Tiderne framrunno; Quinnan framträdde
ännu mer och mer; Hennes högre värden syntes; Hennes behand-
ling förfinades; Hon blef Maka och Hus moder ifrån Slaf, Up-

fostrarinna från endast Släktförökarska, och människoodlingen fortgick, i jämna steg med hennes höjning, till den grad som våra tider skådat. — Kastom blicken omkring! läsom verklighetens vittnesbörd, och vi skole finna at ännu i våra dagar hos de folk där den högsta verkliga aktning visas könet, där den högsta vinning göres om dess sanna och rätta upfostran, där står också uplysningen högst.

Men, lika så långt Menskligheten ännu är ifrån Fullkomlighetens mål, (37) lika så långt står äfven könets upfostran *derifrån* — Man har ännu intet lånat nog upmärksamhet åt vigten deraf. Något är väl gjort derföre, men mycket återstår. För den arbetande delen af könet som är den talrikaste, har man nästan gjort intet; och quinnan äger i detta Stånd ännu icke långt företräde för Trälen. At den bättre bemedlade Classens döttrar har man väl träffat åtskilliga anstalter till någon cultur — men hvaruti består egentligen denna cultur? at wänja tungan vid et eller annat främmande språk, eller några ton-scalors genomgående; at öfva handen till en blommas fästade et landskaps updragande på duken, eller några walsers och Romansers framlockande ur et Instrument; at bringa fotens spänstighet och kroppens attituder i enlighet med Dansmästarens Regler, at sätta sitt upförande och handlingssätt i öfverensstämmelse med convenancens fordringar; m. m.; Men är väl detta at updraga henne till den vigtiga verkningens punct hon i Samhället kommer at intaga, är detta at i hennes Själv och hjerta anförtro de frön som upgångna i den ädla frukt de kunde och borde gifwa, skulle bereda jordens uplysning och sällhet? Sannerligen icke. — Hvarpå går den nyssnämnde upfostringen egentligen ut? At, med eller utan den i hvart subject af naturen nedlagda köndriften med förfining kallad kärlek, behaga eller snärja mannen; — och hvarföre behaga honom? för at vinna en Make; — och sedan? at Söka, om det är möjligt, få något wälde öfver honom eller någon mera frihet än förut; men om alt detta, som det gemenligen sker, misslyckas? at fortplanta sina oupfyllda önskningar och hopp på sina döttrar. Hvad verkar denna så kallade Upfostran? Den rycker många tarfliga och lyckliga fädrens Döttrar ur sin okända men nyttiga krets; den gifver sina Egare anspråk på högre förmoner än hvad hvarken den faderliga hyddan eller Makens hemvist kan erbjuda eller åstadkomma; den gör, med en så kallad raffinering af känslor, den verkningens punct odräglig i hvilken ödet ställde dem, eller de personer för

inskränkta eller ovärdiga med hvilka de förenats; den väcker et begär efter sysselsättningar som icke tillhöra deras bestämmelse — med et ord: den gifver anspråk utan den höjning i Själens och den förmåga att kunna uppfylla sin bestämmelse i enlighet med den plats på hvilken man blifvit satt, och utan eget medvetande och utan någon förtjänst af den djupa vördnad, aktning och höga plats i samhället som tillkommer en ädel och tillgifven maka, en huld och ljus upfostrarinna, en klok och god husmoder, samt (38) en warm och werksam Medborgarinna. — Och denna nyss beskrefna, så orätt kallade Upfostran är likväl hvad man i allmänhet ger eller skulle önska kunna gifva sina döttrar!! — Männe icke detta, utom alt annat, bevisar, at äfven i vårt så kallade uplysta tidevarf ännu det starkare könets Envälde hindrar det svagares upgående till sin bestämmelse: en gemensam sällhet? Monne icke könets superficida undervisning, detta Orangeri-odlings och häckburs-Systeme i dess upfostring, vittnar at det starkare könet ännu ej i det swagare vill erkänna annat än de blommor det vill fästa vid sin barm medan de dofta, eller de siskor de vilja mata i sin bur så länge de sjunga? Inför Philantropen talar mycket emot mannen i detta afseende —

[Bristen i könets Upfostran orsakad af dess ännu fortfarande förtryck. Könets Characters-fel och Deras Orsaker.] Sjelfva de fel för hvilka man wanligtvis förebrår quinnan eller hvilka man påstår henne äga öfvervägande framför mannen gå, at, utan djup forskning träffa sin grundorsak i hennes tillbakahållning i upfostran eller det tvång hvori hon är förvarad. — Nyfikenhet, pratsjuka, förtal, intrigue, härskningslystnad och hämnd; se där hvad man i synnerhet påbördar könet företrädesvis! men granskom! *Nyfikenheten* eller nyhetsbegäret är det i människans själ af naturen nedlagde begär efter wäxling af föremål som leder henne till alla kunskapers ljus och alla nyttiga sysselsättningars lugn, och som ledt henne till Evighetens och omätlighetens tanke. Om man sätter henne i den ställning at hon ej kan åtkomma de vidsträcktare wäxlingarne, så sysselsätter hon sig med dem som möta eller närmast omgifva henne, och i samma mon som de inskränkas, i samma mon faller hennes Själv, sjuknar hennes omdöme, förpestas hennes tankesätt — likt den luft, som, lefvande i den omätliga atmosfären, det vatten, som, friskt i den oinskränkta böljans fart, förpestas vid deras instängning. — Jag nalkas et fångelse, detta inskränkningens och syslölshetens hem; man rör vid bommarne och reglarne på dess portar; fångens

upmärksamhet väcks; man sätter nycklarne i låsen, öppnar dörrarne och nyfikenheten ökas vid alt; hvarföre? hon väntar friheten, eller om icke den, en växling af föremål. — Jag inspärras där, man (39) fråntager mig alla medel till sysselsättning; Jag ser en spindel — Hans verksamhet, ehuru på försåtets väfnad, blir mig angenäm; hans göromål och hushållning blifva min tids afväxling; jag utkastar lockmat åt de flugor hvars fångst är nödig för min Spindels underhåll. — Jag hör en Rotta som söker at arbeta sig fram, jag hjälper henne, delar med henne något af min Spis och hon blifver min Kamrat, som, retande min nyfikenhet eller längtan af hennes återkomst, vexlar föremålen. — Jag märker en Fogel utom mitt galler; åt henne kastar jag några smulor, hon belönar mig, byggande sitt bo flyttande sin famille under mitt fenster, och jag äger uti henne en ny Wän en ny afväxling, och om jag ej kan annat, skicka mina suckar och tankar på hennes vingar till de orter dit jag tror at hon med dem sväfvar; — — men hvart leder sig alt detta? till beviset at människans Sjääl är i et outhörligt behof af omväxling af föremål och sysselsättning samt at Nyfikenheten ej är annat än följd af en inskränkt sysselsättning för människans Sjääl, och af tvånget; Och at om quinnan beskyldes derföre såsom för et fel, hon därföre har at tacka den inskränkta och tvungna ställning hvari hon sättes. — Gifvom henne uplysning och frihet i verksamhet; hon skall ej sysselsätta sig mer at i sin undangömda vrå, lik Spindeln, väfva försåt för andra, hon skall ej mera, lik Rottan, gnaga andras förtjenst eller deras bästa Egendom deras rygte — hon skall ej mer, likt den fångade fogeln, rymma ur sitt tvingade hem, men hon skall likt den fria, flytta till sitt bo till sin verkliga Skyddare och Wän, och om hon gör någon utfart, återkomma med hvad hon funnit nyttigt och bidragande till sitt bos eller sina smås trefnad och wäl. — *Pratsjuka* tillhör alla tomma hjernor, de må sitta i Mans- eller Quinno-hufvuden; ju mindre man vet desto mera pratar man, och är detta en följd af brist på ädel sysselsättning och högre föremål för sin Sjääl — Man finner då lätt huru detta fel kan afhjelpas, om det är något, hos Quinnan, åt hvilken Upfostringen och allmänna bruket ännu ej gifvit nog ämnen för hennes Själs sysselsättning, nog frihet för vidden af dess bestämmelse. — *Förtalet* är dels en dotter af pratsjukan, dels en afkomling av begäret at synas bättre än hon verkeligen är, hvilket åter i rak upstigande linie härleder sig från okunnigheten och sysslösheten;

och hvad alstrade dessa båda Stamföräldrar? Tvånget. Kan man då lasta så mycket en warelse, som, beröfvad den ädla riktning hon borde få, åt alt ger den trånga och skefwa åsigt hon sjelf har, och ur sitt tomma mörka hufvud (40) låter massan af ord utströmma i förening med gallan ur det hjerta som af brist på ädel rörelse blifvit förskämdt? —

Intrigen skapades altid af tvång; där full frihet andas, trufdes aldrig intrigen, och denna fintlighetens motvigt emot den öfvervägande Physiska styrkan behöfde aldrig användas om den sednare aldrig missbrukades; Om då Quinnans intrig lastas, hvem är dess orsak om ej Den som illa använde sin öfverlägsenhet? — *Härskningslystnaden* antyder sig också klarast där som Tvånget hårdast trycker — Och i det hjerta där *Hämnden* andas, bör man altid söka at i djupet finna bilden af någon annan varelse som missbrukat sina krafter.

Dessa och föregående mörka betraktelser, som visa quinnans närvarande inskränkta belägenhet på upfostringens wäg, och som nödvändigt måste förorsaka den allmänna upfostringens missriktning och mensklighetens fördröjda hopp om en sann medborgerlig uplysning och sällhet, öka ännu mer sin tyngd vid åsigten af den medborgerliga ställning i hvilken quinnan synes ställd.

[*Könets Samfunds rättigheter ännu icke* Hvarföre i Stats författningarne och dess inrättningar denna företrädesrätt åt Mansatta i jämnvigt med Mannens.]

med ofta ifrån de yrken och sysselsättningar som egenteligen synes höra det samma till? — Sjelfva lagarne bevisa at vid deras stiftning suto endast män, och at de må hända i tanka at låna skydd åt den swagare, satte quinnan i beständigt omyndighets tillstånd, åtminstone till den stund hon haft den uphöjelsen at blifva vigd vid en man. — Med vördnad må man lemna sin hyllning åt de inrättningar och Stadgar som hafwa mensklighetens wärdighet och wäl i sigte, men där vårt letande öga med tydlighet ej kan finna dessa stora föremål, måste man söka uplysning och öfvertygelse, eller och förbättring eller förändring. At Philosophen öfverlemnar jag därföre, äfvensom at könet sjelf, at fråga orsaken hvarföre Lagen satt quinnan i et outhörligt omyndighets tillstånd, öfvertygad at denna stadga om den är så despotisk och onaturlig den synes, skall genom uplysningens och sanningens stigande, likt alla andra sina likar, af sig sjelf och af sina med menskliga wärdigheten heterogena bestånds-

delar i sinom tid uplösas, och hastar mig med den öfvertygelsen, grundad på rön, (41) erfarenhet och sanning at könet så wäl i Fysiskt som intellectuelt afseende genom upfostring kan blifva och göra alt det samma som Mannen, till den stora och för mitt ämne vigtiga frågan om dess upfostran, samt derigenom till upnäendet af de stora följderna deraf: *allmänt wäl, fattigdomens inskränkning* och *tiggeriets utrotande*. — Med grunden redan lagd för hvad i det föregående är föreslagit om allmän medborgerlig upfostran, blifver denna afhandling hvarken swår eller vidlyftig at behandla. —

1:a Mom: Uplys om Quinnan! Med dessa tvänne ord har man ej allenast åt *henne sjelf* beredt den närvarande Tidens individuella förbättring och höjning; Man har derigenom åt alla kommande Generationer för båda könen gemensamt hastat stegen upåt fullkomlighetens mål; hvad annat, då man med modrens mjölk får insuga dess väsendes förädling, då man på huldhetens armar bäres fram till ljuset och då man i sjelfva gångstolen blifver wan at wandra dygdens och werksamhetens stig? I dessa ord ligga förwarade den stråle som uptäcker Förförelsernas snaror och fördrifver det Sedeförderf, som stridande mot menskliga wärdigheten och samhälls ordningen, förnedrar den förförande förolycksaligar den förförda och sänker frugterna deraf i nödens och armodets armar. *Gifv om Quinnan, efter uplysningen, full och fri verksamhet!* där ligger ordet för Uplösning af de fel man skylt henne för; där är Talismannen emot den swaghet i hvilken hon legat, där är wägvisaren till människoslägtets välgång, där är skölden emot fattigdomen och dödshugget åt Tiggeriet.

[*Könet bör deltaga i de allm. medb. Skolornas upfostran och undervisning.*] Då i det följande quinnans rättigheter till större handlings- och verksamhetsrymd kommer at åtfölja betraktelserna om mannens verkningskretsar, och det gemensammas bevarande från fattigdom och tiggeri, hörer det till detta ställe at handla om den uplysning Quinnan bör få eller taga sig. — Skapad för at utgöra hälften af människoslägtet och således hälften af hvarje Samfunds förhållande som deraf skapas, bör hon ock naturligtvis utgöra hälften i den medborgerliga eller Stats Inrättningen. — Således, om för det ena könets uplysning Allmänna Medborgerliga Skolor äro nödvändiga, äro de det icke mindre för det andra. — Några om mennisko-välet nitiske män hafva wäl gjort försök och någon början till könets uplysning

medelst så kallade Flickskolor; Några för det glömda könet ömmande Philantroper hafwa wäl också för dess upfostran anordnad några medel till Arbets-inrättningar och Upfostrings anstalter men dessa sakna först den stora tendens som för Quinnans upfostring bör afses, och sedan (42) i synnerhet den allmänlighet som bör lemna hvarje individu tillfälle at deraf kunna komma i åtnjutande. — Quinnans upfostran bör updragas på samma Scala som Mannens i afseende på en sann Religiosité, sann dygd, sann medborgerlig duglighet och sann Patriotisme. — *Af könet böra således de förut föreslagna Allmänna Medborgerliga Skolorna äfven lika och med samma rätt begagnas.*

Som denna del af min afhandling innehåller grunden för det helas lycka och fortgång, ja hela människoslägtets uplysning, så må det förlåtas mig en större utförlighet. — Låtom oss gå at med öwäld förstånd och warsamhet på könet tillämpa de vid omrörde Allm: Medborgerl: Skolor upräknade fordringar!

2. m. Kroppens utbildning, härdning, vighet och skick; Blodets lättare omlopp och Nervernas stärkta mekanism som tillsammans väcka Själens kraftfulla verksamhet i en sund Physik, glädje, munterhet, raskhet och härdighet i arbete, fasthet i Characteren samt rådighet, lugn och hjälpsamhet i lifvets ombytliga händelser, böra efter den minst noggranna reflection vara lika så nödvändiga för quinnan som för mannen. Hvarifrån denna smägtande enervering, denna tal-lösa här af hysteriska åkommor, dessa convulsiviska onaturligheter, dessa hectiska långa och plågsamma aflidanden, dessa melancoliens grubbel och förtviningar m. m. hvilka vanställa, plåga och förstöra Skaparens första Mästerverk, om ej ifrån et förfeladt System i Quinnans upfostran och ett missförstådt behandlande af hennes första dagar? hvarifrån denna vekhet, denna räddhåga, denna klemmighet som sätta henne i beroende eller väcka likgiltighet och spe af den starkare? hvarifrån — men dessa frågor mängd inneslutas säkrast i en enda: hvarifrån denna Quinnans både Physiska och moraliska swaghet? om ej från farhågan eller försummelsen at till utvecklingen af quinnans psykologiska styrka bereda och begagna dess Physiska krafter. Hvad gifver då denna styrka? hvad bereder då dessa utvecklingar? Läs om hvad som är föreslagit i 2:dra Capitlets, 2:dra Paragraf och dess 1:sta Moment; och vi hafva funnit denna hemlighet. *Gymnastiken* bör med samma rätt och skäl, samt med de för könet passande öfningar, tillämpningar och iakttagelser, af Flic-

kan så väl begagnas vid de Allmänna Medborgerliga Skolorna som af gossen.

(43) 3. mom. Den Likgiltighet med hvilken man behandlat en sann och afgjord Characters utbildning hos könet (*för Medborgerligt lif*), ty man har påstådt och påstår ännu at största delen af hennes handlingar bero af känsla, nyck eller infall, har ock på dess eget upförande och dess mindre fermete och precision i handling, samt i synnerhet på allm: upfostringen visat tydligt menliga följder. — At genom vanans kraft från spä-daste ungdomen och lekarnes tid vinna en sann förmåga at opå-mint och lätt uppfylla alla moralitetens bud och alla erfarenhetens råd, at i sitt yttre skick, utan agans eller bannornas nedtryck-ning, vinna anständighet otvungenhet och presentation samt be-stämmd ordentlighet och punctlig handling i alla dess företag och verkningskretsar; at medelst upmärksamheten på sig sjelf lära sig förstå at bedömma vidden af de anspråk man kan göra sig på andra och hvad andra hafva på en sjelf, at kunna bereda sig en sann aktning af andra medelst den man visar dem och det stånd och ställe i hvilket hvar och en har at handla; at förskaffa sig en sann förtjenst, sann förmåga och sannt sätt at så väl kunna åt-lyda som at kunna gifva befallningar samt at dem i ögonblicket verkställa eller verkställa låta; at lära sig vara nöjd med sin plats och densamma med skicklighet söka at etdera upfylla och bibe-hålla eller ock genom ökade förtjenster göra sig berättigad till någon högre; Alla dessa egenskaper dana en sann Character och hederskänsla, och äro af en oberäknelig nytta för könet sjelf, så i afseende på dess egen ställning och handlings sätt i Medborgerliga lifvet, som i synnerhet på dess viktiga updrag at först af alla dödlige dana det blifvande Slägtets Character och lynne. Dessa egenskaper vinnas lättast genom en tactisk disciplin införd i kö-nets upfostran och undervisning.

[*Könets danning för Må man ej förvilla sig och tro att med medborgerlig hero- alt detta yrkas at göra qvinnan till Sol- ism.] dat, eller at forma henne till Amazon*

— nej, här menas, som redan är sagt, at vänja henne vid fasthet i beslut, punctlighet i handling samt noggran ordning i alla henn-nes lefnadsförhållanden. Skulle man också från quinnans första åldrar kunna ingjuta i hennes själ Medborgerlighetens känsla och en viss militairisk anda, det vill säga, en djup öfvertygelse at fäderneslandets fordringar äro de heligaste, och en oryggelig

föresats at dem äfven med lifvet förswara, förenad med åtskilliga anvisningar och öfningar till verkställandet deraf, så har man ock på samma gång berett et folks fullkomliga oberoende (44) och i fa-rans stund gjort hvarje land som hälst öofvervinnerligt. Man skulle ej se Quinnor i rädda skockar med skri och tårar drifvas unnan några beväpnade våldsvarkare; Man skulle ej höra en Moder, en maka, en syster, en älskarinna med tårar afböja sin Sons, sin Broders, sin Makes och sin älsklings föresatser at ila till sitt Fäderneslands förswar; Man skulle tvärtom finna härar af Sköld-mör som gjorde front mot förföljarne och mot deras vapen fram-satte lika oförfärad brööst och lika genomträngande swärd som hvarje manlig krigare. Man skulle se Modren blygas för en feg Son, Systren förakta en Modlös Broder, Maken förskräckas för en Man som vacklade vid fosterjordens förswar och älskarinnan skulle aldrig gifva handen åt en Poltron. Man skulle — men öpnom historien! läsom hvad quinnor kunnat göra! Det samma kunna de ännu alla göra — gifvom dem en sådan riktning! Förenom könets behag med huslighetens trefnad och lugn; förenom dess kraft och spänstighet med Patriotismens Enthusiasm; förenom ordningen med dess liflighet och punktligheten med dess känslighet; — man har då funnit den åsigt jag med tactisk disciplin vid könets up-fostran fattat.

[*Läromethoden ämne- 4:de m.* Man har nu genom den fysiska na och kursen för kö- Styrkans utveckling, Sinnets munterhet nets undervisning.] och raskhet samt en sann Characters dan-ning berett den unga quinliga warelsens förstånd och hjerta för uplysningens emottagande och lärornas begagnande. — Lärome-thoden blifve den aldrig nog värderade Wäxelundervisningen och Läroämnenä blifve aldeles de samma som redan för Allm: Med-borgerliga Skolorna äro föreslagna. Man kan aldrig nog påyrka Quinnans uplysning ty hennes ljus är, som ofta redan är sagt, människoslägtets säkra uplysning. Af flickan bör således den förut föreslagna Skole-kursen följas och den därvid yrkade Medborger-liga Catechesen, med samma ovilkorlighet, förbindelser och iakt-tagelser inhemtas och läras. De Talanger och vackra konster som redan äro föreslagna böra äfven lika i flickans undervisningar och upfostran ingå, och uti ingen annan punct bör någon afvikelse från den föreslagna ordningen (45) äga rum än at de i den 3:dje Classen föreskrefne Elementer uti Geometrien och Mekaniken till det mästa utbyttas med en mera fullständig kännedom af en Prac-tisk Botanik; d. v. s. Blomors, träds, växters och örters plantering

och ans samt deras nyttiga användande på mångfalldigt sätt så i oeconomiskt som i Medicinskt hänseende; äfvensom uti den punct hvilken afhandlar de yrken och slöjder hvaruti Eleverne från barndomen böra inöfvas, hvarvid man för flickan särdeles och främst bör wälja dem som tillhöra den inre oeconomien, dem som passa för könets Physiska krafter och sådane som egentligen synas wara quinnans; likväl bör för Quinnans verksamhet ingen uteslutelse äga rum, utan rådfråge man i detta afseende hvar subjects fallenhet, äfvensom anvisningarne af den locals fordringar och slöjd-utveckling hvarrest Skolan är belägen.

5:te mom: Då man i det föregående upgifvit möjligheterna at vid sådane Allm. Medb. Skolor finna en sann upfostran och sann uplysning, och då man redan antagit at flickor med samma rätt och på enahanda sätt skola begagna sig af de allm. Medborgerliga Skolorna, så har man också gifvit anvisning till den källa hvarutur hvarje Quinna utan undantag bör hemta sina första kunskaper. Jag inser ganska väl huru många swårigheter flerstädes skola upstå för könets deltagande i dessa allm. Skolor, särdeles i afseende på de ideer man gjort sig om nödvändigheten af könnens afstängning från hvarandra. — Dessa ideer som, rätt uplösta, snart förvandla sig i hvad man kallar *Fördomar*, böra dock ej afskräcka från det helas wäl, från könets uplysning; och kostnaderna för särskildte Lärare eller särskildte Lägenheter och apparater till flickornas undervisning böra aldrig upstå såsom något hinder för detta stora ändamåls upfyllelse. Om man i en församling ej har tillfälle, ej har råd at inrätta en särskildt skole-anstalt för flickor, så kan altförwäl En och samma Skola begagnas af båda könen, med de Classificationer och tids-indelningar som fördela hvar och et på sitt vederbörliga ställe. Då det förut blifvit medgifvit at de personer som med hedrande betyg sjelfve genomgått en sådan Skolekurs och de som tillika för detta yrke visa en utmärkt håg och fallenhet, böra med Skole-undervisningen så sig befatta, samt då det äfven är tagit för afgjort at könet ifrån intet yrke bör uteslutas, så kunna också Fruntimmer, behörigen (46) qualificerade och försedde med betyg af någon lagligt tillförordnad Skole-Lärare om sin fulländade Skolekurs och öfriga goda egenskaper, till Lärarinnor för flickorna antagas då råd och tillfälle så medgifver, med samma prærogativer och förmoner som redan för Skole-Lärare äro föreslagne. — Jag förnyar dock, at brist på alt så-

dant ej bör afhålla en Församlings Styresmän at låta flickorna begagna sig af den Allmänna Skolans undervisningar och förmoner. —

[*Ungdomens känsla för, och Begrep om Skolan och sina Lärare.*]

Hos Barnen böra ifrån spädaste åren ingjutas en sublim, andagtsfull och vördsam känsla för det Rum där de få inhemta grunderna för sin tillkommande jordiska och andeliga sällhet, nästan så som för det Tempel där de tillbedja Det Oändeliga Goda Uphofvet till alt och Den Rättvisa Prövaren af allas handlingar. — Skolan bör anses som det heliga Rum där Himlen nedgjuter sitt Ljus i MenniskoSjälen, liksom kyrkan är Den Helgedom där Gudomlighetens tröst ned-sändes i människohjertat. — Denna tystnad, detta alfvar och denna upmärksamhet som altid lyfter Själen ifrån det Sinliga, bör iakttagas i Lärosalen, ja äfven den möjligaste snygghet och renlighet antagas innan man där inträder. Då Läraren synes, och där först med en djup vördnads betygelse för Gudomen intager sin uphöjda plats och sedan med en vänlig och god blick helsar sina Lärjungar, skola de i honom säkert ej se och känna annat än ett Budskap från Himlen som är kommet at leda, gläda och upplysa dem. De ord han talar, de anordningar han vidtager, skola med deras spända upmärksamhet derpå föra deras tankar från alt annat. — Nu börjas, efter en hjerteligt sjungen morgonpsalm och en innerlig bön till höjden, Läro-öfningarna; och då blifver, enligt den lyckliga växelundervisnings methoden, ingen Secund öfrig för något (47) annat än det som skall läras. — Timman slår för undervisningens slut, oföväntadt och ej efterlängtat; Barnen gå, anförde af sine Classers anförare ut ifrån Skolan, vandra med sina följeslagare hem, genomträngde af tankarne på hvad de lärt och på hvad dem händt, samt brinnande at hemma få meddela sig med Syskon, likar och Föräldrar samt att få säga dem hvad de tro dem icke veta, eller också at få visa dem sina framsteg och sina medförda omdömes tecken. Jag frågar nu, med denna ouphörliga sysselsättning, med denna jämna tillsyn hvad tid och tillfälle skola upkomma för några olofligheter eller oseder; hvarifrån ens några orena tankar skola upstiga och hvad en gemensam Skolegång för båda könen skulle medföra för ondt? Det är anvisningarne af ouplyste, moraliskt duglösa och förskämda Personer i hvars sällskap barnen ensam(m)a lemnas, det är anledningarne af dem som skola gifva lärdomar och föresyn, Ex-20 — Vol. 55.

emplen af Föräldrar, anhöriga och deras sällskap samt det obetänksamma skämtet och äggandet af äldre personer, hvilka reta de menlösa och roa sig med deras oskuld, som utgöra grundorsakerna till och wäckelsen af det onda, äfvensom af det olofliga man tror sig förebygga med et afstängande, som ännu mera alstrar begären, och med förbuden som alltid ökade dem. Barnet sig sjelf lemnadt är i oskuldens och renhetens dagar lika lätt ledt till dygden som till lasterne; Det går dit som dess äldre ledare förer det, så i moraliskt som Physiskt afseende, och barnets fall är dess wårdares försummelse. — Men detta är icke den enda gången man trott sig med lagar eller bud kunna hjälpa hvad man med eftertanka och klokhed kunnat förekomma, eller som man genom rakt stridiga medel vill åter arbeta sig fram till et ändamål som man förfeladt. — Efter min öfvertygelse skulle man i Upfostringens dagar söka at ofta, eller då omständigheterna så medgifva, sammanställa båda könens undervisningar och Läse öfningar ja äfven deras lekar, med förbehåll likwäl af oavbruten tillsyn och syslösättning. — Man behöfver icke wara stor människokännare för at veta at det är det ena könet som bäst odlar och bildar det andra, at det ena rakast leder det andra till Civilisationens och Samhällslifvets upmärksamhet på och (48) för hvarandra; at den

[Följderna af könens afstängning från hvarandra.] karl alltid blifver sjelfvisk, trög, rå, grof och tafatt m. m. som alltid varit afstängd från könet, och den quinna skygg, tungsint, inbunden, anspråksfull, vacklande i handling, svärmisk, lättare förförd m. m. som aldrig fått vara tillsammans med manspersoner, och at han i framtiden merendels blifver en despotisk, oöfverseende och stötande Man och hon icke sällan en egensinnig, otreflig och otrogen hustru, samt at misstänksamheten kommer at till deras olycka beherrska dem båda. — Könen skola ju ovilkorligen utgöra et helt, hvarföre icke så tidigt som möjligt blifva bekanta med hvarandra? Alt hvad som är bekant ger förtroende, förvånar ej och bedrager aldrig — Syskon förvilla och missleda aldrig hvarandra, hvarföre? de äro upväxta tillsammans och känna hvaran så väl — Deras tillgifvenhet är Sanningens, hjertats och renhetens.

[Fördelarne och följderne af könens gemensamma upfostran.] Könen böra ifrån barndomen göras upmärksamma på hvarandra; ifrån dessa övädighetens och afsigtslöshetens tider lära bedömma hvarandras fel eller förtjenster, lära sig öfverse och

förekomma hvarandra; Man skall då icke på ömse sidor i framtiden komma at göra så stora och oförmodade misstag i sina wal af blifvande makar; Man skall då icke hänföras och missledas af svärmande Phantasier om Gudomligheter hvilka man sedermera vid Sanningens inbrott kommer at frukta eller afsky. Det är sant, visst kommer man härigenom at rycka från kärleken dess mystiska bindel och magiska behag, eller åtminstone göra den förra mera genomskådlig och de sednare mindre hänförande, men så utsår man också derigenom frön till uprigtighetens förtroendets och wälvillighetens blommor hvilka i kommande tider, då den nödvändiga sammanvandringens mödor begynna at trycka, blifva af en stärkande och lifvande kraft, samt låta godhetens och trohetens frukter till wandrarnes vederqveckelse möta på deras bana. — Nog! man har sett tillräckligt och har nog af människoforskningens prof för at med så mycken större trygghet kunna påstå icke allenast at man aldrig kan befara något ondt af könens upfostran tillsammans, utan fast mera at den fortare och fastare bereder människoslägtets uplysning, sedernas renhet och de dödligas lyckligare sammanvandring i lifvet — omständigheter hvilka åter igen förjaga förvillelserna, brotten, behofven och deraf följande missöden: (49) Fattigdom och uselhet från jorden; Och kommer således tillbaka till den sats hvarmed denna punct börjades: at Svårigheter för könets allm: medborg. Upfostran ej böra upkomma genom brist på tillgångar at skaffa det särskildta Upfostrings anstalter, och at En och samma Skola altförwäl kan och bör begagnas af båda könen.

6. mom: Sysselsatt ännu med Allm: Medborg. Upfostringen eller med en Nations allm: moraliska daning, anser jag mig icke böra hafva förbigått det Skole-Lärarne böra åläggas at hos barnen i allmänhet söka väcka upmärksamhet på och ingjuta känsla för en pligt, som, om den icke rörer vårt Släktes wäl, icke egentligen bidrager till förekommande af fattigdom och nöd eller frambringa någon för menskligheten lyftande eller tröstande dygd, likwäl där den uteblifver, vittnar om hårdhet och barbari i hjertat samt fullkomlig natt i förståndet, och denna pligt är: *Mensklighet emot Djuren*. — Den som med hårdhet behandlar Djuren, warelser hvilka hafva känslor och medvetande af njutning och lidande liksom människan, warelser hvilka hon har at tacka för många lärdomar och dygder, och af hvilka hon drager största delen af sin jordiska trefnad, bärgning och beqwämlighet,

varelser hvilka i många hennes belägenheter utgöra dess tillgifna och tröstande sällskap, dess trognaste tjänst och mången gång hennes rikedom, ära och sällhet, den som kan behandla dem med hårdhet, plåga dem eller leka med deras plågor den blifver eller är aldrig en *God* samfunds människa och bör alltid fruktas; den som kan handtera dem med grymhet är en niding och bör alltid afskys och offentligen straffas. Vi hafva förträffliga afhandlingar om våra skyldigheter emot Djuren och om människornas olika sätt at öfverträda dessa pligter. — Ett uplyst Förstånd och et danadt hjerta uptäcka snart hvad oss tillkommer i detta afseende, och det är för at afskudda en Nation wanhedern och de olyckliga följderna af detta barbari, det är för at öka den allmänna förfiningen, som denna påminnelse ingått i tankarne om en allm. Medb. Upfostran. *) Väckom hos barnet Mensklighet mot Djuren, och fruktan at misshandla dem! (50) Lärom det at den eviga Wedergällningsrätten äfven här gäller! Visom barnet Djurens tillgifvenhet mot den milda behandlaren och sägom at det är Naturens Herre som tyder sitt bifall i detta deras fågnande i denna deras trohet! Visom barnet deras köld, fruktan och hämnd mot sin misshandlare, och bedjom dem läsa däruti huru de sjelfva äro ansedde och bedömde hos den Store Ordnaren som i handlingarnes och följdernes oafbrutna lopp förenade tillgifvenheten med mildheten och hatet med tyranniet, samt, utom de öfriga hjertats belöningar eller straff, beredde andras deltagande i den godes händelser och smärtan vid dess mistning samt liknöjdheten för den hårdas öden och glädjen vid dess fall. — I afvagtan på de föreslagna medborgerliga Skole undervisningarne, hvilket vackert ämne vore icke emedlertid denna vår pligt at af Presterska-

*) Hos knappast någon civiliserad Nation på jorden ser man så mycken grymhet mot Djuren som i Portugal. — Första ögonkastet i landet bekräftar denna sats. — Eller hvad tanka skall man göra sig då man ser dessa blodiga Tjurfäktingar, dessa järnspetsar hvilka af skjutspojkar, förbönder eller pådrifvare djupt inträckas i de tröttade eller stupande dragarnes eller härnarnes kroppar, ofta på [50] de ömtåligaste ställen; dessa ofanteliga klubb påkar med hvilka de arma husdjuren likgiltigt slås öfver ögonen, nosen, hufvudet, ryggraden m. m. utan afseende på deras spädare kroppsbyggnad; den kalla hårdhet hvarmed de tåliga och nyttigaste djuren Borickorna behandlas, den omensklighet hvarmed alla foglar, höns, kalkoner, grisar m. m. transporteras, nemligen at de vid benen sammanbindas knipptals, bäras sedan med hufvudet nedåt, i händerna, eller upträdde på en käpp, å ryggen, eller ock uär antalet är större, kastade öfver hästryggen; m. m.?

pet uptagas och beifras vid åtskilliga tillfällen i deras offentliga kyrkotal! hvilket värdigt och skönt föremål för vår Läras Catechumener at i sina lärocurser till ungdomens behjertande framställa! —

[*Alla barn af båda könen, af Alla Stånd och vilkor böra utan undantag begagna de Allm. Medb. Församlings Skolorna.*]

7:e Mom. Förestående samlade tankar om Allmän Medborgerlig Barna Upfostran torde med punctlig och uplyst verkställighet redan mycket närma menskligheten till det ändamål denna afhandling åsyftar: nemligen allmänna fattigdomens förekommande och tiggeriets hämmande; En sådan barna upfostrans följder kunna må hända blifva ännu viktigare; De torde närma hvarje Statens medlem till större fullkomligheter och Sjelfva Statsinrättningen till sitt ändamål. Om detta medgifves, så torde också medgifvas at denna upfostran bör vara *Allmän*, det vill säga, at alla barn af båda könen, utan undantag af stånd och vilkor, böra, för at börja sin lärokurs, begagna de föreslagna Allm. Medb. Församlings Skolorna. — Länge har man tvistat om hvilkendera bör hafva företrädet, Den Allmänna Barna-Upfostringen, eller den Privata d.v.s. den som sker hemma i föräldrarnes hus. En sådan dispute kan ej äga rum imellan andra än i ämnet okunniga personer, ty hvarje rätt uplyst inser snart (51) huru litet den privata upfostringen i Stat leder till det stora ändamålet: *Allmän Ordning, allmänt arbete, allmän njutning*. Den privata upfostringen eller den som sker hemma i föräldrarnes hus skapar egoism, nycker, anspråk, förtryck, med et ord alla de qualiteter som äro stridiga mot en sann medborgerlighet och verkligt allmänt wäl. — I Naturtillståndet upfostre och undervise föräldrarne sina barn, i Samfundsförhållandet upfostre Staten! Ingen enskildt person, den må stå på hvad grad af cultur eller kunskaper som hälst kan upfostra sina egna barn; Eller, fordras det ej i Samhället serskildta præparativa studier och kunskaper för at bestrida et Ämbete, behöfvas ej förhvarfvade insigter och erfarenhet för at bedrifva et yrke, äro ej föregången lärotid och arbets öfning nödvändiga för den aldraringaste tillverkning och slöjd? hvad då för at dana den blifvande Medborgaren? höfvas därtill inga kunskaper? — För at upfostra den kommande generationen, den betydelsefullaste af alla det närvarande Slägtets pligter, den viktigaste och djupaste af dess wettenskaper, är detta en sak som kan bestyras af en Far och en

Mor som aldrig gjort sig någon reda för hvad ordet upfostring betyder, som därtill inga kunskaper och erfarenheter sig förskaffat, och som dessutom hafva nog af at göra för at upfylla sina pligter och förhållanden i Samhället? hvem finner ej redan det stridiga häruti? — Ännu mera, man må hafva wändt sina studier på detta yrke, man må äfven kunna upfostra andras barn, man är dock icke i stånd at rätt upfostra sina egna; Mångfaldiga äro orsakerna därtill; Erfarenheten bestyrker denna sats; Jag finner det med mig sjelf och bekänner frivilligt, at, ehuru Upfostringen och ungdomsundervisningen nu (1827) i 35 år varit min sysselsättning och mitt studium, och ehuru jag, som det må hända synes af denna afhandling, någorlunda tänkt och arbetat i detta ämne, jag likväl ej sjelf kunnat gifva mina egna barn den upfostran som de fått sedan de blifvit satte i allmänna Skolor. —

[Fördelarne af den Skulle också förmågan at sjelf upfostra
allmänna Upfostringen] sina barn såsom något jordiskt under-
werk hafva blifvit någon förwarad, så

är dock denna isolerade upfostran för en warelse som kommer at lefva i Stat af föga nytta. Man saknar (52) denna täflan som lifvar lusten at lära och som fördubblar krafterna at uthärda dess mödor; man ser ingen lika sig, ingen öfverlägsen och ingen underlägsen, omständigheter hvilka så kraftigt bereda det unga sinnet för de förhållanden och de olika ställningar i hvilka man kommer at finna sig och verka i det blifvande Samhällslifvet; Man lär sig i föräldrarnes hus at tro eller finna det man sjelf är den medelpunct omkring hvilken alt bör hvälfva sig, då man åter i de allm: Skolorna lär sig at inse det man sjelf utgör en del af Periferien som nödvändigt i oafbruten linea måste böja sig efter den stora och verkliga medelpuncten: *Allmänt wäl*; man förlorar med den enskildta upfostringen dessa wänskapsband dessa ungdomsförbindelser, som, började under gemensamma mödor och arbeten, sträcka sig sedan öfver hela lifvet, dessa Skolkamrater som ute i verlden åter möta oss och på olika wägar med trogen hand lätta så många mödor, tyngder, bekymmer och förlägenheter, Dessa stöd som ännu wara när våra hulda wårdare försvunnit, Dessa Läse- och lek-Syskon hvilka, utgörande en stor del af vårt unga hjerta, komma at med sina öden utgöra många interessanta taflor i vårt lif och många märkeliga blad i vår egen lefnads historia, och vid hvilka man vid äldrarnes skördar fäster sig ännu mera och på hvars fall man beräknar lifvets tomhet, och

känner längtandet efter sin egen hädanfärd ur verlden; med et ord, den Enskildta Upfostringen skapar främlingar för Statslifvet och menskligheten. — Jag tror mig icke behöfva flere bevis för den allmänna Upfostringens företräden; Jag vill dock sluteligen tillägga at, då hvarje Upfostrare nödvändigt har sina egna tankar i ämnet, man ej genom den enskildta vinner samma ordning, enhet och Systeme i kunskaper, Character och handlingssätt som vid den publika meddelas och som nödvändigt till det stora helas befrämjande måste iakttagas, och at man en gång, då man kommer ut i verlden och skall inställas i den stora medborgerliga kedjan, knappast är dugelig därtill förr än en lång öfnings och beredelse tid föregått, och at (53) man ändå kommer at länge, kanske för alltid, bibehålla vissa ofallenheter som endast med upfostring kunnat förtagas.

Den Medborgerliga Upfostringen ware allmän! Medborgerliga Elementar-Skolar i hvarje församling! Intet Stånd, inga villkor, intet kön undantaget från deras begagnande! Stifte man dessa Skolar enligt förestående principer, eller efter ännu bättre hvilka af andra kunnigare personer kunna med tidernas stigande ljus upgifvas! då, o då kunna vi helsa det folk som derifrån utgår såsom Sjelfständigt, fritt, öofvervinneligt, mäktigt och Sällt. Rikedomens öfverflöd skall lika så litet som armodets brister kunna sänka det i vanmagt; och Tiggeriet i dess land blifva lika omöjligt at träffa som Despotismen.

[Borgs Innehållsförteckning (kompletterad med utgåvans paginering, inom parentes)].

Inledning. p. 1. (sid. 266—267)

I Capitlet p. 3. (267—275)

Orsakerna till Tiggeri och fattigdom.

- §. 1. Orsakerna till Sjelfswäldets Tiggeri. (267—268)
- 1:o Lättheten at bedraga
 - 2:o Tillåtelsen at, utan betyg om verklig nöd, gå omkring och tigga
 - 3:o Ett förwändt begrep om wälgörenhet hos dem som kunna hjelpa
 - 4:o Missbruk af Almosor, och förwänd tyding af Religionens bud: Gifver!
- §. 2. Orsakerna till Tiggerier af verklig nöd. p. 4. (268—272)
- 1:o Fysisk wärnlöshet eller brist på wård i lifvets första dagar.
 - 2:o Brist på en ändamålsenlig barna-Upfostran. p 5 (268—269)
 - 3:o Brist på Allm. Skolor för äldre personer. p. 6. (269—270)
 - 4:o Brist på tillfälle at förtjena sitt uppehälle, och Publika Arbetsanstalter. p. 7. (270)
 - 5:o Brist på afsättning af hvad man arbetat.

- 6:o (Verkeliga) Olyckshändelser. — Allmänna och Enskildta.
 7:o Sjukdomar, kroppsligten och Sinnesbrister. p. 8. (270—271)
 8:o Alderdom och Orklöshet.
- §. 3. Möjligheten at hämma tiggeriet grundad på practiska bevis och up-
 gifna exempel. p. 9. (272—275)
 Fattigwården i Hamburg. p. 11. (273—274)
 Fattigwården i Sverige. p. 12. (274—275)
- 2:dra Capitlet*
- Medel at mildra enskild Fattigdom och nöd p. 14. (275—311)
- §. 1. Allmänna Barnhus Inrättningar och Barnsördshus. p. 14. (276—278)
- §. 2. Allmänna Medborgerliga Barnskolor i hvar Församling. p. 17. (278—295)
- 1 Mom. Gymnastiken. p. 18. (280—281)
 2 d:o Tactisk Disciplin. p. 20. (281—283).
 3:o d:o Wäxel undervisning. p. 22. (283)
 4:o Läroämnen. p. 23 — (283—288)
 Lärokurs. p. 24. el(ler) Allmän Medborgerlig Cateches. (285)
5. Mom Teckningskonsten p. 25. (285—286)
 6:o — Vocal-Musiken. p. 26. Allm. Medb. Sångbok p. 27. Instr. Musiken
 (286—288)
7. — Seminarium för Skol-Lärare. p. 28. (288—290)
 8 — Upfostrings Tidning. p. 30. (290—291)
 9 — Verkstäder och Handaslöjder. p. 31. (291—292)
 10. — Universal-Språk. p. 33. (292—295)
- §. 3. Könets Upfostran. p. 36. (295 o. f.).
 Mensklighetens Odling beror på könets upfostran. (295)
 Könets förtryck, Ett Bevis på Nationers mörker. (295—296)
 Aktning för könet, Bevis på Nationers uplysning. (296)
 Bristen och ofullkomligheten af könets närvarande upfostran samt dess
 följder. p. 37. (296—297)
 Bristen i könets Upfostran, orsakad af dess ännu fortfarande förtryck.
 p. 38. (297)
 Könets Charactersfel och deras orsaker. p. 38. (297—299)
 Könets Samfunds rättigheter ännu icke satte i jämvigt med Mannens.
 40. (299)
 Könets omyndighetstillstånd. (299—300)
1. Mom. Könet bör få Uplysning och fri Werksamhet. p. 41. (300)
 Bör deltaga i de allm. Medborgerliga Skolorna. (300—301)
 2. Könet bör Gymnasticera. p. 42. (301—302)
 3. Könets Characters daning för Medborgerligt lif och Patriotisk he-
 roism, medelst införande af tactisk disciplin i dess upfostran.
 p. 43. (302—303)
- 4:o Läromethoden, Läroämnen och Lärokurs vid könets undervisning.
 p. 44. (303)
- 5:o Könet bör deltaga i de föreslagna allm. Medborg. Skolorna under-
 visningar. p. 45. (304)
 Könens afstängning från hvarandra, en skadelig fördom. p. 45. (304)
 Ungdomens känsla för Skolan och sina Lärare. p. 46. (305)
 Könens gemensamma undervisning skadar ej moraliteten. p. 47.
 (305—306)

- Grundorsakerna till immoraliteten. (306)
 Följderna af könnens afstängning ifrån hvarandra. p. 48. (306—307)
 Fördelarne och följderna af könnens gemensamma upfostran. (307)
 6. Mom. Mensklighet emot Djuren. p. 49. (307—309)

Mår Aron Bergström

7. Mom. Alla barn af båda könen, af alla stånd och vilkor, böra utan un-
 dantag, begagna de allm. Församlings Skolorna. p. 50. (309—311)
 Jämförelse imellan den privata och publika upfostringen. (309)
 Ingen kan upfostra sina egna barn. p. 51. (309—310)
 Företrädet af den allm. upfostringen. p. 52. (310—311)
 Dess lyckliga följder. p. 53. (311)

P. A. Borgs Biographie.

Pär Aron Borg — Dalkarl — föddes d. 4. Julii 1776 i Awestad. — Son af dåvarande Rector Scholæ i Awestad, sedermera Hist: och Moral: Lectorn i Westerås, professorn Doctor E. G. Borg; och Fru Johanna Borg född Didron. (Dotter af öfversten vid Dal Regementet Didron.)

Från Barndomen bestämd at beträda den så kallade Läsvägen och at ingå i det andeliga Ståndet, handleddes han såsom barn och yngling af dess Fader i de gamla språken och öfriga till nämnde yrke nödiga Elementer, under det at alla Classer så väl af Trivial-Scholan som Gymnasium i Westerås med sina elfva års pröfningar genomgingos.

Wid 18 års ålder ålades honom det för en studerande ynglings egna framsteg hinderliga, men må hända för dess verlds och tålmodis bildning nyttiga, samt för parnassens och ärans fattiga aspiranter alltid behöfliga kall at vara barn undervisande Informator; då för tiden hos Brukspatron Bedoir på Westanfors. I denna befattning och med undervisning i Sång, pianoforte och så kallad Pedal harpa lyckades det honom at kunna fullända sin återstående Gymnasii Cours, sin akademiska bana och at äfven erhålla nödigt uppehälle under de Nio år han sökte bringa sig fram på den tjänsteväg hvars wandringmän bära hoppet om framdeles utkomst och befordran i ett långt perspectiv och tisteln, den njuget belönade arbetsmödans Sinnebild, på sin arbets drägt. (Se kragen på Cantzli Uniformen.)

1796, blefven Student, och inträdande på den lärobana, där han trodde sig till högre fullkomning och framtida gagnelighet få lyfta de från det lemnade Lärosätet medhafde, som betygen innehöllo, godkände kunskaper, fann han sig snart kommen uti en vetenskaplig labyrinth, där han up-täckte at han uti de kunskapsgrenar som voro honom nödvändigast för hans bestämda lefnadsyrke neml. Philosophien och Theologien, ej allenast kände precist ingenting utan äfven tycktes som skulle han under loppet af hela sin tillryggalagda undervisningsbana hafva blifvit fullkomligen missledd. — kantiska Systemet hade uppsatt det rena förnuftet såsom den enväldigt gällande principen för all Philosophie, och samma rena förnuft såsom den enda och sant thronande Gudeligheten i Religionens rymder. Striderna mellan de lärde väckte wankelmod hos dem som behöfde läras och ledas — och nu, varande vid den ålder, då beredelsen till och walet af det blifvande lefnadsyrket af ynglingen nödvändigt måste bestämmas, stod han rådvill, fruktande och obeslutsam i sitt wal. — Dess medfödda välvilja för andra och i synnerhet för lidande likar intalade honom at söka Läkarens framtida mödor och belöning och nu då Läkarekonsten syntes bringad till sitt Zenith under en Acrels, Afzeli och Murrays m. fl. säkra ledning beslöt han välja detta yrke och började dess studium. Men ödet ville annorlunda, och växlade om detta beslut — En akademisk Condition blef honom erbuden från Stockholm hos en vördnadsvärd ämbetsman och Slägtning, ett Råd i då varande kongl. Cantzli Collegium. För at inträda i denna befattning uprest till Hufvudstaden i april 1798, erhöill han där, förtroende sig till sin nya Gynnare, en mera leende och inbjudande åsigt öfver Embets manna banan, hälst den snarast kunde leda til befordran och Sjelf

bestånd, och, jämte denna åsigt, sin mæccenats löfte at förblifva en Mentor och Befordrare på hans blifvande tjenstemanna bana. Walet war nu stad-gadt och han reste åter till Upsala där han efter de på förra åren redan aflagde Specimina Stili och smärre examina, samt med tillhjelp af förutgående beredelser till graden och nu erhållna privata Collegier, mot slutet af samma år tog sin Cantzli Examen.

I början af år 1799, præsterades Cantzli Examen i Stockholm och den 25 Januarii s. å. löstes Antagnings Protokollat såsom E. O. Cantzlist i kongl. Cantzli Collegium.

Sedan dess discipel i början af år 1800 ernått den stadga och intellectuella underbyggnad at på egen hand kunna begagna de Akademiska föreläsningarne i Upsala, lemnade Borg naturligtvis den Condition han nu i 2:ne år innehafte, och uppehållande sig sedan medelst lectioners gifvande i Sång, piano och harpa, en Stärkelse- puder- och parfumeri Fabriks arrenderande, unge pensionärens emottagande till undervisning, yngre tjenstemäns kosthållning och inspection samt sluteligen Musikalisk bokhandel, beredde han sig utväg at uppfylla sina pligter såsom tjensteman samt at utveckla möjligheten af det företag som gifvit honom någon bemärkelse bland sina landsmen och hvarom vidare nedanföre.

1801 uplöstes Cantzli Collegium och Borg var nu, liksom dess öfriga Camerater, utan bestämd emplot, likväl försedd med transport- Resolution, at, med beräkande af tjenste år, söka sig in på hvad annan Expedition af konungens Cantzli som hälst önskades; detta verkställdes också 1802, då han började tjenstgöra såsom E. O. Cantzlist uti den då så kallade Inrikes Civil Expeditionen af konungens Cantzli där han 1803 blef förordnad till Copist; 1805 till Cantzlist och 1809 till Protokolls Secreterare. Härvid slutades också efter 10 års upvaktning, utan at hafva hunnit till någon lön och utan något hopp at förrän i aflägsnare tider vinna den, hans arbete i *Statens tjenst*; icke till följd af begärdt eller erhållit afsked, utan för at ledigare kunna utveckla och gagna den befattning han redan någon tid förut i *mensklighetens* tjenst sig sjelf ålagt.

Icke långt efter sitt inträdande på tjenstemanna stråten, fann han, åtminstone på den väg han gick, sysselsättning nog, men ingen för sitt hjerta, ingen eller för sitt Studii-begär, och var på vägen at återvända till lärdomens högsäte för at där tillvinna sig wetenskapernas Lager och Läkarens sköna verksamhets förmåga; men Han gick en afton at fördriva sin grubblande ledsnad, på Spectaklet — Dramen Abbe de l'Epée som af en händelse då upfördes och som han aldrig tillföre sedt, gjorde på honom det djupaste intryck och verkade den bestämdaste föresats at han från denna stund icke skulle arbeta *på* eller *för* något annat än at också blifva en de l'Epée, vändande alla sina tankar endast at detta håll och huru han skulle träffa källorne derur han kunde hemta de kunskaper som fordrades därtill. Ingen af dem Han rådfrågade kände något om eller uti denna interessanta afdelning af mennisko-bildningen. Hans trängtan stadnade länge oupfylld uti vidsträckta forskningar — Sluteligen lyckades det honom at uti Upsala Akademies Bibliothek finna en disputation som vidrörde detta ämne och som äfven gaf anvisningar på några utländske Lärde, h(vil)ka ej allenast arbetat utan äfven skrivit däruti. — Ge-

nom utländske Bokhandels relationer satte han sig snart i besittning af de Auctorer som i Frankrike, Tyskland och England bearbetat denna didactic, och nu fördjupade han sig helt och hållet i detta Studium och begrundande. Efter någon tid tyckte han sig något så när känna hufvudprinciperna för den intellectuella Döfstum undervisningen och upgjorde efter sammanställningen af flere Auctorens uppgifter sluteligen det Systeme som han trodde bäst kunna lämpas på Svenska Språkets genius och lättast vara verkställbart i vårt land; tilläggande äfven härtill Elevernas tekniska eller Slöjdtutbildning, hvarmedelst de jämte förståndets odling och hjärtats daning på en gång skulle bana sig utväg för framtida utkomst och Sjelfbestånd. En idé som väl ej var antagen i främmande länder men som han ansåg lämpeligast i ett af naturen icke gynnadt land, där handens idoghet för den behöfvande leder till säkrare välbestånd än hjernans öfvermåttning af speculativa teorier etc. Hvilket sammanlagda, eller technico-intellektuella bildnings Systeme för döfstuma äfven från Institutets Stiftelse till närvarande tid trots många försök till reform, oafbrutit och med lyckliga frukter fortgått. Han längtade endast nu efter ett föremål hvarpå han practiskt kunde försöka sin förhverfvade Theonie, ty han sjelf kände ingen, och hade till och med aldrig sett någon döfstum och började således at uppsöka en sådan. Men en besynnerlig och skön intermezzo afbröt för en tid denna förut alt annat uteslutande recherche. Ut i en fruntimmers pension (Demoiselle Reiss), där han gaf musikaliska lectioner, upptäckte han en dag ett ungt sten blindt Fruntimmer (Demois. Charl. Seyerling från Örebro) nyss kommet från landsbygden för att opereras men misslyckats deri — som framställde de omissskänneligaste prof på medfödda anlag till Musik, sång och poesi. Hon spelade då Guitarr och sjöng därtill efter gehör. Men Hon yttrade ett oåterhålligt begär at inhemta Musikens Theori och sjelf kunna lära sig hvad musikaliska stycken hon behagade, äfven som at skriva, för at finna ett troget sällskap i sin mörka enslighet och ett säkrare förvar af hennes poetiska producter. Beroende af andras wälvilja, och icke ägande ett eget hem, erbjöd Borg henne sitt hus, ty han var då redan gift, och började genast, 1806, up-tänka och förfärdiga ett machineri för skrifning, rörliga noter, ziffror och bokstäfver äfvensom i relief skurna geogr. Chartor och Musik System för at med finger-touchen ersätta hvad synens förlust nekade henne. Efter 2:ne års rastlöst arbete lyckades detta företag öfver all förväntan, så at vid en år 1808 d 8 Maj inför flere af Rikets högsta män och fruntimmer samt andre heder- och trovärdige Män anställd Examen, hon företedde de nöjaktigaste framsteg uti stilskrifning, musik, harpspelning och sång efter noter, Tyska och franska Språken samt lätthet at i bunden stile författa samt skrifteligen framställa åtskilliga små egna compositioner, hvarjämte hon framvisade åtskilliga af henne förfärdigade handarbeten af spinning, strumpstickning och slätsöm. — Wid detta tillfälle nämnde väl Borg at hans afsigt och innerliga önskan vore at utom för flere Blinda äfven kunna utsträcka sin verksamhet till Döfstuma barns upfostran, men åtnöjde sig för närvarande med at hafva uttrönt huru hans bemödanden i denna wäg kunnat lyckas och af tänkaren uptagas, äfvensom för at utbedja sig de

närvarande lofsägandes gällande förord och hjälp i händelse han skulle kunna bringa sin önskan i werket och så samla flere dylika wanlottade barn omkring sig.

Snart nog behöfdes detta förord och denna hjälp, — Och Händelserna tycktes nu med sammnade krafter likasom sjelfve påskynda utvecklingen af den önskade Stiftelsen. Ett gemensamt missöde med någre andra Camrater som genom Belletristiska och musikaliska talanger måste söka sitt underhåll, at icke i befordringsväg vara särdeles gynnade af sin Chef, gjorde at Borg, som, vid en dylik med honom nyligen timad casus, icke fann sig belåten, och, framställande den frågan huruvida han kunde äga at hoppas någon framdeles befordran inom Cantzliet, fick ett betviflande och nästan afgjordt nekande svar, med anvisning at söka någon orgnist- eller klockare-plats då man skulle söka at verka hvad man kunde. Beslutet blef då tagit, likasom det ock genast öppet afsades, at han nu hädanefter skulle besörja om sin egen framkomst. Nu ingick Borg till konungen med anmälan om sin afsigt at inrätta ett Institut för Blinda och Döfst. samt utbad sig något understöd för at oqvad af husliga omsorger helt och hållet kunna ägna sig till detta yrke. Åtföljd af de ofvan nämnde vittnens till dess första Examen gällande förord samt kongl. Cantzlers Gillets ampla tillstyrkande blef denna ansökning gillad, och Borg fick gen(om) kgl Resol 1808. d. 19. Julii sig tillslaget ett årligt arvode af 450 RDr b:co. —

Helgande sig helt och hållet at utvecklingen af den blindas framsteg lyckades det honom icke långt härefter at finna en fattig döfstum gosse den han, likasom den blindas, tog i sitt hus och at honom ägnade sitt hela didactiska bearbetande. Rygtet förde snart flere blinda och Döfstumma sujetter om kring honom; Wälgörandet hastade at bispringa dels med de mest fattiges underhåll och beklädnad, dels med nödiga apparaters, böckers, skrifmaterialiers och verktygens anskaffande. — Wid början af året därpå eller år 1809 anställdes åter en examen, och det visade sig då at 14 olyckliga redan blifvit anmälda och at 2:ne blinde och 6 döfstumme bland dem, med samma lyckliga resultat som förra året, blifvit undervisade.

Rikens Ständer kommo tillsammans samma år 1809. Inför dem blef angelägenheten af en sådan Stiftelse föredragen — Borg anställde en Publik Examen med sine Elever uti Ständernas, Hofvets och flera hundrade andre personers öfvervaro d. 5. Julii på Stora BörsSalen. — Plan och förslag för en sådan Inrättnings tillvarelse och behof inlemnades till Rikets Ständer och Resultatet blef ett årligt Stats anslag för de Blindes och Döfst. Institut stort 3333 r 16 s b:co för at logera och widmagthålla Inrättningen samt för at därvid med kläder och föda fritt hålla 13 fattiga barn, ett från varje Stift. — Och ifrån denna stund kan Inrättningen räkna sin verkliga tillvaro, sitt orubbade bestånd. — —

Likväl, då alt nytt och ovandt i ett land vid sin början nästan altid mötes af betydliga hinder at bekämpa, så upstod också för Institutet flera; och bland dem en oförklarlig svårighet at utbekomma vederbörliga ordres till Statskontoret at utbetala de medel som af Ständer och konung därtill voro anslagne. Nästan Ett år måste Borg uplåna medel till boning, underhåll och beklädnad at de nyvalde Elever som redan till fullt antal voro

upsände från landsorterna, samt löna deras Lärare och betjening. I R. d. samlade i Örebro 1810 måste han infinna sig och frambära sin Inrättnings både öde och angelägenheter — R. S:s beslut i anledning häraf under d. 11 nov, upförde väl Institutets tillgångar på ordin. Stat men erhöles dock kungl expedition derpå först 1812 d. 8. Julii; och detta ändå icke genom annat motif än Institutets höga Beskyddarinnas och Den nyvalde kronprinsen H. K. H. Carl Johans personliga inverkan deruppå. —

Åtskilliga rychten underrättade Borg det flerfaldiga dåliga berättelser och fördomar gjorde sig gällande bland allmänheten å landet emot Institutet och barnens behandling derstädes och detta sluteligen till den grad at till honom från en aflägsen församling (Skepparslöf i Lunds Stift) upsändes en officiel skrivelse från Presterskapet af innehåll at föräldrarne till en döfstum gosse som af Consistorium, enligt Inrättningsens reglemente blifvit utsedd at uti Institutet anställas såsom Elev, mot inga vilkor, upmuntringar, förmaningar, hot, löften om fri resekostnad eller belöningar ville till Inrättningen upsända sin Son, emedan de, som det föregafs, med säkerhet visste, at Borg brände sådana barn till pulfver för at därmed curera obotliga sjukdomar m. m. — Från andra orter afsade sig äfvenledes flere föräldrar at begagna den Gratist lott som fallit på deras barn. — At förekomma och skingra sådana rykten och fördommar äfvensom för at visa huru Eleverna behandlades, hvad de lärde och redan hade lärt samt huru innerligt förhållandet var imellan Läraren och barnen föresatte sig Borg at med sin hustru såsom Barnens fostermoder, sin medlärare Herr Lieutnant Modéer samt alla de då uti Inst. varande döfstumma, anställa en *resa till fots* genom flera rikets provinser. Denna resa verkställdes också under sommaren 1811; Sextio mil genomtågades; och valdes därvid såväl almänt som mindre besökta vägar för at i olika bygder för deras invånare framställa deras förut olyckliga barns, anhörigas eller Sockneboers närvarande lyckligare lott och förhvarfvade framsteg. Detta företag lyckades ej allenast till sitt ändamål utan verkade snart derpå och sedan beständigt flera hundrade föräldrars ansökningar at få sina vanlottade barn antagna vid denna upfostrings Anstalt. —

Inrättningen hade ännu 1812 eller på 4:de året efter sin tillvarelse icke någon egen Lokal för boningsrum och Werkstäder — Ingen fond förefans härtill, Staten hade nyss medgifvit en årlig inkomst till 13 barns underhåll och upfostran — och denna oundgängliga vehikel för en sådan Inrättnings utvidgande, sjelfbestånd och trefnad, syntes således endast i en aflägsen framtid kunna vinnas. Borg inköpte då på egen risque den romantiskt sköna fastän då med förfallna otillräckliga och för vintervistande impracticabla boningshus försedda Lägenheten Manilla å kgl Djurgården, flyttade Institutet dit på våren 1812, började genast med sin Medlärare den skicklige Technologen Modeer at införva barnen uti flerfaldiga byggnadsyrken, gick jemte honom i spetsen för Eleverne, förrättade äfven ofta de gröfsta och tyngsta arbeten i förening med dem och inom årets slut stod där en rymlig boning för Elever, Lärare och Werkstäder, med ett ord, för alt hvad som då i afseende på en dylik Inrättning behöfdes.

Ett allmänt taleämne började onlöpa i Sverige, som ock bestyrktes af till Borg aflåtna skrivelser från wetenskapligen trovärdige män, at

neml Porla hälsokällas vatten ägde den välgörande kraft at ej allenast at lomhörda och stendöfva utan äfven at döf-födda och således döfstumma subjecter, återgifva hörsel förmågan. Borg utvalde då Tolf Elever af olika döfhetsgrad, ålder och kön, reste med dem år 1814 om Sommaren på egen bekostnad till Porla och begagnade vattnet efter föreskrift. Resultatet härav blef 1:o at detta vatten på hörselorganen icke ägde någon annan återställande kraft än så vida hörseln gen(om) allmän nerfsjukdom, serophulösa åkommor eller förkylningar blifvit förslappad eller också örats Canaler genom osunda vätskors stockningar blifvit obstruerade. 2:do at de Döffödde som där började tala, öfvades därtill genom det ofta förnyade besvär åtsk. ömmande brungäster gjorde sig med at ställa dem framför sig och utsäga åtsk. ord som väl också hade den verkan at de lärde sig mekaniskt frambringa sådana ord hvilka innehöllo labiala consonanter; men alla nasala, och i synnerhet gutturala förblefvo för dem oefterhärmliga; och at alla, hvars döfhet icke var en följd af ofvan nämnde orsak, icke där återwunno mera hörsel förmåga än de förut egt; 3:o at således Porla källa icke kunde återställa mer än högst få döfstummas hör- och talförmåga emedan orsaken till döfstumheten är subjectiv och således nästan lika mångfaldig som de vanlottade, hälst hörselns organ är den mäst[componerande?] och antalet af dess beståndsdelar som kunna lederas äro de rikaste, finaste och ännu minst upptäckta af alla organiska vehiclar för människans intellectuella bildning och utveckling.

I flera år fortgick nu Inrättningen till sin vidgning och ändamålsenlighet. Donationer ökades år från år Manilla blef inlöst för Inrättningsens egna medel, Elevernas antal växte, och alt syntes lofva en glad och orubbad framgång. Så var likväl ännu icke bestämdt. Olika tankar mellan Stiftaren och Stiftelsens dåvarande styrelse upstodo rörande Institutets vidare utveckling och handhavande, h(vil)ket hade till slutelig följd at Borg som icke ville ingå uti de nya ordningar och det förändrade system som äfven i undervisningen ville åläggas honom, hos konungen år 1816 anhöll om entledigande från all befattning vid Allm. Institutet. Man lät då en Dansk Lärare inkomma som förordnades till Chef därstädes, Manilla såldes och Institutet flyttades till hufvudstaden. En Egendom inköptes och anlades där det allmänna Etablissementet för döfstumma. Borg upbyggde Manhem å kongl. Djurgården trots förvånande och förut ohörda försök at hindra och nedriva det (Se Protocollerna i Riksmarskalks Embetet för 1816. om Manhems nedrivande), till vid och inrymme vida större än Manilla och anlade därstädes utom nödiga boningslägenheter, lärosalar och arbetsrum 16 särskildta fabriker och Werkstäder (Se Deputerades af R:s Ständer Berättelse om det nya Institutet stiftadt af Borg å Manhem. den 22. Junii 1818.), medtog det gamla Institutets Lärare och snällaste Elever i sin nya boning, upsatte där alla af honom upfundna och anskaffade machiner, föreläsningstablar och undervisningsapparater för så väl Blinda som döfstumma, lönade Lärare och betjening samt underhöll 8 å 10 medellöse Elever gen(om) sin egen försorg och alla Sjelfbetalande öfverlemnades af deras anhöriga till Borgs Institut. — Det var nu 2:ne sådana Upfostrings Anstalter i Sverige: Stam Institutet på kgl. Djurgården anfördt af Borg.

Det allmänna i Staden handledt af främlingar. — Två och halft år, förblef det i denna ställning. Mot slutet började likväl vid den Allmänna Inrättningen yppa sig åtskilliga uplösningens ämnen som hotade med full undergång. — Borg hördes huruvida han ville återtaga ledningen deraf Projecter till Instituternas förening vaxlades och upgjordes, och år 1819 flyttades det Allm. Institutet åter till Djurgården, förenades med Borgs i hans nybyggda Lägenhet Manhem, och har altsedan under växande Statsanslag, donationer och ständigt ökad personal, verksamhet och trefnad därstädes förblifvit till närvarande tid, 1837. (Jfr R:s St: Revisorers berättelse i Officiella bladen för alla år.)

Genom den i Stockholm residerande Portugisiske Charge d'affaires inbjuden år 1822 af Cortes och af den följande året genom en ny Stats-hvälfning åter blefne enväldige Monarken Joh. d. 6:te, kallad at i Lissabon stifta et med det svenska likställigt Institut för blinda och Döfstumma, företog Borg år 1823 i Sept. resan dit, likväl efter föregånget betingadt och bifallit vilkor at han på Portug. *Regerings bekostnad* skulle få genomresa flera länder i Europa såväl i bort- som hemvägen för at göra sig bekant med alla kända Inrättningar, så väl i afseende på Blindas och Döfstummas undervisning som Sinnessjukas behandling och öfriga fromma stiftelser för fattigvård och upfostrans organisation. — Vägen togs öfver Danmark, Norra delen af Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike och England. Anländ till Portugal, utnämnde konungen sin äldsta dotter sedermera Regentinnan Isabel Maria till det nyblifvande Institutets Protectrice. Det goda Ändamålets vinnande börjades väl genast under lyckliga auspicer, men, oakadt konungens gränslösa ynnest och prinsessans deltagande godhet för saken, förmådde likväl Jesuiteri fanatisme, fördomar och intriger at nästan under ett års tid hindra Inrättningens utveckling och bestämda tillgångar och var under denna väntnings och strids period den Stiftande främlingen dessutom ofta utsatt för smädeliga rykten gäckande hänvisningar från auktoritet till auktoritet, polemiska anfall i tidningar och äfven några gånger för försåtliga anfall å sjelfva lifvet. Slutligen, efter detta problematiska års fälmodiga besegrande, lemnades Borg af Portugals konung ur Dess egen Cassa tillräckliga medel till etablissement för 12 vanlottade barn och försäkrades Inrättningen om ett bestämdt årligt utslag af omkring 8.000 Rdr b:co. —

Blinda och Döfstumma Elever antogos nu och undervisades efter samma systeme och method som vid Borgs Institut uti Sverige. En ung portugisisk Litteratör inöfvades i denna undervisningsgren och inom tvenne år var Inrättningen organiserad ej allenast uti intellectuellt afseende utan äfven försedd med nödiga slöjdirättningar och verkstäder, mäktig at framvisa lyckliga, af Regeringen högt gillade resultat; Och orubbadt, trots Johan d. 6:s tyranniske Efterträdars, Dom Miquel, skräcksystem och nidinga-förstöring af alla nyttiga Inrättningar fortsättande sin verksamhet ända intill närvarande stund, 1837.

Svenska Institutets wård och angelägenheter yrkade år 1828 Borgs återkomst till fäderneslandet. Borgs Broder Capitén J. G. Borg hvilken medföljde till Portugal och som från ungdomen inöfvats i Döfstummas up-

fostran, blef kvar och förordnades till Institutets Chef och Den unga Portugisen blef Dess adjunct; Hvilken också sedan, då Capiten Borg under det Brodertvisten mellan D. Pedro och D. Miquel som blodigast utfördes blef massacerad, inträdde såsom Stiftelsens föreståndare.

Under sitt vistande i Lisabon blef Borg 1825 genom ett därstädes också vistande diplomatiskt ombud från Brasilien, af kejsaren D. Pedro inbjuden at emot hvad vilkor han wille uppgifva, uti Brasiliens hufvudstad, Rio Janeiro, ordna en med den i Lisabon nyss organiserade likartad Upfostrings anstalt. Men kärleken till hemlandet och känslan at icke vilja på så långt afstånd och tid lemna den unga Stiftelsen i Portugal samt slutel. längtan at snart få återkomma till sin förstfödda i Sverige som började lida af dess frånvaro förmådde dock honom at fransäga sig detta smickrande och lönande updrag.

Sedan han passerat et år i Portugal öfverkom honom den för Nordiska infödingar där nästan oundvikliga *hemsjukan* i förening med en nära dödande pleurítico-bilieuse *feber* hvilken uppkommer af ovanan vid de täta och skarpa atmospheriska afväxlingarna mellan hettan från den upglödgade jorden och afkylnings vindarna från Oceanen, äfvensom af ovanan vid det af vulcaniska ämnen bemängda vattnet och i synnerhet vid Spis anrättningen därstädes. Den gode konungen, underrättad härom, anordnade straxt nödiga medel för at från Sverige öfver England låta dess hustru och yngste son ankomma till Portugal där de förblefvo till hans hemfärd, och at hans dotter Elisabet Maria som i Portugal framföddes behagade konungen och Prinsessan Skyddarinnan låta inbjuda sig som faddrar.

Wid återresan till Sverige på hösten år 1828 togs vägen genom Spanien, Frankrike, Nederländerna, Hamburg, och Danmark; och besöktes då med ännu ytterligare granskning de för döfstumma, blinda, sinnessjuka, olyckliga och värnlösa i dessa länder ordnade fromma Stiftelser och upfostrings anstalter. —

Hemkommen till Fäderneslandet, rönte han sedan den stora tillfridsställelse at ej allenast se sin Stiftelses Fonder af Riks:s Ständer 2:ne gånger förökad med ett appoint för 13 Elever hvarje gång, och af Wälgörenheten esomoftast i hogkommen med donationer och Testamenten, utan ock at under Dess ömma Skyddarinnas H. M. Drottningens nitiska omvårdnad och med en för saken warm Styrelses i full harmoni med honom samverkande kraft, finna den med hvarje dag stiga såväl i tillväxt som allmän gagnelighet. År 1831 införde han vid Institutet Söndags Gudstjenster för Döfstumma, bestämde däruti at Dagens Evangelium framställt genom en för mindre uplysta sinnen lättfattelig utveckling, och med tillämpade lärdomar för inträffande förhållanden eller missöden i lifvet jemte böner, först upläses för alla närvarande hörande personer och sedan genom *teckenspråket* hälst af en Döfstum, efter papperet för de öfriga Döfstumma tydas och förklaras. Ett företag som han icke fann vid något utländskt Institut, men som han sett uti danandet af moralité och ett religieöst sinne hos barnen, liksom deras böngärning morgon och afton samt vid hvarje spisning, verkat de vackraste resultat

År 1834 ägde han den lyckan at i den höga Skyddarinns och Riks St:s närvaro fira Stiftelsens Silfverfest, eller minnet af den dag då Han för 25 år sedan å Börsen gjorde den första Examen i enahanda höga och betydande personers närvaro, och vid hvilken sistnämnda fest han jämte en återanställd Examen med Eleverna fick tillfälle at göra redo och visa hvad framsteg och nytta denna upfostringsanstalt kunnat verka under det förflutna fjerdedels seclat. (Se Berättelsen härom införd i Allm. Journalen för den 6:te Aug. 1834.)

Då Han under sina resor med särdeles upmärksamhet följde framstegen uti psykiatrien eller läran at till förut ägande ljus återföra förrirade Själur, en annan dock beslägtad afdelning af den practiska psykologien den han för at leda ljus i aldeles obildade Själur eller de Döfstummas varit nödsakad at i djupet genomtränga, och han vid återkomsten fann huru minst halfsekels långt denna wetenskap och Omsorg för de olyckliga Sinnessjuka stodo efter i fäderneslandet, beslöt han at dels väcka sina Lands mäns behjärtande och upmärksamhet därå, dels ock at sjelf grunda en ändamålsenlig Stiftelse därför. — På sin egande lägenhet Manilla holme å kgl Djurgården emottog han således, 1832, åtskilliga arter af sinnessjuka till curerande. Flera lyckliga resultat upkommo deraf, bevitnade af en stor del bland Hufvudstadens berömdaste Läkare; åtföljd af betyg härom nedlade han nu såväl i konungens som philantropens händer en förbön och upmaning at med sina biträden bringa en sådan Inrättning till utveckling, allmänt gagn och fullkomlighet. Kongl. Maj:t lönade genast härtill ur egen Cassa en grundpenning af 1000 d och H. K. H. kronprinsen 400 r; En Stambok beviljades öfver hela Riket; Menniskovännern räckte äfven fram sin hjerteliga skärf. En tomt den Borg å kgl Djurgården till detta ändamål för egna medel inköpt, gifvit namn af Fridhems parken, förskönad och till bebyggande apterat, inlöstes nu och några byggnader upfördes därpå; Men den af konungen tillförordnade Stamboks medlens förvaltning, kallande sig Inrättningens Styrelse, förklarade någon tid efter dess Ordförandes Herr Medicinalrådet och Ridd. Trafvenfelt död, 1835 at Borg med denna, som det benämndes, nya Inrättning, icke hade något at sig befatta, utan at det vore denna Förvaltnings ledamöter som nu skulle utföra den af Regeringen Stamboksförmedlade, af Borg stiftade Inrättning efter deras plan. — Borg uphörde naturligtvis genast med all åtgärd därvid; och anförde klagomål hos konungen, men hvarpå ännu 1837 icke hunnits låta affölja något svar. Stamboks-Medlens förvaltning har ännu ej emottagit eller på långliga tider kan emottaga och uti sin inrättning sköta några patienter, utan blifva sådana för närvarande af Borg enskildt vårdade och curerade på hans Egendom Manilla holme, i enlighet med hvad redan i 5 år af ho(n)o(m) blifvit practiseradt.

År 1810 d. 10. Maj. dubbades till Riddare af Kongl. Wasa Orden.

Medlem af flere philantropiska och artistiska Samfund inom fäderneslandet samt ofvannämnde patriotiskt-litteraira Societet i Portugal, hafva också några dylika Samfund från honom räknat sin upkomst, plan och första reglering; warande det inom hufvudstaden ännu florerande artistiskt-litteraira samfundet Polymnia ett bland dem och som han i flere år såsom ordförande anfördt.

Såsom ett tillägg till självbiografien må anföras följande ur Manillas arkiv. Tolv situationsbilder har Borg här tecknat i två parallella spalter, av vilka den enas spalthuvud heter Ställning, den andras Utveckling. Av ekonomiska skäl är de här satta *under* varandra; de till antalet udda i serien exemplifiera alltså Ställning, de jämna Utveckling. Skildringarna utgöra ett slags motstycken till Franckes erfarenheter vid grundandet av hans många upfostrings- och studieanstalter (jfr Linnés Nemesis).

Min Lefnads Fatosophie.

1816. april. 24. blef jag stämd för en caution för Mannerhjerta stor 500 rd b:co, utan at veta hvar jag skulle taga resourcen till denna pressanta utgift, häst jag icke kunde utverka mig större delation än 4 veckor

1816. Maj. 2. kom per postu ifrån Götheborg et bref med ineliggande 750 rd b:co, en donation af landsh. Forselles till Institutet, och hvaraf jag då hade at i ögonblicket liquidera den öfver hufvudet hängande faran.

1816. I början af året hade jag genom intriger och wäld vid Institutet tagit det beslut at skilja mig vid Institutet; men hvaraf skulle jag lefva? —

— Vid samma tid hade min Svärfar genom missförstånd kommit i osämja med Fru Angerstein angående förvaltningen af kosta glasbruk — Han erböd mig at flytta dit med erhållande af så stor lön som Institutet gaf — jag antog det — begärde afsked från Institutet — fick permission på et år med bibehållande af min pension där 450 rd b:co.

1816. I början af året hade jag bestämdt beslutadt at i afseende på Directionens öfver Institutet tilltagsna despotism, stifta ett nytt Institut för desse olycklige bröder som så mycket interessera mig, under namn af *Arbets Inrättning för Döfstumme och blinda*, men med frantagna resourcer, med frånröfvade donationer, med ljungande hat ifrån Drottningen och qväfvande maktspråk af Hennes Slafur och de högste Ämbetsmän, med mötande falska utspridda rykten om oreda på min sida, huru skulle denna idé vinna framgång? — Jag hade väl fallit på den tankan at låta det ske genom actier — men huru skulle det lyckas?

Innan medlet af året hade jag erhållit omkring 1500 Rd b:co i actier — hvilkas belopp, jämte det jag utfick 2500 rd b:co af min hustrus hemgift tje-nade at upbygga stommen till det nya Verket.

1816. Sept. Då jag reste från Stockholm lofvade jag en Döfstum vid namn Gottskalk, at han skulle få bo och vara hos mig på kosta — vid min egen framkomst dit, måste jag accordera in mig hos Fru Angerstein som förklarar at hon utom mig icke ville hafva någon i sin mat — för hvar dag ängslades jag at Gottskalk skulle komma — — Han kom — och utom denna ledsnad var han den af mina Elever som minst intresserade mig at få till mig —

Fru Angerstein, uplyst om min egen osäkerhet, emottog honom med yttersta gästfrihet — hans förmåga at tala väckte allmänt upseende — han fick följa mig på alla ställen, blef bjuden och genom honom blefvo flere actier påtecknade. — Vid sin afresa från kosta blef han allmänt saknad.

1817. Junii. då jag reste från Stockholm med min hustru till kosta, nästan flygtande för mina Creditorer, sedan intet lån ännu hade erhållits som jag sökte på Manhem, var ibland de mäst pressanta Creditorer en som sålt kalk för min nybyggnad — Jag hade påtecknat min accept, äfvensom Modéer gjort

det samma, at betala inom 8 dar, jag reste; och var i yttersta ångest at Modeer skulle blifva angripen i min frånvaro.

Just då jag reste på aftonen, möter på Stockholms gata Hofpredikanten Hyckert mig, hvilken åmnade sig ut till Manilla för at säga mig at han ville betala en sin skuld 200 rd b:co till mig — jag adresserade honom då genast till den som hade at fordra för kalken.

1817. Julii — då jag per posto från Modéer fått underrättelse at folket som arbetade på mit Manhem, af brist på aflöning ville gå sina färde; men at, om han hade 150 Rd at tranquillisera dem med, skulle de ännu fortfara. — Jag hade då ingen contant styfver inne och var försatt i högsta ångslan.

»Samma dag fick jag bref från Helsingborg ifrån en Commissionair som jag där haft at utsprida actier — Brevet innehöll pengar för 11 actier — och jag sände dessa naturligtvis genast till Modeer

D:o Aug. Utom alla fordringar af enskildta personer för mitt nybyggda manhem, blef jag vid utmätningsfordran stämd af manufactur Disconten för en caution för Mannerhjerta på 1000 rd b:co. Assessor Lundgren hade öfven skrivit et hotande bref at jag skulle bli stämd för Institutets fordran 750 Rd b:co, derest jag icke genast betalade denna Sum(m)a. Jag hade inga pengar — ingen utsigt at få dem — en tärande ångest följde mig natt och dag.

Samma postdag jag skulle afgifva min förklaring till landshöfdingeEmbetet i Wexiö öfver Discontens stämning; fick jag bref ifrån professor Ekman i Stockholm at et lån på 5000Rd b:co nu vore mig af Justitiæ Collegium i Stockholm beviljad.

Ytterligare må ur Manillas arkiv återges följande koncept till brev till Hovpredikanten Lönner. 10 Aug. 1816.

»Det är icke Tit. obekant huru jag under fattigdomens tryckande bekymmer och då jag tjenade i konungens Cantzli utan någon lön uppehöll mig och famille med mine små talanger i Musiken, uptänkte hela Coursen för de blindas och Döfstummes undervisning samt i 2:ne år underhöll 3:ne sådana olyckliga barn på min egen bekostnad, huru jag genom de relationer jag ägde och genom det vågsamma ofta förödmjukande steget at af andra tiggas öfver de första moijengerna, trotsande alla svårigheter, sluteligen bringade min idé till et ordentligt helt; Huru jag för denna sak upoffrade min tjenst, min vue för framtiden såsom Embetsman, hela min tid, hela mit lugn; samt ändteligen huru långt jag med mit verk hunnit. Mindre kunnigt läser det vara huru jag i och för detta verk förlorat 2:ne lustrur i synnerhet En [Charlotta Petra Sadelin, dotter af ProtoNotarien i Wasa Hofrätt Abraham Sadelin och död 1813; Ossian Edmund B:s moder] som på en gång maka mor och amma i 3:ne år vid verket såsom Lärarinna, föreständarinna och hushållerska upoffrade sina krafter och sluteligen sit lif utan at hon någonsin fick upbära den lön af 200 r. som R:s St:r åt henne anslagit; huru jag då verket ännu icke hade något eget tak öfver hufvudet, på min enskildta risque med lånade pengar inköpte upbygge och arrangerade en hel ägendom derföre, gick sjelf i arbetet med förskinnnet främst i spetsen för mina glada barn som af sin lärare fick inhemta arbetets glädjande belöning; huru mina utgifter vid detta arrangemente sluteligen uppingo till 16200 Rdr b:co, då Institutet likväl icke betalade mig mera än 500 r:s hyra i flera år.»

Så ock en kort anteckning, tydligtvis av senare datum.

För det Institut Borgen stiftadt äro nu anbefalldte n(å)g(r)e föreskrifter både allmänna och enskildta, hvilka gjordt honom i högsta grad missnöjd, och som rakt leda till verkets undergång. Man känner hvad han gjort för denna Inrättning, och at hans minsta fordran vore tillbaka at man sökte följa hans åsigt och hans önskingar för verkets fortgång —. Icke desto mindre har man ej allenast gjort förändringar utan äfven med maktspråk honom aldeles oåtspord verkställt dem — Så länge inga fonder funnos då befanns alt ting väl hvad han gjorde — Några Menniskowänner sågo Inrättningen och med gillande af dess syftemål ågnade den en gärd af sin wälvilja — fonder upkommo och med detsamma upväxte et hg just till förstöring ty då han nu yttrade sin önskan at i större form få utsträcka sin idé för arbets och slöjd Inrättningar för at kunna underhålla och sysselsätta et större antal Elever af båda könen — så afslogs det och nu upkom en Direction, hvars ena medlem utbad sig och fick Nädigt lof at lyfta Capitalerna som lüntes ut — Tillsatte Embetsmän fingo discretioner derföre och räntan skulle så användas at så snart den upgick till 150 Rd så skulle först et barn emottagas — Med stillatigande fördrog Stiftaren detta

299 3n På motsvarande ställe i exemplaret C har man med en knappål låtit fästa ett stycke papper, försett med följande anteckning.

»P. M. 29 Nov. 1826.

I Furstendömet Schwartzburg Sondershausen är nu förordnad at alla Fruntimmer så snart de hunnit till vissa år icke mer behöfva äga någon förmyndare utan kunna lika sjelfständigt som mans personer bestyra om sin Egendom. Uti Inledningen till den nya lagen härom säges: Den Inrättningen at en qvinna icke kan utan förmyndare träda inför Domstol, har sitt uphof uti et ganska felaktigt begrep om Quinno könets förståndskraft och i slät upfostran. Mannen ser rätt väl at detta kön kan oftast tänka och handla så väl som män.»

Denna anteckning är alltså av äldre datum än begynnelsen till Borgs egen framställning »Till Menniskovännen». Okänt är om P. M. varit ett led i förarbetena för hans »Några Ord». Den *kanske* var ett utslag blott av det levande intresse för kvinnans ställning och bildning, som han visat redan tidigare och som kommit till synes t. ex. i hans samverkan med apotekaren Göransson för Idéer till en svensk flickskola i Askersund; avtryckta i *Ebba Heckscher* Flickskolans historia och i ÅSU 24.

Sin första, i Nov. 1827 i Portugal påbörjade redaktion av eller utkast till »Några ord till Menniskovännen» inleder Borg med följande företal, som han sedan icke medtog i de båda renskrivna upplagorna utan lät där ersättas av den här sid. 266—267 återgivna Inledning.

Då det blifvit mig förvaradt den ärofulla lott at i Portugal arbeta för den lidande menskligheten, kan jag ej neka mig at framställa några ideer till en förbättrad fattigwård, äfwen som några tankar öfver afhjälpanDET af den mängd tiggande warelser som öfversvämma landet, som sig sjelfva till en tyngd, besvära landets innevänare och hos främlingar ingifva en så obehaglig känsla och en så orätt tanka om statens försorg om olyckliga eller om Portugisernes köld för sina lidande likar, en tanka som vinner så mycket mera grund och sannolikhet då man ser och finner denna lyckliga jords rikedom och två a tredubbla productionsförmåga — en tanka som likväl bör försvinna då

man ser alla de stora och förträffliga anstalter som af milda konungar och visa Statsmän här finnas stiftade och då man lärt sig känna Nationens medlidssamhet och deltagande i nödens stundeliga behovver.

Sid 314. Om sin studietid vid Västerås läroverk meddelar Borg följande i sina dagboksanteckningar, nu förvarade å Manilla i serien Concept-Biografi ur Almanacks journaler m. m. (1784—1821).

1784 intogs i Westerås Trivial Scholas 2:a Class om våren, då jag var 7 ½ år gammal; Gick där 2:ne år

1786. flyttade up i 3:tja af Westerås Schola — där jag gick i 2:ne år

1788 flyttade up i 4:ta Classe af Westerås Trivial Schola, där jag gick i 3 år

1791. 9/6. Upflyttade till Gymnasium i Westerås. 1:a Class.

2/2. Stiftade et disputations och tal-samfund af några Scholgossar — samlades hos Hulpthers hvar onsdag — och blef vald Ordför.

10/3 Förskrifter dem jag öfvat mig skriva, började säljas.

22/4 Afsjög några arior ur Pergolesi jämte stor orchester i Domkyrkan

6/6. Skref Vers och afsjög dem på min fars födelse dag 1:a g(ån)g(e)n. —

1792. 14/3. reste första g(ån)g(e)n till Stockholm med min far h(vil)ken såsom deputerad skulle beklaga G. III:s blëssure af Ankarstrom.

16/4. Efter elfva veckors poenalism slutade en Primans mödor med pliggdans och Calas.

6/6 Afsöng Arior i Domkyrkan f. m. och på Gymnasii stora Auditorium e. m. på klagodags Gudstjenst i den förra och Minnes Orationen å det sednare, öfver G. III.

14/6. Flyttades up i 2:dra Gymnasii — fick 2:ne Præmier, neml(igen) Horatius och Stipend. Ahlövianum.

12/10. Anskaffades Poenalismen af Biskopen sjelf.

20/11. Secundus Opponens.

7/2. fick 1:a g(ån)g(e)n fickur — af min far.

[Några annotationer till Utgåvan.]

Borg avled 22/4 1839, sålunda för i det närmaste 100 år sedan. — Ederandet av Borgs manus har ombesörjts av dövstumsläraren H. Lundell, Manilla. — Om Borg jfr Manilla dövstumskola 1812—1912 av Johan Prawitz; Sthlm 1913.

Originalmanuskripten »Till Menniskowännen» finnas i Kungl. Bibl. En av de två renskrivna upplagorna har här i huvudsak följts; den uppvisar några ändringar och har den paginering, som i utgåvans text anges inom parentes. I förlagans marginaler stå innehållsuppgifter, som vanligen äro ordagrant eller åtminstone i sak lika med några uttryck i det ifrågavarande textpartiet och ha i så fall i utgåvan angetts därigenom att de senare satts med spärrad stil. Där margin någon gång icke haft ungefär samma ordval som texten, har den förras rubricering återgivits här med kursiv i särskilda fyrkanter i vänstra delen av texten.

Om Manilla 1808, 1809 jfr ASU 45—46 s. 119—125. Samnade = samlade.

Anteckningar av B. Rud. Hall till förestående artiklar.

Två eller flera siffertal förekomma i synnerhet i början av första raden på vissa stycken och beteckna sida respektive rad. Den ensamma bokstaven n betyder nerifrån.

Till sid 5 noten: Om en blind folkskollärare i tjänst förtäljer J. M. Lindblad Berättelser. Efter allt att döma utgör den boken en ingående, verklig-hetstrogen (ehuru anonym) komplettering till den självbiografi av Lindblad, som är återgiven i ASU 40 och 52, samt till hans ännu mestadels otryckta brevväxling (jfr ASU 52 s. 181 o. f.).

25 10n o. f. Hammaréns herdaminne berättar om ett motsvarande avsked med psalmsång och bibelord vid utryckning i krig. — Enligt en sägen i Fryksände hittade ett par vilsegångna kvinnor hem därigenom att kyrkklockorna ringde; Dagens Nyheter 22/6 1938 s. 6 sp. 2.

Sid 62 o. f. Om småskollärarinnors pietism och ställning samt avsaknad av »hand med» buspojkar jfr ASU 51 s. 99—101; här s. 14—18.

64 18 Leuhusen; jfr 65 17

Sid 66 rättas Rakerad till Rakered och sid 67 Bankeberg till Boo.

72 2 Vem har författat den? Finns den tryckt? Enligt J. R. Rydbergs och mitt minne lyder dikten ungefär på följande sätt.

Tänk vilken avundsvärd och lycklig lott En folkskollärare på landet fått. För honom är det ställt och ordnat så Att han kan leva säll från topp till tå. Sex hundra ... se sid 72.

Och bostad har han fått, två rum och kök, Där han kan bo och trivas som en gök. Om bostaden är trång och därtill sval, Ack jorden är ju blott en jämmerdal.

Planteringsland han fått, får kossan född, Fast hon så väl som ägar'n ej blir gödd. Men hon må även pröva samma lek, Att äta efter taxa, stackars kräk.

När han av år och möda blivit grå och svag och skröplig så han knappt kan gå, Om han då alltid brukat har reson, så får han sig en ganska nått pension.

S 100 raderna 12—24 Rektor August Theodor Broman avled 29/7 1863. Enligt Falu läroverks årsredogörelse 1864 s. 8—9.

106 11n Såsom extralärare tjänstgjorde O. V. Wahlin vt 1863 och läsåret 1863—4. Blivande riksdagsman.

123 15 om Fludium såsom livselexir jfr målningen i ASU 38 s. 80 b; texten här s. 191 o. f.

125 2—4 jfr Muncktell: Westerås stifts herdaminne III s. 270: biskopen rådde bönderna skicka någon till Stockholm för att begära hos konungen fullmakt för den de ville ha (1665).

146 6 Jfr här sid 68 r. 5n; vol. 38 s. 90

Sid. 159 o. f. Några uttryck i artikeln äro mera jämtländska än rikssvenska. Denna efter min speciella vädjan till den framstående etnologen Levi Johansson tillkomna uppsats är sålunda därtill partiellt besläktad med hans i ASU 51 intagna, högst märkliga utredning om folkets egen och direkta folkuppfostran i ifrågavarande församling, som är Jämtlands nordligaste.

Sid. 180—183. Komminister Per Axel Björkman i Funbo har högst väl-

villigt meddelat följ. i anslutn. till Död-Bok 1871. »Enka Brita Olsdotter i Ladbruden nära 80 år, (Dödsorsak ej antecknad). Dödsort: Skölsta i Vaksala församl. Till och af sin Son Hemmans bruk. Anders Andersson i Skölsta hemtad en månad före sin död, som timade den 26 Oct. klock. 10 em. o. kommer hennes andelösa stoft att efter hans åstundan och begrafvas i Vaksala. — Begr. 5 nov. i Vaksala.» Säkerligen är det Funbos dåvarande kyrkoherde, pastor Sandahl, som avfattat uppsatsen.

S. 236 6 Säsom Johannes Rudbeckius lät i sin biskopsgård upprätta Sveriges första flickskola (för hjälpbehövande flickor; jfr *B. Rud. Hall Rudbeckii flickskola och dess föregångare*; i »Från skilda tider» Studier tillägnade Hjalmar Holmquist 19 28/4 38, Stilm (Lund) 1938 s. 192—216), så lät hans viljekraftige ämbetsbroder i Härnösand 245 år senare i sitt prebende-»slott» i Säbrå upprätta landstingets första småskollärarynnesseminarium. För detta kunde man svårligen få något annat utrymme. Det blev ett av de första å Sveriges landsbygd. Om dess uppkomst och utveckling jfr Rektor Fröken *Frideborg Winblads* historik i seminariets Redogörelse för läsåret 1927—1928.

Dess arbete började i augusti 1877 med 27 lärarinneelever. Om detta ges några notiser i Västernorrlands Allehanda 8/9 1937 jämte foto av huset, som numera ombyggt till bygdegård i Ålandsbro. Artikeln i övrigt upptar en av dessa första lärjungars minnen från den tid hon sedan varit lärarinna i hemsocknen Nordingrä. — Om Landgren ss. rektor i Hudiksvall jfr ASU 50.

S. 240 o. f. För att förstå Chronschoughs och lärarkårens dåtida underdånighet bör man känna bland annat den storm som på nyåret 1851 väckts genom den prenumerantvärning för liberala tidningar som Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning utgångna sändebref till samtliga församlingarnas schole-lärare. Visserligen har denna märkliga skrifvelse, såväl genom sjelfva företagens ovanliga djerfhet, som genom innehållets tydliga syftning, väckt en större uppmärksamhet, förenad med flera rättsinnigas både ovilja och farhågor. Dessa senare hafva dock snart lemnat rum för en allmänare tillfredsställelse, i den mån allmänna rösten, äfven inom den del af tidnings-verlden, derifrån deltagande kunde emotses, med öppet och fullkomligt ogillande mött det ovanliga försöket. För oss, ordets tjänare, måste det härvid vara en synnerlig glädje, att icke allenast förnimma ett sådant allmänt tänkesätt i våra församlingar, utan isynnerhet att finna, huru de män, som under våra ögon arbeta med ungdomens undervisning, på flera ställen begagnat tillfället att offentlig betyga deras christeliga uppfattning af det vigtiga lärare-kallet och deras allvarliga beslut att det värdigt motsvara.

Frågan var före i prästeståndet; flera biskopar påtalade i sina cirkulär den liberala giftspridningen och påyrkade prästerskapets stöd och hjälp för att skydda sina folkskollärare. Så t. ex. skriver ärkebiskopen i Uppsala Consistorii Cirkulär 2/4 1851 (tryckt Ups. 1851) följande.

EMBETS-BREF

Till ÄrkeStiftets Herrar Kyrkoherdar!

Den välvilja, hvarmed Stiftets Kyrkoherdar omfatta Folkskolans Lärare, och till hvilken jag ofta vid besök i Församlingarne varit ett tillfredställt vittne, gör mig försäkrad om benäget afseende på den framställning, jag härmed till älskade Embetsbröder öfverlemnar.

Folkskollärarne, såsom ännu till största delen unge, föga erfarne Män, behöfva af Presterskapet anvisning, uppmuntran och ledning i deras vigtiga kall. Emedan detta kräfvär hela deras omtänka, böra de varnas för sysselsättning med obehöriga, från deras egentliga afledande ämnen, synnerligast sådana, som i stället för att höfvas de stilla i landene, skulle väcka oro och förvillelse i deras egna sinnen och omkring dem. Andra länders händelser äro i denna del afskräckande; och försök till deras härmning äro nyligen med oförsynt djerfhet bland oss gjorda. Önskligt är, att dessa hemötas med det förakt, de odeladt förtjena.

Ju mera faderligt Presterskapet bemöter de unga Medhjelparne, som arbeta det i hand med barndomens undervisning, desto mera skola desse sluta sig i förtroende till detsamma, och efterfölja dess föresyn. Beredes dem genom boklån tillfälle till en nyttig läsning, skall Tidningens retsamhet gå förlopad. Är presthuset öppet för deras lediga stunder, och de der få göra sig välkomna med sin tonkonst och sitt umgänge, skola de aflägsnas från rätetens samqväm, och vinna den sediga bildning, som icke kan förfalla till uppviglarens oväsen. På sådant sätt uppfyller Presterskapet sin skyldighet, gagnar en skara unge Män, som förjena dess hyllest, och bereder genom dessas inflytande på ungdomen, välsignelse för åldrar, som komma. Stockholm den 2 April 1851.

C. FR. AF WINGÅRD.

I Linköpings Domkapitels Embetsbref 1851 (tryckt i Link. s. å.) n:r 3 skriver biskop J. J. Hedrén följande.

Till samtliga Herrar Pastorer, Inspectorer för Folkscholorna i Linköpings Stift. Vårdaste Embets-Bröder och Vänner.

Fäderneslandets tidnings-press har, under en längre tid, genom flera af sina organer, visat sig mindre vänlig emot kyrkans lära och samhällets ordning, af hvilken ovilja de myndigheter, som hafva sig anförtrodd vården af dem båda, esomoftast blifvit oroade. Det allmänna lugnet har dock sällan här af blifvit störtdt eller åtminstone lätt återställt, förnämligast igenom det rådande tänkesättets rättskänsla och sans.

Det skulle således synas öfverflödigt att fästa någon större uppmärksamhet vid en så beskaffad tidnings-artikel, som det nyligen från redaktionen af Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning utgångna sändebref till samtliga församlingarnas schole-lärare. Visserligen har denna märkliga skrifvelse, såväl genom sjelfva företagens ovanliga djerfhet, som genom innehållets tydliga syftning, väckt en större uppmärksamhet, förenad med flera rättsinnigas både ovilja och farhågor. Dessa senare hafva dock snart lemnat rum för en allmänare tillfredsställelse, i den mån allmänna rösten, äfven inom den del af tidnings-verlden, derifrån deltagande kunde emotses, med öppet och fullkomligt ogillande mött det ovanliga försöket. För oss, ordets tjänare, måste det härvid vara en synnerlig glädje, att icke allenast förnimma ett sådant allmänt tänkesätt i våra församlingar, utan isynnerhet att finna, huru de män, som under våra ögon arbeta med ungdomens undervisning, på flera ställen begagnat tillfället att offentlig betyga deras christeliga uppfattning af det vigtiga lärare-kallet och deras allvarliga beslut att det värdigt motsvara.

Detta lyckliga förhållande, värdaste medbröder, ett ämne för uppriktigt tillfredsställelse och tacksamhet, må äfven blifva för oss alla en väckelse till fortfarande vaksamhet, nit och bön för den goda sädens fortväxt och mognad. Vi påminna oss, huru folk-scholorna, vid deras första framträdande, för ett årtionde tillbaka, möttes af flerfaldiga betänkligheter och farhågor, hvilka i den uppriktigaste välmening delades äfven af många upplysta Guds och Hans ords vänner. Man fruktade, särdeles i ett tidevarf af otro och laglöshet, att dessa inrättningar lätteligen kunde låta sig missbrukas till utbredande af onyttig, flärdfull bildning, till falska läror och oroliga stämplingar, hvaraf främmande länder företett nog många och sorgliga prof. Med sann tillfredsställelse hafva vi funnit farhågorna ogrundade. De nya läroanstalterna hafva, ju längre, desto bättre bevisat sig motsvara sin bestämmelse. Jag har haft tillfälle att i

en stor del af dem, vid personliga besök och genom anställda förhör, öfvertygas härom, till stor heder för de i allmänhet utmärkt skickliga, värdiga och nitiska schol-lärare, och till en sann glädje för oss alla, som funnit våra omsorger, af den gudomliga Mästarens nåd, så rikeligen välsignade. Våra folkscholor synas hafva fått, af den oroliga tiden sjelf, ett tillfälle att bevisa sig stå på en sannt christelig, samhälls-enlig rot. Vi hoppas, att de skola framgent, såsom de redan begynt, fortfara att utveckla och stärka det lif, som hos dem blifvit väckt. De hafva nog märkt, huru ovänner går omkring i natten, för att med sitt förderfliga utsäde förstöra det sköna blomstrande åkerverket. Men de skola ock taga sig till vara för ogräs-mannen, förtröstade på Honom, som lofvat en dag församla hvetet oskadadt i sina lador.

Det må dock icke förnekas, att det ovanliga företaget påkallar en allvarlig uppmärksamhet. Tidens syftning till oro och söndring röjer sig deruti ögonskenligen. De gnistor, som af oförstånd, egennyttia eller illvilja stänkas omkring, kunna lätt brista ut i härjande lågor. De okunniga äro många och kunna lätt bedragas. De lättsinniga äro ännu flera och lockas snart in ibland den yrande hopen. De nyhets-lystna äro måhända de flesta, och de inbilla sig i det nya finna botemedlet emot allt gammalt tungt och tryckande. De illasinnade utgöra, dess bättre, det minsta antalet, men ingalunda de minst fruktansvärda. Fastän lyckligvis på längre afstånd hafva vi dock hört tillräckligt af stormen, för att icke vara likgiltiga. Alla rättänkande äro både af lag och samvete förpligtade att förena sina bemödanden till ordningens och lugnets bibehållande. Vi känna de bepröfvade medlen att bota det onda omkring och ibland oss, att återupplifva och värna det goda. Dessa medel äro värdnaden för Gud och för Hans ord, lydnaden för samhällets ordning och lagar, kärleken till fädernesland, till dess styrelse och till alla dess medlemmar. Och hvilka hafva den närmaste förbindelsen att göra dessa höga helsomedel allmänt kända, allmänt vårdade och begagnade, om icke vi, käre Bröder, som hafva oss förelagdt, att förvara den ogudaktiga för hans onda väsende, att han icke må i sina synder dö, så fram t vi vilja frälsa vår egen själ.

Det är ock af denna orsak jag icke velat lemna obegagnad den nog märkvärdiga anledningen att i broderligt förtroende uppmana oss inbördes till aktgifvande på den vrånga tidens tecken. Något bättre kunna vi icke råda hvarandra, än hvad vår store föregångare oss anbefallt: att hafva akt på oss sjelfva och på läran: att hålla på läsa, förmana, lära: att icke försumma gåfvan, som oss gifven är: att vara de trogna en eftersyn i ord, i umgängelse, i kärlek. Tiden erkänner sjelf, att hon icke förmår afhjelpa det onda, som kringfräter henne. Det läkemedel, som länge varit föraktadt, höres äfven hon med högljudda rop påkalla. Hon vill ödmjuka sig inför Gud: hon vill höra och annamma Hans ord: hon vill rena och styrka sig i Hans nådes-brunn: hon vill föra sina arbetande och betungade barn till Honom, som allena förmår gifva vederqveckelse och ro. Men hon liknar den borttagna mannen, som icke sjelf förmår röra sig och har ingen som hjälper sig fram till stället, der helsan finnes. Likasom de af orena andar beherrskade slår och plågar hon sig sjelf och låter sig af inga fjättrar bindas och af intet tvång spåkas. Låtom oss med

kärlekens nit gå henne till mötes, käre Bröder, och bära till henne helsningen från Honom, som visat sig segrare öfver alla onda makter. I många af tidens tecken synes väl en fullkomligt motsatt syftning röja sig. Många och de mest högröstade af hennes målsmän höras snarare förkunna ett öppet hat till den sanna tron och den lugna ordningen. Den af apostelen förebadade syndens menniska, förtappelsens barn, synes vara kommen i sin otro, sina dårskaper, sina laster och brott. De gamla synas fortgå på den breda syndavägen. Verldsträlarna fara efter det förgängliga godset med girighet, orätt och falskhet. De yrande verldsbarnen dränka den återlösta själen i lustarnas hvirflar. Föräldrarna låta sina barn inläras i otrons, lättsinnighetens och svordomarnas gudlöshet, i stället för att tillbedja det namnet, dertill de döpte äro. Husbönderna blifva i sina hus hårda, kärlekslösa förtryckare, i stället för hulda, ömsinta föräldrar. Den befallande får ingen kärlek; ty han vill ingen bevisa. Den lydande klagar öfver frånöfvad frihet; ty han vill vara fri från både samvete, ordning och lag. Helgedomarna blifva tomma; ty man tror der ingenting heligt mera finnas. Bönerna börja tystna både i templet, i husen och i själarna; ty man inbillar sig hafva nog i sig sjelf. Hela själens trängtan och hopp innesluter sig inom den trånga tidsgränsen; ty man bäfvar att låta henne blicka fram i evigheten till räkenskapen och domen. Den inneboende synden, roten till allt det onda, vill man i sitt högmod icke erkänna: och den himmelska frälsningsnåden anses äfven fördenskull onödig, eller ock, om den någon gång skulle behövas, lätteligen förvärfvad i egen kraft.

Så djupt hvar och en Guds vän måste bedrövas öfver dessa mörka tecken af ett, efter utseende, dageligen tilltagande förderf, skola vi dock icke misströsta. Under den häftigaste feber-yrå är ofta sjukdomen närmast sin brytning. Under de rätta läkemedlens användande skall helsan småningom återkomma. Blicka vi djupare ned i tidens innersta, skola vi upptäcka en omisskännelig längtan efter förlossning. Ja, äfven då förderfvet är på närmaste gränsen till förtviflan, kunna vi hoppas, att omvändelsepunkten icke är aflägsen. Låtom oss i denna förtröstan troget använda allt hvad i vårt embete, i Guds ord och nådemedel, är oss anförtrodt. Låtom oss predika, icke blott i templet och på sabbats-stunden, utan i alla rum och på alla tider, icke blott med våra läppar, utan med vår föresyn. Obotfärdigheten skola vi straffa, truga, förmana. De gamla med de unga, föräldrarna och barnen, herrar och tjenare, rika och fattiga skola flitigt och allvarligt påminnas om den Herren, som har riket och makten och herrligheten ifrån evighet till evighet. Och om än många blinda och förhärdade icke skola kunna lida den helsosamma lärdomen, så skola vi ändock med all saktmodighet fortfara, ihågkommande den stora Guds tålsamhets och långmodighets rikedom, som i mildhet lockar syndare till bättring. Vi skola ändock predika, om äfven till utseendet, i en öken, likasom Johannes, och icke förtrötts: görer bättring: himmelriket är kommet hardt när: snart kommer den starke att rensa sädes-logan, att församla sitt hvet i ladan och uppbränna agnarna i evinnerlig eld. Måhända skola många höra oss, många vakna till besinning och erkänna sina synder och låta sig af den Heliga Anda omvändas till ett nytt lefverne. Vårt arbete skall icke blifva fåfångt, endast vi lida och umgälla såsom gode Jesu Christi stridsmän.

Den evangeliska predikarens verk i dess allmänlighet är visserligen det hufvudsakliga medlet, vi, såsom församlingens Lärare ega i våra händer till lugnande af tidens oro och till förmildring af dess lidanden. Men vid detta tillfälle må äfven uppmärksamheten serskildt fästas vid de i församlingarna stiftade inrättningar till ungdomens bildning. Dessa utgöra i deras grund och deras bestämmelse viktiga bestånds-delar af kyrko-samhället. De hafva för-denskull äfven rätteligen blifvit ställda under kyrkolära-arens ansvariga tillsyn och vård. Oss tillhör sålunda att med omsorg vaka öfver allt hvad som hörer till dessa stiftelsers verksamhet. Följaktligen måste ock en så högtidlig och allmän uppmaning, som det omförmälta, till samtliga rikets folkschole-lärare aflättna sändebrevet, med förbigående af dessa scholors lagliga tillsynings-män, hafva förefallit oväntad. Mången har trots sig deruti igenfinna ett nog vådligt försök af de frestelser, som, vid scholornas första framtråde, befara-des: och beklagligt vore, om några af scholorna skulle, efter föregifvande, så hafva glömt sin värdighet, att de skulle, utan sina förmäns råd hafva gått den obehöriga kallelsen till mötes. Troligen är dock detta föregifvande blott en, utan verklig grund, sjelftagen tröst för ett misslyckadt försök. För öfrigt tro vi oss icke här af behöfva frukta några svårare påföljder; isynnerhet då vi fästa blicken på det lugna, sansade, allvarliga i vårt folk-lyne, på det allmänna omdömet i hela vårt samhälle, på den tillfredsställande erfarenhet, vi nyligen inhemtat af våra folkscholor och derstädes anställda Lärares vär-diga hållning; hvartill vi äfven må tilltro oss kunna lägga vår egen vaksamhet. Men samvete och pligt fordra ock ett beständigt aktgifvande på dessa försam-lingens plantscholor och deras vårdare, att de icke må af onda händer orenas och sköflas. Såsom närmaste väktare tillhör oss först att tillse, det dessa anstalter blifva försedda med skickliga, värdiga, framför allt christligt sinnade Lärare, hvarom särskilda föreskrifter blifvit meddelade i Embets-Brevet 1842 N:o 5 §. 1. Dernäst må ej uraktlåtas en daglig omvårdnad om scholors fortfarande ordning och tukt, såväl i afseende på Lärares arbete, som lärjungarnas scholgång och sedliga förhållande, i enlighet med fastställda reglementen och egen vis ompröfning. Ju oftare tillfället medgifver personliga besök i scholan, desto mera skall det inbördes förtroendet lifvas och den goda ordningen befästas. Likasom scholan må anses såsom en förgård till kyrkan, och schol-läraren såsom en prestens medhjelpare, så skola de båda omfattas med varmt deltagande, med uppriktig kärlek och skyldig aktning. Lära-arens förtjenster skola vi med nöje framhålla, deras fel med mildhet rätta, deras svaghet faderligen styrka, deras mödor med vänliga råd och uppmuntringar underlätta. Vi skola på detta sätt blifva för dem pålitliga vän-ner: de skola blifva för oss de säkraste biträden i scholors vård. Vi skola upptaga dem i våra husliga kretsar med nöje och förtroende. Vårt umgänge med dem skall vara faderligt, utan tvång, allvarligt utan sträfhets, förtroligt utan klemighet och sjelfsvåld. Likasom hela vårt embets-förhållande i lära och vandel, i det allmänna och enskilda samhällslifvet, må vara en föresyn för alla våra åhörare; så må äfven schole-läraren hos oss söka förebilden för sitt för-hållande till sin schola och sina lärjungar. Så skola vi sammanknyta försam-lingen och dess schola i en fast och lefvande förening, samverkande till ett stort, gemensamt mål, det christliga lifvets utveckling i sann tro och oskrym-tad gudsfruktan.

Att vår allmänhet älskar läsning, måste vara oss kärt, såsom ett bevis, att vi icke förgäfvos arbeta för upplysningens förkofran. Men tidens litterära verkstäder, nu idogare, än någonsin, tillreda för det mesta osunda, kraftlösa, försvagande närings-ämnen, icke sällan uppblandade af de farligaste gifter, hvilka, för den förrådiska sötman begärligt njutna, bringa döden i de lättrog-nas själar. Vi må omsorgsfullt förvara våra åhörare för de många förföriska, vådliga tidens lekar, icke endast, eller ens förnämligast, igenom förmaningar och varningar, hvilka lätt kunna missförstås, stundom äfven misstänkas, ehuru-väl de ingalunda må försummas, men med vishet och varsamhet, utan förbe-håll eller undflygter, böra låta höra sig: utan fastmera genom uppmuntringar till christelig läsning, och genom tillhandahållande af tjenliga medel dertill. Vi hafva rika tillgångar. Bibeln finnes, Gudi lof, i de flesta hus. Bibel- och Missions-Sällskapernas skrifter utgå ärligen till allmänhetens upplysning. Bibel-Vänner, Frids-budbärare, Gudaktighets-predikare, Berättare om christen-domens framsteg i främmande länder framtråda ibland oss dag efter dag till allmän uppbyggelse. Predikningar, Böne- och Andakts-böcker äro ingen ting mindre, än sällsynta på vår bokmarknad. Och hvilka tidningar kunna vara oss alla kärare och viktigare, än de, som tala om vårt förderf och vår upprättelse, om vår Gud och den Han sändt hafver? Äfven de verldsliga kunskaps-ämnen, som röra samhällets ordning, lagar och näringsyrken hafva flera värdiga tolkar i hushålls- och folkläsnings-skrifter. Med dessa arbeten må vi göra våra åhö-rare bekanta, om dem samtala i våra samkväm till christelig uppbyggelse för själen och till nyttig upplysning för samhällslifvet. Vi skola på detta sätt bäst afvända det försåtliga, i mörkret smygande, oroliga missnöjet, och i dess ställe bereda frid, belåtenhet och trefnad igenom gudsfruktan, laglydnad, sam-hällsvett och medborgs-manna-dygd. Schol-läraren skall snart inse, huru en sådan bildning just hörer till hans kall: och han skall blifva en villig och skicklig medhjelpare i de härtill syftande omsorger. Han skall då äfven af egen öfvertygelse och egen kraft veta att vakta sig för de falska pro-feter, som så talrikt kringvandra med honungs-språket på sin tunga och fårakläderna kring sina länder. Han skall fastmera med sin röst deltaga i den varningen, som Petrus oss gifvit, att icke söka friheten att skyla ondskan med utan den sanna friheten, att vara Guds tjenare. I sjelfva scholan må dock ingen annan läsning inrymmas, än efter gifna, gällande föreskrifter.

Om vi lyckas, mine Bröder, i dessa bemödanden, skola vi hafva den glädjen att finna oss sjelfva utgöra den innersta medelpunkten, der förenings-bandet sammanfäster sig i en oskrymtad allmänlig kärlek. Med föräldrarna skola vi förtroligt samrådas om scholan, om Läraren, om barnen och hvad till undervisningen hörer. Vi skola alltid hafva i sigte scholors hufvudändamål, beredelsen till christelig kunskap och christelig dygd. Scholors verksamhet skall beständigt hållas i nära förening med kyrkans och samhällets, såsom en anstalt att inöfva goda christna, laglydiga undersätare, nyttiga och redliga medborgare. Vördnad för Gud och Hans ord skola vi flitigt och allvarligt in-skärpa. Att hedra föräldrar och Lärare, samt alla dem, som under dessa namn förstås, bör alltid höras ibland våra angelägnaste lärdomar. Lydnad för Öfver-heten och lagen bör med allvar och nit framställas, dock utan att i otid oroa eller onödigtvis trötta; men också utan förbehåll, utan skrymtan, öppet och

frimodigt, så ofta tillfället påkallar. Egentlig så kallad politik må dock icke ingå i dessa förhållanden. Den tillhör allraminst scholan, der den vore ett förderligt ogräs. Den tillhör icke ens vårt christeliga läroembete, annorlunda, än såsom en underordnad artikel; hvilken, då behofvet fordrar, måste taga ledning och råd af de höga himla-lärorna. Den enda lärdom af detta slag, afpassad både för scholan och församlingen, är den, som af apostlarna är oss meddelad och som icke må förtigas: att vara underdånige, äfven den menliga ordningen, för Herrans skull: att frukta Gud, ära Konungen, älska bröderna: att öfverheten är en Guds tjänare, de goda till pris och de onda till straff. Allt öfrigt af denna för tiden så kära och högt beprisade kunskap ligger på en vida lägre plan, ned vid gränsen af det timliga, förgängliga ärender, på de oroliga, menliga passionernas strids-fält, och må der, i sin ordning, af de verldsliga målsmän studeras. Församlingen, som är Guds rike, scholan, som är Guds läro-verk, har högre och heligare kunskaps-stycken. Må de det betrodde godset bevara genom den Heliga Anda. Må vi troget hålla oss sjelfva, våra församlingar och våra scholor, efter de helsosamma ords eftersyn, dem vi hört hafva om tron och kärleken i Christo Jesu. Vi skola då, medan vår arbetsstund här på jorden varar, kunna emottaga hvilka sändebref som helst, den oroliga tiden vill oss tillskicka, men ändock förblifva faste, ovikelige och rike i Herrans verk alltid. Och vi skola då alla, både lärare och lärjungar, på den stora förhörsdagen, få emottaga af Honom, som hafver de sju stjernor i sin högra hand, denna ärofulla helsning: Jag vet dina gerningar och ditt arbete och ditt tålmod för mitt namns skull.

Af egen kraft är dock allt vårt arbete och alla våra strider förgäfvets. Låtom oss fördenskull bedja för oss inbördes till Honom, som allt godt verkar, att Han ville låta sitt ord bära rika frukter, både i våra församlingar och våra scholor, och att Han måtte förvara oss alla, både Lärare och lärjungar, att vi icke förförde varda af de ogudaktigas villfarelser.

Helser Eder inbördes, käre Bröder, och helser alla edra ähörare, både i och utom scholorna, nåd, frid och välsignelse af Fadren och Herren Jesu Christo den Heliga Anda.

Linköping den 5 April 1851.

JOH. JAK. HEDRÉN.

K. J. Metzén.

Domkapitlet i Göteborg låter i Cirkulär n:r 7 år 1851 § 12: Om Folkskolan, mom. 2 blott inflika förmanande och åtvarnande ord här och där rörande pastors tillbörliga råd åt, övervakning av och umgänge med »Skollärarne»; man bör »utestänga inflytelsen af främmande rådgifvare, de må skriftligen eller muntligen utbjuda sin sällan oegennyttiga visdom.»

I Cirkuläret I år 1851 § C tar biskop *H. O. Holmström* i Strängnäs till orda den 11/4 1851, där han ger meddelanden från riksdagens prästestånd och jämväl yttrar sig om lankastermetoden och dess partiella olämplighet.

Till Wördiga Presterskapet i Strengnäs Stift.

Folkscholans ställning till Kyrkan och Lärarnes i den förra till Församlingarnas Presterskap har med skäl varit föremål för det wid Riksdagen sam-

lade Presteståndets Embetswårdande öfwerläggningar och samtal; och några, här af föranledda, betraktelser och erinringar, ehuru icke främmande för ett upplyst Presterskaps egen insigt och omtänka, har jag ansett för en kär pligt att meddela wärderade och älskade Embetsbröder.

Folkscholelärarne i vårt land, om ock lyckligtvis ännu aflägsne från den mot Stat och Kyrka wrånga sinnesstämning, som i andra länder föranlett deras lika obehöriga som beklagliga, för dem sjelfwa och deras kall förderliga, inblandning i Politiska stridsmeningar, agitationer och omhvälfningar, äro dock unge och oerfarne, ofta med knapp Seminarii-bildning i Samhället inträdande Män och fördenskull i största behof af sina andelige Förmäns lika waksamma som kärleksfulla ledning och tillsyn, anvisningar, råd och uppmuntran. I deras yttre, på de flesta ställen, ty wärr alltför inskränkta, ekonomiska wilkor ligger en frestelse till obelåtenhet och oro, fjerran från Christelig anda och derföre ofta öppen för det uppwiglande missnöjets förföriska smekord och incendiära förespeglingar. Sådana, äfven hos oss ej oöfersökta, böra, ehuru wanmäktiga och föraktliga de i början må synas, icke undgå en i tid motarbetande uppmärksamhet af Församlingarnes Lärare. Anser Presterskapet, synnerligast hwarje Församlings-herde, för en dyrbar pligt att genom ett faderligt bemötande, upptagande i sin husliga umgänges-krets, lån af böcker till uppbyggande läsning, täta Scholbesök och ingripande nit och wärma i den wigtigaste del af Schol-underwisningen, den Christendomliga, m. m. tillwinna sig Skollärarens aktningsfulla förtroende och tacksamma tillgifwenhet, så lider det intet twifwel, att ju denne skall — om ej alldeles oåtkomlig för all ädlare känsla — heldre lyssna till den wärdige Själasörjarens betänksamma råd och tillsägelser, än till kannstöpande agitatorers giftiga läror. Han skall då känna sig kraftigt uppmuntrad att med hela sin själ, icke såsom en blott yttre twångspligt, omfatta sitt ansvarsfulla kall, gerna undfly råhetens och förförelsens samqwäm och söka för sin andelige förkofran under lediga stunder en bättre näring, än ett ofta försåtligt missledande och missbildande Dagblads-studium. Sjelf utgången ur Folket må Folkschole-läraren icke inbilla sig stå utom detsamma i en såkallad högre *Corps*, ej heller missbruka sin närmare beröring med allmogen att hos »de stilla i landena» bilda oro och missnöje med deras lugna, fast obemärkta samhällslott eller inleda dem i dagens twistefrågor om Statsmakternas förhållanden, folkets sjelfstyrelse, m. m. som upprör inbillningen med en trotsig sjelfrådhets anspråk. Twertom ware det Schollärarens käraste pligt att med Föräldrar och Målsmän samråda och samverka till det, som bör vara hufwudmålet för alla hans omsorger, det upp växande släktets *Christeliga* bildning. Endast på denna pligttröhetens wäg medverkar Folkscholans Lärare till folkets *sanna* upplysning — den upplysning, hwars kärna och välsignelse är, att »*frukta Gud, ära Konungen, älska bröderna och wara all menlig ordning undergifwen för Herrans skull*». Att härtill uppmåna, härtill genom lära och föredöme wägleda Scholans unga Män, ware ett Christeligt Presterskaps ädla synmål och sannskyldiga berömmelse!

Till det om scholbesök, eller scholinspectioner, ofwan antydda, må äfven den önskan tilläggas, att wederbörande Presterskap, åtminstone det yngre, måtte ega, eller förwärfwa någon, icke lång lärotid erfordrande, kändedom af det mekaniska i ... Wäxelunderwisningsmetoden...

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Artiklar rör. församlingar, skolor, lärare etc. under nedannämnda tidsavsnitt.	Förf. eller upptecknare.	Sid
Uppsala stift Den konstförfarne lär. Magnusson i Gottröra	1870—1920-talen A. H. Magnusson	3
” ” Almunge, Skokloster	” ” Arvid Lundberg	6
Uppsala och Västerås } i Stavby, Tierp, Fasterna, Rom- ” } fartuna, Vittinge, Funbo. }	1870-talet { Johanna Eklund till c:a 1905 }	13
Link:s och Lunds } Om far, bror Peter och mig 1696—1762	Carl Nyrén	20
Link:s och Strängnäs } Eskilstuna och Vikingstad	1886—1930 J. R. Rydberg	41
Link:s ” Ulrika	1908—1909 Agnes Ekström	84
Strängnäs ” Johan Hellberg i L. Mellösa	1857—1892 Gerda Hellberg Castelli	88
Västerås och Växjö } Reflexioner i Falun	1865—1872 Henrik Petrini	99
” } och katekeskamp i Växjö	1902 o. f. ” ”	109
Västerås ” Ljusnarsberg	1870-talet Fr. Andersson-Vester	111
Växjö ” Jät	1858—1875 Aug. Strömberg	114
Göteborgs och Lunds } Hishult och Torna-Hällestad }	1870—, resp. 1850—1860 Johannes Karlsson	119
Växjö och Lunds } En skoldonators hundår ” } och lycka	1770—1830 Magn. Fröberg	124
Karlstads ” Östervallskog, Gunnarskog, Töcksmark	1878—1933 K. A. Östlind	139
” ” Gräsmark	1869—1908 L. Persson, R. Aldrin	149
Härnösands ” Torp och Borgsjö	1864—1933 Alma Jonsson	152
” ” Jonas Larsson, Frostviken	1860—1912 Levi Johansson	159
” ” Lövänger lankasterskola	1880-talet M. V. Holmström	176
<i>Olärda eller "språklösa" privatskolor:</i>		
Uppsala län Brita Olsdotter i Funbo	1842—1851 Anonymus	180
Göteborgs st. En flickskola i Falkenberg	1858—1859 Frigga Carlberg	184
Finland Styrman Granbergs skola i Hälsingfors	1850—60-talen V. Pettersson	190

B I L A G O R:

<i>B. Rud. Hall:</i> Bokomnämmanden	201
<i>J. T. Söderberg o. J. A. Magnusson:</i> Lärares hushållskonton — Dagbok Skolbibliotek	209
<i>P. Norberg:</i> Lars Landgren	225
<i>J. E. Petersson:</i> Om Chronschoughs Memoarer	241
<i>P. A. Borg:</i> Självbiografi och socialt grundad reformpedagogik — ett sekelminne	266
<i>B. Rud. Hall:</i> Kommentar jämte avtryck av biskopliga anmaningar	327